

LAUS
POLYPHONIAE
2019
MARIA VAN
BOURGONDIE

LAUS
POLYPHONIAE
2019

MARIA VAN
BOURGONDIË

Antwerpen | 16 augustus - 25 augustus

Inhoudstafel

Voorwoord erevoorzitter Philip Heylen	7
Voorwoord voorzitter Kevin Vereecken	13
Laus Polyphoniae 2019 dag aan dag	15
Introductie Bart Demuyt	25
Essays	
Een muzikaal hof Honey Meconi	31
De Missa Aurea Triptiek in context Jennifer Bloxam	91
Memlings Christus met musicerende engelen Karel Moens	143
De 'landen van herwaarts over' in onzekere tijden Wim Blockmans	205
Concerten	
VR 16/08/19 20.00 Sollazzo Ensemble	49
ZA 17/08/19 10.00 IYAP-concertwandeling	61
20.00 Cappella Pratensis	101
22.15 Michael Pas, Katelijne Lanneau & Ellen Schaefraet	113
ZO 18/08/19 10.00 IYAP-concertwandeling	61
20.00 Cappella Mariana	119
22.15 Michael Pas, Katelijne Lanneau & Ellen Schaefraet	113
MA 19/08/19 13.00 Tasto Solo	127
20.00 Stile Antico	133
22.15 Oltremontano Antwerpen & Psallentes	165
DI 20/08/19 13.00 Comet Musicke	175
20.00 Elizabeth Rumsey & Van Eyck Project	187
22.15 Sollazzo Ensemble	197

WO 21/08/19	20.00	Huelgas Ensemble	223
	22.15	Ensemble Leones	229
DO 22/08/19	13.00	Utopia	247
	20.00	ClubMedieval	259
	22.15	graindelavoix	267
VR 23/08/19	13.00	Le Miroir de Musique	275
	20.00	Micrologus	285
	22.15	Contrapunctus	305
ZA 24/08/19	11.00	Theater De Spiegel	315
	15.00	Theater De Spiegel	315
	20.00	The Binchois Consort	317
	22.15	Ratas del viejo Mundo	325
ZO 25/08/19	11.00	Theater De Spiegel	315
	11.00	Slotconcert internationale summerschool	335
	15.00	Theater De Spiegel	315
	20.00	Gothic Voices	343

International Young Artist's Presentation	61
Ayame Ensemble Baroque	65
InVocare	69
Pretérito Imperfecto	73
Sweete Devils	77
Trio Rosa Mundi	81
Vergissmeinnicht	85

Radio-uitzending, cursussen, lezingen, publicaties

Hans Memling lezing door Manfred Sellink	29
Klara@Laus Polyphoniae radio-uitzending	89
Maria van Bourgondië lezing door Edward De Maesschalck	219
Artistieke hoogdagen aan het Bourgondische hof cursus	221
Musicadentes muziekvakantie voor kinderen & jongeren	283

Internationaal symposium	
Missa Aurea Triptiek internationaal symposium	117
Verklarende woordenlijst	363
Biografieën	367
Uitgevoerde werken	385
Praktische info	399
Organisatie AMUZ	403
Stadsplan & adressen	404
Colofon	406
Subsidiënten & partners	407

Voorwoord erevoorzitter

Weet u nog welke editie van Laus Polyphoniae u voor het eerst bijwoonde? Zelf heb ik Laus Polyphoniae leren kennen in 1995 met de reconstructie van de Blijde Intrede van keizer Maximiliaan en zoon Karel, een stoet die van het stadhuis naar de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal trok voor een concert. Sindsdien draag ik Laus Polyphoniae in mijn hart. Vanaf 2004 had ik als voorzitter het voorrecht om dit alles van dichtbij te beleven. Ik herinner me de edities gewijd aan Jacob Obrecht en Claudio Monteverdi. Maar we reisden ook samen naar Italië, de Adriatische Zee en Portugal. Want de afgelopen jaren stonden niet alleen de polyfonisten, maar ook de landen en plaatsen waar ze vertoefden en hun invloed lieten gelden op de muziek en het lokale muziekleven centraal. We verkenden ook het repertoire van de Hanzesteden en reisden af naar de Cappella Sistina. Ook de leefwereld van historische figuren zoals The Virgin Queen Elizabeth I en natuurlijk Petrus Alamire werden weer tot leven gebracht. Dit jaar zijn we te gast bij Maria van Bourgondië.

Laus Polyphoniae is een eeuwenoud juwelendoosje waarin we elke zomer even mogen snuisteren. Elke editie weet ons dankzij unieke invalshoeken weer te verwonderen. Het gaat ook telkens over zoveel meer dan enkel de muziek op zich. Door de sociaal-culturele context aan te reiken en tegelijkertijd over de grenzen van de kunstdisciplines heen te kijken, ontstaat er ieder jaar een ruimer verhaal: één dat het festival, en bij uitbreiding AMUZ, overstijgt. Het zijn die dingen die van Laus Polyphoniae een internationaal en uniek stadsfestival in Antwerpen maken. Nergens anders vindt u een festival dat zich enkel en alleen toelegt op de polyfonie zoals Laus Polyphoniae dat doet. Met onze focus op muziek van de middeleeuwen, renaissance en de overgang naar de barok veroverden we een bijzondere plek in de wereld.

U heeft me AMUZ al vaker een baken van inspiratie horen noemen. En dat zal ik blijven doen want bij elk concert dat ik bijwoon, hoor ik bezoekers fluisteren hoe mooi het hier wel is. Ook uit mijn ontmoetingen met artiesten als Jordi Savall,

Patrizia Bovi, Paul Van Nevel en vele anderen blijkt telkens opnieuw dat ook zij de magie van deze concertplek ten volle beleven en waarderen. Vele handen maakten AMUZ en Laus Polyphoniae tot wat het vandaag is. Iedereen opnoemen zou me te ver leiden maar laat me toe de vorige bestuursploeg te bedanken voor hun engagement, kennis ter zake, unieke inzichten en rechtschapenheid. Het was een plezier om al die jaren zo intens te mogen samenwerken. Ik bedank natuurlijk ook het AMUZ-team zonder wie de muziek niet zou klinken. Samen hebben we de visie van mijn voorganger Eric Antonis voor de Sint-Augustinuskerk kunnen realiseren en bestendigen. Ik ben dan ook trots dat ik zo lang deel van dit verhaal heb mogen zijn.

De nieuwe bestuursploeg die de fakkel overneemt, wens ik uiteraard niets dan succes. Met hun ondernemingszin en een groot hart voor muziek vatten zij de toekomst aan. Een toekomst waarin Laus Polyphoniae de hartslag blijft die ons allemaal verbindt.

Ik hoop dat we samen nog lang van de magie van muziek mogen genieten.

Tot ziens!

Philip Heylen,
*Erevoorzitter AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen]
Ereschepen Stad Antwerpen*

Foreword honorary president

Do you remember which edition of Laus Polyphoniae was the first you ever attended? Speaking personally, I got to know Laus Polyphoniae in 1995 through the reconstruction of the Joyous Entry of Emperor Maximilian and his son Charles, a parade that led from Antwerp city hall to a concert at the cathedral. Laus Polyphoniae has been close to my heart ever since. From 2004 onwards, I had the privilege of experiencing it all from close quarters as the festival's president. I remember editions dedicated to Jacob Obrecht and Claudio Monteverdi, but we have also travelled together to Italy, the Adriatic Sea and Portugal. In recent years, after all, we have not only focused on polyphonic composers but also discovered the countries and regions where they lived and exercised their influence on music and local musical culture. We have also explored the repertoire of the Hanseatic cities and travelled to the Sistine Chapel. The world of historical figures such as the Virgin Queen Elizabeth I, and Petrus Alamire of course, have been brought back to life. This year we are the guests of Mary of Burgundy.

Laus Polyphoniae is a centuries-old jewellery box that we have the chance to run our fingers through every summer. Each edition astonishes us anew with unique perspectives. And each time there is so much more to discover than just the music itself. By putting the music into its socio-cultural context and at the same time looking beyond the borders of artistic disciplines, a wider story emerges each year: one that surpasses the festival and, by extension, AMUZ. These are the things that make Laus Polyphoniae a unique, international city festival in Antwerp. Nowhere else will you find a festival dedicated entirely to polyphony in the same way as Laus Polyphoniae. With our focus on music from the Middle Ages, Renaissance and the transition to the Baroque, we have created a special place for ourselves in the world.

You have often heard me call AMUZ a beacon of inspiration. And I will continue to do so, because every time I attend a concert, I hear visitors whispering about how lovely it is here. My encounters with artists such as Jordi Savall, Patrizia Bovi, Paul Van Nevel and many others have also made it clear to me, time and again, that they also

experience and appreciate the magic of this concert venue to the full. Many hands have contributed to making AMUZ and Laus Polyphoniae what they are today. Mentioning everyone would take too long, but allow me to thank the directors for their commitment, expert knowledge, unique insights and integrity. It has been a pleasure to have been able to work with you so intensively for all these years. I would also like to thank the AMUZ team, without whom we would never hear the music. Together we have been able to achieve and consolidate the vision of my predecessor, Eric Antonis, for St. Augustine's Church. I am also proud that I have been able to be part of this story for such a long time.

And of course I wish nothing but success for the new team of directors who are taking up the challenge. They are facing the future with a sense of entrepreneurship and a great love of music. This is a future in which Laus Polyphoniae will continue to be the heartbeat that connects us all.

I hope that we will enjoy the magic of music together for a long time to come.

See you soon!

Philip Heylen

Honorary President of AMUZ [Flanders Festival-Antwerp]

Honorary alderman City of Antwerp

Voorwoord voorzitter

Als nieuwe voorzitter van AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen] is het een bijzondere eer om u te mogen begroeten op Laus Polyphoniae, intussen een klepper van een festival dat zijn positie binnen het Vlaamse, nationale en internationale festivalaanbod elk jaar opnieuw versterkt.

Met Maria van Bourgondië focussen we dit jaar op een van de meest tot de verbeelding sprekende Bourgondische vorsten. Onze noorderburen verwijzen dan wel graag naar ons land als de Bourgondische gewesten, maar de invloed van deze dynastie werkt zowel in het noorden als in het zuiden tot vandaag door. Maria's vader, Karel de Stoute, deelde in het familiale trekje van de Valois om zijn gebieden te willen uitbreiden. Jammer genoeg was hij iets minder beslagen in vergelijking met zijn voorouders in het winnen en overleven van veldslagen. Daardoor kwam zijn dochter en enige kind Maria op haar achttiende aan het hoofd te staan van een staat met een vrijwel lege schatkist. Tegen de achtergrond van het ontluikende humanisme, een groeiend zelfbewustzijn van de steden, en een ongeziene economische en culturele hoogconjunctuur moest Maria tijdens haar korte bewind voortdurend bij haar onderdanen om geld bedelen. De staten dwongen dan ook het Groot Privilege af dat onder meer de verscheidenheid aan culturele identiteiten binnen de Bourgondische gebieden politiek verankerde.

Elke keer weer weet Laus Polyphoniae publiek uit binnen- en buitenland te verrassen, te betoveren en mee te voeren naar de leefwereld van ons muzikale erfgoed. Met internationaal bejubelde namen zoals Sollazzo Ensemble, Huelgas Ensemble, Tasto Solo, Micrologus en Gothic Voices belooft ook dit weer een sprankelende editie te worden. Ook deze keer stellen enkele van de meest beloftevolle musici van het moment zich aan u voor na een intensieve coaching in onze alom gewaardeerde International Young Artist's Presentation (IYAP). Met deze IYAP-formule investeren we doelbewust in het talent van 21 jonge mensen, de toptalisten van morgen, door hen een prominente plaats te geven binnen ons festival.

Met de Missa Aurea Triptiek brengen we naar goede gewoonte enkele wetenschappelijke onderzoeksresultaten tot klinken. Ook in de komende jaren zetten we in samenwerking met de Alamire Foundation volop in op de kruisbestuiving tussen musicologisch onderzoek naar de muziek uit de middeleeuwen en de renaissance en de daadwerkelijke uitvoering ervan. Daarbij kunnen we steeds rekenen op muzikanten van wereldklasse. De voltallige raad van bestuur is vastbesloten om wat de voorbije 26 jaar werd opgebouwd op alle mogelijke manieren te ondersteunen en verder uit te bouwen. Ik ben dan ook trots om samen met deze nieuwe ploeg de contouren voor de toekomst te mogen uittekenen.

Voor we ons overgeven aan de muziek, druk ik graag nog mijn dank uit aan de vorige ploeg van bestuurders, de Vlaamse overheid en de stad Antwerpen, die van AMUZ mee het muzikale juweel maakten dat het vandaag is. Ik bedank ook graag de medewerkers en vrijwilligers die gepassioneerd verder bouwen aan deze magische plek.

En ook voor u, beste muziekliefhebber, heb ik een speciaal woord van dank. Want elk jaar opnieuw sluit u Laus Polyphoniae in uw hart. Het is mede dankzij uw fijnzinnige smaak dat Laus Polyphoniae jaar na jaar een succesverhaal is. Het is voor mij dan ook een bijzonder 'groot privilege' om u een fantastische muzikale zomer te mogen toewensen met de erfenis van Maria van Bourgondië.

Welkom!

Kevin Vereecken

Voorzitter AMUZ [Festival van Vlaanderen - Antwerpen]

Foreword president

As the new president of AMUZ [Festival of Flanders – Antwerp], it is a special honour to welcome you to Laus Polyphoniae, which has grown into an astonishing festival that strengthens its position among Flemish, national and international festivals every year.

Mary of Burgundy, this year's focal figure, is one of the Burgundian rulers who appeals most to the imagination. Our Dutch neighbours may be fond of referring to our country as Burgundian, but the influence of the dynasty can still be felt all over the Low Countries. Mary's father, Charles the Bold, shared the Valois family trait of trying to expand his territory. Unfortunately he did not have quite his ancestors' talent for winning battles... or surviving them. That was how his only child, his daughter Mary, came to rule a state with a virtually empty treasury at the age of eighteen. Against the background of budding humanism, growing self-confidence in the cities and unprecedented economic and cultural growth, Mary constantly had to beg her subjects for money throughout her short reign. This was why the states forced her to sign the Great Privilege which, among other things, institutionally anchored the diversity of cultural identities within the Burgundian territories.

Every year anew, Laus Polyphoniae astonishes and captivates audiences from Belgium and abroad, sweeping them away into the world of our musical heritage. With internationally acclaimed names such as Sollazzo Ensemble, Huelgas Ensemble, Tasto Solo, Micrologus and Gothic Voices, this promises to be another sparkling edition. Once again, we will present some of the most promising musicians of the moment after an intensive coaching process in our universally praised Young Artists' Presentation (IYAP). This IYAP formula is a conscious investment in the talent of 21 young people, the leading artists of tomorrow, by giving them a prominent place at our festival.

True to tradition, we will bring the results of academic research to the musical

stage in the form of the Missa Aurea Triptych. We will continue to commit to the interaction between musicological research into the music of the Middle Ages and Renaissance and its actual performance in the years to come, in partnership with the Alamire Foundation. We can always rely on world-class musicians to help us. The entire board of directors is determined to support and further develop the achievements of the past 26 years in every possible way. So I am proud to be able to sketch out the contours of the future with this new team.

Before we surrender ourselves to the music, I would like to express my thanks to the previous team of directors, the Flemish government and the City of Antwerp, who have helped to make AMUZ the musical gem it is today. I would also like to thank the staff and volunteers who work passionately to keep this magical place growing.

And I have a special word of thanks for you, dear music lover, because you take Laus Polyphoniae into your heart every summer. It is partly thanks to your excellent taste that Laus Polyphoniae is a success story year after year. So this makes it a particularly 'great privilege' for me to wish you a fantastic musical summer with the heritage of Mary of Burgundy.

Welcome!

Kevin Vereecken
President of AMUZ [Flanders Festival-Antwerp]

VRIJDAG 16.08.19	
09.00	
10.00	
11.00	Lezing Manfred Sellink AMUZ
12.00	
13.00	
14.00	
15.00	
16.00	
17.00	
18.00	
19.00	Concertinleiding AMUZ
20.00	Concert Sollazzo Ensemble AMUZ
21.00	
22.00	
23.00	

ZATERDAG 17.08.19		
09.00		
10.00	Concertwandeling IYAP vertreklocatie: CC De Kern	
11.00		
12.00	Concertwandeling IYAP vertreklocatie: CC De Kern	
13.00		
14.00	Concertwandeling IYAP vertreklocatie: CC De Kern	
15.00		
16.00	Concertwandeling IYAP vertreklocatie: CC De Kern	
17.00		
18.00		Openingsdiner Foyer AMUZ
19.00	Concertinleiding AMUZ	
20.00	Concert Cappella Pratensis Sint-Andrieskerk	
21.00		
22.00	Voorstelling Michael Pas, Katelijne Lanneau & Ellen Schafraet Rubenshuis	
23.00		

ZONDAG 18.08.19			
09.00			
10.00	Internationaal symposium Missa Aurea Triptiek KU Leuven Campus Carolus	Concertwandeling IYAP vertreklocatie: CC De Kern	
11.00			
12.00			
13.00			
14.00			
	Concertwandeling IYAP vertreklocatie: CC De Kern		
15.00			
16.00			
17.00			
		Openingsdiner Foyer AMUZ	
18.00			
19.00			
Concertinleiding AMUZ			
20.00	Concert Cappella Mariana AMUZ		
21.00			
22.00	Voorstelling Michael Pas, Katelijne Lanneau & Ellen Schafraet Rubenshuis		
23.00			

MAANDAG 19.08.19				
09.00				
10.00				
11.00				
12.00				
13.00	Concert Tasto Solo AMUZ	Lunch foyer AMUZ		Muziekvakantie Sint-Lutgardisschool
14.00				
15.00				
16.00			Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus	
17.00				
18.00				
19.00	Concertinleiding AMUZ	Diner foyer AMUZ		
20.00	Concert Stile Antico Sint-Andrieskerk			
21.00				
22.00	Concert Oltremontano Antwerpen & Psallentes Sint-Pauluskerk			
23.00				

DINSDAG 20.08.19				
09.00				
10.00				
11.00				
12.00				
13.00	Concert Comet Musicke AMUZ	Lunch foyer AMUZ		Muziekvakantie Sint-Lutgardisschool
14.00			Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus	
15.00				
16.00				
17.00				
18.00				
19.00	Concertinleiding AMUZ	Diner foyer AMUZ		
20.00	Concert Elizabeth Rumsey & Van Eyck Project AMUZ			
21.00				
22.00	Concert Sollazzo Ensemble AMUZ			
23.00				

WOENSDAG 21.08.19					
09.00					
10.00					
11.00					
12.00					
13.00	Lezing Edward De Maesschalck AMUZ	Lunch foyer AMUZ		Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus	Muziekvakantie Sint-Lutgardis- school
14.00					
15.00			Cursus Davids- fonds KU Leuven Campus Carolus		
16.00					
17.00					
18.00					
19.00	Concertinleiding Sint-Pauluskerk	Diner foyer AMUZ			
20.00	Concert Huelgas Ensemble Sint-Pauluskerk				
21.00					
22.00	Concert Ensemble Leones AMUZ				
23.00					

DONDERDAG 22.08.19					
09.00					
10.00					
			Cursus Davidsfonds KU Leuven Campus Carolus		
11.00					
12.00					
13.00	Concert Utopia AMUZ	Lunch foyer AMUZ		Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus	Muziekvakantie Sint-Lutgardis- school
14.00					
15.00			Cursus Davids- fonds KU Leuven Campus Carolus		
16.00					
17.00					
18.00					
19.00	Concertinleiding AMUZ	Diner foyer AMUZ			
20.00	Concert ClubMédiéval AMUZ				
21.00					
22.00	Concert graindelavoix Sint-Pauluskerk				
23.00					

VRIJDAG 23.08.19					
09.00					
10.00					
11.00			Cursus Davidsfonds KU Leuven Campus Carolus		
12.00					
13.00	Concert Le Miroir de Musique AMUZ	Lunch foyer AMUZ			
14.00				Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus	
15.00			Cursus Davidsfonds KU Leuven Campus Carolus		
16.00					
17.00					
18.00					
19.00	Concertinleiding AMUZ	Diner foyer AMUZ			
20.00					
21.00					
22.00					
23.00					

ZATERDAG 24.08.19		
09.00		
10.00		
11.00	Voorstelling Theater De Spiegel HETPALEIS	Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus
12.00		
13.00		
14.00		
15.00	Voorstelling Theater De Spiegel HETPALEIS	
16.00		
17.00		
18.00		
19.00	Concertinleiding Sint-Andrieskerk	Diner foyer AMUZ
20.00		Concert The Binchois Consort Sint-Andrieskerk
21.00		
22.00		
23.00		Concert Ratas del viejo Mundo AMUZ

ZONDAG 25.08.19		
09.00		
10.00		Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus
11.00	Voorstelling Theater De Spiegel HETPALEIS	Slotconcert Internationale Summerschool KU Leuven Campus Carolus
12.00		
13.00		
14.00		
15.00	Voorstelling Theater De Spiegel HETPALEIS	
16.00		
17.00		
18.00		
19.00	Concertinleiding AMUZ	
20.00	Concert Gothic Voices Sint-Pauluskerk	
21.00		
22.00		
23.00		

Introductie

Maria van Bourgondië werd slechts 25 jaar, maar drukte onbetwistbaar haar stempel op het politieke en culturele leven in de late middeleeuwen. Ze slaagde erin een van de machtigste vrouwen van West-Europa van haar tijd te worden. Als enige dochter van Karel de Stoute en Isabella van Bourbon nam zij na de dood van haar vader het bewind in zijn erflanden over. Haar korte, maar tumultueuze leven met veldslagen, strategische hervormingen en een uitgekiende huwelijksstrategie viel samen met een van de rijkste muziekperiodes uit de late middeleeuwen.

Dankzij de economische welstand van zowel de handeldrijvende middenklasse en de hogere adel in de 14de en 15de eeuw floreerden de kunsten. Zo zorgden de vernieuwende Vlaamse polyfonie en de schilderkunst van de Vlaamse Primitieven voor inspiratie en export van kunst in heel Europa. Kunstenaars als Hugo van der Goes bezorgden de Bourgondische Nederlanden alom roem. Van der Goes kreeg dan ook de eer Maximiliaan van Oostenrijk te mogen ontvangen in zijn atelier bij de augustijnen van het Rood Klooster in het Zoniënwood bij Brussel.

De 26ste editie van Laus Polyphoniae belicht het bloeiende culturele leven ten tijde van Maria van Bourgondië. Het Zwitserse Sollazzo Ensemble, dat meteen na de oprichting in 2014 een onnavolgbare indruk maakte en sindsdien een vaste waarde is tijdens Laus Polyphoniae, opent het festival met een concert gewijd aan drie sleutelmomenten uit het leven van Maria. Het Belgische ClubMédiéval reist naar Brugge, de lievelingsstad van Maria en niet alleen een economisch, maar ook een artistiek centrum. Het ensemble van gambist Thomas Baeté liet zich inspireren door een portret dat schilder Hans Memling maakte van de Brugse zanger en componist Gilles Joye. Memling had zijn atelier in Brugge en werkte er aan panelen die bekendstaan als *Christus met zingende en musicerende engelen*. In samenwerking met het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen reconstrueerde Oltremontano Antwerpen de instrumenten die op de panelen zijn afgebeeld. Ze zijn voor het eerst te beluisteren tijdens dit festival, een absolute primeur! *Ratas del viejo*

Mundo staat eveneens op het podium met een première in opdracht van AMUZ. Het ensemble o.l.v. Floris De Rycker combineert Bourgondisch repertoire met eeuwenoude, mondeling overgeleverde Litouwse traditionals.

Ook de allerjongste festivalbezoekers verwelkomen we graag. Zij worden door Theater De Spiegel meegenomen op een magische ontdekkingsstocht van klanken, geluidjes, muziek en ritmen. De vier voorstellingen waren in een mum van tijd uitverkocht, een bevestiging voor ons dat we moeten blijven inzetten op ons concertpubliek van later.

U kunt er niet naast kijken: het boek *De Bourgondiërs* van Bart Van Loo ligt in alle boekhandels. Ook in ons festival voorzien we opnieuw enkele avonden in het Rubenshuis met een fijne mix van literatuur en muziek, zoals u zich wellicht nog herinnert met Marco Beasley, Jan Declair, Raquel Andueza ... Michael Pas zal enkele wervende passages uit het boek voorlezen en wordt daarbij afgewisseld door Katelijne Lanneau en Ellen Schaefraet op blokfluiten en harp voor de passende muziek.

Tot slot richt ik graag mijn bijzondere appreciatie en dank aan alle overheden voor hun engagement. Ook een woord van dank aan het AMUZ-team, onze voorzitter en erevoorzitter, de nieuwe en voormalige bestuursleden, onze mediapartner KLARA, sponsors en andere partners voor hun inzet en vertrouwen. Laten we samen wegdromen bij schitterende polyfonie, uitgevoerd in de mooiste ruimten van de Antwerpse binnenstad: AMUZ, de historische kerken en het Rubenshuis.

Bart Demuyt

Algemeen & artistiek directeur AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen]

Introduction

Mary of Burgundy only lived to the age of 25, but she nonetheless made an indisputable mark on the political and cultural life of the Late Middle Ages. She succeeded in becoming one of the most powerful women in Western Europe at the time. As the only daughter of Charles the Bold and Isabella of Bourbon, she reigned over the lands she inherited from her father after his death. Her short but tumultuous life, coloured by battles, strategic reforms and a shrewd choice of spouse, coincided with one of the richest periods of musical culture in the Late Middle Ages.

The economic prosperity of both middle-class merchants and the higher nobility in the 14th and 15th centuries led to a flourishing of the arts. The innovative Flemish polyphony and the paintings of the Flemish Primitives spread across Europe, inspiring the entire continent. Artists such as Hugo van der Goes lent the Burgundian Netherlands universal fame. Van der Goes was also honoured by a visit from Maximilian of Austria to his studio at the Red Cloister, an Augustine Priory in the Sonian Forest near Brussels.

The 26th edition of Laus Polyphoniae explores the flourishing cultural scene in the time of Mary of Burgundy. The Swiss Sollazzo Ensemble, which made an inimitable impression when it was founded in 2014 and has since become a firm favourite at Laus Polyphoniae, will open the festival with a concert dedicated to three key moments in Mary's life. The Belgian ClubMédiéval travels to Mary's favourite city, Bruges, which was an artistic centre as well as an economic hub. This ensemble, founded by the viol player Thomas Baeté, has drawn inspiration from a portrait that the artist Hans Memling painted of the Bruges-based singer and composer Gilles Joye. Memling's studio was in Bruges, where he worked on panels that became famous under the name *Christ with Singing and Music-Making Angels*. In partnership with the Royal Museum of Fine Arts Antwerp, Oltremontano Antwerp has reconstructed the instruments depicted on the panels. They can be heard at this festival for the first time ever! Ratas del Viejo Mundo will also take to the stage with a première commissioned by AMUZ. The ensemble, led by Floris

De Rycker, combines Burgundian repertoire with age-old, orally transmitted Lithuanian traditional music.

We also look forward to welcoming our very youngest festival visitors. Theater De Spiegel will take them on a magical voyage of discovery exploring sounds, noises, music and rhythms. Its four performances sold out in no time, confirming to us that we should continue to commit to our concert audience of the future.

And you can't miss it: Bart Van Loo's book *De Bourgondiërs* is in all the bookshops. Once again, our festival will feature several evenings at the Rubens House with a fine mixture of literature and music, like the ones you surely remember with artists such as Marco Beasley, Jan Decler and Raquel Andueza. Michael Pas will read exciting passages from the book, interspersed with musical performances by Katelijne Lanneau and Ellen Schafraet on the recorders and harp.

Finally, I would like to extend my particular appreciation and thanks to all the government bodies involved for the engagement they have shown. I would also like to thank the AMUZ team, our president and honorary president, the new and former members of the board of directors, our media partner KLARA, our sponsors and other partners for their trust and commitment. Let us slip into a dream of gorgeous polyphony together, performed in the most beautiful places in the centre of Antwerp: AMUZ, the historic churches and the Rubens House.

Bart Demuyt
general & artistic director AMUZ [*Flanders Festival-Antwerp*]

VRIJDAG
16.08.19

11.00
Lezing
Lecture

Gratis toegang
Free admission

AMUZ

Manfred Sellink

Lezing (Nederlands gesproken) lecture (Dutch spoken)

Manfred Sellink, *spreker* lecturer

I.s.m. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen

Brugge was ten tijde van Maria van Bourgondië het artistieke centrum van het Bourgondische rijk. Hans Memling maakt er vanaf 1464 internationaal furore als schilder. In deze lezing is zijn monumentale drieluik *Christus met zingende en musicerende engelen* – een recentelijk gerestaureerd topwerk uit de collectie van het KMSKA – het vertrekpunt voor een boeiende uiteenzetting over kunst en cultuur in de Bourgondische Nederlanden in de tweede helft van de 15de eeuw.

In Mary of Burgundy's time, Bruges was the artistic centre of the Burgundian Empire. Based in Bruges, the painter Hans Memling caused an international furore from 1464 onwards. This lecture takes his monumental triptych *Christ with Singing and Music-Making Angels* – a recently restored highlight of the KMSKA collection – as a starting point for a fascinating discussion of art and culture in the Burgundian Netherlands in the second half of the 15th century.

Een muzikaal hof

De tweede helft van de 15de eeuw was rijkelijk gevuld met muziek. Muziek markeerde elke belangwekkende gebeurtenis, was aanwezig tijdens het werk en bij feesten, gaf het uur aan en vormde de achtergrond voor haast elke activiteit. Dat was zo in heel Europa, en dat zowel in de stad als aan het hof, in de huiskamer en in de kerk, in het klooster en aan de universiteit. Eén regio op het Europese continent liet zich echter opmerken: het noorden van Frankrijk en de Lage Landen, een gebied dat grotendeels onder de heerschappij van het Bourgondische hof (en later Habsburg-Bourgondië) stond. Dankzij de kerkelijke koorscholen en de gulle financiële ondersteuning van het hof, de kerk en de welvarende handelsklasse werden hier muzikanten en componisten gevormd die naam en faam verwierven in heel Europa, en die internationaal felbegeerd werden door wie in hun spoor de reputatie van de Franco-Vlaamse muziekwereld wilden evenaren. Muziekkapellen uit heel Europa rekruteerden zangers uit het Noorden, en de muziek van Franco-Vlaamse componisten duikt op in manuscripten van Spanje tot in Bohemen.

Een van de belangrijkste instellingen in deze periode was het hof van Maria van Bourgondië. Als enig kind van de laatste Bourgondische hertog Karel de Stoute erfde Maria het gros van zijn land toen hij in januari 1477 omkwam op het slagveld. Met Karels overlijden kreeg de Franse koning Lodewijk XI het eigenlijke hertogdom Bourgondië als het ware in de schoot geworpen, maar niet veel later zou Maria in het huwelijk treden met de Habsburgse Maximiliaan van Oostenrijk. Dit huwelijk was eerder al gearrangeerd door Karel de Stoute, en dankzij Maximiliaans militaire tactieken kon Maria haar resterende gebieden behouden. Die gebieden gingen de geschiedenis in als de Habsburgse Nederlanden en zouden een machtige politieke entiteit blijven op het Europese vasteland. Het hof van Maria behield ook de traditie van cultureel leiderschap in meerdere domeinen, vooral in dat van de muziek.

Het Bourgondische hof had al een reputatie omwille van een uitgesproken aandacht voor muziek sinds het beleid van de eerste hertog, Filips de Stoute, in de 14de

eeuw. De huiskapel van de hertog was het belangrijkste onderdeel van zijn muzikale entourage. Aanvankelijk telde de kapel vier kapelanen en vier gewone geestelijken, maar tegen het begin van de 15de eeuw waren er 25 leden en was deze kapel de grootste die er bestond. Filips besteedde jaarlijks tot wel 11 000 frank aan zijn kapel, meer dan eender wie in die tijd en zelfs drie keer zoveel als de paus (om maar een concreet voorbeeld te geven). Een belangrijke uitgavenpost waren de gewaden van de koorzangers. Een keurig uitgedost koor moest de macht en het belang van de hertog illustreren.

Hoewel de zoon van Filips de Stoute, Jan zonder Vrees (r. 1404-1419), bezuinigde op de hofkapel, beschreef een bezoeker haar nog altijd als “de rijkste muziekkapel die ik ooit zag.” De volgende Bourgondische hertog, Filips de Goede (r. 1419-1467) pronkte ook met een muziekinstelling die werd gezien als “de beste kapel ter wereld” en werd genoemd als “de meest harmonieuze ... met het grootste aantal leden ooit.” De muziek werd nog belangrijker aan het hof toen Filips de ridderorde van het Gulden Vlies installeerde. Tijdens de regelmatige bijeenkomsten van de orde was de muziek, verzorgd door de hofkapel, een wezenlijk onderdeel.

Van alle Bourgondische hertogen had Maria's vader, Karel de Stoute (r. 1467-1477), het grootste hart voor muziek. Verschillende kronieken en eigentijdse verslagen getuigen van zijn passie voor de kunsten en het plezier dat hij had in het zingen (ook al zijn alle bronnen het erover eens dat hij een slechte stem had: een opvallend gegeven in een tijd waar heersers doorgaans – ongeacht de werkelijkheid – werden beschreven als nobel, getalenteerd, genereus, en lovenswaardig). Er wordt gezegd dat Karel de Stoute zowel motetten als chansons heeft gecomponeerd, en er is zelfs sprake van een uitvoering van een motet in de kathedraal van Cambrai in 1460. Hoewel er geen motetten van Karel de Stoute bewaard zijn gebleven, kunnen we aannemen dat twee chansons toegewezen aan ‘Dux Carolus’ en ‘Dux Burgensis’ wel degelijk van zijn hand zijn: *Ma dame helas* en *Ma dame trop*.

Het belang dat Karel hechtte aan zijn muzikanten, is wellicht het meest uitvoerig gedocumenteerd in een verordening uit 1469 waarin de regelingen voor zijn hofhouding worden bepaald. Dit uitgebreide document reikt verder dan Karels eigen hofhouding, want de regels die hierin zijn vastgelegd, in het bijzonder in verband met de muzikanten, bleven nog meer dan vijftig jaar in voege. Zo waren deze regels ook van toepassing op de muzikanten aan het hof van Maria van Bourgondië.

De muziekkapel was het eerste onderdeel van het hof dat aan bod kwam in de verordening uit 1469. Met een kwart van het document werd er meer aandacht besteed aan de verplichtingen en de organisatie van de kapel dan aan eender welk ander aspect van het hofleven. De omvang van de kapel was klaarblijkelijk het belangrijkste, want de eerste bepaling (“premierement”) legt het minimumaantal personen (allemaal volwassen mannen) vast dat nodig is om de kapel draaiende te houden: dertien ‘chapelains’ (vaak, maar niet altijd priesters), zes ‘clercs’, vijf ‘sommeliers’ en één ‘fourrier’. Het totaal van vijftientwintig was een gigantisch aantal in een tijd waar veel gelijkaardige kapellen slechts drie of vier leden telden. Bovendien blijkt uit de speellijsten en andere documenten dat dit aantal soms sterk werd uitgebreid. De titels van de leden van de hofkapel verwijzen naar de verschillende verantwoordelijkheden die ze hadden. Zo was het de sommelier die de epistels las tijdens de mis. De belangrijkste verantwoordelijkheid van alle leden (behalve van de fourrier) was echter het zingen. Muzikale vaardigheden waren cruciaal, aangezien de voorname rol van de kapel erin bestond de erediensten op te luisteren tijdens de dagelijkse mis en de getijden. De regels bepaalden ook dat in de misvieringen polyfone muziek moest worden gezongen – opnieuw een bijzonderheid die de kapel moest onderscheiden als die van een welvarend en bijdetijds hof.

De reglementen bepaalden ook in detail hoe de leden van de kapel zich moesten kleden, zowel tijdens de diensten als wanneer ze vrij waren, aangezien alle leden van de hofhouding op elk mogelijk moment hun leider vertegenwoordigden. Van hen werd verwacht een “eerlijk leven” te leiden, “elke vorm van onzedelijk gedrag te vermijden” en “beducht te zijn voor vrouwen”, aangezien velen onder hen tot een geestelijke orde behoorden. Vooral tijdens de diensten moesten de leden van de kapel zich gedragen: niet spelen, niet lachen of praten, geen spot of handgebaren, en ga zo maar door. De noodzaak voor dit soort regelgeving betekent zo goed als zeker dat dergelijk gedrag wel degelijk voorkwam. Wangedrag werd beboet en elke week op maandagochtend was er een bijeenkomst waarbij de nodige disciplinaire maatregelen werden voltrokken.

Leden van de kapel werden betaald voor hun werk, zelfs wanneer ze ziek waren, maar ze moesten wel zelf voorzien in hun kledij en hun paarden. Dat laatste was geen overbodige luxe, aangezien het hof heel vaak rondreisde. Ook konden hun uurroosters onvoorspelbaar zijn; elke dag moest een sommelier bij de hertog achterhalen wanneer de misviering zou plaatsvinden.

Een van de meest opmerkelijke elementen in de verordening uit 1469 is de precieze vermelding van het aantal zangers dat nodig was voor de uitvoering van polyfone muziek. Er moesten “minstens zes hoge stemmen, drie tenoren, drie bassen, en twee middenstemmen” zijn, duidelijk de bezetting voor vierstemmige polyfonie. Het woord ‘minstens’ verraadt al dat veertien zangers het absolute minimum was, en één auteur heeft het zelfs over veertig muzikanten in de kapel – veel meer dan in elke andere instelling.

Hoewel de muziekkapel het grootste en belangrijkste deel van de muzikanten aan het hof van Maria Van Bourgondië uitmaakte, was ze niet het enige orgaan. Er waren ook nog ceremoniële trompetters, verschillende instrumentalisten, en af en toe een muzikaal onderlegde ‘valet de chambre’ of kamerdienaar (vaak een harpist). De gebruikte instrumenten konden ‘haut’ (luid) zijn, zoals schalmeyen en trombones, of ‘bas’ (zacht), zoals de harp, de luit of het klavier. Rondtrekkende muzikanten waren altijd welkom aan het hof en werden ook betaald voor hun diensten. Muziek was alomtegenwoordig, en dankzij de vele reizen van de Bourgondische leiders – telkens met inbegrip van de hele kapel om de Habsburgs-Bourgondische welvaart en macht te etaleren – werden de hofmuzikanten beroemd over heel Europa en golden ze als een te evenaren model voor andere heersers.

De meest bekende muzikant aan het hof van Maria was Antoine Busnois (ca. 1430-1492), die zijn Bourgondische loopbaan al begon onder Maria's vader. Als bekende schrijver en componist (hij wisselde gedichten uit met de Bourgondische hofdichter Jean Molinet) was Busnois een van de voornaamste componisten van chansons in de hele 15de eeuw (meer dan zestig chansons). Mogelijk componeerde hij ook het extreem populaire Italiaanse lied *Fortuna desperata*. Tussen de weinige religieuze muziek die van hem bewaard bleef, vinden we motetten, een *Magnificat* en twee missen. Zijn *Missa L'homme armé* stond model voor de gelijknamige mis van Obrecht en andere werken. Een aantal van Busnois' religieuze werken bevindt zich in de religieuze muziekcollectie van de Koninklijke Bibliotheek van België in Brussel (Br 5557). Mogelijk kopieerde Busnois deze werken eigenhandig. Het manuscript werd samengesteld voor Karel de Stoute vanaf 1468. De daarop volgende jaren werden er extra composities aan toegevoegd.

De muziek van andere componisten die dienden onder Karel de Stoute was zonder twijfel ook nog te horen aan het hof van Maria van Bourgondië. Hayne van Ghizeghem

(ca. 1445-1490?) is een van de vele voorbeelden. Hij is alleen bekend als componist van chansons, en hoewel hij veel minder productief was dan Busnois, schreef hij wel enkele van de meest geliefde liederen van zijn tijd, waaronder de rondeaus *Mon souvenir*, *Allez regretz* en het ontzaglijk populaire *De tous biens plaine*. Een andere collega was de Engelse componist Robert Morton (ca. 1430-1497) die van 1457 tot 1475 voor het Bourgondische hof werkte. Ook hem kennen we uitsluitend van zijn profane werken zoals het ‘chanson combinative’ *Il sera pour vous / L'homme armé* en het wijdverspreide *Le souvenir de vous*.

Nog een andere Bourgondische componist die vooral bekend is omwille van zijn liederen, is Gilles Joyce (ca. 1424-1483), die aan het hof werkte van 1462 tot 1468. Slechts vijf liederen worden met zekerheid aan hem toegeschreven: *Ce qu'on fait a catimini*, *Non pas que je veuille penser*, *Mercy mon deuil*, *Poy ché crudel Fortuna*, en een tekstloos lied. Deze liederen worden uitgevoerd tijdens dit festival, naast de *Missa O rosa bella* die volgens sommigen ook van Joyes hand is. Joye is trouwens onderwerp van een beroemd portret toegeschreven aan Hans Memling, wat erg ongewoon is voor een muzikant.

We keren nog een stuk verder terug in de Bourgondische geschiedenis. Hoewel Gilles Binchois het hof al in 1453 had verlaten en hij in 1460 was overleden, werd zijn muziek nog geruime tijd daarna gekopieerd en uitgevoerd. Net zoals Busnois componeerde Binchois ook zowel geestelijke als wereldlijke muziek, maar vooral het laatste genre zou hem bekendheid verschaffen. Tussen de jaren 1420 en de jaren 1450 schreef hij enkele van de meest populaire werken uit zijn tijd, waaronder *Je loe amours*, *Comme femme* en *Deuil angoisseux*. Dit laatste lied is niet alleen vermeldenswaardig omwille van de schoonheid en het bestaan van twee verschillende en fascinerende versies voor drie en vier stemmen, maar ook omdat we de auteur kennen van de poëtische tekst: Christine de Pisan, de uitzonderlijke vrouw die zichzelf en haar kinderen kon onderhouden als schrijfster.

Twee heel belangrijke componisten die niet in opdracht van Bourgondië werkten, maar van wie de muziek welbekend was aan het hof, waren Guillaume Du Fay (ca. 1400-1474) en Johannes Ockeghem (ca. 1420-1497). Du Fay, die nog niet lang overleden was toen Maria aan de macht kwam, had in zijn lange leven een zwerend bestaan gekend. Hij was tewerkgesteld op vele plaatsen in Frankrijk (Laon, Savoy, Cambrai) en in Italië, onder andere aan de pauselijke kapel. Hij was een produc-

tieve componist in alle belangrijke genres van die tijd, van gregoriaans tot de meest complexe polyfonie. Drie van zijn composities (twee missen en een Kyrie) maken deel uit van Br 5557: het Bourgondische religieuze manuscript. Du Fay's polyfone requiem-mis, wellicht de eerste in zijn soort maar helaas niet bewaard gebleven, werd uitgevoerd tijdens plechtigheden van de Orde van het Gulden Vlies. Ook verloren gegaan zijn een handvol koorboeken die Du Fay naliet aan niemand minder dan Karel de Stoute – een indrukwekkend eerbetoon aan diens voorliefde voor muziek, dat zonder twijfel van pas kwam aan het hof van Maria na de dood van Karel.

Ook de muziek van Johannes Ockeghem was goed bekend bij de muzikanten van Maria. Ockeghem spendeerde het grootste deel van zijn loopbaan aan het Franse hof, maar reisde ook rond in de Bourgondische streken. Een van zijn missen duikt op in het manuscript Br 5557. Veel van Ockeghems composities kennen we enkel dankzij een andere collectie die verbonden is met het Habsburgs-Bourgondische hof, de beroemde Chigi Codex die kort na Ockeghems dood werd samengesteld. Aangezien Ockeghem de belangrijkste componist van missen was in zijn tijd, is het hoogstwaarschijnlijk dat verschillende van zijn missen werden gebruikt in de dagelijkse uitvoeringen van polyfone missen aan het hof van Maria van Bourgondië. Ockeghem componeerde ook enkele chansons die grote bekendheid zouden verwerven, waaronder het virelai *Ma bouche rit* en de rondeaus *D'ung aultre amer* en *Fors seulement*.

Ook muziek van Engelse componisten ontbrak niet aan Maria's hof. Het manuscript Br 5557 begint zelfs met een reeks van vijf missen van Engelse componisten. Dat was geen toeval, aangezien dit manuscript er aanvankelijk kwam naar aanleiding van het derde huwelijk van Karel de Stoute met de Engelse prinses Margaretha van York, de zus van koning Edward IV en Richard III. Deze Engelse missen waren gecomponeerd door Walter Frye, John Plummer en Richard Cox. De mis van Cox (soms ook gespeld als Cockx) is het enige werk dat we van deze componist kennen. Plummers oeuvre is beter gedocumenteerd, met een mis, een Kyrie en vier motetten. Frye is veruit de belangrijkste van de drie, met vier missen, een Kyrie, vijf motetten en vijf seculiere werken die bewaard zijn gebleven. Zijn ballade *So ys emprentid* en zijn rondeau *Tout a par moy* waren populaire liederen in die tijd. Het laatste werk leverde zelfs het thema voor Josquins *Missa Faisant regretz*. Het kleinschalige devotionele motet *Ave regina caelorum* kwam vaak voor als eerste werk in de toenmalige chansonniers (als het ware om de rest van de collectie te zegenen). Samengevat: Maria

en haar hofhouding werden omringd door de muziek van de meest vooraanstaande componisten van het moment en uit het recente verleden.

Muzikale genres

Welke genres werden uitgevoerd aan het hof van Maria van Bourgondië en elders? Het klinkt misschien vreemd, maar de meeste muziek uit dit tijdperk zullen we nooit kennen. Niet zozeer omdat honderden muziekmanuscripten de tand des tijds niet hebben doorstaan, maar wel omdat sommige werken zelfs niet eens werden opgetekend. Een enorme hoeveelheid muziek, met inbegrip van bijna alles waar de minder bemiddelden zich mee vermaakten, werd op het gehoor aangeleerd en uit het geheugen uitgevoerd door mensen die vaak geen noten konden lezen. Veel muziek werd geïmproviseerd, zelfs door muzikaal ongeletterden. Improvisatie was ook een onderdeel van de liturgische muziek, aangezien professionele zangers werden verondersteld om polyfone lijnen te kunnen toevoegen aan een gregoriaanse melodie. Theoreticus Johannes Tinctoris noemde deze praktijk 'cantare super librum' (zingen boven het boek).

Nergens was de ongeschreven muziek zo belangrijk als onder instrumentalist. De 15de eeuw was een cruciale periode in de ontwikkeling van muziekinstrumenten. Er waren belangrijke vernieuwingen in de klavierinstrumenten (de volledige ontwikkeling van het klavecimbel en het klavecord, een instrument dat Maria van Bourgondië zelf bespeelde), de blazers (het gebruik van kleppenmechanismen en de groei en bloei van instrumentenfamilies) en de strijkinstrumenten (de ontwikkeling van de familie van de viola (da gamba)). In de loop van de 15de eeuw veranderde de speelwijze van de luit: het gebruik van een plectrum evolueerde naar het gebruik van alle vingers (waardoor ook polyfone muziek kon worden gespeeld), terwijl specifieke instrumentale ensembles zoals de 'alta cappella' (schalmei en trombone) werden gevormd voor feestelijke gelegenheden. Ook de cornetto, de blokfluit en de kromhoorn kenden een grote bloei. Grote en kleinere steden hadden stedelijke ensembles van blazers in dienst die tegen het einde van de eeuw vaak tot wel zes professionele muzikanten telden. Op sommige plaatsen in de Lage Landen speelden deze groepen niet alleen tijdens de volke religieuze diensten die we kennen als 'Salve' of 'Lof', maar ook in publieke concerten, misschien wel de eerste in hun soort. De belangrijkste instrumentalist werden vol bewondering met naam en toenaam vermeld, zoals ook Conrad Paumann, de blinde organist en luitist uit München en Pietrobono, luitist aan het hof van Ferrara.

In de 15de eeuw werd het gros van de instrumentale muziek geïmproviseerd of uit het geheugen gespeeld. Er zijn dan ook maar weinig manuscripten die specifieke instrumentale muziek bevatten. Het Buxheim Orgelboek, waaruit ook enkele stukken worden gespeeld in deze concertreeks, is een zeldzaam en beroemd voorbeeld van het tegendeel. De ongeschreven traditie begon te veranderen tijdens de laatste twee decennia van de eeuw, wanneer manuscripten met wereldlijke muziek ook korte driestemmig-imitatieve composities zonder tekst bevatten. Deze composities hebben een vrije vorm en kregen intrigerende titels zoals *La Martinella*, *La morra* of *La bernardina*. Het is erg waarschijnlijk dat ze waren bedoeld voor instrumentale uitvoeringen. Ze zijn een voorbode van de toenemende muzikale geletterdheid van instrumentalist die in de volgende eeuw de norm zou worden.

Helemaal anders was het in de vocale muziek, waarvan door de eeuw heen vele werken werden gekopieerd op papier en perkament (al vertegenwoordigen de overgebleven bronnen haast uitsluitend de muziek uit de opperste lagen van de maatschappij). In heel Europa vinden we binnen de seculiere muziek ook liederen in de volkstal: Nederlands in de gebieden waar men Nederlands sprak, Italiaanse liederen in Italië enz. Er was echter één genre dat internationaal geliefd was: het Franse chanson. De meeste chansons waren zettingen van gedichten van zogenaamde 'rhétoriciens': dichters die hielden van complexe woordspelletjes binnen strikte vormschema's. Of deze liederen nu voor mannenstem (zoals meestal) of vrouwenstem waren geschreven, het onderwerp betrof meestal de 'hoofse liefde' waarbij de aantrekkingskracht haast nooit in fysieke termen werd beschreven, maar eerder op een verheven manier. Specifieke onderwerpen varieerden, zoals de vreedzaamheid van de geliefde, de angst voor een scheiding, een lofzang aan de geliefde, beloftes van trouw en zo verder.

Rond de tijd dat Maria van Bourgondië aan de macht kwam, werden deze liederen volgens twee 'vaste vormen' gecomponeerd: het rondeau (de meest voorkomende) en het virelai (minder courant; een vroegere vorm, de ballade, werd vermeden na 1460). Deze beide vormen maakten gebruik van een tekstueel en muzikaal refrein, waardoor de liederen makkelijk te memoriseren waren (in het voordeel van zowel de luisteraars als de muzikanten, die de muziek uit het hoofd uitvoerden). Elk lied had twee muzikale secties, A en B, waarop twee of drie lijnen van de tekst werden gezet, die volgens verschillende patronen werden herhaald. De muziek van zowel A als B kon terugkomen met dezelfde tekst als voorheen (het refrein) of met een andere tekst, waardoor variatie mogelijk was binnen de eenheid van het genre.

Elke regel van de tekst begon met een duidelijke muzikale zetting (één noot per lettergreep) om vervolgens over te gaan in uitgebreide melodische lijnen waarbij één lettergreep over meerdere noten werd gezongen. Hierdoor konden sommige liederen wel zeven of acht minuten duren wanneer ze volledig werden uitgevoerd. Dat waren uitvoerige composities, en we kunnen de merklijk kortere liederen van de 16de eeuw beschouwen als een reactie tegen deze langdradige composities. De cadans van de poëzie en de terugkeer van herkenbare melodische lijnen zorgden ervoor dat liederen in deze kortere structuur wel de aandacht van de luisteraars konden vasthouden. En uiteraard was een tekstueel narratief met een muzikale herhalingsstructuur ook al de basis voor de populariteit van veel volksliedjes. Jammer genoeg weten we in de meeste gevallen niet wie de auteurs waren van de gedichten die op muziek werden gezet. We kunnen wel teksten identificeren van schrijvers zoals Alain Chartier, Christine de Pisan en Charles d'Orléans, maar de liederen met deze teksten zijn maar een minieme fractie van het repertoire dat bewaard is gebleven.

Sommige liederen werden zo geliefd dat ze overal in muziekmanuscripten opduiken. Enkele van deze 'grote hits' zijn Binchois' *Liesse m'a mondé*, Du Fay's *Craindre vous vueil*, Bedynghe's *Gentil madona*, Fryes *So ys emprentid*, het anonieme *J'ay pris amours*, Carons *Helas que pourra*, van Ghizeghems *De tous biens plaine*, Mortons *Le souvenir*, Agricola's *Je n'ay deuil*, en Compères *Dictes moy toutes vos pensées* – stuk voor stuk te horen tijdens de concerten van dit jaar.

Niet alle chansons werden gecomponeerd volgens deze vaste vormen. Af en toe creëerden componisten mengvormen door hoofse poëzie te combineren met andere bronnen. Een mooi voorbeeld daarvan is Ockeghe's *S'elle m'amera / Petite camuette*, dat erg populair was in zijn tijd. Deze compositie is vierstemmig (terwijl de norm voor 15de-eeuwse seculiere muziek driestemmig was). De bovenstem zingt een klassieke tekst over de hoofse liefde in de vorm van een rondeau, waarin de mannelijke ik-persoon zich afvraagt of de vrouw die hij liefheeft zijn liefde ook beantwoordt. De drie onderstemmen zingen daarentegen een heel andere tekst. De verwijzingen naar een lichamelijk kenmerk ('petite camuette' betekent zoveel als klein stomp neusje), en naar de personages Robin en Marion uit middeleeuwse fabels zetten deze tekst in de context van het gewone volk in plaats van het hof. Het levendige thema dat deze zorgeloze woorden in alle stemmen begeleidt, is vermoedelijk een zeldzaam overgebleven voorbeeld van een volksmelodie uit die tijd. Op die manier ontmoeten het hofse en het volkse elkaar in dit en in gelijkaardige liederen.

In de motet-chansons vinden we een ander soort juxtapositie. Hier zingen één of meerdere stemmen een hoofs gedicht en is het fundament van het stuk een Latijns fragment uit het gregoriaans, meestal in de tenorstem. Religieuze en wereldlijke muziek vermengen zich. Een van de oudste en belangrijkste motet-chansons is van de hand van Ockeghem: *Mort tu as navré*. De vorm is gebaseerd op de poëtische tekst en is een klassieke ballade, terwijl het werk ook is geënt op een fragment van de gregoriaanse requiemmis. De keuze voor deze gregoriaanse melodie is symbolisch, aangezien de Franse tekst een klaagzang is op de dood van Gilles Binchois in 1460 – het zoveelste bewijs van de interactie tussen het Franse en het Bourgondische hof.

Het beroemdste van alle motet-chansons is Josquins *Nymphes des bois*. De tekst is ook een lamento of klaagzang, maar nu ter ere van Ockeghem en gebaseerd op een gedicht van de Bourgondische dichter Jean Molinet. Net zoals Ockeghem zelf baseerde Josquin zijn compositie op de gregoriaanse requiemmis, en er zijn nog tal van andere parallellen. Maar Josquin overtreft Ockeghem ook door de volledige compositie in zwarte notatie op te schrijven; een extra visueel symbool van rouw. Zowel het motet-chanson van Ockeghem als dat van Josquin worden uitgevoerd tijdens het festival.

Wat de religieuze muziek betreft, zag de 15de eeuw er helemaal anders uit dan vandaag. In tegenstelling tot de huidige katholieke eredienst werd de mis in de renaissance volledig gezongen. Daarnaast was de rol van de geloofsgemeenschap ook anders. Vandaag participeren leden van de geloofsgemeenschap meestal actief in een deel van de muzikale eredienst. Dat was helemaal anders in de 15de eeuw, toen was de muziek het exclusieve domein van de voorganger, zijn assistenten en de eventuele beroepszangers in de kerk. De kerkgangers waren er om te luisteren. Binnen het christendom werd in de meeste kerken het gregoriaans gezongen. Dit repertoire gaat terug op de vroege middeleeuwen en de meeste melodieën die te horen waren tijdens de eredienst, waren honderden jaren oud. Toch was het gregoriaans ook een levende traditie in de 15de eeuw, want als er nieuwe viëringen aan de liturgische kalender werden toegevoegd, werden er ook nieuwe melodieën toegevoegd. Zo kreeg Du Fay in 1457 de opdracht om eenstemmige melodieën te componeren voor een nieuw feest ter ere van de maagd Maria (*Recollectio omnium festorum Beate Marie Virginis*), en in de jaren 1490 schreef Filips de Schone, de zoon van Maria van Bourgondië, een wedstrijd uit om eenstemmige muziek te componeren voor het feest van de Zeven Smarten.

Aan de meest welvarende instellingen, wereldlijke (het hof van een heerser) of religieuze (de pauselijke kapel, belangrijke kathedralen en kerken), doorspekten speciaal opgeleide zangers de grotendeels gregoriaanse eredienst met polyfone muziek. In de tweede helft van de 15de eeuw zien we een grote toename in het gebruik van polyfone muziek tijdens de eredienst, gestimuleerd door giften van welgestelde leken.

Toch werden de meeste onderdelen van de mis eenstemmig gezongen en werd polyfonie niet zomaar gebruikt; slechts enkele onderdelen van de liturgie waren geschikt voor polyfone zettingen. Deze onderdelen vormen het ordinarium – onderdelen waarvan de tekst altijd gelijk blijft ongeacht het feest dat die dag wordt gevierd. De vijf passages die doorgaans polyfoon werden gezongen zijn Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus en Agnus Dei.

Deze bewegingen sluiten niet meteen op elkaar aan tijdens de misviering. De dienst begint met het Introïtus (gezongen in het gregoriaans), gevolgd door Kyrie en Gloria. Vooraleer het Credo wordt gezongen, zijn er verschillende gregoriaanse nummers (epistel, graduale, halleluja ...). Ook voor en na het Sanctus en het Agnus Dei komen er nog gregoriaanse gezangen.

Het idee om de polyfone onderdelen van de mis muzikaal met elkaar te verbinden (en zo eenheid te creëren ondanks hun spreiding in de tijd) kwam er in de 14de eeuw met de *Messe de Notre Dame* van Guillaume de Machaut. Het zou echter tot in de 15de eeuw duren vooraleer een zekere eenmaking door de verschillende bewegingen heen de norm zou worden, eerst bij de Engelse componisten en daarna bij muzikanten op het vasteland. De meest courante techniek was het gebruik van een cantus firmus: een bestaande melodie die de structurele basis vormde voor de meerstemmige muziek. Deze cantus firmus werd meestal door de tenorstem gezongen in langere notenwaarden, en kwam minstens één keer voor per compositie, integraal of gedeeltelijk. Deze missen werden vernoemd naar de gebruikte melodie.

Aanvankelijk kozen componisten voor gregoriaanse melodieën als model voor de cantus firmus, en zo lang de praktijk bestond, bleven ze dat ook doen. Voorbeelden van gregoriaanse cantus-firmuscomposities zijn Du Fay's *Missa Ave regina caelorum*, Fries *Missa Flos regalis*, Ockeghems *Missa Ecce ancilla Domini*, Barbireaus *Missa Virgo parens Christi* en de La Rues *Missa de Sancto Antonio* (stuk voor stuk gepro-

grammeerd in dit festival). Tegen het midden van de eeuw begonnen componisten echter ook seculiere melodieën te gebruiken, en die werden na verloop van tijd zelfs populairder. Enkele van deze missen staan tijdens dit festival op het programma: *Missa Pour quelque paine* van Cornelius Heyns (gebaseerd op een anoniem rondeau), *Missa L'ardent desir* (een anonieme mis toegeschreven aan Busnois en gebaseerd op een anoniem chanson), Ockeghems *Missa Fors seulement* (gebaseerd op zijn eigen rondeau) en een anoniem *Missa O rosa bella*, mogelijk door Gilles Joye en gebaseerd op een immens populair Italiaans lied dat zowel aan Bedyngham als aan Dunstable wordt toegeschreven. Hoewel het gebruik van seculiere melodieën in een religieuze context ongepast kan lijken vanuit ons moderne perspectief, was er in de 15de eeuw een evenwichtige balans tussen het wereldse en het bovenaardse. Een lofzang op een geliefde werd bijvoorbeeld ook geïnterpreteerd als een lofzang op Maria, moeder Gods.

Hoewel het gebruikelijk was om alle vijf de ordinariumdelen polyfoon te zetten, componeerden componisten in de 15de en 16de eeuw soms ook aparte misdelen, zoals we zien in twee stukken op het programma van dit jaar: Richard Cox' *Kyrie Deus creator omnium* en Fries *Kyrie So ys emprentid*, gebaseerd op zijn eigen populaire lied. Dit laatste werk is bovendien het allereerste misonderdeel van een Engelse componist op een profaan model.

Hoewel missen meestal werden gebaseerd op bestaande modellen, waren er ook componisten die geen gebruikmaakten van beschikbaar materiaal. In Ockeghems *Missa Quinti toni* verwijst de titel duidelijk naar het tooncentrum (de vijfde modus, op fa) en is het eenheidsscheppende element vooral een 'kopmotief': een polyfone openingsfiguur die aan het begin van elk onderdeel te horen is. De *Missa sine nomine* van Tinctoris is een mis zonder bestaand materiaal, zoals de moderne titel 'zonder naam' al suggereert. Het is interessant om vast te stellen dat zowel de mis van Ockeghem als die van Tinctoris geschreven is voor drie stemmen in plaats van de gebruikelijke vier.

In tegenstelling tot de mis kende het motet geen vaste plaats in de liturgie. Het bekleedde wel vele andere functies in de 15de eeuw. Motetten konden bijvoorbeeld worden gebruikt in private devoties, tijdens processies, tijdens de elevatie (het omhooghouden van de hostie), of zelfs door blazersensembles tijdens hun publieke concerten. Polyfone zettingen van de vier grote Maria-antifonen – *Alma redemp-*

toris mater, Ave regina caelorum, Regina caeli, Salve regina – konden ook worden gebruikt ter vervanging van het gregoriaans tijdens de completen, het laatste officie van de dag. Tijdens de concerten van dit festival komen verschillende van deze Maria-antifonen aan bod: een *Salve regina* en *Alma redemptoris mater* van Ockeghem en twee zettingen van het *Regina caeli* door Busnois.

Door de 15de eeuw heen werden motetten gecomponeerd in de meest uiteenlopende stijlen. In het begin van de eeuw componeerde Du Fay er nog verschillende die voortbouwden op de middeleeuwse techniek van de isoritmie, waar (in de meest zuivere vorm) een melodische lijn bestond uit de combinatie van een ritmisch patroon en een terugkerende opeenvolging van toonhoogten. De overlappende patronen zijn niet altijd hoorbaar voor de luisteraar, maar vormen wel de constructieve basis voor de compositie. Tijdens de concerten dit jaar weerklinken er vijf van Du Fay's isoritmische motetten: *O sancte Sebastiane* (voor Sint-Sebastiaan), *Salve flos Tusce* (voor de inwoners van Toscane), *Apostolico glorioso* (voor de herinwijding van een kerk of de aanstelling van een aartsbisschop), *Vasilissa ergo gaude* (voor de adellijke Cleofe Malatesta, voorafgaand aan haar bruiloft), en *Ecclesiae militantes* (voor de inauguratie van paus Eugenius IV in 1431).

Hoewel componisten in de loop van de eeuw de praktijk van de isoritmie geleidelijk aan verlieten, bleven ze wel precompositorische beslissingen maken voor de structuur van hun werken. In veel gevallen kwam dit neer op het gebruik van bestaand materiaal, zoals bij de miscomposities. En net zoals bij de mis kon ook hier het geleende materiaal zowel seculier of religieus zijn. Compères *Omnium bonorum plena* is bijvoorbeeld gebaseerd op Hayne van Ghizeghems beroemde chanson *De tous bien plaine* (merk op hoe de titel van het motet de Latijnse vertaling is van de Franse titel). De tenor van Regis' *Celcitonantis ave genitrix* is gebaseerd op het gregoriaanse *Abrahæ fit promissio*, en in zijn motet *O admirabile commercium* baseert hij zich op een mengeling van religieuze en profane kerstliederen om het feest alle eer aan te doen. Tegen het einde van de eeuw was Josquin op zoek naar nieuwe manieren om oud materiaal te gebruiken. In zijn vijfstemmige Mariamotet *Inviolata integra et casta es Maria* verschijnt het gregoriaans als een tweestemmige canon – een moderne variant van de beproefde cantus-firmuspraktijk. In zijn beroemde *Ave Maria ... virgo serena* doordringt het gregoriaans de melodische lijnen, maar gaat de oorspronkelijke melodie volledig op in de uitgebreide imitatieve textuur. Deze motetten worden allemaal uitgevoerd tijdens dit festival.

Ten slotte waren er ook motetten die niet zo substantieel of complex waren opgebouwd. Kleinschalige devotiemotetten, vaak aan Maria gewijd, zijn overal in het repertoire terug te vinden. Drie van dergelijke werken die dit jaar te horen zijn, zijn Regis' *Ave Maria ... benedicta tu* en Tinctoris' *O virgo miserere mei* en *Virgo dei throno*. Ze zijn driestemmig en de twee laatste werden met name teruggevonden in collecties waarin voor de rest vooral seculiere muziek aan bod komt.

Muzikale spelletjes

Net zoals vandaag waren componisten zich vroeger ook terdege bewust van wat anderen deden. Op politiek vlak waren grote delen van Europa sterk met elkaar verbonden. Karel de Stoutes derde vrouw was Margaretha van York, lid van de Engelse koninklijke familie. Door het huwelijk van Maria van Bourgondië met Maximiliaan van Oostenrijk ontstond er een link tussen de Bourgondische en de Habsburgse lijn. Maria's kinderen Filips en Margareta trouwden met respectievelijk Johanna (Juana) en Johan (Juan), dochter en zoon van Ferdinand en Isabelle van Spanje. Politieke verbintenissen brachten ook culturele uitwisselingen met zich mee, en zelfs entiteiten die doorgaans op voet van rivaliteit leefden (Bourgondië en Frankrijk bijvoorbeeld) onderhielden regelmatige diplomatieke contacten. Muziek was altijd een onderdeel van officiële bezoeken, ceremoniën of uitwisselingen. Een lied kon worden doorgegeven op een enkel blad papier; een acht pagina's tellende katern (in papier of perkament) kon een hele mis bevatten. Kruisbestuiving tussen componisten was onvermijdelijk.

Vreemd genoeg was componeren in de 15de eeuw slechts een nevenactiviteit van het zingen, maar de status van de componist op zich werd tegen het einde van de eeuw meer gevestigd. Toen Maria's echtgenoot Maximiliaan Heinrich Isaac aanstelde als hofcomponist was hij een van de eersten die een muzikant aanwierf op basis van zijn creatieve capaciteiten. Isaac was zelfs niet verplicht om in dezelfde stad te verblijven als Maximiliaan.

Ongeacht welke status componisten genoten, zelf erkenden ze hun bijzondere connectie. Deze verbondenheid uitte zich op verschillende vlakken, meestal in spelletjes die ze speelden om de aandacht naar zichzelf te trekken, om uitdagingen te creëren voor wie hun muziek uitvoerde, of om uit te pakken met hun scherpzinnigheid en vaardigheden in vormen van compositionele en poëtische rivaliteit. Hierboven is al vermeld hoe Josquin zijn motet-chanson *Nymphes des bois* volledig in zwarte

noten noteerde. Gelijkaardige voorbeelden van vernuft, speltactiek en competitie waren schering en inslag.

Een favoriete bezigheid van veel componisten was het schrijven van nieuwe versies op bestaande melodieën, een soort 15de-eeuwse variant van de omgang met jazz-standards. Vaak werden de melodieën van kunstliederen gebruikt. In dergelijke herwerkingen werd de oude melodie meestal in één stem geschreven en omspeeld met een nieuw contrapunt in de andere stemmen. In veel van deze nieuwe versies zijn alleen de eerste woorden van de tekst van het geleende materiaal behouden en vaak zijn er snelle loopjes, sequensen, snelle passages in tertsen of decimes en andere eigenschappen die een instrumentale uitvoeringspraktijk suggereren. Kunstliedherwerkingen op dit festival zijn onder andere nieuwe composities van Tinctoris en van een anonieme componist gebaseerd op Robert Mortons chanson *Le souvenir*, een anonieme herwerking van Ockeghems *D'ung aultre amer*, en twee stukken die zijn afgeleid van Hayne van Ghizeghems *De tous bien plaine*; één anoniem en één van Alexander Agricola, die zelfs meerdere versies componeerde van Haynes populaire chanson. Deze praktijk bleef tot diep in de 16de eeuw bestaan.

Cantus-firmusmissen zijn eigenlijk ook een soort kunstliedherwerkingen, maar dan op grotere schaal. Denken we bijvoorbeeld aan de *Missa O rosa bella* (vermoedelijk van Joye), de *Missa Pour quelque paine* (Heyns) en de *Missa L'ardent desir* (vermoedelijk Busnois) die tijdens dit festival te horen zijn. Hoewel het, zoals hierboven vermeld, de gewoonte was om de originele melodie in lange notenwaarden in de tenor te citeren, gebruikten sommige componisten dit genre ook om mee uit te pakken en iets anders te doen. Soms werd de bestaande melodie simpelweg in de bovenstem gepresenteerd, waar ze heel hoorbaar is. In andere gevallen werd het complexer, bijvoorbeeld door de melodie in omkering te gebruiken (stijgend wordt dalend en omgekeerd), of door de melodie wel in haar originele vorm op te schrijven maar met de instructie aan de zangers om ze achterstevoren uit te voeren (retrograde).

Ockeghem geeft een uitstekend voorbeeld van hoe een model kan worden herwerkt. Zijn *Missa Fors seulement* is gebaseerd op zijn eigen chanson, dat trouwens inspiratie leverde voor meer dan dertig afgeleide zettingen door verschillende decennia heen. Ockeghems mis bevat slechts drie onderdelen: Kyrie, Gloria en Credo (dit laatste onderdeel wordt ook uitgevoerd tijdens het festival). Vanuit zijn driestemmig

chanson bouwt hij een vijfstemmige mis op waarbij het bereik van de stemmen enorm wordt uitgebreid, tot aan de lage do onder de notenbalk in de bas. Hij plaatst de oorspronkelijke melodie in verschillende stemmen en transposeert ze ook naar believen. En hoewel de tenorpartij uit het originele chanson het belangrijkste leenmateriaal is, combineert hij deze stem soms met de andere twee stemmen van het originele chanson. Op die manier neemt hij zijn model letterlijk en meerstemmig over (een techniek die belangrijker zal worden in de 16de eeuw, wanneer dergelijke 'polyfone ontleningen' de norm worden in miscomposities). Alsof deze bijzonderheden nog niet genoeg waren om deze mis van andere te onderscheiden, pakt Ockeghem ook nog op een andere manier uit met zijn compositorisch vernuft. In het oorspronkelijke werk imiteren de twee bovenstemmen elkaar op een vrij grote afstand in de tijd (het equivalent van negen maten in moderne notatie). In zijn miscompositie laat Ockeghem deze stemmen elkaar ook imiteren, maar dan amper één maat van elkaar verwijderd. Op die manier is de mis een briljante transformatie van zijn eigen chanson.

Verschiedende stukken tijdens dit festival illustreren de neiging van componisten om zichzelf of hun collega's onder de aandacht te brengen. Een indrukwekkend voorbeeld is Compères motet *Omnium bonorum plena*. Deze uitgebreide compositie is onderverdeeld in twee secties, wat gebruikelijk was voor een motet uit die periode. Het eerste deel bezingt de lof voor de maagd Maria. Het tweede deel is een verzoek aan Maria om te bidden tot haar zoon voor "diegenen die zingen". Daarop volgen de namen van dertien zangers: eerst Du Fay (genoemd als het "licht van de zangers"), dan Johannes Dussart (een koorleider in de kathedraal van Cambrai), Busnois Caron (deze drie worden "meesters van de cantilena" genoemd), Georget de Brelles (koorleider in Béthune), Tinctoris (componist en belangrijke schrijver over muziek, auteur van het eerste muziekwoordenboek), Ockeghem, des Prez (we weten niet of het over Josquin of iemand anders gaat), Corbert (geen overgeleverde composities, maar bejubeld door Tinctoris), Hemart (ook koorleider in Cambrai), Faugues (componist van vijf missen), Molinet (best gekend als de muzikaal onderlegde Bourgondische hofdichter, maar ook de componist van een vrij populair vierstemmig chanson, *Tartara mon cueur*) en Regis. De tekst vraagt vervolgens de steun van Maria voor "al wie zingt" en ten slotte voor "mij, Loyset Compère", die "bidt voor deze meesters". Voor welke gelegenheid dit motet precies werd geschreven is onderwerp van vele hypothesen: een ceremonie in de kathedraal van Cambrai? Een eerbetoon aan Du Fay en zijn entourage? Wat de reden ook is, deze compositie toont de wil van de

componist om aandacht te vragen voor "al wie zingt" – ongeacht beschermheren of religieuze figuren, maar wel gericht aan de muzikanten zelf, die voor het grootste deel ook componisten waren.

Namen van componisten spelen ook een rol in andere composities. Josquins *Nymphes des bois* is een zetting van een gedicht van Molinet waarin specifiek aan Perchon (Pierre de la Rue), Brumel, Compère en Josquin zelf wordt gevraagd om zich in rouwgewaden te hullen en dikke tranen te huilen. Op het einde van Josquins *Ave Maria* ... *virgo serena*, na een imitatieve lofzang op de maagd Maria, komt een langzame homoritmische smeekbede: "O mater dei, memento mei" – O Moeder Gods, gedenk mij. Er staat niet: gedenk ons, of gedenk ons, arme zondaars, maar wel "mij" – verwijzend naar Josquin als componist, maar ook naar elke individuele zanger die dit werk uitvoert.

Een andere tactiek vinden we in *Anthoni usque limina* van Antoine Busnois, een motet voor de naamheilige van de componist, de heilige Antonius van Egypte. Deze compositie duikt op in slechts één manuscript: Br 5557. De scribent van dit werk, mogelijk Busnois zelf, kopieerde de letters die hier in hoofdletters staan met rode inkt: "ANTHONI USque limina ... fiat in omniBUS NOYS", zodat de naam van de componist verscheen. De tenorstem van deze compositie, die slechts uit de herhaalde noot re bestaat, is niet uitgeschreven, maar moet worden ontcijferd door raadselachtige instructies in het manuscript en de afbeelding van een klok die de repetitief dreunende tenorstem voorstelt: precies het soort uitdaging waarmee 15de-eeuwse componisten hun zingende collega's graag prikkelden. Daarenboven kunnen verschillende proporties van de tenorstem worden opgeteld tot 108, de numerologische voorstelling van de naam Busnois. Een ander voorbeeld van woordspelletjes zijn de verschillende chansons waarin Busnois verwijst naar de Franse vrouw Jacqueline Hacqueville, waaronder een lied dat tijdens het festival wordt uitgevoerd en dat begint met de woorden "Ja que lui ne s'i attende" ("Hoewel hij het niet verwacht", een gedicht dat mogelijk door Jacqueline zelf werd geschreven).

Josquins motet *Inviolata integra et casta es Maria* werd al vermeld omwille van de gregoriaanse cantus firmus die niet in één maar twee stemmen werd gebruikt, en in een strikte canon. Hoe uitdagend dit ook was, Josquin maakte het zichzelf nog wat moeilijker door de canon op drie verschillende manieren uit te werken in de drie delen van het motet. In het openingsdeel volgen de canonische inzetten

elkaar op een afstand van het equivalent van drie brevissen (drie maten in moderne transcripties); in het tweede deel verkleint die afstand tot twee brevissen, en in het slotdeel zijn de canonische stemmen nog slechts één brevis van elkaar verwijderd. Deze constructionele tour de force is een perfect voorbeeld van de 15de-eeuwse 'kijk-eens-wat-ik-kan-houding' van de beste componisten. Josquins motet werd verspreid in meer dan twee dozijn bronnen en stond zelf model voor latere composities waarin componisten hem wilden eren, overtreffen, of beide.

Van het eenvoudigste volkse deuntje tot de meest uitgebreide mis gebouwd op complexe verborgen structuren, luisteraars ten tijde van Maria van Bourgondië werden vergast op steeds veranderende facetten en genoegens, van de meest bescheiden tot de meest overweldigende. Deze editie van het festival schotelt een staalkaart voor van de muziek waarvan Maria en haar hofhouding meer dan vijfhonderd jaar geleden hebben genoten – muziek die ons ook vandaag nog steeds kan bekoren.

*Honey Meconi,
Chair and Professor of Music, College Music Department
en Professor of Musicology, Eastman School of Music,
University of Rochester, VS*

Vertaling: Klaas Coulembier

VRIJDAG
16.08.19

19.15
Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00
Concert

AMUZ

Sollazzo Ensemble

Anna Danilevskaia, *artistieke leiding artistic director*

Yukie Sato, Perrine Devillers, *sopraan soprano* | Andrew Hallock, *contratenor countertenor* | Vivien Simon, *tenor tenor* | Anna Danilevskaia, Sophia Danilevskaia, *vedel fiddle* | Lukas Henning, *vihuela da mano vihuela da mano* | Christoph Sommer, *luit luth*

I.s.m. EEEMERGING & Centre Culturel de Rencontre d'Ambronay

Amours merchi Triste plaisir	<i>Gilles Binchois (ca. 1400-1460)</i>
Vergene bella	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474)</i>
J'ayme bien celui qui s'en va	<i>Pierre Fontaine (ca. 1380-ca. 1450) / Guillaume Du Fay</i>
Souvent je m'esbas	<i>Anoniem</i>
Sans faire de vous departie	<i>Pierre Fontaine</i>
Vostre regard tresfort m'a feru	<i>Johannes Tintoris (ca. 1430/35-1511)</i>
Tart ara	<i>Heinrich Isaac (ca. 1450/55-1517)</i>
Tart ara	<i>Jehan Molinet (1435-1507)</i>
D'ung aultre amer	<i>Johannes Tintoris / Marbrianus de Orto (ca. 1460-1529)</i>
Le grant desir d'aymer m'y tient	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Dulces exuviae	<i>Marbrianus de Orto</i>
Salve regina	<i>Alexander Agricola (1445/46-1506)</i>
O dulcis Maria	<i>Anoniem, uit: Buxheimer Orgelbuch</i>
Ave ancilla trinitatis	<i>Alexander Agricola</i>
Deo gratias	<i>Anoniem</i>

Triste plaisir

De rijkdom van het Bourgondische hof waarin Maria van Bourgondië opgroeide, haar huwelijk met Maximiliaan van Oostenrijk, haar vroege dood wegens de val van haar paard – het zijn slechts enkele aspecten die hebben bijgedragen tot de legendevorming rondom haar persoon. Historisch onderzoek blijft verder nodig om te doorgronden wie deze mysterieuze vrouw precies was.

Die legende is voor Anna Danilevskaia echter een interessant aanknopingspunt om in Maria's persoonlijke leven te graven. Zouden we vanuit de muziek uit haar tijd en omgeving een meer persoonlijk beeld kunnen opmaken? Het lijkt alvast aanlokkelijk.

Maria groeide op in een kunstminnende omgeving, waar de beste kunstenaars werkten. Ze was pas drie jaar toen componist Gilles Binchois stierf, maar zijn muziek werd jaren later nog aan het hof uitgevoerd. Kon Maria zich vereenzelvigen met de eenzaamheid, het 'droeve plezier' en de 'pijnlijke vreugde' die Binchois in zijn chansons zo roerend verklankte? Herkende ze het verlangen naar een geliefde, zoals beschreven in de chansons van Pierre Fontaine, zanger aan de hofkapel van haar grootvader Filips de Goede?

Maria en Maximiliaan kenden een gelukkig huwelijk – was het liefde op het eerste gezicht? Had de blik van

Triste plaisir

The wealth of the Burgundian court where Mary of Burgundy grew up, her marriage to Maximilian of Austria, her early death caused by the fall from her horse – these are just a few of the elements that contribute to the legends that surround her. Historical research is still required to fathom who exactly this mysterious woman was.

However the legend is an interesting starting point for Anna Danilevskaia to explore Mary's personal life. Might it be possible to create a more personal image of her time and surroundings based on the music? It is certainly a tempting prospect.

Mary grew up in an art-loving environment where the best artists worked. She was only three years old when the composer Gilles Binchois died, but his music was still being performed at court years later. Did Mary identify with the loneliness, 'sad pleasure' and 'painful joy' that Binchois expressed so movingly in his chansons? Did she recognise the longing for a beloved, as described in the chansons of Pierre Fontaine, a singer in her grandfather Philip the Good's court chapel?

Mary and Maximilian had a happy marriage – was it love at first sight? Did Maximilian's gaze "strike her in

Maximiliaan haar als “een glimmende pijl (...) in het hart geraakt”? Wellicht niet – maar ze hadden elkaar wel eeuwige trouw gezworen. “Iemand anders liefhebben zou een vernedering zijn voor mijn hart”; de zin uit Ockeghem's chanson *D'ung aultre amer*, werd toen door vele muzikanten gezongen.

Maria was pas 25 toen ze op 27 maart 1482 overleed. De laatste woorden van koningin Dido in de Orto's *Dulces exuviae* had ook Maria op haar sterfbed kunnen prevelen. De componist van dat motet, Marbrianus de Orto, werkte aan de kapel van haar zoon Filips de Schone, net als Alexander Agricola. Het *Salve regina* en *Ave ancilla trinitatis* van laatstvernoemde zijn twee Maria-antifonen. Als smeebeden aan de heilige Maagd, troostten ze het hart van de rouwende nabestaanden.

the heart (...) like a shining arrow”? Probably not, but they did swear eternal faithfulness to each other. “To love someone else would be a humiliation for my heart”: this line from Ockeghem's chanson *D'ung aultre amer* was sung at the time by many musicians.

Mary was only 25 when she died, on 27 March 1482. Queen Dido's last words in Orto's *Dulces exuviae* might have been what Mary murmured on her deathbed. Marbrianus de Orto, the composer of that motet, worked for her son Philip the Fair's chapel, as did Alexander Agricola. The latter's *Salve regina* and *Ave ancilla trinitatis* are both Marian antiphons. As supplications to the Holy Virgin, they consoled the hearts of grieving relatives.

Amours merchi

Amours merchi de trestout mon pooir
tant que je puis quant il ma fait choisir
à tres douchement et tout a mon voloir
agatie m'a un tres riche plaisir.
C'est cune fois que j'en ay souvenir,
le cuer de moy devient tout joieux
prendre ne puis nul espoir doloureux
si richement l'ay choisi a mon gré;
et par amours que le m'a comandé.

Et puis qu'amors veult
mon cuer es mon veir
d'estre loial et de bien obeir
ce le pars que tant de biens puis avoir
que par rayon il me doit bien souffrir.
Convent d'onques pouraige de fallir
que debeir ne fuisse bien songneux,
de plus doulce ne puis estre amoureux
que de celuy qui ne suis donne;
et par amours que le m'a comandé.

Triste plaisir

Triste plaisir et douloureuse joye,
aspre doulceur, desconfort ennuieux,
ris en plorant, souvenir oublieux
m'accompaignent, combien que seul je soye.

Embuchié sont, affin qu'on ne les voye
dedans mon cuer, en l'ombre de mes yeux.
Triste plaisir et douloureuse joye
aspre doulceur, desconfort ennuieux.

C'est mon trésor, ma part et ma monjoye;
de quoy Dangier est sur moy envieux.
Bien le sera s'il me voit avoir mieulx

Ik dank Amor, met alles in mij, zolang ik kan,
want Amor heeft mij een zeer aangename
keuze laten maken, geheel naar mijn wens,
en heeft me een groot genoegen gedaan.
Telkens als ik daaraan denk, is mijn hart
vervuld van vreugde; ik kan niet te maken
krijgen met hoop vol smart, want ik heb echt
zelf en naar mijn zin gekozen;
bovendien deed Amor mij de aanbeveling.

En nu Amor mijn hart ertoe
wil aanzetten trouw te zijn
en gehoorzaam aan de vrouw
van wie ik zoveel moois kan krijgen,
moet mijn hart dit terecht aanvaarden.
Hoe zou ik nalatig kunnen zijn, hoe zou ik niet
mijn best kunnen doen te gehoorzamen?
Ik kan niet verliefd zijn op een lievere dame
dan op de dame aan wie ik mezelf heb
geschonken; bovendien deed Amor mij de
aanbeveling.

Droef plezier en pijnlijke vreugde, schrijnende
zachtheid, onaangename troost, de lach bij
het wenen, de vergeetachtige herinnering,
ze vergezellen mij, al ben ik dan alleen.

Zij zitten verschanst, opdat men het niet zou
zien, diep in mijn hart, in de schaduw van mijn
ogen. Droef plezier en pijnlijke vreugde,
schrijnende zachtheid, onaangename troost.

Het is om mijn schat, mijn lot en mijn opperste
geluk dat onderdrukking jaloers op mij is.
Dat zal zij wel zijn als zij ziet dat ik het beter

quant il a deuil de ce qu'Amour m'envoie.

Vergene bella

Vergene bella che di sol vestita
choronata di stelle al somo sole
piacesti sì,
che'n te sua luce ascose.
Amor me spigne a dir di te parole
ma non so cominzar senza tu'aita
e di colui ch'amando in te si pose.

Invoco lei che ben sempre rispose
chi la chiamo con fede.
Vergene, s'a mercede
miseria estrema de l'humane chose
gia mai ti volse al mio prego t'inchina,
soccori ala mia guera,
ben che sia terra e tu del ciel regina.

J'ayme bien celui qui s'en va

J'ayme bien celui qui s'en va
en priant Dieu qui le conduie.
S'il me tient pour sa seule amye
mon cuer lui obeira.

Jusques a ce qu'il revendra
jamais ne feray chiere lie.
J'ayme bien celui qui s'en va
en priant Dieu qui le conduie.

Mon cuer aultre ne choisira
fors que lui seul, jour de ma vie.
Quelque chose que nul en die,
tous jours de lui me souvendra.

heb, terwijl zijzelf verdrietig is om wat liefde
mij toebedeelt.

Mooie maagd, badend in 't licht
en met sterren gekroond,
dermate heb je de zon bekoord,
dat ze in jou haar stralen verborg.
Amor spoort mij aan een gedicht aan jou te
wijden maar alleen met jouw hulp kan ik dit
aan en met steun van wie liefdevol in jou rust.

Ik aanroep haar die altijd antwoord gaf
aan wie haar vertrouwend aanriep.
Als, maagd, uit medelijden,
't grote leed van d'aardse dingen
jou deed omkijken naar mijn bede,
kijk dan neer, help mij in mijn lijden,
al is dit de aarde en ben jij 's hemels vorstin.

Ik hou van hem die zich in gebed tot God
wendt, opdat Hij hem richting zou geven.
Als hij me beschouwt als zijn enige vriend,
zal mijn hart hem gehoorzamen.

Tot hij zal terugkeren,
zal ik niet meer vrolijk zijn.
Ik hou van hem die zich in gebed tot God
wendt, opdat Hij hem richting zou geven.

Mijn hart zal geen andere uitkiezen
dan hem, zolang ik mag leven.
Iets waarover men niet met woorden
spreekt, zal me altijd aan hem herinneren.

Souvent je m'esbas

Souvent je m'esbas
et mon cuer est-marry,
je vis en dueil
et en grant desplaisance.
Toutes les foiz
qu'il me vient souvenance,
c'est de la belle,
qui vers moy a failly.

Elle m'avoit promis
et baillé la foy,
qu'elle m'aimeroit
par sus tous loyaulment,
avec elle ung aultre trovoy
de qui son plaisir faisoit
secrètement.

De leur faulx semblant
et d'elles je dy fy,
car tout leur fait
n'est que tromperye.
Est bien foul qui
en femme se fye,
car a bien pou
ilz font toutes ainsy.

De leur faulc'amour
et d'elles je dy fy,
car tout leur fait
ce n'est que décevance.
Est bien foul
qui en femm'a fiance,
car a bien pou
ilz sont toutes ainsy.

Vaak voel ik me terneergeslagen,
en wordt mijn hart geteisterd,
ik ben in rouw
en zeer misnoegd.
Telkens als een herinnering
in mij opkomt,
denk ik aan de schone
die me ontrouw is geweest.

Ze had me beloofd
en me verzekerd
dat ze me – boven allen –
trouw zou beminnen,
maar ik trof een andere aan haar zijde
met wie ze in het geheim
plezier maakte.

Met misprijzen kijk ik neer
op de vrouwen en hun valse schijn
want alles wat ze doen,
is louter misleiding.
Dom is hij die
vertrouwen heeft in een vrouw,
want, op enkele uitzonderingen na,
doen ze allemaal hetzelfde.

Ik veracht hun valse liefdes
en henzelf,
want alles wat ze doen,
is enkel ontgoocheling.
Dom is hij die
vertrouwen heeft in een vrouw,
want, op enkele uitzonderingen na,
zijn ze allemaal hetzelfde.

Sans faire de vous departie

Sans faire de vous departie
mon cuer mon corps tout vous ottrie
ma belle dame par ma foy.
Par quy je suis mis hors d'ennoy
de tristesse et merancolye
car vostre amour si fort me lie
q'une bonne heure ne demie
ne puis avoir se ne vous voy.

Vostre regart si tresfort m'a feru

Vostre regart si tresfort m'a feru
d'un dart poignant bien cler, fort esmoulu
jusques au cuer, que ne sçay que je face;
si la pitié de vous ou vostre grace
ne m'y sequeurt, je me tiens abatu.

Si fort m'actaint que parfont l'ay sentu
tout a travers si tres roide est venu,
que tout pasme en suis cheu
en la place.

Vostre regart si tresfort m'a feru
d'un dart poignant bien cler, fort esmoulu
jusques au cuer, que ne sçay
que je face.

Si la douceur qu'en vous croist et a creu
n'envoie confort, que tant j'ay actendu,
ne l'a doulcist le grant mal que j'embrasse,
vendra la mort qui ung checun amasse
et me prendra du lit tout estendu.

Tart ara

Tart ara mon cuer sa plaisance,
tart ara mon bien sa naissance,

Zonder van uw zijde te wijken,
schenk ik u alles, mijn hart en mijn lichaam,
mijn schone vrouwe, voorwaar.
Dankzij u ontsnap ik aan het gemis,
het verdriet en de melancholie,
want mijn liefde voor u bindt mij zozeer,
dat ik geen half uur, laat staan een uur,
kan doorbrengen zonder u te zien.

Uw blik heeft mij met een glimmende pijl,
die erg scherp was gemaakt, met een steek
zo in het hart geraakt, dat ik niet weet wat
te doen: als uw mededogen of erbarmen mij
hierin niet bijstaat, beschouw ik mezelf als
verloren.

Hij heeft mij zo hard getroffen dat ik hem
heel diep heb gevoeld; hij is er met zo'n grote
snelheid dwars doorheen gegaan dat ik ter
plekke in zwijm ben gevallen.

Uw blik heeft mij met een glimmende pijl,
die erg scherp was gemaakt, met een steek
zo in het hart geraakt,
dat ik niet weet wat te doen.

Als de vriendelijkheid die steeds toeneemt
in u niet de bijstand stuurt waarop ik wacht
en de grote pijn die mij bevangt niet verzacht,
dan komt de dood die ieder neermaait en
die mij van mijn bed zal lichten, terwijl ik lig.

Mijn hart zal lang moeten wachten op geluk,
mijn welbevinden zal pas laat aanbreken,

tart ara mon heur son venir,
tart ara de moi souvenir
celle qui sur moy a puissance.

Tart ara mon corps son aissance,
tart ara plaine joyssance
de celle ou ne peut avenir.

Tart ara mon mal allegence,
tart ara mon bruit son avence,
tart ara mon vueil son desir,
tart ara ma dame loisir
de guerir ma dure grevance.

D'ung aultre amer

D'ung aultre amer
mon cuer s'abesseroit.
Il ne fault ja penser
que je l'estrange
ne que pour rien
de ce propos me change,
car mon honneur
en appetisseroit.

Le grant désir d'aymer m'y tient

Le grant désir d'aymer m'y tient
quand de la belle me souvient
et du joly temps qui verdoye.

Tantost aller y m'y convient
vers celle-là qui mon cuer tient,
je croy qu'elle en aura grande joye.

Belle, je viens par devers vous
pour avoir plaisir et secours,
votre amour trop fort me guerroye.

mijn geluk pas laat komen,
zij die mij beheerst
zal pas na lange tijd aan mij denken.

Pas laat zal mijn lichaam voldoening krijgen,
pas laat zal het ten volle genieten
van de vrouw die het niet kan verkrijgen.

Mijn lijden zal lang wachten op verlichting,
lang zal mijn faam op zich laten wachten,
lang duurt het voor mijn wil krijgt wat het
wenst en lang voor mijn vrouwe van zins is
een einde te maken aan mijn hevige lijden.

Iemand anders liefhebben
zou een vernedering zijn voor mijn hart.
Men hoeft nooit te denken
dat ik zou vreemdgaan,
noch dat ik ooit van gedacht
zou veranderen,
want mijn deugdzzaamheid
zou zich erdoor verlagen.

Groot verlangen om lief te hebben beheerst
mij als ik denk aan mijn schone vriendin en
aan het aangename weer dat alles groen
tooit.

Weldra zal ik zeker gaan naar
de vrouw die mijn hart bezit; ik denk
dat dat haar veel vreugde zal schenken.

Schone vriendin, ik kom naar u om genoegens
te vinden en bijstand te krijgen want de liefde
die ik voor u voel maakt het mij erg moeilijk.

Bienveigniez, amy, par amours,
or me dictes: que qu'érez-vous?
Vous faut-il rien que de moy j'aye?

Belle, par raison me convient
dire d'amours ce qu'appartient,
que vostre amy tenu je soye.

Je suys celle qui rien ne tient
a son amy, quant il y vient,
bien vous en monstrey la voye.

Ce faux jaloux souvent y vient,
lequel m'a dict qu'il me convient
delaaiser l'amoureuse voye.

Mais mon amy, c'est pour néant,
car quant de vous il me souvient,
mon cuer vit et volle de joye.

Dulces exuviae

Dulces exuviae,
dum fata deusque sinebat,
accipite hanc animam
meque his exsolvite curis.
Vixi et quem dederat
cursum fortuna peregi,
et nunc magna mei
sub terras ibit imago.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae,
vita, dulcedo, et spes nostra, salve.
Ad te clamamus, exsules filii Hevae,
ad te suspiramus gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.

Welkom, mijn vriend, in naam van de liefde,
zeg eens: wat verlang je?
Heb je iets nodig dat ik bezit?

Schone, ik moet u in redelijkheid spreken
over dat wat nu eenmaal hoort bij liefde:
dat ik mag worden beschouwd als uw vriend.

Ik ben de vrouw die geen weerstand biedt
aan haar vriend als die komt,
en ik zal u laten zien hoe dat gaat.

Vaak komt die oneerlijke afgunstige man
die me zei dat ik beter kan afzien van
het pad van de liefde.

Maar, mijn vriend, dat is vergeefs,
want als ik aan u denk, leeft mijn hart op
en krijgt het vleugels van vreugde.

Dierbare relikten,
terwijl het goddelijke lot het toestond,
aanvaard deze ziel
en bevrijd me van deze kwellingen.
Ik heb geleefd, en de weg die het lot
voor me heeft uitgestippeld volbracht,
en nu zal mijn grote zelfbeeld
onder de aarde verdwijnen.

Wees gegroet koningin, barmhartige
moeder, hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij, verdreven kinderen van
Eva. Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geweun tot u.

Eia, ergo, advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos
ad nos converte. Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exsilium ostende.
O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Ave ancilla trinitatis

Ave ancilla trinitatis,
ave sponsa spiritus sancti,
ave mater Domini nostri
Ihesu Christi,
ave soror angelorum,
ave promissio prophetarum,
ave doctrix apostolorum,
ave confortatrix martirum,
ave fons et pulchritudo
confessorum,
ave decus virginum,
ave mundi domina
maxima,
ave pia ave virgo
mater christi,
que tu sola meruisti
esse mater sine viro,
lactare deum more miro
angelorum imperatrix,
pectorum consolatrix
esto cordis nostri,
signa nos timores dei
confer vite sanitatem,
et da morum
honestatem.

Gij zijt onze voorspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons. En toon ons Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.
O genadige, o liefdevolle,
o tedere maagd Maria.

Gegroet, dienstmaagd van de Drievuldigheid,
gegroet, bruid van de Heilige Geest,
gegroet, moeder van onze Heer
Jezus Christus,
gegroet, zuster van de engelen,
gegroet, verloofde van de profeten,
gegroet, onderwijzeres van de apostelen,
gegroet, troosteres van de martelaren,
wees gegroet, bron en schoonheid
van de belijders;
wees gegroet, sieraad van de maagden,
wees gegroet, hoogste vrouwe
van de wereld;
wees gegroet, liefdevolle maagd,
moeder van Christus,
gij die het als enige verdiende
moeder te zijn zonder man,
God op wonderse wijze te zogen;
koningin van de engelen,
troosteres van de zondaars,
wees troosteres van ons hart,
wijs ons de vreze Gods,
schenk ons een gezond leven
en verleen ons een achtenswaardige
levenshouding.

Deo gratias
Deo gratias.

Wij danken God.

Vertaling: Marianne Lambregts, Jeanine De Landtsheer

DINSDAG
13.08.19

T/M

ZONDAG
18.08.19

International Young Artist's Presentation

Coaches IYAP 2019

Raquel Andueza | Peter Van Heygen

Selectiecomité board of selection

Raquel Andueza, coach IYAP 2019 | Herman Baeten, Musica | Bart Demuyt, AMUZ |
Robin Steins, AMUZ | Esther Ursem, Musica | Peter Van Heygen, coach IYAP 2019

Organisatiecomité organisation committee

Marijn Clijsters, Musica | Robin Steins, AMUZ | Bianca Van Roosbroeck, Musica

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor muziek

International Young Artist's Presentation

Het concept

In 2010 werd de International Young Artist's Presentation (IYAP) in een nieuw jasje gestoken. De IYAP wil jonge vocale en instrumentale ensembles die zich toespitsen op de historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk een duwtje in de rug geven op de internationale scene. Het repertoire dat kan worden uitgevoerd, gaat tot 1920.

Gedurende drie dagen worden de ensembles begeleid en gecoacht door een internationale topartiest. De coaching richt zich hoofdzakelijk op het verhaal dat de ensembles willen vertellen, de programmaopbouw en de publieksinteractie. Op de twee volgende dagen presenteren de ensembles zich op historische locaties in Antwerpen aan het festivalpubliek en aan een comité met internationale vertegenwoordigers uit de oudemuziekwereld (zowel concertorganisatoren, platenlabels als radiostations). Ook zij geven feedback aan de ensembles. De coaching en de concerten zijn voor de deelnemende ensembles gratis. De International Young Artist's Presentation wil op deze manier jonge musici aanmoedigen en

International Young Artist's Presentation

The concept

In 2010 we proudly presented an entirely revamped version of the International Young Artist's Presentation (IYAP). The IYAP is eager to advance the international career of young ensembles, both vocal and instrumental, with a focus on historically informed performance. The repertoire that qualifies for execution extends to 1920.

For two days the ensembles are tutored and coached by an outstanding artist of international renown. The coaching will single out for special consideration the particular story that the musicians feel compelled to tell, the structure of their programme, the interaction that they engage in with the public. On the following two days they present themselves at historical venues all over Antwerp to the festival audience as well as to a committee consisting of internationally recognized exponents of the early music scene (including concert organizers and representatives of record companies and radio stations). Those experts will nurture the ensembles with some extra feedback, too. The coaching and the concerts are free of charge for the participating ensembles. Thus the International Young Artist's

bekendmaken binnen de internationale muziekscene. Nadien worden deze ensembles verder gepromoot.

Gastgezinnen

AMUZ en Musica bedanken de gezinnen die dit jaar onderdak verlenen aan de IYAP-deelnemers: fam. Cuyckens-Luyten, fam. De Becker-Van Bavel, fam. De Meulder, mevr. Geys, fam. Mariën-Segers, fam. Parmentier-De Becker, mevr. Rijnhout, mevr. Slap, dhr. Walgrave en fam. Wittevrongel.

Presentation aims at stimulating young musicians, while concurrently raising their visibility on the international music scene. Afterwards these ensembles will continue to be sustained by unrelenting promotion.

Host families

AMUZ and Musica thank the families that have been so kind as to grant accommodation to the IYAP participants: mr. & mrs. Cuyckens-Luyten, mr. & mrs. De Becker-Van Bavel, mr. & mrs. De Meulder, mrs. Geys, mr. & mrs. Mariën-Segers, mr. & mrs. Parmentier-De Becker, mrs. Rijnhout, mrs. Slap, mr. Walgrave and mr. & mrs. Wittevrongel.

ZATERDAG
17.08.19

ZONDAG
18.08.19

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

vertrek:
CC De Kern, Wilrijk

Ayame Ensemble Baroque

Maya Nozaki, *traverso traverso* | Marie Toriu, *viool violin* | Asami Orihara, *viola da gamba viol* | Sayuri Nagoya, *klavecimbel harpsichord*

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 61.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 61.

Kwartet in e, opus 10 nr. 3

Un poco allegro

Adagio

Gavotte tendrement

Allegro

Jean-Baptiste Quentin (ca. 1690-ca. 1750)

Kwartet VI in e, TWV 43:e4

Georg Philipp Telemann (1681-1767)

Prélude. A discretion - Tres vite - A discretion

Gay

Vite

Gracieusement

Distrain

Modéré

Parfums parisiens

Het Japanse AYAME Ensemble Baroque specialiseert zich in de muziek in de Franse stijl uit de eerste helft van de 18de eeuw. Ze stellen twee kwartetten aan ons voor. Jean-Baptiste Quentin was vanaf 1718 violist aan de opera van Parijs en vanaf 1738 bespeelde hij eveneens de altviool. Hij stond bekend als een goed muzikant en heeft ook boeiende kamermuziekwerken gecomponeerd. Zijn melodieën zijn inventief en fris, de harmonieën rijk. In veel van zijn gavottes schrijft hij 'tendrement' als speelaanduiding op de partituur.

Georg Philipp Telemann leefde dan wel in Duitsland, hij heeft de Franse stijl in zijn thuisland populair gemaakt. Hij componeerde een ontzaglijk oeuvre aan instrumentale muziek, waaronder suites, concerti, sonaten en kwartetten. Het gaat heel vaak om galante muziek, die vooruitblijkt naar de meer eenvoudige stijl van de tweede helft van de 18de eeuw.

Parfums parisiens

The Japanese AYAME Ensemble Baroque specialises in music in the French style from the first half of the 18th century. They will present two quartets. Jean-Baptiste Quentin was a violinist at the Paris Opera from 1718 onwards; he also began playing the viola in 1738. He was known as a competent musician who also composed fascinating works of chamber music. His melodies are fresh and inventive, with rich harmonies. Many of his gavottes include the instruction 'tendrement' as a playing instruction on the score.

Georg Philipp Telemann may have lived in Germany, but he made the French style popular in his home country. He composed an impressive oeuvre of instrumental music, including suites, concertos, sonatas and quartets. Much of this is galant music that looks ahead to the simpler style of the second half of the 18th century.

ZATERDAG
17.08.19

ZONDAG
18.08.19

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

vertrek:
CC De Kern, Wilrijk

InVocare

Charlotte Nachtsheim, *sopraan* *soprano* | Anna Vala Ólafsdóttir, *alt* *alto* | Daniel Thomson, *tenor* *tenor* | Valerio Zanolli, *bariton* *baritone*

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 61.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 61.

Da l'estrem'orizzonte	<i>Cipriano de Rore (1515/16-1565)</i>
If floods of tears	<i>John Dowland (1563-1626)</i>
Itene mie querele	<i>Luzzasco Luzzaschi (1545-1607)</i>
Itene o miei sospiri	<i>Carlo Gesualdo (1566-1613)</i>
L'humor sincero	<i>Orazio Vecchi (1550-1605)</i>
Ahi dispietata morte	<i>Luca Marenzio (1553/54-1599)</i>
Alas! What a wretched life	<i>John Wilbye (1574-1638)</i>
Piagn' e sospira	<i>Claudio Monteverdi (1567-1643)</i>
Come heavy sleep	<i>John Dowland</i>
Vaghi boschetti di soavi	<i>Giaches de Wert (1535-1596)</i>

Italiaanse en Engelse madrigalen

InVocare verbreedt uw muzikale horizon met een keur aan exquise Italiaanse madrigalen. Rond het einde van de 16de eeuw, begin 17de eeuw bloeide het genre als nooit tevoren en vele componisten konden hun creativiteit erin botvieren. Liefde, passie, jaloezie, haat en leed ... alle menselijke gevoelens komen in de madrigalen aan bod en worden vaak op de meest extreme wijze muzikaal vertolkt. De madrigalen van bijvoorbeeld Luzzaschi (*Itene mie querele*) en Gesualdo (*Itene o miei sospiri*) vallen op door hun grote contrasten in dynamiek en tessituur, de getormenteerde dissonante akkoorden en verzuchtingen, maar net zo goed door hun intieme lyriek en verrassende stiltes. Het smachtende geweeklaag in Monteverdi's *Piagn' e sospira* is vanaf het begin duidelijk, met de chromatisch stijgende lijn.

De muziek van Engelse componisten baadt vaak in een sfeer van melancholie. Tranen vloeien rijkelijk in *If floods of tears* van John Dowland, en John Williby is de wanhoop nabij in *Alas! What a wretched life*. Kan de dood verlossing bieden bij groot verdriet? Dowland troost ons met *Come heavy sleep* – maar ook de lieflijke natuur kan een plaats van gelukzaligheid bieden, zoals de Wert die beschrijft in *Vaghi boschetti di soavi*.

Italian and English Madrigals

InVocare broadens your musical horizons with a choice selection of exquisite Italian madrigals. Around the end of the 16th and beginning of the 17th centuries, the genre flourished as it had never done before, and many composers used it to express their creativity to the full. Love, passion, jealousy, hate and sorrow... madrigals run the gamut of human emotions, and their musical interpretation is often taken to extremes. Madrigals by composers such as Luzzaschi (*Itene mie querele*) and Gesualdo (*Itene o miei sospiri*) are striking in their great contrasts of dynamics and range, with tormented, dissonant chords and inflections, as well as for their intimate lyrics and surprising silences. The yearning lamentation in Monteverdi's *Piagn' e sospira* is clear right from the start, with its chromatic ascending line. The music of English composers is often bathed in an atmosphere of melancholy. Tears flow abundantly in *If floods of tears* by John Dowland, and John Williby is close to despair in *Alas! What a wretched life*. Can death bring release from profound grief? Dowland comforts us with *Come heavy sleep* – but the loveliness of nature can also offer a place of bliss, as Wert describes it in *Vaghi boschetti di soavi*.

ZATERDAG
17.08.19

ZONDAG
18.08.19

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

vertrek:
CC De Kern, Wilrijk

Pretérito Imperfecto

Montserrat Isanta, *sopraan soprano* | David Gutiérrez, *traverso traverso* | Borja Gimeno, *viol violin* | Marta Sala, *cello cello* | Alejandro Fernández, *klavecimbel harpsichord*

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 61.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 61.

Strijktrio voor twee violen en bas

Andante

Allegro

Rondeau

Juan Oliver Astorga (1733/34-1830)

Kwartet in C, opus 3 nr. 1

"Mr. Bauer" (?-?)

Allegro (bewerking van Sonate nr. 5 van Fray José de Larrañaga)

Andante

Menuetto

Allegro

Bosques umbrosos (cantada)

José de Torres (ca. 1670-1738)

Estrvillo: Bosques umbrosos

Rezitado: Y pues esto tormento

Area: Acabe mi amor

Seguidillas: Pero qué digo

Grave: Muere corazon

Bosques umbrosos

Bosques umbrosos

De Spaanse muziek heeft voor ons noorderlingen nog heel wat verrassingen in petto. Pretérito Imperfecto toont ons een knap staaltje van het werk van enkele Spaanse componisten. Een zekere heer Bauer maakte een bewerking voor kwartet van de *Sonate nr. 5* van Fray José de Larrañaga. Van beide componisten zijn echter weinig gegevens bekend. Violist en componist Juan Oliver Astorga kende een lange carrière in Spanje, maar heeft ook geconcerteerd in Frankfurt (1765) en Londen (1767). Hij vertoefde ook een tijd in Engeland in dienst van Willoughby Bertie, 4th Earl of Abingdon, aan wie hij de *Strijktrio voor twee violen en bas* heeft opgedragen. In 1776 keerde hij terug naar Spanje, waar hij als violist werkte aan de koninklijke kapel in Madrid en er een productieve carrière leidde. In 1807 verzorgde hij nog de muzikale omlijsting voor het bezoek van de prins van Parma. Zijn instrumentale muziek is een typisch product van zijn tijd, in de galante stijl.

José de Torres was een belangrijk componist, organist, theoreticus en uitgever. Hij was in de eerste helft van de 18de eeuw in dienst van de koninklijke kapel en was de eerste die in het Spaans een traktaat publiceerde over de praktijk van de basso continuo. In zijn cantate *Bosques umbrosos* is een Italiaanse invloed merkbaar.

Spanish music still holds many a surprise for us northerners. Pretérito Imperfecto presents a fine sample of work by several Spanish composers. Fray José de Larrañaga's *Sonata no. 5* was arranged for a quartet by a certain Mr Bauer, although little is known about either composer. The violinist and composer Juan Oliver Astorga enjoyed a long career in Spain, but also gave concerts in Frankfurt (1765) and London (1767). He lived in England for a while in the service of Willoughby Bertie, 4th Earl of Abingdon, to whom he dedicated his *String trio for two violins and bass*. He then returned to Spain in 1776, where he worked as a violinist at the royal chapel in Madrid and had a productive career. He was still around to provide the music for the Prince of Parma's visit in 1807. His instrumental music is a typical product of his time, in galant style.

José de Torres was an important composer, organist, theorist and publisher. In the first half of the 18th century, he was employed by the royal chapel, and he was the first to publish a treatise in Spanish on the practice of basso continuo. An Italian influence is tangible in his cantata *Bosques umbrosos*.

ZATERDAG
17.08.19

ZONDAG
18.08.19

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

vertrek:
CC De Kern, Wilrijk

Sweete Devils

Korneel Van Neste, *tenor* *tenor* | Maël Pire luit & *gitaar* *lute* & *guitar* | Justin Glaie,
luit & *viola da gamba* *lute* & *viol*

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 61.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 61.

Introduction

The soldier's song

Tobias Hume (ca. 1579-1645)

Before the fight

Squire's gaillard

Anoniem

O mistress mine

Thomas Morley (1557/58-1602)

Of ale, ale and tobacco

Thomas Ravenscroft (1592?-ca. 1635)

Soldier's gaillard

Tobias Hume

The war

The king of Denmark, his gaillard

John Dowland (1563-1626)

My Lord Willoughby's welcome home

After the battle

A pavin for the lute and bass viol

Anoniem

The loyal soldier

Anoniem / John Playford (1623-1686)

Tobacco

Tobias Hume

Stingo, or the oil of Barley

Anoniem / John Playford

Een soldatenleven

The soldier's song – het was op het lijf geschreven van Tobias Hume. De Engelse componist beschouwde zichzelf eerst en vooral soldaat en dan pas componist: "My Profession being, as my Education hath beene, Armes, the onely effeminate part of me, hath beene Musicke; which in mee hath beene alwayes Generous, because never Mercenarie." Als officier diende hij onder andere in de legers van Zweden en Rusland. Hume was ook een begenadigd speler van de viola da gamba en beschouwde het instrument, dat zowel solo- als basso-continuopartijen aankon, als een waardige rivaal van de luit. Zelfs in zijn *Captaine Humes poetickall musicke* (1607), de grootste bundel uit de vroege 17de eeuw met muziek voor de viola da gamba van éénzelfde componist, verwijst hij naar zijn voornaamste activiteit.

Hoe zou een soldaat zich op de strijd hebben voorbereid? Zou hij nog even zijn minnares opzoeken, of de benen losschudden op een levendige gaillarde? Zou een fris biertje en het roken van tabak hem in de juiste mood brengen? En zou er tijdens de strijd nog tijd zijn voor ontspanning? Misschien werd er wel een ballade gezongen, ter ere van de helden van de oorlog, zoals Lord Willoughby, voor wie John Dowland een lied componeerde. En wat gebeurde er dan na de strijd? Werd er stilgestaan

A soldier's life

A soldier's song: the perfect music for Tobias Hume. The English composer considered himself to be a soldier first and foremost. Composing was a secondary activity: "My Profession being, as my Education hath beene, Armes, the onely effeminate part of me, hath beene Musicke; which in mee hath beene alwayes Generous, because never Mercenarie." He served as an officer in various armies, including those of Sweden and Russia. Hume was also a talented viol player and considered the instrument, which could play both solo and basso continuo parts, to be a worthy rival to the lute. He even refers to his primary activity in *Captaine Humes poetickall musicke* (1607), the largest collection of music for the viol by a single composer in the early 17th century.

How might a soldier have prepared for battle? Might he pay one last, quick visit to his mistress, or shake a leg to a lively gaillard? Would a cool beer and some tobacco to smoke put him in the right frame of mind? And would there be time to relax on the battlefield? Perhaps the soldiers sang a ballad now and then in honour of war heroes such as Lord Willoughby, for whom John Dowland composed a song. And what happened after the battle? Did the soldiers pause to consider their fallen comrades? Did

bij overleden makkers? Werd er trouw
gezworen aan het land en de oversten?
Ongetwijfeld werd er opnieuw gedanst,
om de overwinning te vieren, en zou de
alcohol rijkelijk vloeien.

they swear loyalty to their country and
superior officers? There was surely
occasion for more dancing to celebrate
their victory, and the alcohol must have
flowed freely.

ZATERDAG
17.08.19

ZONDAG
18.08.19

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

vertrek:
CC De Kern, Wilrijk

Trio Rosa Mundi

Darina Ablogina, *traverso traverso* | Emma-Lisa Roux, John Martling, *zang & luit*
voice & lute

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 61.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 61.

Ecco ch'io lass' il core
*Alessandro Striggio (ca. 1536/37-1592) /
bewerking: Emanuel Adriaenssen (ca. 1550-1604)*

Anchor ch'io possa dire
Alessandro Striggio / Giovanni Antonio Terzi (fl. 1580-1600)

Chi per voi non sospira
*Noé Faignient (fl. ca. 1540-1600) /
bewerking: Emanuel Adriaenssen*

Galiarda Englesa 3
Galiarda 2
Emanuel Adriaenssen

Like as the lute delights
Now the earth, the skye, the aire
John Danyel (1564-ca. 1626)

Die Sonn' die ist verblichen
Stefan Zirler (ca. 1518-1568)

Der Mon' der steht am höchsten
Caspar Othmayr (1515-1553)

Jamais n'auray je le pouvoir
Je voudrais bien ô Cloris
Antoine Boësset (1586-1643)

De zon en de maan

Liederen voor zangstem en begeleiding van een of meerdere luiten waren erg geliefd in Europa omstreeks de overgang van de renaissance naar de barok. Engeland spande de kroon, maar ook in Frankrijk, de Lage Landen en Duitsland kende men een mooi repertoire voor die bezetting.

In Engeland sprak men vaak van lute songs of 'ayres', afgeleid van het Franse 'air', zoals in John Dowlands *First book of songs or ayres* uit 1597. Dowlands tijdgenoot John Danyel was in zijn tijd een beroemd luitist van wie enkele prachtige liederen zijn overgeleverd. De woordschilderingen in *Like as the lute delights* sluiten nauw aan bij de Italiaanse madrigaalstijl, zoals wanneer de zangpartij jammert op de tekst "a wailing descant on the sweetest ground". De Vlaming Emanuel Adriaenssen bewerkte Italiaanse madrigalen, zoals die van Alessandro Striggio, voor zangstem en luit. Dergelijke bewerkingen moeten hem een aardige duit hebben opgeleverd, want op een bepaald moment bezat hij meerdere huizen op de Antwerpse Meir. In Duitsland waren de liederen van Stefan Zirler populair. 22 van diens werken werden verkocht in de bundel *Frische teutsche Liedlein*. In Frankrijk ten slotte stond Lodewijk XIII bekend als een groot fan van het genre, dat daar

The sun and the moon

Songs for a singer accompanied by one or more lutes were very popular in Europe during the transition from the Renaissance to the Baroque. England topped the bill, but France, the Low Countries and Germany also had a good repertoire.

In England such pieces were often called 'lute songs' or 'ayres', a word derived from the French 'air', as in John Dowland's *First book of songs or ayres* dating from 1597. Dowland's contemporary John Danyel was a famous lute player in his time; a few of his gorgeous songs have survived. The word painting in *Like as the lute delights* is closely related to the Italian madrigal style, for example when the sung part wails to the text "a wailing descant on the sweetest ground". The Flemish composer Emanuel Adriaenssen adapted Italian madrigals, such as those by Alessandro Striggio, for the voice and lute. Adaptations of this kind must have been a profitable business, because at one point he owned several houses on the Meir in Antwerp. Stefan Zirler's songs were popular in Germany; twenty-two of his works were sold in the collection *Frische teutsche Liedlein*. Last but not least, Louis XIII was known as a great fan of the genre in France, where the songs were known as 'airs de cour'.

bekendstond als 'airs de cour'. Anthoine de Boësset, in dienst aan het Franse hof, componeerde er meer dan tweehonderd die in negen boeken werden uitgegeven. De Boësset werd geprezen om zijn kunst om melodieën te ornamenteren, als voorbeeld voor andere componisten.

Anthoine de Boësset, employed at the French court, composed more than two hundred of them that were published in nine books. De Boësset was esteemed for his ability to ornament melodies and held up as an example to other composers.

ZATERDAG
17.08.19

ZONDAG
18.08.19

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

vertrek:
CC De Kern, Wilrijk

Vergissmeinnicht

Antje Becker, *traverso traverso* | Barbora Hulcová, *teorbe theorbo*

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 61.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 61.

Suite in e, opus 2 nr. 4 *Jacques-Martin Hotteterre (1674-1763)*
Prelude. Lentement
Allemande. La Fontainebleau
Sarabande. Le depart
Air. Le Fleuri
Gavotte. La Mitilde
Menuet 1. Le beaulieu
Menuet 2

Partite variate *Alessandro Piccinini (1566-1638)*
 sopra quest'aria francese detta l'alemana

Suite in G *Robert de Visée (1650-1725)*
Allemande
Courante
Sarabande
Gigue
Menuet
Chaconne

Sonate in G, opus 19 nr. 1 *Joseph Bodin de Boismortier (1689-1755)*
Largo
Allemanda: allegro
Affetuoso
Largo
Giga

De l'esprit français

De zachte klanken van traverso en teorbe zorgen voor een klankatmosfeer die ons meeneemt naar de private vertrekken van het Franse hof en de Franse adel.

Robert de Visée werkte zowel voor Lodewijk XIV als voor diens achterkleinkind, Lodewijk XV, respectievelijk als lid van de Musique de Chambre vanaf 1680 en vanaf 1719 als 'maître de guitare du roy'. Omstreeks 1700 speelde hij regelmatig in de vertrekken van madame de Maintenon samen met de fluitisten Descoteaux en Philibert, klavecijnist Buterne en viola-dagambaspeler Antoine Forqueray.

Descoteaux' officiële opvolger aan het hof was Jacques-Martin Hotteterre, die zich vanaf 1717 'flutte de la chambre de roy' mocht noemen, maar er ook al sinds 1708 als hoboïst werkte. Als uitvoerend muzikant, componist én theoreticus – hij schreef meerdere traktaten over de kunst de 'flûte traversière' te bespelen – stond hij hoog in aanzien bij zijn tijdgenoten.

Joseph Bodin de Boismortier was niet aan het Franse hof verbonden, maar werkte als vrij muzikant, componist en uitgever in de Franse hoofdstad. Dankzij een licentie die hij had gekocht om muziek te mogen drukken, had hij een fraai fortuin verworven. De traverso was zijn favoriete instrument.

De l'esprit français

The soft sounds of the traverso and theorbo create an atmosphere of sound that transports us to the private chambers of the French court and aristocracy.

Robert de Visée worked for both Louis XIV and his great-grandson, Louis XV, respectively as a member of the Musique de Chambre from 1680 onwards and then as the 'maître de guitare du roy' from 1719. In about 1700, he regularly played in Madame de Maintenon's private rooms with the flautists Descoteaux and Philibert, harpsichordist Buterne and viol player Antoine Forqueray.

Descoteaux's official successor at court was Jacques-Martin Hotteterre, who was permitted to use the title 'flutte de la chambre de roy' from 1717 onwards, but had been working at court as an oboist since 1708. As a performing musician, composer and theorist – he wrote several treatises on the art of playing the 'flûte traversière' – he was highly regarded among his contemporaries.

Joseph Bodin de Boismortier was not connected to the French court, but worked as a free musician, composer and publisher in the French capital. Thanks to a licence he had purchased permitting him to print music, he had amassed a considerable fortune. The traverso was his favourite instrument.

ZATERDAG
17.08.19

12.00-16.00
radio-uitzending

Paleis op de Meir

Klara@LausPolyphoniae

radio-uitzending | radio show (mainly Dutch spoken)

Birgit Van Cleemput, Renate Weytjens, *producer producer* | Nicole Van Opstal, *presentator radio host* | Michael Pas, *verteller storyteller* | Katelijne Lanneau, *blokfluiten recorders* | Ellen Schafraet, *harp harp* | Sollazzo Ensemble o.l.v. Anna Danilevskaia

I.s.m. Klara

Elk jaar wijdt KLARA een radio-uitzending aan Laus Polyphoniae. Dit jaar gaat presentatrice Nicole Van Opstal in op de figuur van Maria van Bourgondië, de tijd waarin ze leefde en de muziek die het festival presenteert. Hiervoor gaat ze in gesprek met festivaldirecteur Bart Demuyt, historici Edward De Maesschalck en Jelle Haemers, muzikanten Anna Danilevskaia, Korneel van Neste, Peter Van Heyghen, Stratton Bull, Wim Bécu en acteur Michael Pas. Het Sollazzo Ensemble, Katelijne Lanneau en Ellen Schafraet zorgen voor live muziek. U kunt de radio-uitzending met aansluitend het openingsconcert van het festival door het Sollazzo Ensemble beluisteren op zaterdagmiddag 17 augustus van 12 tot 16.00 uur.

Every year radio station KLARA devotes a programme to Laus Polyphoniae. During this edition radio host Nicole Van Opstal will talk about Mary of Burgundy, the times she was living in and the music presented during the festival. She will talk about this with festival director Bart Demuyt, historians Edward De Maesschalck and Jelle Haemers, musicians Anna Danilevskaia, Korneel Van Neste, Peter Van Heyghen, Stratton Bull, Wim Becu and actor Michael Pas. Sollazzo Ensemble, Katelijne Lanneau and Ellen Schafraet will perform live during the programme. You will be able to listen to the broadcast and the opening concert of the festival by Sollazzo Ensemble on Saturday August 17, from noon to 4 p.m.

De Missa Aurea Triptiek in context

Dramatisering van de annunciatie in de middeleeuwen

De stem van de Heilige Maagd is zelden te horen in het evangelie. In de versies van Marcus en Mattheüs zegt ze zelfs geen woord. Johannes vermeldt twee korte opmerkingen van Maria tijdens de bruiloft te Kana, en ook in het evangelie volgens Lucas spreekt ze slechts op drie momenten. Lucas geeft haar bezorgde reactie weer nadat ze haar vermiste twaalfjarige zoon Jezus predikend aantreft in de tempel, en hij schreef het *Magnificat*, haar lange en uitbundige begroeting van Elisabeth bij de visitatie. Veruit de belangrijkste geschreven neerslag van de stem van de maagd vinden we echter in Lucas' beschrijving van de annunciatie of Maria-boodschap (Lucas 1:26-38), wanneer de engel Gabriël aan Maria verschijnt met het nieuws dat zij de zoon van God zal voortbrengen. Ze stelt de engel één vraag: "Hoe zal dit geschieden, daar ik geen gemeenschap heb met een man?", en wanneer ze de geruststellende reactie van Gabriël hoort, antwoordt ze kordaat: "Zie de dienst-maagd des Heren; mij geschiede naar uw woord." De katholieke theologie stelt dat, wanneer Maria deze woorden uitsprak, ze Christus, het vleesgeworden woord, ontving in haar schoot.

Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Door de eeuwen heen heeft deze korte verklaring de harten en zielen van ontelbare christenen veroverd. Onder hen ook kunstenaars, componisten, schrijvers en dichters. Het beeld van een onschuldig meisje dat een gesprek heeft met een engel, en het onverklaarbare mirakel van God verhuld in menselijk vlees kregen een bijzonder brede creatieve weerklank tijdens de middeleeuwen. De 'Missa aurea' was een van de dramatisch sterkste van deze creatieve responsen, een zinnenprikkende beleving van ritueel theater die kunstenaars en componisten eeuwen geleden al inspireerde en die nu de inspiratie leverde voor de concerten van de Missa Aurea Triptiek tijdens Laus Polyphoniae 2019.

Missa aurea betekent zoveel als gulden mis. Sinds de middeleeuwen wordt deze term gebruikt voor bepaalde misvieringen tijdens de advent waar Lucas' versie van

de annunciatie wordt gelezen als evangelietekst. Deze mis werd doorgaans gevierd op de woensdag voor de vierde zondag van de advent, de eerste van drie zogenaamde quatertemperdagen in de advent, gereserveerd voor vasten en gebed. Dit waren bijzonder plechtige dagen, bedoeld om de gelovige voor te bereiden op de nakende viering van Kerstmis.

In de middeleeuwen gaf de term 'gulden' aan dat iets uitzonderlijk belangrijk was (de grootste en populairste verzameling heiligenlevens werd bijvoorbeeld de *Legenda aurea*, de Gulden legende genoemd). De 'Gulden mis' verdiende dus een bijzondere behandeling, en aangezien Lucas' levendige weergave van Gabriëls verschijning aan Maria voor het grootste deel in dialoogvorm is geschreven, hoeft het niet te verwonderen dat men al snel op het idee kwam om dit evangelielieverhaal theatraal uit te voeren. Dat gebeurde meestal tijdens de mis: de diaken vatte de lezing van de schrift op de gebruikelijke manier aan, maar gekostumeerde koorknapen zongen de woorden van Gabriël en Maria, wellicht op de gregoriaanse melodieën uit het officie van de annunciatie. De vroegst gedocumenteerde uitvoering was in Doornik in 1231, maar we zien het fenomeen ook al gauw verschijnen in Italië en Duitsland: in Venetië in 1267, in Padua in 1278, in Civit  Vecchia rond 1304 en ook in Hildesheim in de 13de eeuw.

14de-eeuwse manuscripten uit Padua en Cividale bevatten bijzonder gedetailleerde beschrijvingen van annunciatiespelen die niet tijdens de Missa-aureaaliturgie van de advent werden opgevoerd, maar als extra-liturgische voorstellingen op het feest van de Annunciatie op 25 maart. Omdat dit feest meestal tijdens de vastenperiode valt, waren dergelijke theatrale uitbreidingen van de eredienst verboden, waardoor ze noodzakelijkerwijze buiten de liturgie werden gehouden. In Cividale vond de dramatisering plaats buiten de kerk, als onderdeel van een processie die vertrok uit de kerk onder sponsoriaal Mariagezang, en die onderweg halt hield om zowel de annunciatie uit te beelden als de visitatie waarin Maria het *Magnificat* zingt. Vervolgens keerde de processie terug naar de kerk en zong men het *Te Deum*. In de kathedraal van Padua werd de plechtigheid in de kerk gehouden 'post prandium' (na de lunch!), en was er zelfs sprake van echte toneelkunst: de jongen die Gabriël speelde, werd de ruimte binnengedragen vanuit het baptisterium, terwijl hij op een stoel stond. Op het moment dat hij Maria vertelt dat de Heilige Geest op haar zou nederdalen, liet men een beeld van een duif zakken en rondzweven boven haar hoofd. Terwijl hij *Ecce ancilla Domini* zong, opende de jongen die Maria speelde zijn armen en stopte de

duif onder zijn kleren om zo de incarnatie uit te beelden. Het verhaal werd vervolgd tot bij de visitatie, waar andere jongens de rollen van Elisabeth, Jozef en Joachim op zich namen. De voorstelling werd afgesloten met Maria die het *Magnificat* zong in alternatim met het orgel en het koor.

Het meest spectaculaire relaas van een buitenliturgisch Italiaans annunciatiedrama vloeide uit de pen van een Russisch-orthodoxe bisschop, Abraham van Suzdal, die getuige was van een voorstelling in een monastieke kerk in Firenze tijdens de lente van 1439. Verspreid in de kerk stonden met gordijnen omgeven podia waarop verschillende momenten van de voorstelling de maagd Maria, vier ruziënde profeten en God de Vader (geïntroduceerd met dondergeluiden) werden omringd met in witte gewaden gehulde kinderen die zongen en instrumenten bespeelden. Een Gabriël met een indrukwekkend kostuum werd met touwen en katrollen naar beneden gelaten en steeg met slaande vleugels weer op nadat hij de boodschap had gebracht aan Maria. Dondergeluiden en vuurwerk maakten het geheel compleet.

Vanaf de tweede helft van de 14de eeuw nam de populariteit van de Missa aurea in adventstijd ook toe ten noorden van de Alpen, dankzij de giften van geestelijken en leken die graag betaalden voor de extra kosten die het dramatiseren van Lucas' evangelie meebracht. De praktijk was wijdverspreid in Duitsland en immens populair in de Lage Landen. In de Sint-Donaaskerk in Brugge werd de Gulden mis gevierd met gekostumeerde koorknapen en klokkengelui vanaf 1380; andere kerken in de stad zouden het voorbeeld volgen, met name de Sint-Salvatorskerk in 1425, de Sint-Gilliskerk in 1459, en de Onze-Lieve-Vrouwekerk in 1475. De priester Peter Cotrel (1461-1545), kanunnik aan de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Doornik en kanunnik en aartsdeken aan de Sint-Jacobskerk in Brugge, initieerde extravagante Missa-aurea-voorstellingen in beide kerken. Zijn gift voor de Sint-Jacobskerk in 1519 is bijzonder opmerkelijk: niet alleen wordt de constructie van met gordijnen omzoomde podia voorgeschreven, net zoals het geleidelijk laten zakken van het duivenbeeld omgeven door kaarsen, het klokkengelui en het gebruik van het orgel, maar ook de betaling die nodig was voor de uitvoering van polyfone muziek tijdens de mis werd gespecificeerd.

Verdere aanwijzingen van Gulden missen in Vlaanderen komen uit Nieuwpoort (1472), Leuven (1474) en Doornik (1535). In Frankrijk tonen 15de-eeuwse documenten aan dat de annunciatie werd gespeeld in Parijs en Le Mans, en dat er in Besançon een Missa aurea was in 1452 waar een jong meisje de rol van Maria

speelde in plaats van een koorknaap. Tijdens de 16de eeuw werd de basis gelegd in Saint-Lò (1521) en Saint-Omer (1535). Er waren tijdens de middeleeuwen vast en zeker nog talloze andere kerken in heel Europa waar de geloofsgemeenschap kon genieten van dergelijke 're-enactments' van de annunciatie tijdens de advent, maar waarvan de historische bewijzen vandaag verloren zijn.

De overgeleverde beschrijvingen verschaffen ons soms waardevolle inzichten in de vocale kwaliteiten, de bewegingen en de rekwisieten die werden gebruikt door de jongens die de rol van Gabriël of Maria speelden. Bij zijn schenkingen voor Brugge en Doornik bepaalde Peter Cotrèl bijvoorbeeld dat de jongens over 'zachte en hoge' stemmen moesten beschikken (voces dulcis et altas), en dat Maria Gabriël moest aanspreken op een zelfzekere, vragende toon (in tono competenti et interrogative). Op verschillende momenten tijdens de voorstelling moet Maria knielen, haar blik laten rusten op het boek dat ze voor zich heeft, langzaam haar hoofd draaien, en vervolgens naar het altaar gericht staan met haar handen in de 'expansis manibus'-houding terwijl ze "Ecce ancilla Domini" zingt. Gabriël wordt opgedragen drie keer te buigen, recht te staan met een gouden scepter in de hand, en die hoog in de lucht te steken wanneer de duif neerdaalt. Sommige Franse en Vlaamse schilderijen van de annunciatie uit deze periode presenteren dit tafereel in een kerk en voegen details en zelfs teksten toe die de sleutelmomenten van dit soort dramatiseringen lijken te vast te leggen. De *Washington Annunciation* van Jan van Eyck uit ca. 1434 is een voorbeeld van zo'n schilderij: Gabriël, scepter in de hand, knielt en spreekt de woorden "Ave gratia plena" uit, terwijl Maria, met lichtjes gebogen hoofd knielend voor haar bidbank haar handen spreidt en "Ecce ancilla Domini" zegt terwijl de duif over haar neerdaalt. Dergelijke beelden nodigen ons uit om ons de muziek voor te stellen die in de Missa aurea werd gebruikt, of in het algemeen de muziek die was geïnspireerd door de drang om het miraculeuze wonder van Christus' incarnatie over te brengen. Met de concerten in de Missa Aurea Triptiek willen we realiseren wat we ons verder alleen kunnen inbeelden op basis van documenten en beelden.

De annunciatie in de polyfonie

De drie laat-15de-eeuwse polyfone missen die aan bod komen in de triptiek tillen de dramatische weergave van het annunciatieverhaal naar een hoger niveau. In elk van deze drie miszettingen weerklinkt de stem van de maagd Maria niet alleen tijdens de lezing van het evangelie, maar ook tijdens het Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus en Agnus Dei. Hoe wordt dit gerealiseerd? De drie componisten (Guillaume Du Fay

(1397-1474), Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497) en Johannes Regis (ca. 1425-ca. 1496) baseren hun missen voornamelijk op een melodische intonatie van "Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum" en ze plaatsen de gregoriaanse melodie als cantus firmus in de tenorstem. Het meest opmerkelijke is het feit dat elk van hen ook de tekst van het gezang behoudt in de tenorstem. Hierdoor klinken de woorden van Maria simultaan met de tekst van het misordinarium (elke mis begint met de superius, altus en bassus die "Kyrie" zingen, terwijl de tenor "Ecce ancilla Domini" zingt. Deze drie *Missae Ecce ancilla Domini* behoren hiermee tot de vroegste voorbeelden van polytekstuele miscomposities. Dat ze de gewichtige instemmingsverklaring van de Heilige Maagd in het annunciatieverhaal voor het voetlicht brengen, toont aan dat ze inspiratie vonden in de dramatisering van het evangelie tijdens de *Missa aurea*.

Er zijn echter nog veel diepere connecties die rechtvaardigen waarom deze missen als een muzikale triptiek in concertvorm worden voorgesteld, relaties die verder reiken dan hun gemeenschappelijke aandacht voor de annunciatie, een gemeenschappelijke tekst in de tenor of het gebruik van meerdere simultane teksten. Du Fay, de oudste van de drie vermelde componisten, kunnen we in het middenpaneel zetten van dit auditieve altaarstuk. Biografische snijpunten plaatsen hem in het midden van dit trio francofone componisten, die gedurende vele decennia in elkaars geografische nabijheid werkten. Daarenboven wijzen muzikale verbanden tussen de missen van Du Fay en Ockeghem, en tussen die van Du Fay en Regis, op Du Fay's compositie als het chronologische midden van deze drie werken.

Du Fay was de bekendste componist van zijn tijd. Hij werd opgevoed als koorknaap aan de kathedraal van Cambrai en bracht het grootste deel van zijn carrière door in dienst van diezelfde kerk, ook al brachten zijn reizen hem op verre bestemmingen zoals Rimini, Bologna, Savoie, Rome en wellicht ook Laon. Ook had hij sterke banden met het Bourgondische hof. Zijn jongere tijdgenoot Ockeghem kreeg wellicht zijn vroege opleiding in Mons, waarna hij korte opdrachten vervulde in de kathedraal van Antwerpen en aan het hof van de Bourbons in Moulins. Vervolgens bouwde hij een succesvolle carrière uit aan het Franse hof en leidde er uiteindelijk de koninklijke muziekkapel en werd schatbewaarder van de Saint-Martinkerk in Tours. Du Fay en Ockeghem ontmoetten elkaar verschillende keren in de jaren 1450 en werden vrienden. Van Ockeghem weten we dat hij Cambrai bezocht in juni 1462 en tussen 15 februari en 15 maart in 1464; hij was te gast in het huis van Du Fay.

Du Fay's relatie met Regis, die ongeveer dertig jaar jonger was, lijkt hoofdzakelijk professioneel te zijn geweest. Regis diende bijna zijn volledige volwassen leven in de Sint-Vincentiuskerk in Soignies en had wellicht ook een informele connectie met het Bourgondische hof. De twee mannen kenden elkaar sinds ten laatste 1460, toen Du Fay aan Regis een brief schreef om hem de positie van 'magister puerorum' aan te bieden in Cambrai (Regis zou weigeren en in Soignies blijven). Hun relatie bleef bestaan tot en zelfs na de dood van Du Fay: het testament van Du Fay stipuleerde dat Regis – die al inkomsten verwierf van een van Du Fay's prebenden in zijn voordeel – een waardevolle zilveren ceintuur kreeg van de executeurs. Met de laatste ontvangsten van het beneficie en de zilveren ceintuur betaalde Regis een jaarlijkse herdenkingsmis in de kerk van Soignies voor het zielenheil van de vermaarde componist.

De muzikale verbindingen tussen deze drie missen nodigen er evenzeer toe uit om Du Fay's *Missa Ecce ancilla Domini* als het centrale paneel in dit muzikale retabel te beschouwen, waaraan de missen van Ockeghem en Regis respectievelijk als linker- en rechtervleugel worden vastgemaakt. Ockeghems zetting is de oudste van de drie en Du Fay's mis was er rechtstreeks door geïnspireerd. Regis reageerde op zijn beurt op de compositie van Du Fay. Een veelheid aan compositorische beslissingen onthult deze ketting van muzikale hommages.

Ockeghem ontleende zijn cantus-firmustenor aan het ongebruikelijke en weelderige processieantifoon *Missus est angelus Gabriel* dat tijdens de advent werd gebruikt in de Parijse rite die bepalend was voor de liturgie aan het Franse hof. Dit lange antifoon vat het annunciatieverhaal volgens Lucas samen, eindigend met de woorden "Ecce ancilla Domini". Ockeghem gebruikte alleen maar deze laatste frase als cantus firmus voor zijn mis, waarbij hij ook de tekst van het antifoon behield in de tenorstem. Een levendige miniatuur van de annunciatie verlicht het eerste folio in de vroegste bron (I-Rvat MS Chigi C.VIII.234, gekopieerd in Alamire's scriptorium in Brussel/Mechelen tussen ca. 1498 en 1503) en laat dan ook geen enkele twijfel bestaan over het onderwerp van Ockeghems mis. De houdingen van Gabriël en Maria suggereren een snapshot van een Missa-aureadramatisering, waarbij Gabriël een scepter in zijn linkerhand houdt terwijl hij zijn rechterhand omhoog houdt om het vredestekken te maken. Maria slaat haar ogen neer in de richting van haar boek en houdt het hoofd licht gebogen terwijl de duif boven haar zweeft.

Du Fay refereert duidelijk aan Ockeghems *Missa Ecce ancilla Domini* in het begin van zijn gelijknamige compositie. De eerste maten van het Kyrie citeren het begin van Ockeghems mis, en hij neemt de typische voorkeur voor het lage register over van de jongere componist. Du Fay gebruikt echter niet dezelfde cantus firmus, maar kiest voor het korte antifoon uit het officie met de tekst "Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum, alleluia", een melodie die vaak werd gezongen tijdens de advent. Wellicht was deze keuze ingegeven door een praktische liturgische reden: het ongebruikelijke antifoon waarvoor Ockeghem had gekozen, was wellicht onbekend in de kerkdienst waarvoor Du Fay deze mis componeerde, dus koos hij voor een bekende melodie met dezelfde tekst.

Hoewel we niet weten of de mis van Du Fay was bedoeld om te gebruiken op een van de quaterntemperdagen waarop ook de annunciatie werd uitgebeeld, is het wel duidelijk dat hij het aspect van dialoog oproept dat zo wezenlijk is in de *Missa aurea*. Dat doet hij door een tweede cantus firmus toe te voegen met de tekst "Beata es Maria, que credidisti perficietur in te que dicta sunt tibi a Domino, alleluia" (Zalig zijt gij Maria, dat gij den Heer hebt geloofd; voltrokken is in u hetgeen u is gezegd door de Heer, halleluja). Net zoals het *Ecce ancilla Domini*-antifoon is ook dit een korte melodie uit het officie, gezongen tijdens de advent. De tekst is afkomstig van Elisabeths lofzang op Maria bij de visitatie. In de mis van Du Fay is deze tekst te horen in de tenor als een antwoord op Maria's instemmende woorden. Du Fay brengt op deze manier een dialoog in zijn miscompositie waarbij de woorden van Elisabeth de dankbare lofbetuiging van de geloofsgemeenschap uitdrukken ten aanzien van de maagd die ermee instemde het kind van God te dragen.

Enkele jaren later brengt Regis hulde aan Du Fay in zijn eigen *Missa Ecce ancilla Domini*, een extravagante, polytekstuele tour de force die niet alleen dezelfde twee gregoriaanse cantus firmi gebruikt als Du Fay, maar daarenboven niet minder dan vijf andere antifoonmelodieën en hun teksten in de muzikale textuur verweeft. Twee van deze vijf extra cantus-firmusmelodieën zijn gewijd aan de woorden van Gabriël: "Ne timeas, Maria" (Vreest niet, Maria) en "Spiritus sanctus in te descendet" (De Heilige Geest zal over u nederdalen). Een andere melodie, "Beata me dicent omnes generationes" (Alle geslachten zullen mij zalig noemen), komt uit Maria's jubelende *Magnificat*, uitgesproken tijdens de visitatie. De resterende twee, "Missus est Gabriel angelus" (De engel Gabriël is gezonden) en "Angelus Domini nuntiavit" (De Engel van de Heer kondigde aan), zijn verhalende teksten in de derde persoon over Gabriëls bezoek aan Maria.

De hechte band tussen deze missen van Du Fay en Regis wordt ook weerspiegeld in het feit dat ze beide opduiken in dezelfde twee manuscripten. Het vroegste is Br 5557, gekopieerd voor de Bourgondische kapel onder het bewind van Karel de Stoute, vader van Maria van Bourgondië. In dit manuscript bevindt de mis van Regis zich in een later toegevoegde bundel van de hand van een andere scribent. De tweede bron is VatS 14, een koorboek dat werd gemaakt in Napels voor de pauselijke kapel, en waarin één en dezelfde scribent de mis van Regis meteen na die van Du Fay kopieerde. Ondanks de gemeenschappelijke bronnen en de nadruk op de gedramatiseerde voordracht en actie vanuit de Missa-aureaceremonie, zijn er een aantal tekstuele en muzikale aanknopingspunten in de mis van Regis die een duister, eerder dan een vreugdevol motief voor de creatie suggereren. De twee antifonen die Du Fay gebruikt als cantus firmus eindigen met de vreugdevolle uitroep halleluja (net zoals de melodie gekozen door Ockeghem). Regis laat echter niet alleen de halleluja-uitroepen weg aan het einde van de twee cantus firmi die hij deelt met Du Fay, maar schrapt ook elk halleluja aan het eind van de vijf andere melodieën die hij verwerkte. Het weglaten van al deze vreugdevolle uitroepen in de mis wijst eerder op een votieve context waarin de hulp van de maagd Maria wordt ingeroepen dan op een feestelijke aangelegenheid gericht op de annunciatie. De zeven antifonen die Regis heeft gekozen, kunnen inderdaad ook effectief dienst doen als smeekbede-antifonen voor votieve doeleinden.

Waarom zou Regis deze halleluja-uitroepen vermijden, terwijl zowel Ockeghem als Du Fay ze wel opnamen in hun aan de annunciatie gewijde missen? Herinner dat Regis een waardevolle zilveren ceintuur had gekregen als erfenis van Du Fay, waarmee hij een jaarlijkse herdenkingsmis financierde voor het zielenheil van de overleden componist. Zou Regis dit uitgebreide muzikale eerbetoon hebben gecomponeerd om uit te voeren tijdens deze herdenkingsmis? Een verbluffende passage in het Credo lijkt dit alvast te suggereren. In de passage rond "Et resurrexit" worden de verrijzenis, de hemelvaart en de belofte van Christus' terugkeer muzikaal gebracht als een weelderig duet tussen de superius en de contratenor. Na het woord "judicare" (rechtspreken) volgt een buitengewone stilte die wordt gebroken door aangehouden sonore akkoordblokken op de woorden "vivos et mortuos" (de levenden en de doden). Deze onthutsende passage veroorzaakt een ingrijpende breuk in het energetische weefsel van dit Credo en onderbreekt de tekst op een hoogst ongebruikelijke manier. Dit is overduidelijk geen te verwachten klemtoon binnen een mis die gewijd is aan het vreugdevolle thema van de annunciatie. Eerder

roept dit een ziel op die wacht op de ultieme metafysische transformatie, van dood naar eeuwig leven.

Du Fay overleed op 27 november 1474, bij het begin van de advent. Hij stond ervoor bekend om heel toegewijd te zijn aan de Heilige Maagd. Zo componeerde hij zijn laatste mis, gebaseerd op het populaire Maria-antifoon *Ave regina caelorum*, voor zijn eigen herdenkingsdienst die hij in 1470 al financierde, vooruitziend op zijn eigen overlijden. We zijn het niet helemaal zeker, maar overtuigend muzikaal bewijs doet ons toch vermoeden dat Regis' ambitieuze eerbetoon aan Du Fay bestemd was voor de herdenkingsmis, elk jaar gezongen op de verjaardag van zijn dood door het koor dat Regis leidde in Soignies.

Ook al zullen we misschien nooit met zekerheid de exacte aanleiding kennen voor de creatie van de *Missae Ecce ancilla Domini* van Du Fay, Ockeghem en Regis, één ding staat vast: op de achtergrond van de drie concerten die samen de Missa Aurea Triptiek vormen, glinstert het wonderlijke beeld van de Maagd Maria, in gesprek met een engel, terwijl de Heilige Geest over haar neerdaalt in de vorm van een duif, symbool voor de immanente incarnatie van de Redder.

Jennifer Bloxam,
Herbert H. Lehman professor of Music,
Williams College, VS

ZATERDAG
17.08.19

19.00

Concertinleiding door
Jennifer Bloxam
(Engels gesproken,
in AMUZ)

20.00

Concert

Sint-Andrieskerk

Cappella Pratensis

Stratton Bull, *artistieke leiding* artistic director

Stratton Bull, Andrew Hallock, *superius* | Lior Leibovici, Julian Podger, *contratenor* |
Peter de Laurentiis, Pieter De Moor, *tenor* | Máté Bruckner, Pieter Stas, *bassus*

Dit concert maakt deel uit van de Missa Aurea Triptiek.

I.s.m. Alamire Foundation

Alleluia. Verbum caro	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
Rorate caeli (introïtus)	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Kyrie</i> <i>Gloria</i>	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474)</i>
Tollite portas (graduale I) Prope est Dominus (graduale II) In mense autem sexto (Evangelie: Lukas 1:26-38) (lectio)	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Credo</i>	<i>Guillaume Du Fay</i>
Confortamini (offertorium) Prefatio	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Sanctus</i>	<i>Guillaume Du Fay</i>
Pater noster	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Agnus Dei</i>	<i>Guillaume Du Fay</i>
Ecce virgo concipiet (communio)	<i>gregoriaans</i>
Regina caeli II	<i>Antoine Busnois</i>

Missa aurea I

Cappella Pratensis opent de Missa Aurea Triptiek met de *Missa Ecce ancilla Domini* van Guillaume Du Fay. De componist weeft twee cantus-firmusmelodieën door zijn mis heen, die tijdens de advent werd gezongen. De teksten van die melodieën zijn afkomstig uit het Lucas-evangelie ("Zie de dienstmaagd des Heren; mij geschiede naar uw woord", en "Zalig zijt gij Maria, dat gij den Heer hebt geloofd; voltrokken is in u hetgeen u is gezegd door de Heer, halleluja") en zijn duidelijk weergegeven in het Brusselse manuscript Br 5557, het oudste en nauwkeurigste boek dat Du Fay's mis bevat. Op pagina 91 licht Jennifer Bloxam de context van deze mis toe.

Du Fay's mis wordt hier omlijst door gregoriaanse gezangen die eveneens passen in de context van de liturgie op quaterterperwoensdag. Cappella Pratensis zingt gregoriaans uit twee missalen volgens de Parijse rite, die ook door de Bourgondische hofkapel werd gevolgd.

Centraal in dit programma staat het evangelie van de annunciatie, dat hier zal worden voorgesteld refererend aan laatmiddeleeuwse dramatiseringen in Doornik en Brugge. De vertellende persoon zal intoneren, terwijl de woorden van Gabriël en Maria worden gezongen door 'zachte en hoge stemmen', passend bij de

Missa aurea I

Cappella Pratensis opens the Missa Aurea Triptych with the *Missa Ecce Ancilla Domini* by Guillaume Du Fay. The composer weaves two cantus firmus melodies through his mass, which was sung during Advent. The texts set to the melodies come from the Gospel of St. Luke ("Behold the handmaid of the Lord; be it unto me according to thy word" and "Blessed art thou among women, and blessed is the fruit of thy womb, hallelujah!") and are clearly indicated in the Brussels manuscript Br 5557, the oldest and most accurate book that contains Du Fay's mass. Jennifer Bloxam explains the context of this mass on page 91.

Here, Du Fay's mass is framed by Gregorian chants that are also suitable for the liturgy for Ember Wednesday in Advent. Cappella Pratensis sings the Gregorian chants from two missals according to the Paris rite, to which the Burgundian court chapel adhered.

The concert focuses on the Annunciation in the gospel, which will be presented here with reference to late mediaeval dramas in Tournai and Bruges. The narrators intone the text, but the words of Gabriel and Maria are sung by 'sweet and high voices' that suit the Gregorian

respectievelijke gregoriaanse melodien. Twee Mariamotetten van Du Fay's jongere tijdgenoot Busnois zijn de hoekdelen van dit concert. Beide werken zijn ook opgenomen in Br 5557 en staan na elkaar genoteerd – wellicht kopieerde Busnois de composities zelf in het boek. Met dit programma nodigen we u uit zich voor te stellen hoe Karel de Stoute en zijn dochter Maria samen een Missa-aureaceremonie bijwoonden, luisterend naar muziek van componisten die ze kenden en bewonderden, terwijl ze zich verbaasden over het mirakel van de incarnatie en uitkeken naar de komende de kerstviering.

melodies in question. Two Marian motets by Du Fay's younger contemporary Busnois are the cornerstones of this concert. Both pieces are also included in Br 5557, one after the other: it was probably Busnois himself who copied the compositions into the book. This concert is an invitation to imagine Charles the Bold and his daughter Mary attending a Golden Mass ceremony together, listening to music by composers they knew and admired, as they wondered at the miracle of the Incarnation and looked forward to the upcoming Christmas celebrations.

Alleluia Verbum caro

Alleluia. Verbum caro factum est.
Alleluia. Et habitavit in nobis.
Alleluia.

Halleluja. Het woord werd vlees
Halleluja. En heeft bij ons gewoond.
Halleluja.

Rorate celi

Rorate celi desuper,
et nubes pluant justum.
Aperiatur terra,
et germinet salvatorem.

Hemelen, laat de dauw vallen van boven,
en wolken, laat gerechtigheid regenen.
Moge de aarde haar schoot openen,
opdat de Verlosser groeien mag.

Kyrie *

Gloria *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

** Cantus firmus van de misdelen:*

Ecce ancilla Domini,
fiat mihi secundum verbum tuum.
Beata es Maria
quae credidisti:
perficientur in te
quae dicta sunt tibi a Domino, alleluia.

Zie de dienstmaagd des Heren;
mij geschiede naar uw woord.
Gezegend zij u Maria,
omdat u hebt geloofd:
in u wordt volbracht
wat de Heer u gezegd heeft, halleluja.

Tollite portas

Tollite portas, principes, vestras,
et elevamini porte eternas:
et introibit rex glorie.

Open uw poorten, prinses,
en mogen de eeuwige poorten omhoog gaan:
en de geëerde Koning zal binnentreden.

Quis ascendet in montem Domini?
Aut quis stabit in loco sancto ejus?
Innocens manibus
et mundo corde.

Wie kan de berg van de Heer beklimmen?
Wie kan in Zijn heilige plaats staan?
Alleen zij die schone handen
en zuivere harten hebben.

Prope est Dominus

Prope est Dominus omnibus invocantibus
eum: omnibus qui invocant eum in veritate.

De Heer is wie Hem aanroept nabij:
elk die Hem aanroept in vertrouwen.

Laudem Domini loquetur os meum:
et benedicat omnis caro
nomen sanctum ejus.

In mense autem sexto

In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaeae, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David, et nomen virginis Maria.
Et ingressus angelus ad eam dixit: "Ave gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus."
Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: "Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus. Et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis."
Dixit autem Maria ad angelum: "Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?"
Et respondens angelus dixit ei: "Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.

De lof Gods is op mijn lippen:
moge alles wat leeft zegene
Zijn heilige naam.

In de zesde maand werd de engel Gabriël van Godswege gezonden naar een stad in Galilea, Nazaret, tot een maagd die verloofd was met een man die Jozef heette, uit het huis van David; de naam van de maagd was Maria.
De engel trad bij haar binnen en sprak: "Verheug u, begenadigde, de Heer is met u: u bent de gezegende onder de vrouwen." Zij schrok van dat woord en vroeg zich af, wat die groet toch wel kon betekenen. Maar de engel zei tot haar: "Vrees niet Maria, want gij hebt genade gevonden bij God. Zie, gij zult zwanger worden en een zoon ter wereld brengen, die gij de naam Jezus moet geven. Hij zal groot zijn en Zoon van de Allerhoogste worden genoemd. God de Heer zal Hem de troon van Zijn vader David schenken. En Hij zal in eeuwigheid koning zijn over het huis van Jakob en aan Zijn koningschap zal nooit een einde komen."
Maria echter sprak tot de engel: "Hoe zal dit geschieden, daar ik geen gemeenschap heb met een man?" Hierop gaf de engel haar ten antwoord: "De Heilige Geest zal over u komen en de kracht van de Allerhoogste zal u overschaduwen. Daarom ook zal wat ter wereld wordt gebracht heilig worden genoemd, Zoon van God.

Et ecce Elisabeth cognata tua, et ipsa concept filium in senectute sua:
et hic mensis sextus est illi, quae vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum."
Dixit autem Maria: "Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum."
Et discessit ab illa angelus.

Credo *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Confortamini

Confortamini et iam nolite timere:
ecce enim Deus noster retribuet iudicium: Ipse veniet
et salvos nos faciet.

Prefatio

Per omnia secula seculorum.
Amen.

Dominus vobiscum.
Et cum spiritu tuo.
Sursum corda.
Habemus ad Dominum.
Gratias agamus Domino Deo nostro.
Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est,
equum et salutare,
nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte pater omnipotens
eterne Deus,
et te in veneratione beate Marie
semper virginis, collaudare benedicere

Weet dat zelfs Elisabet, uw bloedverwante, in haar ouderdom een zoon heeft ontvangen en, ofschoon zij onvruchtbaar heette, is zij nu in haar zesde maand; want voor God is niets onmogelijk."
Nu zei Maria: "Zie de dienstmaagd des Heren; mij geschiede naar uw woord."
En de engel ging van haar heen.

Houd moed, wees niet bang,
hier is uw God, Hij brengt de wraak mee,
de goddelijke vergelding
en Hij brengt u redding.

Voor alle eeuwen der eeuwen.
Amen.

De Heer zij met u.
En met uw geest.
Verheft uw hart.
Wij zijn met ons hart bij de Heer.
Zeggen wij dank aan de Heer onze God.
Zo is het goed en juist.

Het is werkelijk goed en juist,
billijk en genoegzaam
U altijd en overal dank te zeggen,
Heilige Heer almachtige Vader,
eeuwige God
en U, ter verheerlijking van de Heilige Maria,
altijd maagd, te loven, te eren

et predicare.

Que et unigenitum tuum sancti spiritus
obumbratione concepit,
et virginitatis gloria permanente lumen
eternum mundo effudit,
Jesum Christum
Dominum nostrum.

Per quem maiestatem
tuam laudant angeli adorant
dominationes tremunt potestates, celi
celorumque virtutes
ac beata seraphim
socio exultatione concelebrant.
Cum quibus et nostras voces
ut admitti iubeas deprecamur
supplici confessione dicentes:

Sanctus *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Pater noster

Pater noster, qui es in celis,
sanctificetur nomen tuum,
adveniat regnum tuum,
fiat voluntas tua,
sicut in celo et in terra.
Panem nostrum quotidianum da nobis
hodie, et dimitte nobis debita nostra
sicut et nos dimittimus debitoribus
nostris
et ne nos inducas in tentationem,
sed libera nos a malo. Amen.

Agnus Dei *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

en te prijzen.

Maria die, overschaduwd door de Heilige
Geest, uw eniggeboren Zoon heeft ontvangen
en in de glans van haar ongeschonden
maagdelijkheid het eeuwige licht aan de
wereld heeft geschonken, Jezus Christus,
onze Heer.

Door wie de engelen Uw majesteit loven,
de heerschappijen U aanbidden,
de machten beven, de hemelen,
de hemelse krachten
en de gelukzalige serafijnen
U in eenstemmig gejubel verheerlijken.
Wil met hen nu ook onze stemmen
aanvaarden, wij smeken U –
terwijl wij in smekende belijdenis zeggen:

Onze Vader, die in de hemel zijt,
Uw naam worde geheiligd,
Uw rijk kome,
Uw wil geschiede
op aarde zoals in de hemel.
Geef ons heden ons dagelijks brood
en vergeef ons onze schulden,
zoals ook wij vergeven aan onze
schuldenaren,
en breng ons niet in beproeving,
maar verlos ons van het kwade. Amen.

Ecce virgo concipiet

Ecce virgo concipiet,
et pariet filium,
et vocabitur nomen ejus Emmanuel.

Regina celi II

Regina celi letare, alleluia,
quia quem meruisti portare, Alleluia,
iam resurgens sicut dixit, Alleluia.
Or pro nobis Deum, Alleluia.

Zie, een jonge vrouw zal zwanger worden,
en zal een zoon ter wereld brengen,
en u zult hem de naam Immanuël geven.

Koningin van de hemel, verheug u, halleluja,
want Hij die gij hebt mogen dragen, halleluja,
is verrezen zoals Hij had voorzegd, halleluja.
Bid voor ons God, halleluja.

Vertaling: Stratton Bull, Willibrordvertaling

Het ordinarium van de mis

Kyrie

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Gloria

Gloria in excelsis Deo,
et in terra pax
hominibus bonae voluntatis.
Laudamus te, benedicimus te,
adoramus te, glorificamus te.
Gratias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam,
Domine Deus, Rex caelestis,
Deus, Pater omnipotens, Domine Fili
unigenite, Jesu Christe.
Domine Deus, Agnus Dei,
Filius Patris,
qui tollis peccata mundi
miserere nobis,
qui tollis peccata mundi
suscipe deprecationem nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris,
miserere nobis,
quoniam tu solus sanctus,
tu solus Dominus,
tu solus altissimus, Jesu Christe.
Cum sancto spiritu
in gloria Dei Patris.
Amen.

Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Eer aan God in den hoge
en vrede op aarde
aan de mensen van goede wil.
Wij loven U, wij prijzen
en aanbidden U, wij verheerlijken U
en zeggen U dank
voor Uw grote heerlijkheid,
Heer God, Hemelse Koning,
God, almachtige Vader, Heer,
eniggeboren Zoon, Jezus Christus.
Heer God, Lam Gods,
Zoon van de Vader,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
aanvaard ons gebed.
Gij die zit aan de rechterhand van de Vader,
ontferm U over ons,
want Gij alleen zijt de Heilige,
Gij alleen de Heer,
Gij alleen de allerhoogste, Jezus Christus.
Met de Heilige Geest
in de heerlijkheid van God de Vader.
Amen.

Credo

Credo in unum Deum,
Patrem omnipotentem,
factorem caeli et terrae,
visibilem omnium et invisibilem.
Et in unum Dominum, Jesum Christum,
Filiū Dei unigenitum,
et ex Patre natum
ante omnia saecula,
Deum de Deo, lumen de lumine,
Deum verum de Deo vero,
genitum non factum,
consubstantialē Patri,
per quem omnia facta sunt,
qui propter nos homines
et propter nostram salutem
descendit de caelis.
Et incarnatus est de Spirito Sancto
ex Mariae virgine,
et homo factus est.
Crucifixus etiam pro nobis
sub Pontio Pilato,
passus et sepultus est,
et resurrexit tertia die
secundum scripturas,
et ascendit in caelum,
sedet ad dexteram Patris.
Et iterum venturus est cum gloria
iudicare vivos et mortuos,
cujus regni non erit finis.
Et in Spiritum Sanctum,
Dominum et vivificantem,
qui ex Patre Filioque procedit,
qui cum Patre et Filio
simul adoratur et conglorificatur,
qui locutus est per prophetas,

Ik geloof in één God,
de almachtige Vader,
Schepper van hemel en aarde,
van al wat zichtbaar en onzichtbaar is.
En in één Heer, Jezus Christus,
eniggeboren Zoon van God,
en voor alle tijden
geboren uit de Vader.
God uit God, licht uit licht,
ware God uit de ware God,
geboren, niet geschapen,
één in wezen met de Vader,
en door wie alles geschapen is,
die voor ons, mensen,
en omwille van ons heil
uit de hemel is neergedaald.
En Hij is ontvangen van de Heilige Geest
uit de maagd Maria,
en is mens geworden.
Hij werd voor ons gekruisigd
onder Pontius Pilatus,
Hij heeft geleden en is begraven.
Hij is verrezen op de derde dag
volgens de Schriften,
Hij is opgevaren ten hemel
en zit aan de rechterhand van de Vader,
Hij zal wederkomen in heerlijkheid
om te oordelen levenden en doden
en aan Zijn Rijk komt geen einde.
Ik geloof in de Heilige Geest,
die Heer is en het leven geeft,
die voortkomt uit de Vader en de Zoon,
die met de Vader en de Zoon
tezamen wordt aanbeden en verheerlijkt,
die gesproken heeft door de profeten,

et unam Sanctam Catholicam
et Apostolicam ecclesiam.
Confiteor unum baptisma
in remissionem peccatorum,
et expecto resurrectionem mortuorum
et vitam venturi saeculi.
Amen.

Sanctus

Sanctus, sanctus, sanctus
Dominus Deus Sabaoth!
Pleni sunt caeli et terra
gloria tua.
Hosanna in excelsis.
Benedictus qui venit in nomine Domini.
Hosanna in excelsis.

Agnus Dei

Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
dona nobis pacem!

en in één heilige katholieke
en apostolische kerk.
Ik belijd één doopsel
tot vergiffenis van de zonden,
en ik verwacht de opstanding van de doden
en het leven van het komend Rijk.
Amen.

Heilig, heilig, heilig
de Heer, de God der hemelse machten,
vol zijn hemel en aarde
van Uw heerlijkheid,
Hosanna in den hoge.
Gezegend Hij die komt in de Naam des Heren.
Hosanna in den hoge.

Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
geef ons de vrede!

Vertaling: Brigitte Hermans

ZATERDAG
17.08.19

ZONDAG
18.08.19

22.15
Voorstelling

Rubenshuis

Michael Pas, Katelijne Lanneau & Ellen Schafraet

Michael Pas, *verteller storyteller* | Katelijne Lanneau, *blokfluiten recorders* | Ellen Schafraet, *harp harp*

I.s.m. Rubenshuis

Tandernaken	<i>Jacob Obrecht (1457/58-1505)</i>
Jay pris amours Gentil Prince	<i>Anoniem</i>
Esclave puist yl devenir	<i>Gilles Binchois (ca. 1400-1460)</i>
Een vraulic wesen	<i>Jacobus Barbireau (1455-1491) / Paulus Rephun (1505-1546) / Anoniem</i>
Ma seule dame	<i>Anoniem</i>
Alles regrets	<i>Hayne van Ghizegem (ca. 1445-1476/97)</i>
Venes regrets	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Marguerite	<i>Anoniem</i>
Disant adieu madame	<i>Loyset Compère</i>

De Bourgondiërs

Bart Van Loo's interesse voor de Bourgondiërs ontstond dertig jaar geleden, dankzij de *Artis Historia*-boekenreeks 's *Lands glorie* (waarvoor hij ijverig punten spaarde). Na jaren onderzoek heeft hij zijn eigen glorieuze boek uitgebracht over 1111 jaar en één dag geschiedenis van dit adellijke geslacht en hun uitgebreide territorium. Alles komt aan bod; de vijandigheden en oorlogen met tegenstrevers, de huwelijkspolitiek, religie, kunst en cultuur. Michael Pas is de geknipte persoon om Van Loo's tekst in het Rubenshuis tot leven te brengen.

Katelijne Lanneau en Ellen Schaefraet zorgen voor een historisch geïnformeerde soundscape en laten zich daarbij leiden door de allereerste druk met polyfone muziek: *Harmonice Musices Odhecaton*.

Deze bundel werd in 1501 gedrukt door de Italiaan Petrucci en bevatte 96 chansons van Franco-Vlaamse componisten als Jacob Obrecht, Hayne van Ghizeghem, Loyset Compère en Josquin des Prez, maar ook heel wat anoniem overgeleverde werken. Het feit dat een Venetiaanse drukker muziek publiceerde uit een veraf gelegen regio, toont aan dat de Bourgondische muziek een internationaal prestige genoot. Aangezien in Petrucci's druk bitter weinig tekst is afgedrukt, gaat men

The Burgundians

Bart Van Loo's interest in the Burgundians emerged thirty years ago, thanks to the *Artis Historia* book series 's *Lands glorie*. Like many people in Flanders, he carefully saved up the stamps needed to get the illustrations to stick into the books. After years of research, he has now brought out his own glorious book on 1000 years of this noble family's history and their extensive territories. It covers every aspect of their story: hostilities and wars against their rivals, political marriages, religion, art and culture. Michael Pas is the ideal person to bring Van Loo's text to life at the Rubens House.

Katelijne Lanneau and Ellen Schaefraet provide a historically informed soundscape, guided by the very first printed book of polyphonic music: *Harmonice Musices Odhecaton*.

This collection was printed in 1501 by the Italian Petrucci. It contained 96 chansons by Franco-Flemish composers such as Jacob Obrecht, Hayne van Ghizeghem, Loyset Compère and Josquin des Prez, along with many works passed down anonymously. The fact that a Venetian printer published music from a distant region demonstrates that Burgundian music enjoyed international prestige. Since very little text is printed in Petrucci's book, it is assumed that the collection

ervan uit dat de bundel was bedoeld voor instrumentale uitvoering.

In de 15de eeuw kende de harp een grote evolutie. Er werd met de vorm geëxperimenteerd en het lage register werd uitgebreid. De blokfluit is reeds op 14de-eeuwse schilderijen te zien, en zou gestaag aan populariteit winnen. Vanaf de 15de eeuw ontstaan ook groepen van blokfluiten in verschillende formaten.

was intended for instrumental performance.

The harp evolved considerably in the 15th century. People experimented with its shape, and the lower register was extended. The recorder can already be seen in 14th century paintings, and would gradually gain in popularity. From the 15th century onwards, groups of recorders in various formats also emerged.

This performance will be Dutch spoken.

ZONDAG
18.08.19

10.00-15.00
Symposium

KU Leuven,
Campus Carolus

Missa Aurea Triptiek

Internationaal symposium (Engels gesproken) International symposium (English spoken)

Jennifer Bloxam (Williams College, VS), Koenraad Jonkheere (UGent), Nils Holger Petersen (Københavns Universitet), Magnus Williamson (University of Newcastle), Stratton Bull (Cappella Pratensis/Alamire Foundation), *spreker speaker* | met medewerking van in collaboration with Cappella Pratensis

I.s.m. Alamire Foundation

In het kader van de Missa Aurea Triptiek, waarbij drie ensembles tijdens drie dagen (17-19 augustus) een polyfone *Missa Ecce ancilla Domini* vertolken, vindt er een minisymposium plaats rond het fenomeen van de 'Gouden mis'. Onder leiding van professor Jennifer Bloxam (Williams College, VS) en met medewerking van de zangers van Cappella Pratensis, zullen onderzoekers, musici en muzikliefhebbers zich buigen over de traditie van het liturgische drama waarin de drie miscomposities van Guillaume Du Fay, Johannes Ockeghem en Johannes Regis zich situeren. Dit minisymposium wil de weg openen naar een ruimere discussie over het theatrale in de kerkmuziek, middeleeuwse kunstuitingen en het situeren van religieuze composities in hun originele context.

Deelname aan het symposium is gratis. Gelieve op voorhand te registreren via www.alamirefoundation.org.

To accompany the Missa Aurea Triptych, in which three ensembles will perform a polyphonic *Missa Ecce Ancilla Domini* on three successive days (17-19 August), a symposium will be held on the phenomenon of the 'Golden Mass'. Led by Prof. Jennifer Bloxam (Williams College, USA) and with the assistance of the singers from Cappella Pratensis, researchers, musicians and music lovers will explore the tradition of the liturgical drama in which the three masses composed by Guillaume Du Fay, Johannes Ockeghem and Johannes Regis can be situated. This mini-symposium is intended to pave the way to a wider discussion of theatricality in ecclesiastical music, mediaeval forms of artistic expression and the situating of religious compositions in their original context.

Participation in the symposium is free. Please register in advance on www.alamirefoundation.org.

ZONDAG
18.08.19

19.00

Concertinleiding door
Jennifer Bloxam
(Engels gesproken)

20.00

Concert

AMUZ

Cappella Mariana

Vojtěch Semerád, *artistieke leiding* artistic director

Barbora Kabátková, *sopraan* soprano | Vojtěch Semerád, Tomáš Lajtkpe, *tenor* tenor | Martin Schicketanz, *bariton* baritone | Jaromír Nosek, *bas* bass

Dit concert maakt deel uit van de Missa Aurea Triptiek

I.s.m. Alamire Foundation

Mort tu as navré Missa Ecce ancilla Domini <i>Kyrie</i> <i>Gloria</i>	<i>Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497)</i>
Je n'ay dueil	<i>Alexander Agricola (1445/46-1506)</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Credo</i> Intemerata Dei mater Missa Ecce ancilla Domini <i>Sanctus</i> <i>Agnus Dei</i>	<i>Johannes Ockeghem</i>
Nymphes des bois	<i>Josquin des Prez (ca. 1450/55-1521)</i>

Missa aurea II

Cappella Mariana schildert verder aan het drieluik rond de Missa aurea, de Gulden mis, die werd gezongen ter ere van de annunciatie. Ockeghems *Missa Ecce ancilla Domini* is de oudste van de drie missen die tijdens Laus Polyphoniae de triptiek vormen. De cantus-firmusmelodie ontleende Ockeghem aan het ongebruikelijke en weelderige processieantifoon *Missus est angelus Gabriel* dat tijdens de advent werd gebruikt in de Parijse rite. Het zijn specifiek de laatste woorden van het antifoon *Ecce ancilla Domini*, die Ockeghem in de cantus firmus verwerkt. Meer informatie over de Missa aurea vindt u in Jennifer Bloxams artikel op pagina 91.

Naast de mis past ook Ockeghems motet *Intemerata dei mater* in de context van de Mariadevotie. De herkomst van de cantus firmus van het motet is tot nu toe nog niet getraceerd. Opvallend in deze vijfstemmige compositie is de ongebruikelijk lage tessituur. Het motet is overgeleverd in twee manuscripten, waaronder de beroemde Chigi Codex die door het atelier van Petrus Alamire werd samengesteld en momenteel in de bibliotheek van het Vaticaan wordt bewaard.

Componisten huldigen niet alleen de maagd Maria, maar eren ook elkaar in hun muziek. Ockeghems motet-chanson *Mort tu as navré* is een hommage aan

Missa aurea II

Cappella Mariana continues our musical triptych on the theme of the Missa Aurea, the Golden Mass, sung in honour of the Annunciation. Ockeghem's *Missa Ecce ancilla Domini* is the oldest of the three masses that make up the triptych performed at Laus Polyphoniae. Ockeghem borrowed the cantus firmus melody from the unusual and luxurious processional antiphon *Missus est angelus Gabriel* that was used in the Paris rite during Advent. Specifically, Ockeghem has incorporated the final words of the antiphon *Ecce ancilla Domini* into the cantus firmus. You will find more information about the Missa Aurea in Jennifer Bloxam's article on page 91.

Besides the mass, Ockeghem's motet *Intemerata dei mater* also fits the context of the Marian devotions. The origin of the cantus firmus in the motet has not yet been traced. What is striking about this five-part composition is the unusually low ambitus. The motet survives in two manuscripts, one of which is the famous Chigi Codex compiled by Petrus Alamire's workshop and currently held by the Vatican library.

As well as honouring the Virgin Mary, composers also pay tribute to each other in their music. Ockeghem's motet-chanson *Mort tu as navré* pays

zijn collega-componist Gilles Binchois. De muziek volgt de vorm van de tekst, maar Ockeghem verwerkt eveneens een fragment van de requiemmis in deze 'déploration'. Het werk betekende het begin van een lange traditie van muzikale 'tombeaux', zoals ook Josquin des Prez op zijn beurt een hulde brengt aan Ockeghem in het motet-chanson *Nymphes des bois*. De tekst is van de hand van dichter Jean Molinet, en ook Josquin verwerkt een fragment van het requiem. Alexander Agricola ten slotte verwijst eveneens naar Ockeghem, wanneer hij een fragment van diens chanson *Je n'ai deuil* als basis neemt voor een nieuwe compositie. Agricola's chanson komt voor in niet minder dan veertien bronnen en is een van de meest geliefde van zijn tijd.

homage to his colleague, the composer Gilles Binchois. The music follows the shape of the text, but Ockeghem also incorporates a fragment of the requiem mass into this 'déploration'. The work marked the beginning of a long tradition of musical 'tombeaux', like the one in which Josquin des Prez honours Ockeghem in turn, in the motet-chanson *Nymphes des bois*. The text is by the poet Jean Molinet, and Josquin also incorporates a fragment of the requiem. Last but not least, Alexander Agricola also refers to Ockeghem by using a fragment of the latter's chanson *Je n'ai deuil* as the basis for a new composition. Agricola's chanson is found in no fewer than fourteen sources, and was one of the most beloved chansons of his time.

Mort tu as navré

Mort, tu as navré de ton dart
le pere de joyeuseté,
en desployant ton estandart
sur Binchois, patron de bonté,
son corps est plaint et lamenté,
qui gist soubz lame.
Helas, plaise vous en pitié
prier pour l'ame.

En sa jonesse fut soudart
de honorable mondanité,
puis a esleu la mineur part
servant Dieu en humilité
tant luy soit en crestienté
son nom est fame.
Qui detient de grant volenté,
priez pour l'ame.

Miserere, pie [Jhesu,
Domine, dona ei requiem,]
quem in cruce redemisti
precosio sanguine,
pie Jhesu, Domine, dona ei requiem.

Kyrie * Gloria *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

* Cantus firmus van de misdelen:

Ecce ancilla Domini,
fiat mihi secundum verbum tuum.
Beata es Maria
quae credidisti:
perficientur in te
quae dicta sunt tibi a Domino, alleluia.

Dood, u heeft verwond met uw pijl
de vader van de vreugde,
door het uitspreiden van uw banier
over Binchois, een model van goedheid,
die – zijn lichaam beweend en betreurd –
onder een grafzerk ligt.
Helaas, moge het u uit medelijden behagen
bid voor zijn ziel.

In zijn jeugd was hij een soldaat
eervol in zijn wereldsheid;
dan maakte hij de betere keuze
door God in nederigheid te dienen
zoeze dat in de ganse christenheid
zijn naam wordt geëerd.
Al wie van goede wil is,
bid voor zijn ziel.

Wees genadig, zoete [Jezus,
Heer, geef hem de rust]
die u afkocht aan het kruis
met Uw kostbaar bloed,
zoete Jezus, Heer, geef hem de rust.

Zie de dienstmaagd des Heren;
mij geschiede naar uw woord.
Gezegend zij u Maria,
omdat u hebt geloofd:
in u wordt volbracht
wat de Heer u gezegd heeft, halleluja.

Je n'ay dueil

Je n'ay dueil que de vous ne viengne;
mais quelque mal je soustiengne,
j'ay trop plus cher vivre en douleur
que souffrir que mon povre cuer
à ung aultre que vous se tiengne.

Car Dieu voulut tant vous parfaire
qu'il n'est a faire
qui sceust vos biens trop reclamer.
Son plaisir fut tel de vous faire
si debonnaire
que chascun tent a vous amer.

Et pour ce, quoy qu'il en adviengne,
je vous supply qu'il vous souviengne
de moy vostre humble serviteur;
car pour amer vostre douleur
quelque chose qu'il me surviengne.

Credo *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Intemerata Dei mater

Intemerata Dei mater,
generosa puella,
milia carminibus
quam stipant agmina divum,
respice nos tantum,
si quid iubilando
meremur.
Tu scis, virgo decens,
quanti discrimen agatur
exulibus passimque
quibus iactemur arenis.
Nec sine te manet ulla quies,

Ik heb geen smart die niet van u komt,
maar hoeveel lijden ik ook onderga,
ik leef liever in pijn
dan dat mijn arme hart genoeg zou nemen
met iemand anders dan met u.

Want God maakte u zo volmaakt
dat er niemand anders is die kan
beweren uw kwaliteiten te bezitten.
Het was Hem een genoeg u
zo vriendelijk te maken dat eenieder
genegen is u lief te hebben.

En daarom, wat er ook van moge komen,
smee ik u mij, uw nederige dienaar,
niet te vergeten:
ik houd immers van de smart die u
veroorzaakt, wat er ook met mij gebeurt.

Onbevleete moeder Gods,
deugdzame maagd,
rond wie rang na rang van godheden
verzamelen met liederen,
wij vragen u naar ons neer te kijken,
als we dat met onze vreugdevolle lof
zouden verdienen.
U weet, gratievolle maagd,
welke gevaren de bannelingen
die zonder onderscheid op de kust worden
gegooid, te wachten staan.
Zonder u blijft geen vrede ooit duren,

spes nulla labori;
nulla salus patrie,
domus aut potiunda parentis,
cui regina praees:
dispensans ornnia laeto suscipis
ore pios dulci quos nectare potas,
et facis assiduus epulis accumbere
sacris.
Aspiciat facito miseros pietatis
ocello Filius: ipsa potes.
Fessos hinc arripe sursum
diva virgo manu
tutos en in arce locato.

Sanctus *

Agnus Dei *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Nymphes des bois

Requiem aeterna dona eis Domine
et lux perpetua luceat eis.

Nymphes des bois,
deesses des fontaines
chantres experts de toutes nations
changes voz voix fors cleres et haultaines
en cris tranchantz et lamentations
car Atropos tres terrible satrappe,
votre Ockeghem atrappe en sa trappe,
vrai tresorier de musiqu'et chef d'oeuvre,
doct, elegant de corps
et non point trappe.
Grand dommag'est
que la terre le couvre.
Acoultrez vous d'habit de dueil
Josquin, Pierchon, Brumel, Compere,

en is er geen hoop op winst uit ons werk;
er is geen veiligheid voor ons vaderland,
noch een thuis voor ons erfbeitz,
dat u, vorstin, beschermt:
u heeft de leiding over alles,
u voedt ze met uw zoete nectar,
en u geeft de standvastigen een plaats
in het heilige feest.
Wij smeken u: laat uw Zoon met medelijden
op ons neerzien: zulks is in uw macht.
Grijp ons met uw goddelijke hand, maagd,
want wij zijn moe, en plaats ons
in een burcht waar we veilig zijn.

Geef hun eeuwige rust, Heer,
en moge Uw licht altijd op hen schijnen.

Bosnimfen,
watergodinnen,
kundige zangers uit alle landen,
verruil uw heldere en luide stem
voor snerpende kreten en lamentaties:
want de verschrikkelijke Atropos
heeft uw Ockeghem gevangen in haar val;
die ware hoeder van muziek en meesterwerk,
geleerd, elegant van lichaam
en verre van grof.
Hoe vreselijk is het
dat hij nu bedekt is met aarde.
Tooi u met rouwkleding,
Josquin, Pierson, Brumel, Compère,

et plourez grosses larmes doeul
perdu avez vostre bon pere.
Requiescant in pace. Amen.
Requiem aeternam dona eis Domine
et lux perpetua luceat eis.

en ween bittere tranen:
u hebt uw goede vader verloren.
Moge hij rusten in vrede. Amen.
Geef hem eeuwige rust, o Heer
en laat het eeuwige licht op hem schijnen.

Vertaling: Marianne Lambregts, Jan Gijzel

MAANDAG
19.08.19

13.00
Concert

AMUZ

Tasto Solo

Guillermo Pérez, *artistieke leiding* *artistic director*

Anne-Kathryn Olsen, *zang* *voice* | Bérengère Sardin, *harp* *harp* | Bor Zuljan, *luit* *lute* |
Guillermo Pérez, *organetto*

Fortuna desperata	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
Helas, le bon temps que j'avoie!	<i>Johannes Tinctoris (ca. 1430/35-1511)</i>
Fortune a tort La Navaroyse La Spagna Vrai dieu d'amours	<i>Anoniem (midden 15de eeuw)</i>
Je languis	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474)</i>
J'ay pris amours Amor tu non me gabasti Il joioso	<i>Anoniem (midden 15de eeuw)</i>
Helas que pourra devenir	<i>Firminus Caron (fl. ca. 1460-75)</i>

Anna Inglese

Professionele, vrouwelijke muzikanten uit de 15de eeuw zijn nagenoeg onbekend. Niettemin vertellen enkele bronnen over een opmerkelijke vrouw in die in Italië carrière maakte. 'Anna Inglese' – vermoedelijk niet haar echte naam – moet een bijzondere en fascinerende vrouw zijn geweest.

We vinden haar voor het eerst terug in Venetië in 1455, waar ze nog als "Engelse jongedame, met een zachte en subtiële stem, niet menselijk maar hemels", de 11-jarige Galeazzo Maria Sforza moet entertainen. Later duikt ze op in Milaan, waar ze in 1468 van dezelfde, ondertussen hertog geworden Sforza, een fameuze som van 100 ducaten ontvangt en een kostbare collectie van dure jurken. In 1471 krijgt 'Madamma Anna' een positie aan het hof van Napels. De ondernemende vrouw is gecultiveerd, intellectueel en ongetwijfeld polyglot; ze spreekt niet alleen haar moedertaal Engels, maar ook Italiaans en Frans, de taal die in heel Europa verspreid is. De briljante vrouw entert het publiek, is in contact met de machtigste mannen van haar tijd, en wordt aanzien als vertrouwenspersoon in privéaangelegenheden.

Guillermo Pérez vond in laat-15de-eeuwse Napolitaanse manuscripten muziek die 'la cantarina Anna' kan hebben uitgevoerd. Wat daarbij opvalt, is dat die

Anna Inglese

Scarcely any professional female musicians in the 15th century are known to us. However a few sources do tell of a remarkable woman who made a career for herself in Italy. 'Anna Inglese' – probably not her real name – must have been an exceptional, fascinating woman.

We encounter her for the first time in Venice in 1455, where she was employed to entertain the 11 year-old Galeazzo Maria Sforza as a "young English lady with a sweet and subtle voice, not human but heavenly". She later appeared in Milan, where she received the impressive sum of 100 ducats from the same Sforza, now the Duke of Milan, along with a valuable collection of expensive dresses in 1468. In 1471 'Madamma Anna' was given a position at court in Naples. The enterprising woman was cultivated, intellectual and doubtless multilingual: besides English, her mother tongue, she spoke Italian and French, the language used across Europe. A brilliant performer, she entertained her audiences, was in contact with the most powerful men of her time and was taken into confidence in private affairs. Guillermo Pérez has found music in late 15th century Neapolitan manuscripts that 'la cantarina Anna' may have performed. What is striking is that

bronnen niet per se louter Italiaanse muziek bevatten, maar ook repertoire uit Frankrijk en de Lage Landen. 'La fortuna' en 'L'Amore' (en ook de onmin) zijn in de liederen de topoi. Vanaf het midden van de 15de eeuw kent ook dansmuziek een sterke ontwikkeling, met verschillende muzikale en choreografische varianten. Improvisatie op bestaande melodieën is daarbij essentieel. De geschriften van de dansmeester Guglielmo Ebreo, actief aan het Napolitaanse hof omstreeks 1474, zijn een handleiding voor de instrumentale uitvoering van vrolijke en volkse liederen.

these sources do not only contain Italian music: they also include repertoire from France and the Low Countries. 'La Fortuna' and 'L'Amore' (as well as discord) are the topoi of the songs. From the mid-15th century onwards, dance music also underwent significant changes, with various musical and choreographic variants. Improvisation on existing melodies was essential. The writings of the dance master Guglielmo Ebreo, who worked at court in Naples in about 1474, are a manual for the instrumental performance of cheerful, popular songs.

Fortuna desperata

Fortuna desperata
iniqua e maledecta,
che, de tal dona electa,
la fama hai denigrata.

O morte dispietata,
inimica e crudele,
che d'alto più che stelle,
l'hai cusi abassata.

Meschina e despietata
ben piangere posso may,
et desiro finire
i mei guay.

Helas, le bon temps que j'avoie!

Helas, le bon temps que j'avoie!
Or m'as tu bien habandonné
je suis le plus infortuné
qui soit.

Fortune a tort

Fortune a tort
et transforme contrarie mon fait,
mon dit et mon cuer tant.
que cuer d'amant en mort languis
et fist samblant qu'il voel ocir.
Mon cher a tort
et sans deport me contrarie
et par envie
qui est contre mot de la partie.

Vrai dieu d'amours

Vray dieu d'amours
qui vrais amans rejoye

Wanhopig, onrechtvaardig
en vervloekt lot,
dat de faam van zo'n
uitzonderlijke dame heeft bevlakt.

O meedogenloze, wrede
en hatelijke dood,
die haar van hoger dan de sterren
zo heeft vernederd.

Bekrompen en meedogenloze vrouw,
ik kan nooit goed wenen
en ik wil een einde stellen
aan mijn lijden.

Helaas, de goede tijden die ik had!
Sinds je me verlaten hebt,
ben ik de meest onfortuinlijke
die er bestaat.

Fortuna benadeelt
en verandert, ten onrechte, mijn daden,
mijn woorden en mijn hart zodanig,
dat het hart van de minnaar wegwijnt;
het lijkt wel alsof het dood gaat.
Mijn dierbare werkt mij tegen,
onterecht en onmiddellijk,
uit afgunst,
en dat is tegen de regels van het spel.

Ware god van de liefde
die oprechte minnaars vreugde schenkt,

je vous requier
qu'il me soit pardonné
se j'ay celuy
du tout habandonné
que tant ou plus
que moy amer souloie.

Je languis en piteux martire

Je languis en piteux martire
pour vous, ma dame et ma maistresse,
car vostre amour tant je desire
en bon semblant qui fait promesse.
De bien aymer tant me detresse
que je murray se plus empire
et se par vous mon mal ne cesse.
Dictes le faire ou l'escondire
et me mettez hors de tristesse!

J'ay pris amours

J'ay pris amours à ma devise
pour conquérir joyeuseté.
Heureux seray en ceste esté
se puis venir à mon emprise.

Amor tu non me gabasti

Amor tu non me gabasti
ch'io gia te conoscia
m'a forczao la voglia mia
la signora che me dasti.
Io havea voluntate non servite
piu de grato piu de grato.

ik vraag u
mij te vergeven
dat ik de man
in de steek heb gelaten
die ik placht lief te hebben
gelijk mijzelf, of méér nog.

Ik kwijn weg in een deerniswekkend lijden,
door u, mijn vrouwe en gebiedster,
want ik verlang zeer naar een blijk
die een belofte inhoudt van uw liefde.

Ik ben zo in het nauw gebracht door oprecht
te minnen, dat ik sterf als het nog slechter
gaat en mijn lijden niet eindigt door uw
toedoen. Zeg dat dat gebeurt of wijs het af
en verlos me uit mijn verdriet.

Om vreugde te vinden,
heb ik van liefde mijn devies gemaakt.
Als ik mijn uitdaging deze zomer
kan realiseren, zal ik gelukkig zijn.

Liefde, je stal niets van me.
Ik kende je al,
mijn verlangen is groot
naar de vrouw die je me schonk.
Met plezier zal ik je niet langer
dienen.

Vertaling: Brigitte Hermans, Marianne Lambregts

MAANDAG
19.08.19

19.00

Concertinleiding door
Jennifer Bloxam
(Engels gesproken,
in AMUZ)

20.00

Concert

Sint-Andrieskerk

Stile Antico

Helen Ashby, Kate Ashby, Rebecca Hickey, *sopraan soprano* | Emma Ashby, Eleanor Harries Clarke, Katie Shofield, *alt alto* | Andrew Griffiths, Benedict Hymas, Matt Howard, *tenor tenor* | James Arthur, Will Dawes, Nathan Harrison, *bas bass*

Dit concert maakt deel uit van de Missa Aurea Triptiek.

I.s.m. Alamire Foundation

Ave Maria, à 3	<i>Johannes Regis (ca. 1425-ca. 1496)</i>
Rorate caeli (introïtus)	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Kyrie</i>	<i>Johannes Regis</i>
Prope est Dominus (graduale)	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Gloria</i>	<i>Johannes Regis</i>
Alleluia. Veni Domine (alleluia)	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Credo</i>	<i>Johannes Regis</i>
Ave Maria (offertorium)	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Sanctus</i>	<i>Johannes Regis</i>
Ecce virgo concipiet (communio)	<i>gregoriaans</i>
Missa Ecce ancilla Domini <i>Agnus Dei</i> O admirabile commercium	<i>Johannes Regis</i>

Missa aurea III

Stile Antico sluit met de *Missa Ecce ancilla Domini* van Johannes Regis de Missa Aurea Triptiek af. Regis' monumentale compositie verwijst naar Du Fay's gelijknamige mis door het gebruik van dezelfde gregoriaanse melodieën als cantus firmus. Daarenboven verwerkt Regis in de textuur van de mis nog vijf bijkomende antifoone melodieën, waarvan hij eigenaardig genoeg het halleluja weglaat. Is dat louter toeval? Jennifer Bloxam heeft sterke vermoedens dat Regis met zijn mis niet alleen een hulde wilde brengen aan de maagd Maria, maar ook aan zijn oudere collega Du Fay (zie p. 91). Regis' *Missa Ecce ancilla Domini* werd hoogstwaarschijnlijk uitgevoerd tijdens herdenkingsmissen voor Du Fay, die elk jaar werden gezongen door het koor dat Regis leidde in de Sint-Vincentiuskerk in Soignies. Regis heeft zijn volledige carrière in Soignies doorgebracht, wellicht al vanaf 1451. In 1462 werd hij tot 'scholasticus' benoemd – een functie die hij tot het eind van zijn leven in 1496 bekleedde – en was in die hoedanigheid verantwoordelijk voor de kapittelschool en het leiden van het koor op belangrijke feestdagen. Hij kwam in contact met de beste muzikanten van zijn tijd, en ook zijn eigen oeuvre getuigt van een compositorisch meesterschap. In drie verschillende theoretische traktaten van de jaren 1470 wordt Regis op één rij

Missa aurea III

Stile Antico closes the Missa Aurea Triptych with the *Missa Ecce Ancilla Domini* by Johannes Regis. Regis' monumental composition makes reference to Du Fay's mass of the same name in its use of the same Gregorian melody as the cantus firmus. Besides that, Regis worked five other antiphon melodies into the texture of the mass although, unusually, he omits the hallelujah. Is that mere coincidence? Jennifer Bloxam has strong suspicions that Regis intended his mass as a tribute to his elder colleague Du Fay as well as the Virgin Mary (see p. 91). Regis' *Missa Ecce ancilla Domini* was most probably performed during masses of remembrance for Du Fay that were sung each year by the choir that Regis led in St. Vincent's Church in Soignies. Regis spent his entire career in Soignies, probably from as early as 1451. In 1462 he was appointed 'scholasticus', a position he occupied until the end of his life in 1496. In that capacity, he was responsible for the chapter school and for leading the choir on important feast days. He came into contact with the best musicians of his time, and his own oeuvre also demonstrates masterly skill as a composer. In three different theoretical treatises written in the 1470s, Regis is placed on the same

geplaatst met muzikanten als Ockeghem en Busnois. Zijn werken zijn opgenomen in de prestigieuze Chigi Codex naast die van Ockeghem, en eveneens in enkele muziekdrukken van Petrucci uit 1508. De meeste van zijn overgeleverde motetten zijn vijfstemmig, zoals *O admirabile commercium* dat tijdens de kerstperiode wordt gezongen, maar het *Ave Maria* is driestemmig.

Tussen de misdelen door zingt Stile Antico de propria voor de vierde zondag van de Advent, een dag die traditioneel in het teken staat van de maagd Maria.

level as musicians such as Ockeghem and Busnois. His works are included in the prestigious Chigi Codex alongside pieces by Ockeghem, and also in a few printed music books printed by Petrucci in 1508. Most of his surviving motets are in five parts, such as *O admirabile commercium* that was sung during the Christmas period, but the *Ave Maria* is in three voices.

Between the parts of the mass, Stile Antico will sing the propers for the fourth Sunday in Advent, a day traditionally devoted to the Virgin Mary.

Ave Maria

Ave Maria, gratia plena,
Dominus tecum,
benedicta tu in mulieribus,
et benedictus fructus ventris tui.

Gegroet Maria, vol van genade,
de Heer zij met u,
gezegend zijt gij boven alle vrouwen
en gezegend de vrucht van uw schoot.

Rorate caeli

Rorate caeli desuper
et nubes pluant iustum.
Aperiatur terra
et germinet salvatorem.

Dat de hemelen dauwen en de wolken
de gerechtigde als regen laten neerkomen.
De aarde opene zich
en brenge de Verlosser voort.

Caeli enarrant gloriam Dei:
et opera manuum ejus
annuntiat firmamentum.

De hemelen vertellen de glorie van God:
het uitspansel verkondigt
de werken van Zijn handen.

Gloria Patri et filio,
et spiritui sancto.
Sicut erat in principio
et nunc et semper,
et in saecula saeculorum.
Amen.

Glorie aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin,
en nu en altijd
in de eeuwen der eeuwen.
Amen.

Kyrie *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

* *Cantus firmus van de misdelen:*

Ecce ancilla Domini,
fiat mihi secundum verbum tuum.
Beata es Maria
quae credidisti:
perficientur in te
quae dicta sunt tibi a Domino, alleluia.

Zie de dienstmaagd des Heren;
mij geschiede naar uw woord.
Gezegend zij u Maria,
omdat u hebt geloofd:
in u wordt volbracht
wat de Heer u gezegd heeft, halleluja.

Prope est Dominus

Prope est Dominus

De Heer is allen

omnibus invocantibus eum:
omnibus qui invocant eum in veritate.
Laudem Domini loquetur os meum
et benedicat omnis caro nomen
sanctum eius.

Gloria *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Alleluia. Veni Domine

Alleluia. Veni Domine,
et noli tardare:
relaxa facinora plebis tuae Israel.
Alleluia.

Credo *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Ave Maria

Zie boven.

Sanctus *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Ecce virgo concipiet

Ecce virgo concipiet
et pariet filium:
et vocabitur nomen eius Emmanuel.

Agnus Dei *

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

O admirabile commercium

O admirabile commercium!
Creator generis humani,
animatum corpus sumens,

die Hem aanroepen nabij;
allen die Hem aanroepen in waarheid.
Mijn mond zal de lof van de Heer spreken
en ieder schepsel zegent
Zijn heilige naam.

Halleluja. Kom, Heer,
en wil niet wachten,
matig de misdaden van Uw volk Israël.
Halleluja.

Kijk, de maagd is zwanger geworden
en heeft een zoon gebaard:
en Hij zal de naam Emmanuel dragen.

O wonderlijke wisselwerking!
Hij die de Schepper is van het menselijke
geslacht, heeft zich verwaardigd geboren te

de virgine nasci dignatus est:
et procedens homo sine semine,
largitus est nobis
suam deitatem.
Verbum caro factum est,
et habitavit in nobis:

Magnum nomen Domini Emanuel
quod annunciatum est per Gabriel.
Jocundare die theotoce,
tumula festo omnique mesto gaudio.
Hostes nunc arte virgo bona
mentis ab arce anime
feliciter ire pro nobis iter
nam si vera loquar protectrix
tutis adamantina
es amica piis optima christicolis.

Verbum caro factum est,
et habitavit in nobis:
Et vidimus gloriam ejus,
gloriam quasi Unigeniti a Patre.

Hodie apparuit in Israhel
per Mariam Virginem
et per Joseph natus est.
Sunt impleta quae praedixit Gabriel.
Eya virgo Deum genuit
sicut divina voluit clementia,
quasi unigeniti a Patre.

Puer natus est nobis,
et filius datus est nobis:
cujus imperium super humerum ejus.

Et vocabitur nomen ejus,

worden uit een maagd en een bezielde lichaam
aan te nemen; zonder mannelijk zaad mens
geworden, heeft hij ons deelachtig gemaakt
aan Zijn goddelijkheid.
Het woord is vlees geworden
en het heeft onder ons gewoond.

Groot is de naam van Emmanuel, onze God,
die door Gabriël is aangekondigd.
Verheug u op deze godvruchtige dag, een
klinkend en vreugdevol feest voor elkeen.
Zachtmoedige maagd, bewerk dan nu
de tegenstanders met je gezindheid van
toevluchtsoord en ga ons voor op de geluk-
zalige weg, want als ik het juist formuleer,
behoedster en staalharde verdedigingstoren,
ben jij bijzonder geliefd bij de gewetensvolle
christenen.

Het woord is vlees geworden
en heeft onder ons gewoond.
En wij hebben Zijn roem ervaren
zoals van de eerstgeborene uit de Vader.

Heden heeft Hij zich in Israël vertoond,
Hij die is geboren uit de maagd Maria
en uit Jozef. Wat Gabriël had voorspeld, is
uitgekomen. Welaan! De maagd heeft God
doen geboren worden, zachtmoedig,
zoals de godheid heeft gewild,
zoals van de eerstgeborene van de vader.

Een kind is voor ons geboren,
een Zoon is ons gegeven;
de heerschappij rust op Zijn schouder.

En Zijn naam zal luiden:

magni consilii Angelus.
Mitibus nos orbis
post mala cel nolis.

Universalis ecclesia
congaudeat his temporibus
cum angelis sic canentibus:
Eya, eya, alleluia,
Deo in excelsis gloria
et in terra pax hominibus.
Suscipe deprecationem nostram.

Sus, valla, sus.
Valla sus in orisus.
Requiescat ille parvulus,
noe, noe.
Amen.

brenger van grote raadsbesluiten.
Voor de zachtzinnigen verlang jij
geen schuldenlast na misdadig gedrag.

Dat de universele kerk
zich in deze tijden tezamen
met de engelen mag verblijden en zingen:
"Welaan! Welaan! Halleluja!
Roem zij God in de hemelen,
en vrede op aarde aan de mensen."
Neem onze bede om vergiffenis aan.

Stil nu, omwikkel hem, ssst!
Stil maar, wikkel hem in en bedaar zijn
schreien. Dat dit kleintje tot rust mag komen.
Noël, Noël!
Amen.

*Vertaling: Jan Gijssel, Brigitte Hermans, Jeanine De
Landsheer*

Memlings Christus met musicerende engelen

De musicerende engelen op Memlings retabel voor het hoogaltaar van de kloosterkerk Santa Maria la Real in het Spaanse Nájera – vandaar ook wel *Nájera-retabel* genoemd – behoren tot de meest iconische voorstellingen van musici in de beeldende kunst van de 15de eeuw. Vooral de engelen met muziekinstrumenten werden talloze keren afgebeeld en besproken in publicaties over muziek en muziekinstrumenten uit de 15de eeuw. De enorme afmetingen van de panelen, waardoor Memling de instrumenten tot in het kleinste detail kon afbeelden, maken de voorstellingen heel bijzonder.

Engelenconcerten

Musicerende engelen spelen een cruciale rol in de weergave van musici in de late middeleeuwen en de 16de eeuw overwegend bij mariale voorstellingen zoals de tenhemelopneming en de kroning van Maria. Daarbij stelt zich de vraag naar de band met liturgische of profane muzikale geplegenheden. De vaak aangehaalde link met muziek bij mysteriespelen lijkt weinig waarschijnlijk, vooral omwille van de volkse context. Een band met beroemde verzen uit *Psalms 150* die oproepen God te loven met muziekinstrumenten, is een meer plausibele verklaring:

Laudate eum in sono tubae
laudate eum in psalterio et cithara
laudate eum in tympano et choro
laudate eum in cordis et organo
laudate eum in cymbalis bene sonantibus
laudate eum in cymbalis iubilationis.

Loof Hem met de klank van de tuba.
Loof Hem met psalterium en citer.
Loof Hem met de tamboerijn en in rei.
Prijs Hem in je hart en op het orgel.
Prijs Hem met welluidende cimbalen.
Loof Hem met juichende cimbalen.

De drie panelen maakten deel uit van een zeer omvangrijk altaar gewijd aan de tenhemelopneming van Maria. Daarmee passen ze perfect in de traditie van de engelenconcerten rond Maria.

De schikking van de engelen

Vergeleken met andere engelenconcerten uit de late 15de eeuw is de schikking van de engelen op Memlings panelen bijzonder. Zangers en instrumentalisten staan niet willekeurig opgesteld, maar lijken geordend volgens een bepaalde logica. Centraal staat Christus, links en rechts geflankeerd door groepjes van drie zangers. Op de zijpanelen, links en rechts van de zangers, zien we twee groepen van vijf bespelers van instrumenten. De vier bespelers van blaasinstrumenten (twee groepjes van twee) staan dicht bij elkaar en zijn zoals de zangers min of meer naar de centrale Christusfiguur gericht. De zes musici aan de buitenkant van de panelen (twee groepen van drie), staan in een losser verband en iets meer naar de kijker gericht.

Alle engelen dragen liturgische gewaden. De zingende engelen dragen daarboven een dalmatiek (gelijkend op een kazuifel maar met mouwen), een gewaad dat door diakens werd gedragen tijdens de mis. Drie engelen met blaasinstrumenten dragen eveneens een dalmatiek, één een koorkap. Geen van de zes buitenste engelen met snaarinstrumenten en orgel draagt een gewaad dat uitsluitend tijdens de mis werd gedragen. Drie dragen alleen een albe. Eén engel draagt ook nog een stola, één een koorkap. Eén heeft een gewaad over de schouder gedrapeerd, wellicht een 'planeta plicata' of een gevouwen kazuifel, destijds over de linkerschouder gedragen door diakens. Houdt deze schikking een logica of symboliek in, of gaat het om een vormelijke vrijheid van de schilder?

De zangers

De zes zingende engelen lijken werkelijk samen te zingen. Zes was ook het normale aantal daadwerkelijk aangestelde zangers in kapittelkerken. Zingen ze polyfonie, of is het eerder eenstemmige muziek? Met zes zangers lijkt polyfoon gezang op het eerste gezicht aanmerkelijk. Het zou geïmproviseerde polyfonie kunnen zijn of genoteerd, meer ingewikkeld contrapunt. Dergelijke muziek werd niet met een koor gezongen in de moderne betekenis van het woord, maar doorgaans met één of twee zangers per partij. Bij genoteerde polyfonie stonden de zangers gegroepeerd rond één lezenaar met een groot koorboek, waarin op elke dubbele pagina de zes stemmen naast en onder elkaar genoteerd staan. Een dergelijk koorboek moet vrij groot zijn, omdat alle zangers uit één boek zingen.

Ter vergelijking kijken we naar het paneel met de zingende engelen in het *Lam Gods* van Jan en Hubert Van Eyck. Daar staan acht engelen gegroepeerd rond een koorlezenaar met een groot koorboek. Eén pagina van het boek krult een beetje omhoog,

zodat een stukje notenbalk en enkele noten zichtbaar worden. Men herkent duidelijk twee minimatekens (onze halve noot) in de mensurale notatie. Dit was de gangbare notatie voor polyfonie en werd slechts uiterst zelden gebruikt voor gregoriaans. Het blad waarop deze noten zichtbaar zijn, lijkt op papier, dat was in de late 15de eeuw de meest voorkomende drager voor polyfonie. Perkament werd eerder voor gregoriaans gebruikt. Met opvallende verschillen in de gelaatsuitdrukking van de zangers, suggereert Van Eyck dat er in minstens vier stemmen wordt gezongen.

De zangers bij Memling daarentegen, hebben een neutrale gelaatsuitdrukking. Ze staan niet rond één koorlezenaar, maar zingen in twee groepjes van drie. Elk groepje zingt uit een boek dat ze in de hand houden. De twee boeken zijn relatief klein. Te klein voor zesstemmige polyfone notatie. Dit formaat is daarentegen wel gebruikelijk voor gregoriaans. De boeken zijn ook vrij dik, wat zelden het geval was voor polyfonie, maar zeer gebruikelijk was voor gregoriaans. De twee groepen, links en rechts van Christus, kunnen verwijzen naar het antifoon zingen: daarbij zingen twee groepen alternerend verzen, bijvoorbeeld van een psalm.

Dat alleen de zes zangers Christus flankeren op het centrale paneel, is wellicht geen toeval. Uit kerkelijk oogpunt hadden zangers in een kapittelkerk een veel hogere status dan speellieden. Als knaap werden ze opgeleid in de koraalscholen van het kapittel. Ze waren ook clericus en hadden een kruinschering (tonsuur). Korallen namen ook deel aan de liturgische diensten van de kerk. De meest getalenteerde ex-korallen traden in dienst als zanger, vanaf de 15de eeuw soms als leken-zanger, maar meestal in de hoedanigheid van vicaris met de verplichting wekelijks meerdere missen op te dragen. Uitzonderlijk (bv. aan een hof) werd een zangmeester ook kanunnik. In het koor verschenen ze vaak gekleed als gewone priesters. In de meeste kapittelkerken waren de zangmeesters ook nog componist. Deze kerkelijke status van de zangers verklaart misschien waarom ze – in tegenstelling tot verschillende andere engelen op de zijpanelen – boven de albe een misgewaad dragen, een dalmatiek.

Op het linkerluid – De hemel – van Memlings drieluid *Het laatste oordeel* in Gdansk, staat boven op het hemelportaal een gelijkaardig groepje met drie zingende engelen samen zingend uit één boek. Twee dragen boven de albe een dalmatiek, de middelste een koorkap. Op Het Lam Gods van Jan en Hubert Van Eyck dragen de zingende engelen koorkappen, een gebruikelijke dracht voor cantors. De musicerende engelen met muziekinstrumenten dragen tunieken, gewaden voor lagere geestelijken.

De blaasinstrumenten

Links en rechts van de zangers, staan tweemaal twee engelen met blaasinstrumenten afgebeeld. We kunnen ze bekijken als twee ensembles van twee musici of als één groep van vier musici. Drie engelen bespelen trompetten, één een schalmey. De twee rechtse trompetters en de schalmeyspeler dragen een dalmatiek, de linkse trompetter een koorkap. Ook deze groep zou een verwijzing kunnen zijn naar de werkelijke praxis van speellieden in Brugge in de laatste decennia van de 15de eeuw.

Aangezien de zingende engelen wellicht geen genoteerde polyfone muziek, maar gregoriaans of geïmproviseerde meerstemmigheid zingen, is het onwaarschijnlijk dat de blaasinstrumenten de zangers begeleiden. Het kan bijvoorbeeld wel instrumentale processiemuziek zijn. Ca. 1480 speelden speellieden te Brugge tijdens het lof en in processies driestemmige motetten op (schuif-)trompetten en schalmey. Vanaf het einde van de 14de eeuw gebeurde dat doorgaans in kleine ensembles met twee schalmeyen en één trompet. In Memlings tijd worden dat twee trompetten en één schalmey. De evolutie van één naar twee trompetten kan verband houden met de ontwikkeling van de speelmanttrompet op het einde van de 15de eeuw naar een instrument waarop meer dan alleen boventonen konden worden gespeeld. Deze hypothese komt verder aan bod.

In Brugge, zoals in vele steden, werden schalmeyen en trompetten ter plaatse gebouwd. Rond 1480 bijvoorbeeld, werden zilveren trompetten voor de stadsspeellieden gebouwd door Victor de trompetmakere en Eewoud Wittebrood. Met de zwarte kleur van de trompetten wilde Memling wellicht geoxideerde zilveren trompetten afbeelden. Bronnen uit de tijd geven aan dat er meestal in groepjes van drie werd gemusiceerd. De vierde engel met blaasinstrument, de derde trompetter, staat er misschien uitsluitend omwille van de symmetrie. Één trompet is trouwens een rechte trompet met een vaste lengte (links op het rechterluik). Op dergelijke trompetten kan slechts een beperkte reeks boventonen worden gespeeld. In de muzikale context waarin deze trompetten in Brugge werden gebruikt, had een dergelijke trompet wellicht weinig zin. Er blijven dan drie instrumenten over die waarschijnlijk met de reële praktijk overeenstemmen. Één van deze trompetten, links op het linkerpaneel, werd door Memling eerst als rechte trompet geschilderd. De geplooid beugel in het midden die het instrument verlengt, werd er in een latere fase door Memling aan toegevoegd. Misschien omdat de speellidentrompet in die jaren in volle ontwikkeling was.

Op de poort van het hemelportaal op het iets vroeger te dateren *Het laatste oordeel* in Gdansk zijn slechts drie blaasinstrumenten te zien. Duidelijk zichtbaar zijn een schalmey en een trompet op de linkertoren, en de onderkant van een schalmey op de rechtertoren. Dat zou dan de oudere bezetting zijn met twee schalmeyen en één trompet.

Dé prangende vraag, waarover al veel werd geschreven, is of de twee trompetten met een geplooid deel in het midden, instrumenten met een vaste lengte zijn, of zogenaamde schuiftrompetten. Die hadden een telescopisch deel waarmee de lengte variabel werd. In tegenstelling tot de latere trombone, waarop een uitschuifbare U-vormige beugel wordt gebruikt, staat het mondstuk hier op een uitschuifbaar buisje. Door aan het mondstuk te trekken, wordt de trompet iets langer, en kan men andere tonen spelen. Dergelijke trompetten zouden volgens de meeste auteurs in de 15de eeuw ontstaan zijn. Andere auteurs betwijfelen echter of zulke instrumenten al recht stonden in de 15de eeuw. Er zijn namelijk geen dergelijke instrumenten uit de 15de eeuw bewaard en er bestaan geen eenduidige 15de-eeuwse beschrijvingen of afbeeldingen van. Ook op deze panelen is geen telescopisch deel zichtbaar, wat noodzakelijk is om van een schuiftrompet te kunnen spreken.

Een bron die pleit voor het bestaan van de schuiftrompet, is het tractaat *De invention et usu musice* uit ca. 1483 van Johannes Tinctoris, een Brabants componist en muziektheoreticus. Hij schrijft dat trompetters doorgaans de lage contratenor spelen. Dit houdt in dat er meer dan alleen boventonen worden gespeeld.

De schalmey, afgebeeld op het linkerpaneel, een voorloper van de huidige hobo, raakte via Moorse invloeden bekend in Europa. De schalmey was een van de meest gebruikte speelliedinstrumenten. Tussen het eigenlijke instrument en het riet bevond zich meestal een pirouette, een steun voor de lippen. Die ontbreekt bij Memling. Verder is het instrument zeer correct weergegeven.

Psalm 150

Op de twee buitenpanelen staan nog twee groepjes van drie engelen opgesteld met een psalterium, een nonnentrompet, een luit, een portatieforgel, een harp en een vedel. Op het orgeltje na allemaal snaarinstrumenten. Samen vormen ze zeker geen reële weergave van ensembles van instrumenten die samenspeelden in de 15de eeuw, maar zijn ze wellicht een verwijzing naar het vers "laudate eum in cordis et organo" uit

Psalm 150. Dezelfde instrumenten werden ook afgebeeld in handen van zes engelen op *De fontein van genade* van Jan van Eyck uit 1441. Omdat de instrumenten bij Memling zo groot en zo gedetailleerd werden afgebeeld, werden ze vaak als voorbeeld gebruikt voor reconstructies. We onderzoeken voor elk instrument hoe waarheidsgetrouw de afbeelding is.

Het psalterium

De meest links geplaatste engel bespeelt een psalterium, een instrument met een vlakke klankkast en een groot aantal metalen snaren, meestal getokkeld met een plectrum. Soms met de vingertoppen of vingernagels. Zoals de schalmey en de luit is het psalterium vanaf de 11de eeuw door Moorse invloeden in Europa verspreid geraakt. Het klankblad heeft vier klankgaten met vermoedelijk perkamenten rozetten. Memling schilderde omstreeks dezelfde tijd hetzelfde psalterium in een kleinere versie op verschillende andere werken. De grootste gelijkenis zien we in een medaillon op de bovenkant van *Het reliekschrijn van de Heilige Ursula* in Brugge. De overeenkomsten zijn zelfs van die aard dat we kunnen aannemen dat dezelfde ontwerp-tekening werd gebruikt. Door de kleinere afmetingen van het schrijn is de afbeelding heel veel kleiner en dus minder gedetailleerd. Het aantal snaren is slechts schematisch voorgesteld. Op alle voorstellingen bij Memling houdt de engel op dezelfde wijze lange plectra tussen de vingers. Wellicht een stuk ganzenveer.

Op het Nájera-paneel werden alle snaren duidelijk één voor één getekend, 61 in het totaal. Op de linkerzijwand zien we even veel bevestigingspinnen, op de rechterzijwand de bijbehorende stempinnen. De snaren staan ongeveer op gelijke afstand van elkaar en zijn niet gegroepeerd in koren. Normaal gezien betekent dit dat elke snaar een andere noot weergeeft. Dit zou zeer problematisch zijn. Bij een chromatische stemming (halve toon tussen elke snaar) geeft dat meer dan vijf octaven. Dit is uitgesloten in de 15de eeuw. Bij een diatonische stemming (zonder kruisen en mollen) zou de omvang nog groter zijn, acht octaven en een sixt. Dat houdt dus geen steek.

In de tijd van Memling kwamen al chromatische stemmingen voor. Als we de chromatisch gestemde snaren zouden groeperen in koren (groeptjes) van gelijkgestemde snaren, komen we tot een meer aannemelijke toonomvang. Met koren van drie snaren hebben we minder dan twee octaven. Met koren van twee snaren komen we op twee en een halve octaaf. Bij diatonische stemming is dat iets meer dan vier octaven. In de drie gevallen hebben we een aannemelijke toonomvang voor de tijd waarin de panelen

ontstonden. Een ander argument voor de hypothese dat het instrument in koren gegroepeerde snaren had, zien we in de veertien langste snaren. Die hebben bijna dezelfde lengte en dikte en kunnen onmogelijk allemaal verschillende noten produceren. Indien die snaren in koren van drie worden geplaatst, zijn het maar vier noten. In koren van twee worden het zeven noten, wat eventueel net zou kunnen. Op het psalterium op het *Sint-Ursulaschrijn* tellen we in die zone trouwens ook zeven snaren.

Een ander raadsel zijn de 22 bijkomende bevestigingspinnen aan de baskant van het klankblad met bijbehorende snaren. Dat zijn vermoedelijk resonantiesnaren die niet worden getokkeld, maar meetrillen door consonantie. De positie van de pinnen – gemiddeld op ongeveer $1/3$ van de snaarlengte – laat veronderstellen dat die snaren een kwint hoger waren gestemd. Dit zou meer glans moeten geven aan de laagste snaren. Die resonantiesnaren liggen dan niet in hetzelfde vlak als de normale snaren, maar eronder. Er zijn geen andere voorbeelden van resonantiesnaren bekend op afbeeldingen van psalteria uit deze periode.

Bij Memling wordt het instrument altijd staande bespeeld, met de onderarmen of de polsen tegen de borst gehouden. Dit is de meest voorkomende speelhouding in Memlings tijd. Soms wordt het psalterium met een riem gedragen.

De nonnentrompet

De engel rechts van het psalterium bespeelt een nonnentrompet. Dit instrument dat de klank van een trompet imiteerde, werd van de 15de eeuw tot diep in de 18de eeuw vooral gebruikt door speellieden. We kennen het onder vele namen, in het Nederlands onder meer als nonnentrompet. De Italiaanse benaming *tromba marina* wordt vandaag het vaakst gebruikt. De meeste namen komen echter pas vanaf de 17de of 18de eeuw voor. De enige al in de 15de eeuw gebruikte naam die we kennen, is *Trumscheit*, wat Duits is voor trompet uit een stuk hout. In zijn *Liber viginti artium* van ca. 1463, noemt de joodse geleerde Paulus Paulirinus dit instrument *tubalcana*. Een Oud-Nederlandse benaming uit Memlings tijd kennen we niet. Over de oorsprong van het instrument is ook nauwelijks iets geweten.

De *tromba marina* bestaat uit een conische, langwerpige klankkast die aanvankelijk zonder zichtbare scheiding overgaat in de hals. De darmsnaar wordt aangestoken. Op vroege instrumenten zien we vaak ook nog één of twee kortere bourdonsnaren die continu dezelfde toon geven. Vroege instrumenten zijn ook relatief klein, ongeveer 120 tot 150 cm lang.

Het speciale klankeffect waarmee een trompet wordt geïmiteerd, ontstaat door twee bijzonderheden. Vooreerst wordt de snaar niet ingekort met de vingers van de linkerhand, maar slechts gehinderd tijdens het trillen door er een vinger tegen te houden. Daardoor ontstaat een knoop in de trilling. Die knopen ontstaan volgens welbepaalde proporties die overeenkomen met de natuurlijke boventonen op een trompet. De vinger tegen de helft van de snaar geeft een octaaf. Op $1/3$ van de snaar ontstaat een kwint, op $1/4$ ontstaat het 2de octaaf, $1/5$ geeft de daaropvolgende reine terts enz. De proporties worden meestal aangegeven met streepjes op de klankkast en de hals. De bijzondere klank die ontstaat, is zeer rijk aan boventonen.

De tweede bijzonderheid is de ratelkam. De snaar rust maar op één been van de kam, terwijl het andere been tijdens het spelen tegen het klankblad trilt. Het versmelten van het ratelgeluid van de kam met de speciale tonen geproduceerd door de aangestreken snaar, resulteert in een trompetachtige klank en men kan er exact dezelfde noten op spelen als op een natuurtrompet. De ratelkam wordt in 1460 een eerste keer vermeld door Paulus Paulirinus. Dit paneel van Memling is de oudste gekende duidelijke afbeelding van een ratelkam op een tromba marina.

De speelhouding op dit paneel zorgde al voor veel misverstanden. Op latere afbeeldingen wordt het klanklichaam naar beneden gehouden en de hals omhoog, zoals bij een contrabas. Het betreft dan ook behoorlijk grotere instrumenten. Die speelhouding wordt echter pas in de 17de eeuw gebruikelijk. De speelhouding die we bij Memling zien, met het klanklichaam schuin naar boven, is wel degelijk correct weergegeven. Deze speelwijze is algemeen gebruikelijk in de 15de en 16de eeuw. Omdat de snaar zowel boven als onder de linkerhand trilt, maakt het niet uit aan welke kant van de hand wordt gestreken. Meestal zien we de strijkstok zo dicht mogelijk bij de speler.

Op de hals en een deel van het klanklichaam zien we zeven aanduidingen voor de intervallen. We verwachten hier geschilderde streepjes, maar Memling lijkt te suggereren dat het frets zijn. Ze staan bovendien op een bijna gelijke afstand van elkaar. Verschillende markeringen staan daardoor op een afstand die geen juiste boventoon kan produceren.

De luit

De derde engel van links bespeelt een luit. Zoals het psalterium verspreidde de luit zich via de Moorse cultuur in Europa. De Arabische ud lijkt nog steeds op de vroege luit. In de meeste Europese talen is de naam afgeleid van het Arabische 'al-'ud'.

Deze luit lijkt op de kleiner afgebeelde luit op het *Ursulaschrijn* in Brugge. Ze lijkt op een kleine renaissanceluit. De zes enkelvoudige snaren worden getokkeld met een plectrum, wellicht een stuk ganzenveer. Volgens Johannes Tinctoris hebben luiten in Memlings tijd vijf of zes snaren, getokkeld met een plectrum of soms met de vingers. Het interval tussen de middelste snaren is een terts, tussen de andere snaren een kwart. Tinctoris vermeldt ook al het bestaan van luider klinkende luiten met koren van dubbele in octaaf gestemde snaren, met uitzondering van de hoogste snaar. In 1460 beschrijft Paulus Paulirinus een vijfstemmige luit met koren van dubbele snaren en negen frets.

Op het kleine altaarstuk *Maria met kind en een engel* in de National Gallery te Londen schildert Memling een andere luit met veel meer snaren. De stemschroeven laten vermoeden dat het een vijfkorig dubbelsnarig instrument is met een enkelvoudige hoogste snaar, zoals beschreven bij Paulirinus en Tinctoris.

Op het Nájera-paneel heeft de luit zes frets. De meeste auteurs spreken echter van zeven frets. Sinds de recente restauratie zien we dat de zogenaamde zevende fret wellicht een inlegornament is. De luit op het *Ursulaschrijn* heeft wel zeven frets. Op het altaarstuk in de National Gallery in Londen zien we weer zes frets. Net als op de tromba marina is de afstand tussen de frets op geen enkel van deze instrumenten correct weergegeven.

De vedel

Op het rechterpaneel bespeelt de buitenste engel een vedel. Talloze varianten van de benaming 'vedel' werden op het einde van de 15de eeuw gebruikt voor ietwat grotere strijkinstrumenten met meer dan drie snaren. In Memlings tijd waren vedels in volle ontwikkeling, en enkele decennia later lagen ze mee aan de basis van de viola da gamba en de viool. Eenzelfde vedel komt voor op het *Ursulaschrijn*, op verschillende Madonna-en-kindvoorstellingen en op *Het laatste oordeel* in Gdansk.

Deze vedel heeft vijf (wellicht) darmsnaren. De onderste snaar is dikker. De grootte van het instrument en details in de weergave van de zijwand suggereren dat de zijwand en rug niet meer uit één stuk hout werden gehouwen, maar op elkaar werden gelijmd. Naast de gewone klankgaten beschrijven sommige auteurs nog vier bijkomende klankgaten, dichtgemaakt met een rozet. Een nauwkeurige observatie van het gerestaureerde paneel toont duidelijk dat het geschilderde of ingelegde ornamenten betreft

met ster- en ruitmotieven. Analoge versieringen komen ook voor op de zijkant van het orgeltje.

De snarenhouder is zeer lang, waardoor de kam ongeveer in het midden van het klankblad staat. Hij is met een darmsnaar bevestigd over een uitstulping onderaan het klankblad. De bovenkant van de kam is kanteelvormig en alle snaren liggen in één vlak. Hierdoor kan men alleen de buitenste snaren afzonderlijk aanstrijken. De snaren aan de binnenkant klinken altijd samen met één of meerdere andere snaren. De kanteelvorm biedt echter de mogelijkheid om een snaar lager te leggen, zodat ze niet wordt aangestreken. Dit kan eventuele problemen met stemmingen voorkomen. In Memlings tijd hadden vedels vaak ook al kammen met een ronde bovenkant, zodat elke snaar afzonderlijk kon worden gestreken. Dit wordt onder meer beschreven door Tinctoris.

De strijkstok is vrij gedetailleerd weergegeven. Interessant is de manier waarop de haren op spanning worden gebracht. Tussen de punt van de stok en de haren zit een wig waarmee de haren worden weggeduwd van de stok. Op latere strijkstokken zit een dergelijke wig aan de slof, het andere uiteinde van de boog.

De harp

Links van de engel met vedel wordt een harp bespeeld. In Memlings tijd was de harp in de eerste plaats een instrument om zang te begeleiden. Tinctoris verwijst – naast de band met koning David – meermaals naar gezang begeleid met harp. Deze harp is wellicht zeer waarheidsgetrouw afgebeeld en zien we ook op verschillende andere werken van Memling. Het is een diatonische harp met twintig snaren. Voor kruisen en mollen zijn er geen aparte snaren. Om de toonhoogte van een snaar met een halve toon te verhogen, kort men de snaar een beetje in met een vingernagel. Op latere harpen worden daarvoor haakjes geplaatst.

Enkele details vallen bijzonder op. Bijvoorbeeld de witte vierhoekige, waarschijnlijk benen stempinnen. De snaren zijn normaliter met een knoop of stukje hout verankerd in gaten in het midden van het klankblad, en vastgezet met een pin. Bij Memling zijn die klankbladpinnen niet gewoon recht, maar haakvormig en wellicht weer uit been. Eén uiteinde zit in het klankblad, het andere uiteinde raakt de snaar net aan zonder ze in te korten. Een trillende snaar trilt zo tegen het haakje, dat zoemende boventonen produceert en waardoor de harp luider klinkt. Deze 'zoempinnen' zijn typisch voor de laatmiddeleeuwse harp.

Het portatieforgel

Het laatste instrument in de rij is een portatieforgel, een klein draagbaar orgeltje waarvan de toetsen met de rechterhand en de blaasbalg met de linkerhand worden bediend. Het wordt ofwel met een lint gedragen, of – zoals hier – op het been geplaatst. In essentie gaat het nog om hetzelfde type als het portatieforgeltje op de *Fontein van genade* van Jan van Eyck uit ca. 1435 en op werk van talloze andere schilders uit de 15de eeuw. Er zijn uit die tijd geen bewaarde instrumenten bekend, maar wel vele afbeeldingen en enkele beschrijvingen. De belangrijkste beschrijving, met verschillende technische tekeningen, vinden we in een manuscript van Arnaut van Zwolle uit ca. 1440. Het is de oudste gekende technische beschrijving van Europese muziekinstrumenten. Van Zwolle beschrijft onder meer twee grote kerkorgels en twee portatieforgels met 16 en 31 pijpen. Het klavier van de portatieforgels is een balansklavier, waarbij elke toets als een hefboom balanceert op een pinnetje.

Van Memling kennen we een tiental werken met portatieforgeltjes met een verschillende aantal pijpen en kleine verschillen in de versieringen. Soms met zicht op de voorkant, soms met zicht op de achterkant. Het aantal pijpen varieert van 14 (*Het laatste oordeel*, Gdansk) tot 32 (*Nájera-retabel*, Antwerpen). De klavieren bij Memling verschillen wel grondig van het klavier bij Van Zwolle. Het zijn geen balansstoetsen, maar verticaal bewegende staafjes, met een kort horizontaal dwarsstukje er boven op. Ze zijn altijd gegroepeerd in twee rijen met diatonische en chromatische toetsen. Op het paneel in Antwerpen, op het *Ursula-schrijn* te Brugge en de *Donne-triptiek* in Londen, is het klavier grotendeels onzichtbaar. Op andere werken, onder meer in het Metropolitan Museum New York, de diptiek in München en de *Triptiek van Johannes de Doper en Johannes de Evangelist* in Brugge, staat het klavier naar de kijker gericht. Uit het geheel van de afbeeldingen blijkt dat Memling de normale klavierschikking weergeeft, met groepjes van twee en drie chromatische toetsen. Voor zover het aantal toetsen kan worden geteld, zijn er even veel toetsen als pijpen. De twee rijen pijpen vormen dus samen één register. Alle pijpen staan op een bloklade. Alle pijpen die via een toetsventiel winddruk krijgen, kunnen zo samen klinken. Op de zijwand zien we vier geschilderde of ingelegde geometrische ornamenten, met ster- en ruitmotieven.

De kleur van de pijpen laat vermoeden dat Memling metalen pijpen schilderde. Bij Arnaut van Zwolle bestaat de legering voor 2/3 uit tin en 1/3 uit lood. Met een beperkt aantal pijpen is deze legering geen probleem, maar een instrument zoals dit, met 32 pijpen, wordt zo behoorlijk zwaar. Mogelijk te zwaar om te dragen. Misschien is dat

een van de redenen waarom portatieforgeltjes in Memlings tijd stilaan uitstierven en werden vervangen door positieforgels, die niet meer werden gedragen. Het is niet uitgesloten dat sommige grotere portatieforgels in die tijd geen metalen, maar in metaalkleur geschilderde papieren pijpen hadden. Die maken het instrument veel lichter. In Memlings tijd bestonden zulke orgels. Het oudste bewaarde orgel met papieren pijpen, gebouwd door Lorenzo de Pavia, dateert uit 1494, het overlijdensjaar van Memling.

De positie van de handen is ook problematisch. De rechterhand werd willekeurig op het klavier geplaatst. Dezelfde handhouding zien we op meerdere werken van Memling met een orgeltje, maar telkens op andere toetsen. Op het *Nájera-retabel* en op het *Ursula-schrijn* lijkt de engel twee of drie naast elkaar liggende van de hoogste chromatische toetsen te gaan indrukken, wat zeer dissonante klanken zou produceren. Op de *Triptiek van Johannes de Doper en Johannes de Evangelist* in Brugge lijkt dezelfde hand een reeks naast elkaar liggende diatonische toetsen in het midden van het klavier te willen indrukken, wat evenmin welluidende klanken zou voortbrengen. De plaatsing van de linkerhand is eveneens lastig. De onderliggende tekening toont dat Memling ze eerst onder de blaasbalg plaatste, zoals op het *Ursula-schrijn*. Op de definitieve tekening staat de hand echter iets hoger, zodat de vingers tussen de vouwen van de blaasbalg zitten. In die positie verhinderen de vingers het indrukken van de balg.

Besluiten

De drie panelen met musicerende engelen uit het retabel in de kerk van Santa María la Real in Nájera blijken zeer rijk te zijn aan inhoud op diverse vlakken. Vooreerst is de compositie van de drie panelen niet willekeurig. De plaatsing en de kledij van de tien middelste engelen verwijzen wellicht naar reële praktijken in het kerkelijke muziekleven in Brugge en vele andere steden in Memlings tijd. Dit geldt zowel voor de zingende engelen als voor de vier engelen met blaasinstrumenten. De overige zes engelen met snaarinstrumenten en orgel links en rechts van de tien centraal geplaatste engelen, refereren waarschijnlijk aan het beroemde vers *Laudate eum in cordis et organo* uit *Psalms 150*.

Door de enorme afmetingen van de panelen zijn de muziekinstrumenten bijna levensgroot afgebeeld. Daardoor zijn details waarneembaar die normaal gezien niet zichtbaar zijn op schilderijen. Dat geeft de indruk dat alles met een extreem realisme werd afgebeeld. Een vergelijking met muziekinstrumenten op andere werken van Memling

doet echter vermoeden dat Memling de instrumenten op deze panelen tekende naar eerder gemaakte modelontwerpen, die voor meerdere werken werden gebruikt. Die ontwerpen hadden wellicht veel kleinere afmetingen dan de Nájera-panelen. Mogelijk gingen daardoor details verloren en ontstonden er onnauwkeurigheden bij het uitvergroten van de instrumenten en in de speelhouding van de engelen. Ondanks die onnauwkeurigheden blijven deze panelen een ongelooflijk rijke informatiebron voor de studie van muziekinstrumenten uit het einde van de 15de eeuw.

Karel Moens,
musicoloog en voormalig conservator Museum Vleeshuis

Deze bijdrage is de ingekorte Nederlandse versie zonder voetnoten van een langere bijdrage die in het Engels zal verschijnen in: M. Ainsworth, P. van Calster, L. Klaassen, D. Lampens (eds), Harmony in Bright Colours. Memling's "God the Father with Singing and Music-making Angels" restored (te verschijnen in de reeks 'Me Fecit' uitgegeven door Brepols).

MAANDAG
19.08.19

22.15
Concert

Sint-Pauluskerk

Oltremontano Antwerpen & Psallentes

Wim Becu, Hendrik Vanden Abeele, *artistieke leiding artistic directors*

Sarah Abrams, Sarah Van Mol, Lisa De Rijcke, Veerle Van Roosbroeck, Elisabeth Colson, Kerlijne Van Nevel, *zang voice* | Hendrik Vanden Abeele, *organetto organetto*

Ann Van Laethem, *vedel & tromba marina fiddle & trumpet marine* | Indrė Jurgelevičiūtė, *psalterium psaltery* | Philippe Malfeyt, *luit lute* | Hannelore Devaere, *harp harp* | Elisabeth Schollaert, *schalmei shawm* | Raphaël Robyns, *trompette de menestrel trompette de menestrel* | Wim Becu, *buisine & trompette de menestrel buisine & trompette de menestrel*

I.s.m. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen

Fuga duo[rum] temp[orum]	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474)</i>
Gloria "Gloria ad modum tubae"	<i>Anoniem</i>
In excelso throno (antifoon)	<i>gregoriaans</i>
Area virga (sequens)	<i>Caesarius van Heisterbach? (ca. 1170-1240)</i>
Virgo rosa	<i>Gilles Binchois (ca. 1400-1460)</i>
Beata es virgo (sequens)	<i>gregoriaans</i>
Den haghel ende die calde snee	<i>Jacob Obrecht (1457/58-1505)</i>
Ave mundi spes (sequens)	<i>gregoriaans</i>
Salve regina	<i>gregoriaans / improvisatie 'super librum'</i>
Popule meus (impropria)	<i>gregoriaans</i>
Danse de Cleves	<i>Anoniem, 15de eeuw</i>
Ad coenam agni providi (hymne)	<i>Guillaume Du Fay</i>
O rosa bella (chanson)	<i>John Dunstaple (ca. 1390-1453)</i>
Agnus Dei 'O rosa bella'	<i>Anoniem</i>
Verbum bonum (sequens)	<i>gregoriaans</i>
Te Deum	<i>Gilles Binchois</i>

In excelso throno. Het engelenconcert van Memling

Over wat er weerklinkt op de panelen van Memlings *Christus met zingende en musicerende engelen* ontbreekt concrete informatie. Mogelijk is het muziek die we niet kunnen kennen: het lied van de engelen, hemelse klanken, mystieke muziek?

Kronieken en bronnen uit de 15de eeuw vormen voor dit programma de leidraad. Memling was lid van de parochie van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw in Brugge en uit de rekeningen van deze parochie leren wij dat er instrumentalisten werden ingehuurd voor bepaalde feestelijke vieringen die regelmatig op de melodie van het Salve regina improviseerden.

Zingen de engelen gregoriaans of polyfonie? Begeleiden de instrumentalisten wat de zes engelen in het midden geconcentreerd aan het zingen zijn?

De zingende engelen lezen uit een boek, de instrumentalisten staan zonder muziek afgebeeld, wat twee gangbare uitvoeringspraktijken kan illustreren. Zingende en musicerende engelen stijgen uit boven de concrete, dagelijkse muzikale praktijk. De hemelbewoners zingen en spelen muziek die voor mensenoren niet hoorbaar is, mooier dan wat op aarde kan worden gemaakt. Omdat de engelen echter ook zeer menselijk worden voorgesteld, werken

In excelso throno. Memling's Concert of Angels

There is no specific information about the music being played on the panels of Memling's *Christ with Singing and Music-Making Angels*. Might it be music that we cannot know: the song of the angels, heavenly melodies, mystical music?

Chronicles and sources from the 15th century provide the theme of this concert. Memling was a member of the parish of Our Lady of the Snows in Bruges; we learn from the parish accounts that instrumentalists were hired for the celebration of certain feasts and that they regularly improvised on the melody of the Salve Regina.

Are the angels singing Gregorian or polyphony? Are the instrumentalists playing an accompaniment to what the six angels in the middle are singing with such concentration?

The singing angels are reading from a book, but the instrumentalists are depicted without a score, which might illustrate two customary performance practices. Singing and music-making angels transcend tangible, everyday musical practice. The hosts of heaven sing and play music that is inaudible to human ears, something more beautiful than the music that can be made on earth. But because the angels are also portrayed with profound humanity,

ze mee aan het overbruggen van de afstand tussen die onkenbare hemelse liturgie, en de klinkende liturgie hier op aarde.

Het concept 'musica caelestis' was erg populair in de middeleeuwen. Aan het begin van de 15de eeuw beschreef Nicolaus de Capua wat engelenmuziek precies is: "Muziek die onophoudelijk door engelen wordt uitgevoerd voor het oog van God."

De zangeressen van Psallentes en de instrumentalisten van Oltremontano Antwerpen zijn engelen voor één nacht: ze zingen en spelen gregoriaans en polyfonie, maar ook chansons. Het repertoire is zowel op Christus gericht (bijvoorbeeld in een Agnus Dei of het afsluitende *Te Deum*) als op Maria (omdat deze panelen onderdeel vormden van een retabel met als thema de tenhemelopneming van Maria).

Voor meer informatie over de instrumenten, zie ook het artikel van Karel Moens op p. 143.

they help to bridge the distance between the unknowable liturgy of heaven and the liturgy that we hear here on earth.

The concept of 'musica caelestis' was very popular in the Middle Ages. At the beginning of the 15th century, Nicolaus de Capua described exactly what angelic music is: "Music performed incessantly by angels before the eye of God."

The Psallentes female singers and the instrumentalists of Oltremontano Antwerp are angels for just one night: they sing and play Gregorian and polyphonic music as well as chansons. The repertoire focuses both on Christ (for example in an Agnus Dei or the final *Te Deum*) and on Mary (since these panels come from a retable on the theme of the Assumption of Mary).

For more information about the instruments, see the article by Karel Moens on p. 143.

Gloria "Gloria ad modum tubae"

Voor de misdelen, zie p. 110-112.

In excelso throno

In excelso throno vidi sedere virum, quem adorant multitudo Angelorum, psallentes in unum:

"Ecce cuius imperii nomen est in aeternum."

Area virga

Arida virga primae matris Evae, florens rosa processit Maria.

Oritur ut lucifer inter astra aetherea, perpulchra ut luna.

Fragrescit ultra omnia balsama, pigmenta et thymiamata.

Purpurea ut viola, roscida ut rosa, candens ut lilia.

Patris summi quam elegit proles deinde ut assumeret carnem sacrosanctam ex virginis carne incorrupta.

Celsus nuntiat Gabriel nova gaudia, aeterni regis exortum; interea matrem eius ita salutat.

Ave Maria, Domini mei mater alma, coeli ac plena gratia.

Tu benedicta regem

in saecula paries,

effecta orbis regina.

Foecunda ergo inquit: Quomodo esse queam, cum virum non cognoscam, ex quo sum nata, et semper permanens virgo pudica?

Op een verheven troon zie ik een man zitten aanbeden door een veelvuldigheid van engelen die als uit één mond lof zingen: "Ziedaar degene wiens rijk voor eeuwig is."

Uit de dorre twijg van de eerste moeder, Eva, is een bloeiende roos voortgekomen, Maria. Ze verschijnt als de morgenster onder de hemelse sterren, bloedmooi als de maan. Haar zoete geur overtreft alle balsems, kruiden en wierook. Ze is purperrood als een viooltje, bedauwd als een roos, stralend wit als een liele. De Zoon van de hemelse Vader koos haar vervolgens uit om Zijn heilige vlees aan te nemen uit het onbezodelde vlees van de maagd.

De verheven Gabriel verkondigt nieuwe vreugde, de geboorte van een eeuwige koning, en begroette ondertussen diens moeder als volgt:

"Wees gegroet, Maria, welwillende moeder van mijn Heer, en vol van hemelse genade. U, gezegende, zult de eeuwige koning baren en tot koningin van de wereld worden gemaakt."

"Hoe kan ik nu zwanger worden," antwoordde ze, "want ik heb geen kennis met een man en ben altijd vanaf mijn geboorte een ongerepte maagd gebleven?"

Ne timeas, respondet angelus,
Sanctum Pneuma descendet in te,
casta, quo foecundata paries
deum et hominem una.

O vere sancta atque Amanda, ex qua orta
est redemptio nova, salus quoque mundi
veraque vita.

O Dei nostri genitrix, pia suscipe nostra
hac die precata, in qua assumpta es ad
coeli claustra.

Tu es enim patri cara,
tu es Jesu mater bona,
tu sancti spiritus es templum facta.

Tu es pulchra dei sponsa,
tu regem Christum enixa domina es
in coelo et in terra.

Hodie namque curiae coelestis
tibi obviam agmina
te assumpserunt
ad palatia stellata.

Jesus et ipse festivus tibi,
matri cum angelis occurrens,
secum paterna sede locavit in
saecula.

Jam cum deo regnans nostra excusa
Clemens mala, poscens cuncta bona,
o benigna.

Mediatrice nostra, quae es post deum
spes sola, tuo filio nos repraesenta.
Ut in poli aula laeti jubilemus.
Alleluia. Amen.

Beata es virgo

Beata es virgo et gloriosa
inter omnes mulieres et benedicta.

"Wees niet bevreesd," zo sprak de engel,
"de Heilige Geest zal in u neerdalen,
zuivere vrouw, en door hem vruchtbaar
gemaakt, zult u een kind baren dat tegelijk
God en mens is."

O waarlijk heilige en beminlijke vrouw,
uit wie een nieuwe redding is geboren, het
heil ook van de wereld en het echte leven.
O moeder van onze Heer, ontvang vandaag
onze vrome gebeden, op de dag waarop u in
de hemelpoorten werd opgenomen.

U bent immers dierbaar aan de Vader,
u bent Jezus' goede moeder,
u werd de tempel van de Heilige Geest.

U bent de mooie bruid van God,
u hebt Christus Koning gebaard
en heerst in hemel en op aarde.

Want vandaag zijn de scharen van de
hemelse raad naar u toe gekomen
en hebben ze u opgenomen
in het met sterren bezaaide paleis.

En Jezus zelf kwam vol vreugde met de
engelen naar u, Zijn moeder, toe
en gaf u een plaats op de troon van Zijn
Vader samen met Hem, voor alle eeuwen.

Vergeef, nu u samen met God heerst, onze
slechte daden en vraag alle goeds voor ons,
milde en welwillende vrouw.

Spreek als onze middelares voor ons ten
beste bij uw Zoon, u die na God onze
enige hoop is, opdat we in het hemelpaleis
jubelen van vreugde. Halleluja. Amen

U bent zalig en roemrijk, maagd,
onder alle vrouwen en gezegend.

Super choros angelorum es veneranda.
Gabriel haec dicens attulit affata
Paries filium virgo intacta
Jesus erit nomen eius cuncta per
saecula.

Que dicta sunt de te iam sunt peracta
quoniam ex te Christus natus est in
arua. De te mater casta processit
Maria

Ave speciosa in caelis regina
et benedicta in aeternum sancta.
Amen.

Ave mundi spes

Ave, mundi spes Maria
ave, mitis, ave, pia,
ave, plena gracia.
Ave, virgo singularis,
que per rubum designaris
non passum incendia.

Ave, rosa speciosa,
ave, lesse virgula,
Cuius fructus, nostri luctus
relaxavit crimina.

Ave, cuius viscera
Contra carnis federa
Ediderunt filium.
Ave, carens simili,
mundo diu flebili
reparasti gaudium.

Ave, virginum lucerna,
per quam fulsit lux superna,
his, quos umbra tenuit.

U bent eerbiedwaardig boven de engelenko-
ren. Gabriel bracht u deze boodschap en zei:
"U zal een zoon baren, ongerepte maagd;
Jezus zal Zijn naam zijn, doorheen alle
eeuwen."

Wat over u is gezegd, is nu vervuld,
want Christus is uit u geboren op aarde;
Hij is uit u voortgekomen, zuivere maagd
Maria.

Wees gegroet, mooie koningin in de hemel,
en voor eeuwig gezegend, heilige.
Amen.

Wees gegroet, hoop van de wereld, Maria,
wees gegroet, milde, wees gegroet liefde-
volle vrouw, wees gegroet, vol van genade.
Wees gegroet, uitzonderlijke maagd,
die wordt aangeduid door de doornstruik,
die niet werd verteerd door het vuur.

Wees gegroet, stralende roos,
wees gegroet, loot aan Jesses stam,
wier vrucht de boeien van ons verdriet
heeft losgemaakt.

Wees gegroet, wier schoot
tegen de wetten van het vlees in
een zoon heeft gebaard.
Wees gegroet, weergaloze vrouw,
die de wereld, lange tijd in tranen,
weer vreugde hebt gebracht.

Wees gegroet, lamp voor de vrouwen,
dankzij u schittert het hemelse licht
voor hen die in diepe schaduw waren gehuld.

Ave, virgo de qua nasci
et de cuius lacte pasci
rex celorum voluit.

Ave, gemma celi liminarium,
ave, Sancti Spiritus sacrarium.

O quam mirabilis
et quam laudabilis
hec est virginitas
in qua per spiritum,
facta paraclitum,
fulsit fecunditas.

O quam sancta, quam serena,
quam benigna, quam amena
esse virgo creditur!
Per quam servitus finitur,
porta celi aperitur
et libertas redditur.

O castitatis liliū
tuum precare filium
qui salus es humilium.
Ne nos pro nostro vicio

in flebilis iudicio
subiciat supplicio
sed nos tua sancta prece
mundans a peccati fece
collocet in lucis domo.
Amen dicat omnis homo.

Popule meus

Popule meus, quid feci tibi?
Aut in quo contristavi te?

Wees gegroet, maagd, uit u
wilde de hemelkoning geboren worden
en gezoogd door uw melk.

Wees gegroet, sieraad, drempel van de
hemel, wees gegroet, tempel van de
Heilige Geest.

O, hoe wonderlijk
en hoe lofwaardig
is deze maagdelijkheid,
waarin de vruchtbaarheid straalde,
ontstaan door de Geest,
de trooster.

O, hoe heilig, hoe sereen,
hoe welwillend, hoe lieflijk
geloof men dat die maagd is.
Dankzij haar kwam een einde aan de
slavernij, werd de hemeldeur geopend
en onze vrijheid teruggegeven.

O Ielie van zuiverheid,
bid tot uw Zoon,
die het heil is van de nederigen.
Dat Hij ons niet voor onze tekorten

in een jammerlijk oordeel
aan straf onderwerpt,
maar dat Hij ons dankzij uw heilige bede
zuivert van de droesem van zonden
en ons een plaats geeft in het huis van licht.
Laat elke mens hierop "Amen" zeggen.

Mijn volk, wat heb Ik u gedaan?
Of waarmee heb Ik u bedroefd?

Responde mihi. Quia eduxi te
de terra Aegypti:
parasti crucem Salvatori tuo.
Agiōs o Theos. Agiōs ischyros.
Agiōs athanatos, eleison imas.
Sanctus Deus. Sanctus fortis.
Sanctus immortalis, miserere nobis.
Quia eduxi te per desertum quadraginta
annis
et manna cibavi te,
et introduxi te in terram satis bonam
parasti crucem Salvatori tuo.
Quid ultra debui facere tibi,
et non feci?
Ego quidem plantavi te
vineam meam speciosissimam;
et tu facta es mihi nimis amara,
aceto namque sitim meam potasti,
et lancea perforasti latus
Salvatori tuo.

Verbum bonum

Verbum bonum et suave,
personemus illud Ave,
per quod Christi fit conclave,
virgo mater filia.

Per quod Ave salutata
mox concepit fecundata,
virgo David stirpe nata,
inter spinas lilia.

Ave, veri Salomonis
mater, vellus Gedeonis,
cuius magi tribus donis
laudant puerperium.

Antwoord Mij. Omdat Ik u uit het land
van Egypte heb gevoerd: hebt gij
voor uw Verlosser een kruis bereid.
Heilige God. Heilige Sterke.
Heilige Onsterfelijke, ontferm U over ons.
Heilige God. Heilige Sterke.
Heilige Onsterfelijke, ontferm U over ons.
Omdat Ik u gedurende veertig jaren
door de woestijn heb geleid,
met manna gespijzigd,
en een heerlijk land binnengeleid:
hebt gij voor uw Verlosser een kruis bereid.
Wat meer had Ik voor u moeten doen
dat Ik niet heb gedaan?
Ik immers heb u geplant
als mijn allerschoonste wijngaard;
en gij zijt Mij zeer bitter geworden,
want met azijn hebt gij mijn dorst gelest
en met een lans hebt gij de zijde van uw
Verlosser doorboord.

Laten wij het Weesgegroet doen weerklin-
ken, dat mooie, zoete woord, waardoor
de maagd, moeder en dochter,
Christus in zich mocht laten wonen.

Begroet met dat ave werd de maagd,
geboren uit het geslacht van David,
vruchtbaar, en heeft zij Ielies
tussen de doornen ontvangen.

Gegroet, moeder van de ware Salomon,
nacht van Gedeon, met drievoudige
geschenken hebben de wijzen
de geboorte van uw Zoon verheerlijkt.

Ave, solem genuisti,
ave, prolem protulisti,
mundo lapso contulisti
vitam et imperium.

Ave, sponsa verbi summi,
maris portus, signum dumi,
aromatum, virga fumi,
angelorum domina.

Supplicamus, nos emenda,
emendatos nos commenda
tuo natu ad habenda
sempiterna gaudia. Amen.

Gegroet, gij hebt de zon gebaard,
gegroet, gij hebt uw kroost aan de wereld
getoond, gij hebt het leven en het koninkrijk
gebracht in dit vervallen aardrijk.

Gegroet, bruid van het opperste woord,
poort van de zee, teken van de heester
welriekend met haar tak van rook,
meesteres van de engelen.

Wij smeken u, genees ons,
en als wij genezen zijn,
beveel ons dan aan bij uw Zoon, zodat wij
het eeuwige geluk mogen bezitten.

*Vertaling: Jeanine De Landsheer, Brigitte Hermans,
Psallentes*

DINSDAG
20.08.19

13.00
Concert

AMUZ

Comet Musicke

Francisco Mañalich, *artistieke leiding* artistic directors

Marie Favier, *mezzosopraan mezzo soprano* | François Joron, *bariton baritone* | Sarah Lefeuve, *sopraan & blokfluit soprano & recorder* | Francisco Mañalich, *tenor & vedel tenor & fiddle* | Cyrille Métivier, *zang, cornetto & vedel voice, cornetto & fiddle* | Aude-Marie Pilo, *viola da gamba viol* | Erwan Picque, *bas bass* | Camille Rancière, *zang & vedel voice & fiddle*

Se je souspire
 Mon cuer chante joyusement
 Amours mercy
 Hélas que pouray je
 Quoy que Dangier
 Liesse m'a mandé salut
 Margarite, fleur de valeur
 Mes yeulx ont fait mon cuer porter
 Ma dame que j'ayme
 Ma léesse a changié son nom
 Filles a marier
 J'ay tant de deul

Gilles Binchois (ca. 1400-1460)

J'en ay deuil
 Mort, tu as navré
 Les desleaulx
 Ung aultre l'a
 L'autre d'antan
 S'elle m'amera / Petite camusette
 Baisés moy

Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497)

Baisés moy
 Nymphes des bois

Josquin des Prez (ca. 1450/55-1521)

Amours mercy

'Patron de bonté', 'père de joyeuseté' – het zijn enkele epitheta waarmee Johannes Ockeghem zijn illustere voorganger Gilles Binchois benoemt. Het lot van Binchois, eerst soldaat en later kapelaan, was nauw verbonden met de voorspoed van het Bourgondische hertogdom. Vanaf wanneer precies Filips de Goede hem een functie aanbood, is onbekend, maar voor meer dan een kwarteeuw vond Binchois aan het kunstminnende Bourgondische hof een ideaal kader voor het uitoefenen van zijn muzikale talent.

Voor de luisterrijke feesten van Filips de Goede, zoals de eedaflegging in Bergen in 1427 of zijn huwelijk met Isabella van Portugal in 1430, componeerde Binchois een oeuvre dat gewijd is aan de hoofse liefde, bezongen door de dichters van zijn tijd. De evenwichtige, door instrumenten bijgekleurde driestemmige chansons, creëren een atmosfeer van gelukzalige, haast hypnotiserende volkomenheid.

Ockeghems 'déploration' *Mort tu as navré*, gecomponeerd naar aanleiding van Binchois' overlijden, is een aangrijpende herinnering aan zijn leermeester. Met Ockeghem ontwikkelde zich een nieuwe generatie componisten van de Franco-Vlaamse school. Zijn werk vormt de brug naar de renaissance. Ockeghems invloed op andere componisten is onmiskenbaar. Zijn leerlingen Josquin, Brumel, Compère, Perchon worden vernoemd

Amours mercy

'Patron de bonté', 'père de joyeuseté' – these are a couple of the epithets Johannes Ockeghem uses to describe his illustrious predecessor Gilles Binchois. Binchois' fate, first as a soldier and then as a chaplain, was closely linked to the prosperity of the Duchy of Burgundy. It is unclear when exactly Philip the Good offered him a job, but the art-loving Burgundian court provided Binchois with an ideal setting in which to exercise his musical talent for more than a quarter of a century.

For Philip the Good's magnificent feasts, such as his swearing in in Mons in 1427 or his marriage to Isabella of Portugal in 1430, Binchois composed works dedicated to courtly love, sung by the poets of his time. The balanced, three-part chansons with instrumental colour create an atmosphere of blissful, almost hypnotic perfection.

Ockeghem's 'déploration' *Mort tu as navré*, composed on the occasion of Binchois' death, is a poignant memorial to his teacher. Ockeghem heralded the development of a new generation of composers in the Franco-Flemish school. His work is a transition to the Renaissance. Ockeghem's influence on other composers is undeniable. His students Josquin, Brumel, Compère, Perchon are named in *Nymphes des*

in *Nymphes des bois*, de 'déploration' die Josquin componeert ter ere van Ockeghem. Ze waren allen zonen van eenzelfde (muzikale) vader. Zodoende voert Francisco Manalich ons naar het omega van zijn verhaal; een slinger die ons van de late middeleeuwen in een ontlukende renaissance brengt.

bois, the 'déploration' that Josquin composed in honour of Ockeghem. All of them were sons of the same musical father. Thus Francisco Manalich brings us to the final words of his story: a garland that spans the period from the late Middle Ages to the burgeoning Renaissance.

Se je souspire

Se je souspire, plains et pleure
cent mille fois plus que ne di,
c'est pour l'amour de mon amy
per qui, seulet, je demeure.

Je ne cuidasse veoir l'eure
qu'autre deüst amer que luy,
se [je souspire, plains et pleure,
cent mille fois plus que ne di.]

Pleuist a Dieu que fuisse assuree
de parler une fois a luy,
à savoir se j'ay deservi
qu'a ce besoing ne me sequeure.

Mon cuer chante joyusement

Mon cuer chante joyusement
quant il lui souvient de la belle
tout son plaisir en renouvelle
de bien en mieux certainement.

En esperant que bien briefment
j'auray quelque bonne nouvelle
mon cuer chante joyusement ...

Son gracieux et doux corps gent
a mis hors du dangier le felle
et je merchie Amours et elle
chaschun jour deus fois plus de cent.

Amours mercy

Amours mercy de trestout mon pooir
tant que je puis quant il m'a fait choisir
tres doucement et tout a mon voloir
agatie m'a un tres riche plaisir.

Zo ik zucht, klaag en ween,
honderdduizendmaal méér dan ik zeg,
dan is dat vanwege de liefde voor mijn vriend,
door wiens toedoen ik helemaal alleen blijf.

Ik had niet gedacht dat ik ooit zou beleven
dat het nodig zou zijn een ander dan hem te
beminnen en dus zucht, klaag en ween ik,
honderdduizendmaal méér dan ik zeg.

Dat het God toch mocht behagen dat ik
éénmaal met mijn vriend kan spreken
om te weten of ik heb verdiend
dat hij mij in deze nood niet te hulp schiet.

Mijn hart zingt vrolijk
als het terugdenkt aan de schone dame
en het ontleent daaraan, steeds opnieuw,
meer vreugde, dat staat vast.

In de hoop dat ik binnenkort
een goed bericht zal ontvangen,
zingt mijn hart vrolijk ...

Haar sierlijke en liefvallige lijf
heeft het slechte [in mij] onschadelijk
gemaakt en ik dank Amor en haar
iedere dag meer dan honderd keer.

Ik dank Amor, zo hard ik kan, zolang ik kan,
want Amor heeft mij een zeer aangename
keuze laten maken, geheel naar mijn wens,
en heeft me een groot genoegen gedaan.

Cescunne fois que j'en ay souvenir
le cuer de moy en dovient tout joyeux
prendre ne puis nul espoir douloureux
si richement l'ay choisy a mon gré;
et par Amours qui le m'a comandé.

Et puis qu'Amours veult mon cuer
esmoivre d'estre loyal et de bien obeïr
celle par qui tant de biens puis avoir
que par rayson il me doit bien souffrir,

Comment donques porai ge defaillir
que de obeïr ne fusse bien songneux?
De plus doulce ne puis estre amoureux
que de celloy a qui me suis donné:
et par Amours qui le m'a comandé.

Quoy que Dangier

Quoy que Dangier, Male Bouche et leur
gent ayent esté vers moy genereux,
sy m'a Espoir le cuer joyeux tant que
sur moy n'ont puissance a pire sent
quoy que Dangier ...

Se loe Amours
quant la belle au corps gent
me fist choyssir ce dont je suy curieux
quoy que Dangier ...

En verité, je pense bien souvent
à son maintieng qui tant est gracieux
en remirant son regart amoureux
dont j'ay des biens assés et largement
quoy que Dangier ...

Telkens ik daaraan denk, wordt mijn hart
vervuld van vreugde; ik kan niet te maken
krijgen met hoop vol smart, want ik heb zelf
en naar mijn zin gekozen; bovendien
deed Amor mij de aanbeveling.

En nu Amor mijn hart ertoe wil aanzetten
trouw te zijn en gehoorzaam aan de vrouw
van wie ik zoveel moois kan krijgen, moet
mijn hart dit terecht aanvaarden,

Hoe zou ik nalatig kunnen zijn, hoe zou ik niet
mijn best kunnen doen te gehoorzamen?
Ik kan niet verliefd zijn op een lievere dame
dan op de dame aan wie ik mezelf heb
geschonken; bovendien deed Amor mij de
aanbeveling.

Hoewel Gevaar en Kwade Tong
zeer vrijgevig voor mij zijn geweest,
vervult Hoop mijn hart toch zozeer met
vreugde dat ze geen invloed hebben op mij,
hoewel ...

Dus prijs ik Amor,
want de schone met het bevallige lichaam
deed mij datgene kiezen waarnaar ik verlang,
hoewel ...

Echt, ik denk zeer vaak
aan haar gedrag dat zo vriendelijk is,
als ik vol aandacht kijk naar haar lieflijke
blik die mij veel goedheid schenkt,
hoewel ...

Margarite, fleur de valeur

Margarite, fleur de valeur,
sur toutes aultres souveraine,
Dieus vous doinst hui bone extraine
et tout le desir de vostre coeur,

et vous garde de deshonneur
et de mal bouche vilaine.
Margarite, [fleur de valeur,
sur toutes aultres souverayne.]

Estrine soit il de doulour
qui ne mettera toute sa peine
à louer vo doulceur haultaine
car vo loz n'a per ne meilleur
Margarite.

Ma dame que j'ayme

Ma dame que j'ayme et croy
partir nous faut dont manoye
que je de vous et vous de moy,
mais quant vous serés en voye

je prie Amours qu'i m'envoye
yeulx et engien si seutil
que tous les jours vos revoye,
Dieulx doint, ainsy soit il.

Filles a marier

Filles a marier,
ne vous mariez ja.

Car se jalousie a, jalousie a
jamais ne vous ne lui
au cuer joye n'ara.
Se tu te marie, tu t'en repentiras.

Margarite, bloem die prijzenswaardig
is boven alle andere,
moge God u vandaag voorspoed schenken
en al wat uw hart verlangt,

en u behoeden voor schande
en voor gemene roddel.
Margarite, bloem die prijzenswaardig
is, boven alle andere.

Dat degene die zich niet helemaal inzet
om uw hoogstaande lieflijkheid te prijzen,
moge worden beloond met smart;
want uw reputatie is ongeëvenaard en
onovertroffen, Margarite.

Mijn vrouwe, die ik bemin en vertrouw,
wij moeten uiteengaan, ik weg van u
en u weg van mij en dat verdriet mij,
maar als u weg bent,

vraag ik Amor dat hij mij ogen
schenkt en een zo vernuftige geest
dat ik u alle dagen weer voor mij zie:
moge God dat geven, amen.

Huwbare dochters,
trouw toch niet.

Want als hij jaloers is,
zullen noch jij, noch hij
ooit vreugde in je hart hebben.
Als je trouwt, zal het je berouwen.

Et quand? Et quant?
Avant qu'il soit ung an.

J'ay tant de deul

J'ay tant de deul que nul homs peut avoir
et se n'ay riens qui me peut resjouir.

Elas, pourquoy en che onques tel voloir?
A quoy pensay quant ensy veuche
choysir?

Nen que me meut de mes ioux a ouvrir
n'ay ge cause de les clore souvent

et de lesser aler tel souvenir
quant par mes ioux je seuffre tel tourment.

J'en ay deuil

J'en ay deuil que je ne suis morte
ne doy je bien vouloir morir?

Dueil a voulu mon cueur saisir,
qui de tous biens me desconforte.

Ma douleur est plus que trop forte,
car sans avoir aucun plaisir,

je n'ay plus riens qui me conforte,
d'ueil ne voy plus que desplaisir.

Mort est le plus de mon desir,
car quelque chose qu'on m'apporte,

J'en ay deuil que je ne suis morte
ne doy je bien vouloir morir?

Wanneer?
Nog voor het jaar om is.

Ik heb meer verdriet dan wie dan ook en
dus heb ik niets dat mij vreugde kan
schenken.

Helaas, waarom had ik ooit deze wens?
Waar dacht ik aan, toen ik deze keuze
maakte?

Er is niets dat mij ertoe beweegt mijn ogen
te openen, want ik heb reden ze vaak te
sluiten
en de herinnering te laten gaan,
nu ik door mijn ogen zo'n kwelling onderga.

Ik heb er zoveel verdriet van, waarom ben
ik niet dood, ik zou toch moeten willen
sterven?

Verdriet heeft mijn hart bevangen
en ik vind nergens troost.

Mijn smart is te hevig
want nu ik geen enkel genoeg ken,

heb ik niets meer dat mij kan troosten:
mijn ogen zien niets dan ongenoegen,

Mijn verlangen is grotendeels dood
want wat men mij ook voorlegt,

ik heb er zoveel verdriet van, waarom ben ik
niet dood, ik zou toch moeten willen
sterven?

Mort, tu as navré

Mort, tu as navré de ton dart
le pere de joyeuseté,
en desployant ton estandart
sur Binchois, patron de bonté.
Son corps est plaint et lamenté
qui gist soubz lame.
Helas, plaise vous en pitié
prier pour l'ame.

En sa jonesse fut soudart
de honorable mondanité,
puis a esleu la milleur part
servant Dieu en humilité,
tant luy soit en crestienté,
son nom est Fame,
qui detient de grant voulenté,
prier pour l'ame.

Reticque, se Dieu me gard,
son serviteur a regretee,
Musicque, par piteux regard,
fait deul et noir a portee.
Pleurez, hommes de fêaulté,
[Qui gist soubz lame]
Veuillez vostre université
[Priez pour l'ame.]

Les desleaulx

Les desleaulx ont la saison
et des bons nessun ne tient compte
mais Bon Droit de trop se mesconte
de souffrir si grant desraison.

Je ne sçais par quelque achoison
Fortune ainsi hault les seurmonte.

Dood, u heeft verwond met uw pijl
de vader van de vreugde,
door het uitspreiden van uw banier
over Binchois, een model van goedheid.
Zijn lichaam – beweend en betreurd –
ligt onder een grafzerk.
Helaas, moge het u uit medelijden behagen,
bid voor zijn ziel.

In zijn jeugd was hij een soldaat
eervol in zijn wereldsheid;
dan maakte hij de betere keuze
door God in nederigheid te dienen
zoezer dat in de ganse Christenheid
zijn naam wordt geëerd.
Al wie van goede wil is,
bid voor zijn ziel.

Retorica heeft, God beware mij,
getreurd om haar dienaar,
Muziek rouwt met droeve blik
en hult zich in zwart.
Weent, trouwe mensen
om hem die onder de grafsteen ligt,
weest zo goed met uw gemeenschap
te bidden voor zijn ziel.

Het zijn goede tijden voor trouwelozen
en niemand houdt rekening met de goeden,
maar eerlijk recht misrekent zich wel erg
als het zoveel onredelijkheid verdraagt.

Ik weet niet om welke reden
Fortuna hen zo hoog laat stijgen.

Nul ne doit parler sans moison
de paour d'avoir reprouche ou honte.
Pour ce me tais,
mais fin de compte
tout va sans rime et sans raison.

Ung aultre l'a

Ung aultre l'a, n'en querés plus
car dorenavant je conclus
de garder en tout temps mon droit,
chascun se garde en son endroit
car bien peu me chault du surplus.

Je ne vueil pas estre forclus
d'acorder ou faire reffuz
mais ce que voulez orendroit
ung aultre l'a, n'en querés plus ...

Jamais en ce propos ne fuz
que mon vouloir fust si confuz
d'entendre a tout ce qu'il voudroit
de ce faire on me reprendroit,
congnoissant que seroit abuz
ung aultre l'a, n'en querés plus.

L'autre d'antan

L'autre d'antan, l'autrier passa
et en passant me trespasa
d'un regard forgé a Millan,
qui m'a mis en l'arriere ban.
Tant mauvais brassin me brassa.

Par tel façon me fricassa
que de ses gaiges me cassa,
mais, par Dieu, elle fist son dan!

Niemand moet mateloos spreken,
uit angst voor vervrijt of schande.
Daarom zwijg ik erover,
maar ten slotte verloopt alles
ongerijmd en zonder rechtvaardiging.

Een ander heeft het, jaag het niet meer na,
want ik besluit voortaan altijd te doen wat
volgens mij het juiste is:
laat eenieder maar zijn eigen waarden
bepalen, de rest kan mij niet schelen.

Ik wil niet worden uitgesloten bij het
verkrijgen of het weigeren,
maar dat wat je nu wilt hebben,
heeft een ander, jaag het niet meer na ...

In deze kwestie was ik
nog nooit eerder zo verward als bij
het horen van de verlangens van mijn wil,
maar als ik die zou uitvoeren, zou men mij
laken, wetend dat het fout zou zijn van mij:
een ander heeft het, jaag het niet meer na.

Onlangs, niet lang geleden, kwam ze voorbij,
en in het langskomen, doorboorde ze me
met een blik gesmeed in Milaan,
die me helemaal in haar ban bracht.
Zo boosaardig waren haar streken.

Zo betoverde ze me,
dat ze me in haar macht kreeg.
maar bij God, wat een kwaad richtte ze aan.

Puis après nostre amour cessa,
car onques puis qu'elle dansa,
l'autre d'antan, l'autre d'antan,
je n'eus ne bon jour ne bon an,
tant de mal enuy amassa.

S'elle m'amera / Petite camusette

S'elle m'amera je ne scay
mais je me mettray en essay
d'acquérir quelque peu sa grace.
Force m'est que par la je passe
ceste foiz j'en feray l'essay.

L'autre jour tant je m'avençay
que pres que tout mon cuer lassay
aler sans que je luy demandasse.

Puis après le coup me pensay
que long temps a que ne cessay
ne ne fut que je ne l'aimasse,
mais c'est ung jeu de passe passe,
j'en suis comme je commençay.

Petite camusette,
a la mort m'avez mis.
Robin et Marion
[s'en vont au boys jouer,]
ilz s'en vont bras a bras
ilz s'en sont endormis.
Petite camusette
a la mort m'avez mis.

Baisés moy

Baisés moy, ma doulce amye,
par amour, je vous en prie,
et non feray.

Toen was het met onze liefde uit,
want nooit meer, sinds ze danste,
onlangs, niet lang geleden,
kende ik nog een gelukkige tijd,
zozeer heeft ze mij behekt.

Ik weet niet of ze van me houdt,
maar ik ga een poging wagen
om haar gunst enigszins te verwerven.
Ik moet het wel zo aanpakken,
dit keer ga ik het eens proberen.

Onlangs ging ik zo ver
dat ik bijna buiten zinnen raakte,
zonder dat ik haar iets vroeg.

En toen, daarna, bedacht ik
dat ik al lang hiermee bezig was
en dat het er niet toe deed of ik haar beminde,
het is immers een goochelkunstje,
na afloop sta ik weer aan het begin.

Kleine snotneus,
je hebt me doen sterven.
Robin en Marion
[gaan naar het bos spelen,]
ze vertrekken arm in arm;
ze zijn in slaap gevallen.
Kleine snotneus,
je hebt me doen sterven.

Kus me, mijn tedere vriendin,
uit liefde, bid ik u,
ik zal het niet doen.

Et pourquoi?
Se je faisois la folle,
ma mer'en seroit marie.
Vela de quoy!

Nymphes des bois

Nymphes des bois,
deesses des fontaines,
chantres experts de toutes nations,
changez vos voix fort cleres et hautaines
en cris tranchans et lamentations.

Car d'Atropos les molestations
vostr'Ockeghem par sa rigueur attrappent
le vray tresoir de musique
et chief d'oeuvre
qui de Tropos désormais plus n'eschappe,
dont grant doumaige est
que la terre coevre.

Acoutez vous d'abit de duel,
Josquin, Brumel, Perchon, Compere,
et plorez grosses larmes de oeil:
perdu avez vostre bon pere.
Requiescat in pace. Amen.

En waarom niet?
Indien ik een dwaasheid zou begaan,
zou mijn moeder er bedroefd om zijn.
Daarom niet.

Bosnimfen,
watergodinnen,
kundige zangers uit alle landen,
verruil uw heldere en luide stem
voor snepende kreten en lamentaties.

Want de verschrikkelijke Atropos
heeft uw Ockeghem gevangen in haar val;
die ware hoeder van muziek
en meesterwerk,
die Tropos nimmermeer zal ontsnappen,
hoe vreselijk is het
dat hij nu is bedekt met aarde.

Tooi u met rouwkleeding,
Josquin, Pierson, Brumel, Compère,
en ween bittere tranen:
u hebt uw goede vader verloren.
Moge hij rusten in vrede. Amen.

Vertaling: Brigitte Hermans, Marianne Lambregts

DINSDAG
20.08.19

19.15
Concertinleiding door
Elise Simoens

20.00
Concert

AMUZ

Elizabeth Rumsey & Van Eyck Project

Elizabeth Rumsey, *artistieke leiding* artistic director

Witte Maria Weber, *superius* | Achim Schulz, *contratenor* | Giovanni Cantarini, *tenor* |
Elizabeth Rumsey, *vedel fiddle* | Masako Art, *harp* | Brett Leighton, *orgel organ*

Preambulum *Anoniem, uit: Buxheimer Orgelbuch (ca.1460)*

The lily and the rose

Vergene bella *Guillaume Du Fay (1397-1474)*

Modocomo – O intemerata virginitas *Anoniem, uit: Buxheimer Orgelbuch*

Craindre vous vueil *Guillaume Du Fay*

O pulcerima mulierum *Arnold de Lantins (fl. ca. 1420-1432)*

O flos fragrans *Johannes Brassart (ca. 1400/05-1455)*

Portugaler *Guillaume Du Fay / bewerking: Anoniem, uit: Buxheimer Orgelbuch*

Tu felix Austria nubes

Donnés l'assault *Guillaume Du Fay*

Zentil madona *Johannes Bedyngham (?-1459/60)*

Geloy mors – Lardant desier *Anoniem, uit: Buxheimer Orgelbuch*

La pena sin ser sabida *Johannes Vincenet (?-voor 1480)*

So ys emprentid *Walter Frye (?-1475 of vroeger)*

Mit gantzem willen *Anoniem, uit: Buxheimer Orgelbuch*

Il sera / L'homme armé *Robert Morton (ca. 1430-1479 of later)*

Caeli mihi patrem

Au grief hermitage de plours *Adam (fl. 1420-1430)*

In tua memoria *Arnold de Lantins*

Sanssoblier – Dulongesux *Anoniem, uit: Buxheimer Orgelbuch*

Deuil angoisseux *Gilles Binchois (ca. 1400-1460)*

Regina caeli *Antoine Busnois (ca. 1430-1492)*

Himmel mein Heimat

Namen dragen een krachtige symboliek. Dat geldt niet het minst voor Maria van Bourgondië, wiens naam tegelijk aan het religieuze en het wereldlijke refereert. Elizabeth Rumsey presenteert een muzikaal drieluik dat de figuur van Maria van Bourgondië schetst.

Eerst staat ze stil bij de jonge jaren van Maria. Vervolgens verwijst Rumsey naar het gearrangeerde huwelijk met Maximiliaan van Oostenrijk – dat onverwachts ook gelukkig bleek – en ten slotte is er het onverwachte overlijden van de jonge vorstin. De hemel wordt vroeger dan verwacht haar heimat. Een opvallende constante in de muziek is dat verwijzingen naar de hoofse liefde en de Mariaverering dicht bij elkaar aanleunen. Busnois' *Regina caeli* is daarbij de logische echo op Du Fay's *Vergine bella*. Er wordt trouwens beweerd dat de gepensioneerde Busnois speciaal voor Maria's begrafenis naar het hof terugkeerde.

Het ensemble Van Eyck Project werd door organist David Rumsey opgericht met als doel de verschillende klankkleuren van het gotische orgel te exploreren. Orgelbouwer Winold van der Putten baseerde zich voor zijn replica uit 2010 niet alleen op iconografisch onderzoek op basis van het beroemde *Lam Gods* uit de Sint-Baafskathedraal in Gent, maar ook op het *Trinity altarpiece* van van der Goes (National Gallery Edinburgh) en op

Himmel mein Heimat

Names have powerful symbolism. And Mary of Burgundy's name was certainly no exception, referring simultaneously to the religious and the profane. Elizabeth Rumsey presents a musical triptych that sketches a portrait of Mary of Burgundy.

Rumsey starts with Mary's early years. Then she alludes to her marriage with Maximilian of Austria – an arranged marriage that was unexpectedly happy – before concluding with the young duchess' unexpected death. Heaven became her heimat earlier than expected. A surprising constant in the music is that references to courtly love closely resemble the Marian devotions. Here Busnois' *Regina caeli* is the logical echo of Du Fay's *Vergine bella*. Incidentally, it is claimed that Busnois returned to court from retirement especially for Mary's funeral.

The Van Eyck Project ensemble was founded by the organist David Rumsey with the aim of exploring the different timbres of the Gothic organ. The organ maker Winold van der Putten based his 2010 replica on iconographic research of the famous *Ghent Altarpiece* from St. Bavo's Cathedral in Ghent, the *Trinity Altarpiece* by Van der Goes (National Gallery Edinburgh) and images from the Peterborough Psalter.

afbeeldingen uit het Peterborough Psalter. Daarnaast waren ook metallurgische studies onontbeerlijk, want het lood van de pijpen is essentieel voor de klankkleur. Net zoals in Van Eycks *Lam Gods* uit 1432, wordt het orgel hier gecombineerd met een zangersgroep en een instrumentaal ensemble. Terwijl de zangers meestal met volledig uitgeschreven partituren kunnen werken, moet de instrumentalisten zich baseren op de summier uitgewerkte muzikale lijnen, en improviseren. De muziek komt uit verschillende bronnen die aan het Bourgondische hof worden gerelateerd: het Brusselse koorboek Br 5557 en de Mellon, Laborde en Escorial Chansonniers, maar ook een Engels manuscript, Oxford Ms Canon. Misc. 213.

Metallurgical studies were also vital, because the lead in the pipes is essential to the timbre.

As in Van Eyck's *Ghent Altarpiece* dating from 1432, the organ is combined here with a group of singers and an instrumental ensemble. Whereas the singers usually have fully written out scores to work from, the instrumentalists have to improvise their parts from the sketchy musical lines provided. The music comes from various sources related to the Burgundian court: the Brussels Choirbook Br 5557 and the Mellon, Laborde and Escorial Chansonniers, along with an English manuscript, Oxford Ms Canon. Misc. 213.

Vergene bella

Vergene bella, che di sol vestita,
coronata di stelle al sommo sole
piacesti sì, che'n te sua luce ascose;
amor mi spigne a dir di te parole.
Ma non so cominzar senza tu' aita,
e di colui ch'amando in te si pose.
Invoco lei che ben sempre rispose
chi la chiamò con fede.
Vergene, s'a mercede
miseria estrema de l'humane cose,
già mai ti volse, al mio prego t'inchina
soccorri alla mia guerra,
bench'ì sia terra, e tu del ciel regina.

Craindre vous vueil

Craindre vous vueil, douce dame de pris,
amer, doubter, louer en fais, en dis,
tout mon vivant, en quelque lieu que soye,
et vous donne, m'amour, ma seule joye,
le cuer de moy tant que je seray vis.

Jamais ne suy annuieux ne pensis
ne douloureux, quant je voy vo clair vis
et vo maintieng en alant par la voie.

De vous amer cel m'est un paradis,
vèu les biens qui sont en vous compris;
faire le doy quoy qu'avenir en doye.
a vous me rens, lyes mieux que de soye,
joieusement, et bon espoir toudis.

O flos fragrans

O flos fragrans, iam vernalis,
cuius ortus est regalis,
virgo plena gratia,

O schone maagd, in zonneshijn gekleed,
gekroond met sterren, die de hoogste zon
zo hebt behaagd dat u ervan bent vervuld,
de liefde drijft mij u dit lied te wijden.
Ik vind geen woorden zonder hulp van u
en van de God die u Zijn liefde schonk.
Ik roep u aan die steeds barmhartig was
tot wie op u vertrouwde.
Indien u deernis hebt
met al het menselijke leed op aarde,
o goede maagd, hoor dan ook mijn gebed,
help mij bij mijn gevecht,
al ben ik stof, en u vorstin des hemels.

Ik wil u respecteren, lieve, hoogstaande
vrouwe, u beminnen, vrezen, prijzen met
woord en daad, m'n leven lang, waar ik ook
ben en ik schenk u zolang ik leef mijn hart,
mijn lief, mijn enige vreugde.

Ik ben nooit neerslachtig of bezorgd
of verdrietig als ik uw schone gezicht zie
en uw houding als u op straat loopt.

U lief te hebben, is het paradijs voor mij,
gezien alle goede gaven die u bezit:
ik kan niet anders dan u beminnen, wat er
ook van moge komen. Ik geef me over aan u,
gebonden door banden die sterker zijn dan
zijde, opgewekt en altijd vol goede hoop.

O geurige lentebloem,
wier ontstaan al koninklijk is,
maagd vol van genade,

miserorum specialis
advocatrixque legalis,
es tu, Dei filia.
Te supernorum regia
laudant sanctorum agmina,
pia virgo Maria.
Te laudantes hic in Yma,
reple gracia divina,
nec non a tristicia
serva nos et ad quietam
duc in ultima dieta,
paradisi gaudia.

Donnés l'assault

Donnés l'assault a la forteresse
de ma gratieuse maistresse,
hault dieu d'amors, je vous supplie;
boutés hors m'adverse partie
qui languir me fait en destresse.

C'est Anuy qui par sa rudesse
de moy grever point ne se cesse
envers ma dame gente et lye.

Faictes venir tost en l'adresse
au secours, par vostre noblesse,
Pitié, Mercy et Courtoisie.
La belle soit par vous saisyse,
car le tarder trop si me blesse.

La pena sin ser sabida

La pena sin ser sabida
es incurable dolor;
mas quien es de mi servida
ben sabe que por su amor
soy triste toda mi vida.

u, dochter van God, bent
de speciale en officiële
helpster van de ongelukkigen.
De koninklijke scharen van de
heilige hemelingen prijzen u,
vrome maagd Maria.
Vervul hen die u hier in het ondermaanse
loven met goddelijke genade,
bewaars ons bovendien
voor droefheid en begeleid ons
naar onze laatste woonplaats,
de vredige vreugde van het paradijs.

Begin de aanval op het fort
van mijn genadige gebiedster,
hoge liefdesgod, ik smee het u;
verdrijf mijn tegenstander
die mij doet smachten in pijn.

Het is Ergernis die door zijn wreedheid
mij onophoudelijk verwondt
in het zicht van mijn zachte vrolijke vrouwe.

Laat dadelijk aanrukken, met alle spoed,
mij ter hulp, op uw edel gezag,
Medelijden, Genade en Hoffelijkheid.
Moge de schoonheid door u worden
gevangen, want het wachten bezorgt mij
afschuwelijke pijn.

Verdriet dat niet wordt opgemerkt
is een ongeneeslijke smart, maar de vrouw
aan wie ik mijn diensten aanbied, weet heel
goed dat ik – vanwege mijn liefde voor haar
– mijn leven lang bedroefd ben.

Et finge de non saber
la causa de mi tristura
por que mas a su plazer
me pene su fermosura.

La gente non entendida
non sabe mi disfavor,
mas quien es de mi servida
ben sabe que por su amor
soy triste toda mi vida.

Il sera pour vous / L'homme armé

Il sera pour vous conbatu,
le doubté Turcq, Maistre Symon,
certainement, ce sera mon
et de crocq de arche abatu.

Son orgueil tenons abatu,
s'il chiet en voz mains, le felon.
Il sera pour vous conbatu,
le doubté Turcq, Maistre Symon.

En peu de heure l'arés batu,
au plaisir Dieu. Puis dira on,
"Vive Symonet le Breton,
que sur le turcq s'est enbatu!"

Tenor

L'homme armé
doibt on doubter.
On a fait par tout crier.
A l'assault que chascun se viegne
armer d'un haubregon de fer.

In tua memoria

In tua memoria

En zij doet alsof ze de reden
van mijn droefheid niet kent,
zodat, zeer tot haar genoegen,
haar schoonheid mij nog meer kwelt.

De mensen die niet op de hoogte zijn,
kennen mijn tegenspoed niet, maar de vrouw
aan wie ik mijn diensten aanbied, weet heel
goed dat ik, vanwege mijn liefde voor haar,
mijn leven lang bedroefd ben.

Hij zal voor u worden bevochten
de geduchte Turk, meester Symon
— daar is geen twijfel over —
en worden neergeslagen met de bijl.

Wij houden zijn trots voor verslagen
als hij in uw handen valt, de misdadiger,
zal hij voor u worden bevochten,
de geduchte Turk, meester Symon.

In korte tijd zal u hem hebben overwonnen
tot vreugde van God. Dan zullen ze zeggen
"Leve Symon de Breton,
want hij heeft de Turk verslagen!"

De gewapende man,
vervult het volk met angsten.
Overal hoor ik hen vrezen en tiëren.
Dat degenen die de storm kunnen weerstaan
zich met een machtig maliënkolder
bewapenen.

Blijf aan ons denken,

virgo mater nata
simus ut sit gloria
perpes nobis data.
Qui ad te confugium
quaerimus securum,
ne quaquam repudium
reverentes durum.
Centrum peripheriae
doctrinae norma,
et nostrae miseriae
tu formarum forma.

Gaude plena gratia
virgo fecundata
mundi spes et gloria
mater illibata
peccatorum venia
sponsa consecrata
sanctorum laetitia
regina beata.

Deuil angoisseux

Deuil angoisseux, rage demeseuree,
grief desespoir, plain de forsemant,
langor sans fin et vie maleuree,
plaine de plour, d'angoisse et de torment,
coeur dolooureux qui vit obscurement,
tenebreux corps sur le point de partir
ay, sans cesser continuellement;
et se ne puis garir ne morir.

Regina caeli laetare

Regina caeli laetare,
alleluia,
quia meruisti portare,
alleluia

moeder, als maagd geboren,
opdat ons eeuwige roem
gegeven is.
Wij zoeken in u
een veilige toevlucht,
Keer u niet hardvochtig af
van ons die u vereren.
Middelpunt om wie alles draait,
richtsnoer van onze leer,
toppunt van schoonheid
in onze ellende.

Verheug u, vol van genade,
bevruchte maagd,
hoop en roem van de wereld,
onbevleete moeder.
Vergeving voor de zondaars,
geheiligde bruid,
vreugde van de heiligen,
gezegende koningin.

Angstig verdriet, tomeloze woede,
diepe wanhoop vol uitzinnigheid
eindeloze neerslachtigheid en ongelukkig
bestaan gevuld met tranen, angst en pijn;
een smartelijk hart door iedereen vergeten,
droefgeestig lichaam op de rand van de
afzondering. Wee, altijd maar door, zonder
ophouden, en ik kan genezen noch sterven.

Koningin van de hemel, verheug u,
halleluja,
want Hij die gij hebt mogen dragen,
halleluja,

resurrexit, sicut dixit,
alleluja.
Ora pro nobis Deum,
alleluja.

is verzezen zoals Hij had voorzegd,
alleluja.
Bid voor ons God,
alleluja.

*Vertaling: Marianne Lambregts, Jan Gijsel, Jeanine De
Landtsheer*

DINSDAG
20.08.19

22.15
Concert

AMUZ

Sollazzo Ensemble

Anna Danilevskaia, *artistieke leiding artistic director*

Perrine Devillers, *sopraan soprano* | Yukie Sato, *sopraan & clavisymbolum soprano & clavisymbolum* | Vivien Simon, *tenor tenor* | Anna Danilevskaia, Sophia Danilevskaia, *vedel fiddle* | Franziska Fleischanderl, *psalterium psaltery*

I.s.m. EEEMERGING & Centre Culturel de Rencontre d'Ambronay

Beaulté d'amour	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Belles sur toutes / Tota pulchra es	<i>Alexander Agricola (1445/46-1506)</i>
À vous sans autre	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
J'ay pris amour	<i>Heinrich Isaac (ca. 1450/55-1517)</i>
Corps digne / Dieu quel mariage	<i>Antoine Busnois</i>
Amours amours	<i>Hayne van Ghizeghem (ca. 1445-1476/97) / Alexander Agricola (1445/46-1506)</i>
Ay je rien fet	<i>Alexander Agricola</i>
Vous me faites mourir d'envie	<i>Loyset Compère</i>
Fortuna desperata	<i>Johannes de Pinarol (1467-1541)</i>
Fortuna desperata / Nasci, pati, mori	<i>Ludwig Senfl (1489/91-1543)</i>
Lamentatio: Languente miseris	<i>Antoine Brumel (ca. 1460-1512/13?)</i>
Ploures, gemier, crier / Requiem	<i>Pierre de la Rue (ca. 1452-1518)</i>
D'ung aultre amer ne m'abesseroit	<i>Alexander Agricola</i>
Qu'es mi vida preguntays	<i>Johannes Cornago (ca. 1400-na 1474)</i>
Nunca fue pena mayor	<i>Johannes de Wreede (fl. 1451-ca. 1482)</i>

Amours, amours – muziek voor koningin Johanna de Waanzinnige

Net zoals Maria van Bourgondië een belangrijke huwelijkspartner moest hebben, huwde ook haar zoon Filips de Schone met een telg van een machtige koninklijke familie. Op 20 oktober 1496 huwde de 18-jarige jongeman met een nog jongere Johanna van Castilië in de Lierse Sint-Gummaruskerk. Door haar afkomst, goede opvoeding en schoonheid was zij de geknipte vrouw voor de landsheer van de Bourgondische Nederlanden. Ook al was het een politiek gearrangeerd huwelijk, toch werd Johanna smoorverliefd. Al snel bleek dat haar man haar bedroog waardoor de jaloeze vrouw regelmatig in woede uitbarstte. Maar wanneer Filips onverwacht na een blijde intrede in Burgos in 1506 overleed, werd ze door ontroostbare pijn overmand. Johanna, zwanger van haar zesde kind, ging met de lijkst van haar man door Spanje op tocht. Toen ze haar vader Ferdinand ontmoette, bevond zij zich in een toestand van waanzinnigheid. Ferdinand besliste om zijn dochter in het Clarissenconvent in Tordesillas op te sluiten, waar zij bijna vijftig jaar van haar leven in de toren zou slijten. Officieel was ze al die tijd koningin van Spanje, maar ze heeft geen dag geregeerd.

Was zij al die tijd krankzinnig? Heden-daagse psychologen zouden wellicht een ander oordeel vellen. Feit is dat ze een

Amours, amours - music for Queen Joanna the Mad

Just as Mary of Burgundy needed an important consort, her son Philip the Fair would also marry the scion of a powerful royal family. On 20 October 1496, the 18 year old youth was wed to Joanna of Castile, who was even younger, at St. Gummarus' Church in Lier. Her background, good education and beauty made her the ideal wife for the lord of the Burgundian Netherlands. Although it was a marriage arranged for political reasons, Joanna fell head over heels in love. Her husband soon turned out to be unfaithful, leading to frequent outbursts of rage from his jealous spouse. But when Philip died unexpectedly after a joyous entry into Burgos in 1506, she was overwhelmed by inconsolable grief. Pregnant with her sixth child, Joanna accompanied her husband's coffin on a journey around Spain. When she met her father Ferdinand, she was in a state of insanity. Ferdinand decided to have his daughter imprisoned in the convent of the Poor Clares in Tordesillas, where she would spend almost fifty years of her life in the tower. She was officially Queen of Spain throughout that period, but she did not reign for a single day.

Was she really mad all that time? Psychologists today would probably not think so. The fact is that she was

intelligente vrouw was, met heel wat heldere momenten. Zij was sceptisch tegenover de kerk en weigerde decennia lang te biechten. Sinds haar kindertijd was ze ook geletterd en gecultiveerd, bespeelde ze het clavicymbalum en zong. Dankzij haar lot kwam ze in contact met zowel Spaanse als Franco-Vlaamse muziek en kende ze oude en nieuwere muziek. Tijdens haar jeugd hoorde ze de muziek van Loyset Compère, Alexander Agricola en Antoine Busnois, terwijl haar muziekkapel in Tordesillas werken uitvoerde van Juan de Urrede en Pedro Escobar. Het accent ligt vanavond op de Franco-Vlaamse school. De vermeende labiliteit van Johanna wordt in dit concert uitgebeeld door twee sopranen, als twee facetten van haar persoonlijkheid, terwijl een tenor de rol van Filips de Schone op zich neemt.

an intelligent woman who experienced many lucid periods. She was sceptical about the church and refused to take confession for decades. She had also been literate and cultivated since childhood; she played the hammered dulcimer and sang. Her fate brought her into contact with both Spanish and Franco-Flemish music, and she was familiar with both old and more recent works. During her youth, she heard the music of Loyset Compère, Alexander Agricola and Antoine Busnois; her music chapel in Tordesillas performed works by Juan de Urrede and Pedro Escobar. The emphasis this evening is on the Franco-Flemish school. Joanna's presumed instability is expressed in this concert by two sopranos representing two facets of her personality, with a tenor taking on the role of Philip the Fair.

Belles sur toutes / Tota pulchra es

Belles sur toutes et sans quelque macule,
je vostre serf ma divine maitresse,
a vous seul humbliment je m'adresse,
vous suppliant que peche ne macule.

Schone vrouwe, vrij van smet,
ik ben uw dienaar, mijn goddelijke leidsvrouw,
ik richt mij deemoedig in een smeekbede
tot u, die vrij bent van zonde en smet.

Tota pulchra es amica mea
et macula non est in te.

U bent zeer mooi, mijn vriendin
en in u is geen zonde.

À vous sans autre

À vous sans autre me viens rendre,
il m'est force qu'ainsi le face.
à ce me contrainst vostre grace,
qui tant est belle, douce et tendre.
Vueillez vo pitié condescendre,
envers moi qui de prima face
ne au moins pretendant estre en grace
en tant que honneur se peut estendre.
Le vous dire n'ose entreprendre,
jamais en moi n'eust tant d'audace.

Aan u en geen ander geef ik mij gewonnen,
het is uit overmacht dat ik het doen moet;
uw aangezicht dwingt mij ertoe,
dat zo mooi is, zacht en teder.
Verwaardig u om uw genade te laten
neerdalen op mij, die vanaf de eerste blik
aan u en geen ander zich gewonnen geeft,
het is uit overmacht dat ik het doen moet.
Ik durf u niet te vertellen wat ik voel,
nooit zou ik zo stoutmoedig durven te zijn.

Amours amours

Amours amours trop me fiers de tes dars.
Ne sçay se c'est d'arbalestes ou de arcz,
mais de doulleur me sens
au vif actaint,
et croy, se brief n'est mon
grief mal estaint;
aultremen voys par telz cruelz souldars.

Amor, je treft me hard met je pijlen!
Ik weet niet of die komen van een kruisboog
of een gewone boog, maar ik voel dat ik diep
in mijn hart pijnlijk geraakt ben.
En ik geloof dat ik, als mijn lijden niet
binnenkort ophoudt, het leven verlaat,
door toedoen van die wrede strijder.

Car en tout temps de mon arden feu me ars,
par quoy ne puis durer en milles pars,
tant ay de gref
dont ne suis de ame plaint.

Hij doet mij immers voortdurend hevig in vuur
staan, zodat ik echt niet lang meer
kan blijven leven, zoveel pijn heb ik,
en niemand toont medelijden met mij.

Dy moy pourquoy telz tourmens me dépars,

Amor, zeg me toch waarom je me zulke kwel-

ou que l'ame du corps ne me dépars,
sans qu'aye le cuer d'angoisses ay
contraint qu'à paine scay
tant suis d'ennuy estrainct,
s'il est entier ou s'en as fait
deux pars.

Ay je rien fet

Ay je rien fet contre vous mon amy?
Ay je rien fet pourquoi me blesunes tant?
Ay je rien fet que vous fait despicant?
Ay je rien sur moy
rien que vous fassi che my?

Vous me faites mourir d'envie

Vous me faites mourir d'envie
de baisier vostre belle bouche.

Je vous requiers que je la touche
d'un baisier tant que suis en vie.
Ma volunte avez ravie
plus souvent que je ne me couche.

Vostre amour a ce me convie.
Je suis picque de ceste mouche
qui souvent mon cuer escarmouche
pas nest ma pensee assouvie.

Fortuna desperata / Nasci, pati, mori

Fortuna desperata
iniqua e maledecta, maledecta
che de tal dona electa
la fama hai denigrata.

Nasci, pati, mori.

lingen toebedeelt dat mijn ziel mijn lichaam
zal verlaten. Ik voel dat de onrust zo op mijn
hart drukt dat ik, zeer in het nauw gebracht
door de kwellingen, niet meer weet of het
nog heel is of dat je het
in tweeën hebt gebroken.

Heb ik je iets misdaan, mijn vriend?
Heb ik iets gedaan dat je mij zo kwetst?
Heb ik iets gedaan dat je heeft gekrenkt?
Is er iets in mij
waardoor je een afkeer hebt van mij?

U doet me sterven van verlangen
om uw mooie mond te kussen.

Ik verzoek u er een kus op te mogen
drukken, zozeer voel ik de aandrang.
Heel dikwijls bij het slapengaan
hebt u mijn verlangen in uw macht.

Uw liefde zet me hiertoe aan.
Ik ben door deze vlieg gestoken,
mijn hart ligt dikwijls overhoop
maar kan mijn gedachten niet bevredigen.

Wanhopig, onrechtvaardig
en vervloekt lot,
dat de faam van zo'n
uitzonderlijke dame heeft bevlekt.

Geboren, getreurd, gestorven.

Lamentatio: Languente miseris

Languente miseris
clamor meus ad te veniat.

Ploures, gemier, crier / Requiem

Ploures, gemier, crier et braire
me covinent
en grant desplesier.
Quant la mort [...]

Requiem eternam dona eis Domine.

Qu'es mi vida preguntays

Qu'es mi vida preguntays.
Non vos lo quiero negar
bien amar e lamentar
es la vida que me days.

Quien vos pudiera servir
tam bien como yo he servido?
Mi trabaxado vivir
quien pudiera haver sofrido?

Para que me preguntays
la pena que he de passar
pues amar e lamentar
es la vida que me days.

Nunca fue pena mayor

Nunca fue pena mayor
ni tormento tan estraño,
que iguale con el dolor
que resçibo del engaño.

Y este conoscimiento
faze mis dias tan tristes,

Ik ben uitgeput door heel wat ellende,
dat mijn luide roep tot bij u mag reiken.

Snikken, zuchten, schreeuwen en krijzen
komen voor mij samen
in groot onbehagen.
Wanneer de dood [...]

Geef hun de eeuwige rust, Heer.

Je vraagt: "Wat voor leven lijd je?"
Ik kan het niet ontkennen,
beminnen en treuren
is het leven dat je me geeft.

Wie zou jou kunnen dienen
zoals ik heb gediend?
Wie zou mijn moeilijke leven
hebben doorstaan?

Waarom vraag je me
naar de pijn die ik moest doorstaan,
aangezien beminnen en treuren
het leven is dat je me geeft.

Nooit was verdriet groter
of kwelling meer bevreemdend
dan die welke de pijn evenaart
die ik van het bedrog ondervind.

Dit besef
maakt mijn dagen inriest,

en pensar el pensamiento
que por amores me distes.

Y me faze por mejor
la muerte con menor daño
que el tormento y el dolor
que rescibo del engaño.

de gedachte te overdenken
dat het je om liefde ging.

Het doet me hoogstens
naar de dood verlangen en naar minder pijn
dan het leed en de smart
die het bedrog me berokkent.

*Vertaling: Marianne Lambregts, Jeanine De Landsheer,
Alamire Foundation*

De 'landen van herwaarts over' in onzekere tijden

De grote uitdaging

Een negentienjarige prinses, wees, aangevallen door haar dooppeter, in de steek gelaten door vele vazallen, geconfronteerd met de opstand van een deel van haar onderdanen en met lege geldkassen, zonder leger en zonder ervaring: dit was de dramatische toestand waarin Maria van Bourgondië zich bevond toen ze in januari 1477 onverwachts aan de macht kwam. De koppigheid van haar vader, hertog Karel de Stoute, had hem het verlies van drie veldslagen in minder dan een jaar opgeleverd. Sinds 1474 hield de Bourgondische hertog vast aan een politiek die op zich ongetwijfeld rationeel was, maar die hij met een dergelijke hardnekkigheid doorzette dat ze hem geleidelijk het contact met de werkelijkheid deed verliezen. De catastrofe van Nancy was daarvan een direct gevolg.

In eerste instantie hield de visie van de hertog niettemin steek: hij streefde naar een versterking van zijn positie als belangrijkste prins van het Duitse Rijk, waaronder inderdaad het grootste deel van zijn vorstendommen en heerlijkheden ressorteerde. In de zekerheid dat uit zijn in 1468 gesloten huwelijk met Margaretha van York geen mannelijke opvolger zou voortkomen, zette hij zijn zinnen op een koninklijke waardigheid voor zichzelf. Zijn voorkeur ging naar de titel van Rooms koning, gevoerd door de waarschijnlijke opvolger van de keizer en de tweede in rang in de hiërarchie van het Rijk. Het geplande huwelijk van Maria, zijn enige dochter en erfgename, met Maximiliaan, oudste zoon van keizer Frederik III (1440-1493), moest deze voor beide partijen gunstige plannen bezegelen. De unie tussen de huizen van Valois-Bourgondië en Habsburg kwam aan de orde tijdens de befaamde ontmoeting van Karel en Frederik in november 1473 in Trier. Indien de dynastieke lijn niet zou worden voortgezet, zou Karel de soevereiniteit en een eervolle koninklijke titel krijgen die zijn vader reeds had nagestreefd. Voor de Habsburgers was de inzet nog groter. Erfelijkheid was een kenmerkend streven van vorstenhuizen, maar in het Duitse rijk gold de regel van verkiezing en in de jaren 1470 had Habsburg het pleit zeker nog niet gewonnen. De waardigheid van Rooms koning en toekomstig keizer was afhankelijk

van de verkiezing door de zeven keurvorsten. In beginsel gaven zij de voorkeur aan de machtigste vorstenfamilies. De zittende keizer Frederik behoorde tot het huis Habsburg dat sinds 1273 al vijf Duitse koningen had geleverd. Maar het huis van Luxemburg telde er in die periode even veel, en tussendoor had het Beierse huis Wittelsbach er ook twee en Nassau één. In dat licht maakte hertog Karel de Stoute zich alleen maar illusies als hij dacht zelf nog aanspraak te kunnen maken op een koningsstiel, want die bestemde de zittende keizer vanzelfsprekend voor zijn eigen zoon.

Als keizer beschikte hij nauwelijks over eigen middelen, maar was hij voornamelijk aangewezen op inkomsten uit zijn bezittingen als aartshertog van Oostenrijk. In het bijzonder door de stijgende opbrengst van de zilversmijnen in Tirol waren deze bedragen, gemeten naar de maatstaven van het Rijk, vrij aanzienlijk. Dit alles vertegenwoordigde echter slechts een derde van de inkomsten die de 'landen van herwaarts over' Karel opleverden. De Bourgondische erfenis zou de positie van de Habsburgers tussen de vorsten van het Rijk dan ook aanzienlijk versterken en op het gepaste moment de kansen op de verkiezing van Maximiliaan als Rooms koning, en dus als toekomstig keizer, verhogen. Karel zou, kortom, aan prestige winnen, terwijl de Habsburgers een zowel materiële als politieke erfenis zonder weerga in de wacht zouden slepen. Maria was in dit machtsspel niet meer dan een pion.

Het abrupte einde van de onderhandelingen in Trier sloeg alle getuigen met verstomming. De nachtelijke vlucht van de keizer die zijn gesprekspartner zonder enig ceremonieel achterliet, stond haaks op de ridderlijke gedragscode en op de gebruiken aan vorstelijke hoven. Had het gebrek aan diplomatie van Karel Frederik geschokt, of veeleer de Bourgondische pracht en praal die het prestige van het keizerlijke hof in de schaduw stelden? Dat laatste zou in de strakke hiërarchie van het keizerrijk kunnen zijn opgevat als een belediging van de keizer. Karel had zijn hand overspeeld. Of was het vertrek een list van de keizer die de hertog met lege handen achterliet na het sluiten van de voor de Habsburgers zo gunstige verlovings? Bij ontstentenis van een mannelijke erfgenaam moest Karel zich wel tevreden stellen met een zo prestigieus mogelijke huwelijkspartner voor zijn enige dochter, in de hoop daarbij ook voor zichzelf nog een koningskroon te verwerven.

Voor de Europese geschiedenis tijdens de daaropvolgende eeuwen bleken twee factoren in elk geval essentieel: ten eerste kan het optreden van Karel enkel worden begrepen in het licht van zijn groeiende rol in het keizerrijk; ten tweede heeft de

verloving van Maria en Maximiliaan, die het Bourgondische hof als een reëel engagement beschouwde, geleid tot de stappen naar het huwelijk die Maria en haar stiefmoeder Margaretha van York van februari tot april 1477 hebben gezet. Andere kandidaten kwamen evident minder in aanmerking: koning Lodewijk XI overwoog zijn zesjarige zoon op te dragen om langs die weg de hand te leggen op haar vorstendommen. De Franse agressie en de langdurige minderjarigheid van de dauphin lieten deze optie snel uit beeld verdwijnen, maar Lodewijk realiseerde haar vijf jaar later wél met Maria's dochtertje Margareta. Haar jeugdvriend Filips van Ravenstein was geen optie vanwege zijn te lage status, wat ook gold voor de zoon van de hertog van Kleef. Karel de Stoute heeft zich dus niet enkel in een militaire catastrofe gestort, hij heeft ook lijnen uitgezet die het lot van de Nederlanden en Bourgondië hebben bepaald.

Terwijl hertog Filips de Goede zich steeds vooral als een prins uit het huis van Valois is blijven beschouwen, koos Karel resoluut voor de confrontatie met Frankrijk en voor een alliantie met de concurrerende grootmachten Engeland en het Duitse Rijk. De huwelijken van hemzelf en van zijn dochter moesten deze banden versterken. Op die manier hoopte hij niet enkel zijn territorium ten koste van Frankrijk – in Picardië en elders – verder uit te breiden, maar ook zijn soevereiniteit te vestigen tegenover zijn leenheer, de Franse koning.

Vanaf het uitbreken van de oorlog die bekendstaat als de 'guerre du bien public' in 1465 tot de vrede van Cambrai in 1529 waren de koningen van Frankrijk en de hertogen van Bourgondië – heersers over de Nederlanden – omwille van hun tegenstrijdige belangen in een bijna constante strijd verwickeld. In 1465 legde Lodewijk XI opnieuw de hand op Picardië, gevolgd door het hertogdom Bourgondië in 1477. De Franche-Comté, op keizerlijk grondgebied, bleef uiteindelijk 'Bourgondisch' door de persoonlijke toewijzing aan Margareta van Oostenrijk, dochter van Maria en Maximiliaan. Het graafschap Artesië, dat op het slagveld was betwist, maakte deel uit van de bruidsschat van dezelfde Margareta bij haar verloving met de Franse troonopvolger Karel in 1482. Nadat ze van het hof was weggestuurd, bezegelde het verdrag van Senlis in 1493 voor de komende eeuwen de integratie van het graafschap in de 'Bourgondische' Nederlanden. Artesië behoorde, samen met het grootste deel van het graafschap Vlaanderen tot het koninkrijk. De soevereiniteitsbanden werden in 1529 echter definitief doorgesneden ten gevolge van de toegevingen waartoe Frans I zich verplicht zag na zijn ongelukkige oorlogen tegen Karel V. Deze laatste

weigerde te erkennen dat zijn rechten op Bourgondië verlopen waren, maar hij maakte niet echt aanstalten om het hertogdom te recupereren. Uiteindelijk leverden 65 jaar oorlog Frankrijk Picardië (in 1475) en Bourgondië (in 1477) op. Anderzijds bleef de Salische wet, volgens dewelke de graafschappen Vlaanderen en Artesië bij afwezigheid van een mannelijke erfgenaam naar de Franse kroon zouden terugkeren, dode letter. Ook de Franse invallen in Henegouwen en Luxemburg mislukten. De confrontatie die Karel de Stoute aanging, heeft dan ook op lange termijn geleid tot de versterking van de onafhankelijkheid van de Nederlanden en bijgedragen tot hun interne cohesie.

Een problematische opvolging

Op 5 januari 1477 vond Karel de Stoute de dood bij Nancy, dat hij trachtte terug te winnen van de hertog van Lotharingen. Op de avond van de slag bleef men over het lot van de Bourgondische hertog in het ongewisse. Zijn Portugese arts kon het verminkte lijk van zijn meester pas op 7 januari in de ochtend identificeren. Dankzij een krachtoer van zijn ruiters kreeg Lodewijk XI het nieuws van de nederlaag echter al twee dagen later te horen en werd hij de daaropvolgende dag over de dood van zijn grote rivaal geïnformeerd. De boodschapper die de koning op de hoogte bracht, werd onderweg naar de Nederlanden onderschept. Lodewijk gaf zijn troepen meteen de opdracht om Bourgondië binnen te vallen. De raad van Henegouwen zou op 11 januari over de nederlaag zijn ingelicht, de schepenen van Rijsel een dag later. Het duurde echter lang voor het hof, dat in Gent resideerde, de details te weten kwam en kon bevestigen dat de geruchten gegrond waren. Op 15 januari richtten hertogin Margaretha en prinses Maria nog brieven aan het parlement en de rekenkamers, die sinds 1474 in Mechelen waren gevestigd, om de ambtenaren aan te sporen hun normale activiteiten voort te zetten ondanks de 'onduidelijkheid over de plaats' waar, volgens hen, de hertog zich schuilhield.

De onzekerheid duurde nog meer dan een week voort. Alle autoriteiten drukten hun bezorgdheid uit en stuurden boodschappers op pad om informatie in te winnen. Op 18 januari kwamen de steden van het Gentse kwartier samen om zich te vergewissen van de betrouwbaarheid van het nieuws over de dood van hertog. Twee dagen later arriveerde echter een Engelsman vanuit Nancy in Bergen en hij ontving een betaling voor de boodschap "que mondit seigneur le duc Charles estoit sauvez et que il n'estoit point mort." Nochtans informeerde wapenkoning Charolais dezelfde dag de abt van Saint-Aubert in Cambrai over de omstandigheden van de dood van de

hertog. Op 19 januari draaide de geruchtenmolen toen Margaretha en Maria in Gent in eigen naam een week vroeger dan gepland de Staten-Generaal samenriepen. De leden werden op dat moment echter enkel geconvoceerd om "pourvoir aux nouvelles et urgens affaires qui survenioient journellement." Een dag eerder hadden de twee prinsessen geprotesteerd bij Lodewijk XI die, met als argument van de dood van de hertog, zijn soldaten de opdracht had gegeven om de stad Saint-Quentin te bezetten. In een brief van 23 januari waarin ze de autoriteiten van het hertogdom Bourgondië aanmaande niet op de eisen van de aanhangers van de koning in te gaan, verklaarde Maria nog geen enkele zekerheid te hebben over de dood van haar vader.

Ondanks de aanhoudende geruchten en twijfels kregen de hertoginnen slechts bij toeval duidelijkheid: bij zijn terugkeer uit Nancy op 24 januari gewaagde een dienaar van bastaard Antoon van Bourgondië, die door de hertog van Lotharingen was gevangengenomen, van de dood van de hertog, in de overtuiging dat Margaretha en Maria hiervan al op de hoogte waren. De onderschepping van de officiële boodschapper van het Bourgondische leger door de koninklijke handlangers, het winterweer, de uiteengeslagen troepen, ongeloof over dergelijk tragisch nieuws en de voorzichtigheid van de autoriteiten: de combinatie van deze factoren verklaart de traagheid waarmee de berichten uit Nancy de Nederlanden bereiken. Het contrast met de alertheid van Lodewijk XI is daardoor des te scherper. Op dezelfde 24ste januari richtten keizer Frederik III en zijn zoon Maximiliaan in Wenen een brief tot de nog levend gewaande Karel, waarin ze zich akkoord verklaarden met het voorgenomen huwelijk met Maria. Vooraleer de jonge blonde prins in augustus voor de trouwplechtigheid arriveerde, maakte zijn verweesde verloofde een korte maar bewogen regeerperiode door.

Haar vader had haar helemaal niet voorbereid op enige politieke rol. In 1476 had hij Maria met haar stiefmoeder Margaretha van York de woelige zittingen van de Staten-Generaal in Gent laten voorzitten, omdat hij zelf verwikkeld was in veldslagen tegen de Zwitsers. Die rol bleef puur ceremonieel en Karel behield zichzelf alle beslissingen voor. Maria's band met hertogin Margaretha was wellicht wederzijds affectief: zij verschilden slechts enkele jaren in leeftijd, Karel besteedde bijzonder weinig tijd aan zijn gemalin en dochter, en Margaretha kon in Maria enige compensatie vinden voor haar kinderloosheid, terwijl Maria wellicht enige genegenheid en vertrouwelijkheid waardeerde. Margaretha engageerde zich in de religieuze en artistieke initiatieven van het Bourgondische hof. Zij beschikte over

een niet onaanzienlijke persoonlijke bibliotheek met hoofdzakelijk devotionele teksten en schonk een manuscript met Latijnse historiën aan Maximiliaan, met de eigenhandige opdracht "Votre lealle mere Margarete". Samen met Maria liet zij zich in 1476 als erelid opnemen in de Gentse religieuze broederschap ter ere van de Heilige Anna, en zij staan samen afgebeeld, biddend voor het altaar, op de fraaie openingsminiatur van de ledenlijst. Maria schonk Margaretha in 1477 een groot geïllustreerd manuscript met de Franse vertaling van de kroniek van de graven van Vlaanderen. Tussen deze dames bestond dus dezelfde gevoeligheid voor culturele expressies die aan het Bourgondische hof een hoogtepunt hadden bereikt.

Maria heeft persoonlijk geregeerd van de bekendmaking van haar vaders dood op 24 januari 1477 tot haar huwelijk op 18 augustus. Vanaf dat moment nam haar gemaal krachtens het privaatrecht de rol op van haar voogd en oefende feitelijk de politieke macht uit. Van enig persoonlijk optreden van Maria is in de politieke sfeer niets te merken. Wel getuigde haar zegel van het zelfbewustzijn van de Bourgondische landen door haar af te beelden jagend te paard met een valk op de hand. In de lijn van de kroniek die zij schonk aan Margaretha, liet zij voor de abdij Ter Duinen een reeks portretten schilderen van de Vlaamse graven en gravinnen. Daarin valt het op dat bijzondere aandacht is toebedeeld aan de gravinnen die persoonlijk het graafschap hadden geërfd en dus op eigen titel regeerden, niet louter als gemalin. Tijdens die zeven maanden van haar bewind werd Maria geconfronteerd met de diepe ontevredenheid over het beleid dat haar vader gedurende de twaalf jaar van zijn effectieve bestuur had gevoerd.

De politiek van Karel de Stoute stuitte in de 'landen van herwaarts over' op een even sterke als algemene weerstand. De hertog had inderdaad op autoritaire wijze institutionele hervormingen doorgevoerd die raakten aan diverse gevestigde belangen. Zo had hij van de traditioneel vrijgestelde geestelijkheid zware fiscale achterstallen gevorderd. De vazallen en achtervazallen werden geteld met het oog op de heffing van een taks van een zesde van de waarde van hun leengoederen indien ze zelf geen militaire dienst verrichtten. De lokale overheden zagen zich door de nieuwe centrale instellingen in Mechelen beknot in hun juridische privileges en het administratieve gewoonterecht. Bovenal had Karel de derde stand onderworpen aan allerlei soorten belastingen die tijdens de laatste jaren van zijn regering driemaal zo hoog opliepen als gebruikelijk was tijdens het bewind van Filips de Goede. De vergaderingen die per vorstendom en per kwartier werden belegd om de Staten-Generaal van begin

februari 1477 voor te bereiden, stelden lange lijsten op met klachten over misbruik tijdens de voorbije regeerperiode. Dit maakte deel uit van de gebruiken ter gelegenheid van een opvolging of bij onderhandelingen naar aanleiding van buitengewone financiering. Ze golden als voorwaarden voor de erkenning van de nieuwe vorst en de toekenning van een bede.

In 1477 deden beide omstandigheden zich samen voor: de Staten werden uitgenodigd Maria te erkennen als de rechtmatige opvolgster en haar in die hoedanigheid leenhulde te brengen. Van haar kant trachtte de regering de toezegging te bekomen van nieuwe subsidies om troepen te werven die het verweer van de 'landen van herwaarts over' tegen de aanvallen van het Franse leger konden verzekeren. Het is opmerkelijk dat de Staten-Generaal geen moment hebben gearzeld om Maria als hun nieuwe vorstin te erkennen en om samen onmiddellijk de verdediging van hun territoria tegen de Franse dreiging in handen te nemen. Enkel Luik en Gelre, die kort daarvoor met harde hand door Karel de Stoute waren onderworpen, herwonnen hun autonomie.

Het verdeelde Luxemburg stelde ook een probleem tot het in 1483 vrede sloot met de Lotharingers. Sinds 1475 was het hertogdom de uitvalsbasis voor de militaire operaties van hertog Karel in Lotharingen. De catastrofe van Nancy, die in Luxemburg reeds 's anderendaags bekend was, lokte een snel Lotharings tegenoffensief uit dat resulteerde in de bezetting van verschillende steden en forten. Op 24 januari 1478 tekende hertog René van Lotharingen een verdrag dat hem zijn veroveringen aan de zuidelijke grenzen van Luxemburg deed behouden, bij verpanding en terugkoopbaar. In de lente van 1478 was het de koning van Frankrijk die met zijn troepen het hertogdom binnendrong. De Franse druk werd pas opgeheven toen Maximiliaan in de late zomer van 1480 een wapenstilstand bezegelde met Lodewijk XI. Intussen was de Luxemburgse erfenis opgeëist door verschillende pretendents, onder wie de koning van Bohemen, Vladislav II Jagiello, die de steun kreeg van een deel van de tegen het Bourgondische regime gekante Luxemburgse adel. Maximiliaan slaagde er pas op 7 oktober 1480 in zich in dit gebied als hertog te doen erkennen.

Zelfs zonder het hertogdom Bourgondië, waarin de dynastie was geworteld, en de perifere vorstendommen bleven de Nederlanden 'Bourgondisch'. De onderdanen wilden echter een regering met respect voor hun privileges. De talloze charters die Maria in de eerste helft van 1477 verleende, gingen in de richting van de bevestiging van de rechten en de lokale en regionale tradities die door haar vader systematisch

waren geschonden. Door de aanvallen vanuit Frankrijk, de verzelfstandiging van de door Karel veroverde vorstendommen en weldra ook de opstanden in een hele reeks steden, kon Maria niet anders dan op alle punten toegeven aan de eisen van haar onderdanen. Zij had dringend nood aan hun loyale steun om de haar resterende gebieden te verdedigen. De opvallende stroom van plechtige charters die Maria tijdens de eerste maanden van haar korte persoonlijke regering toekende aan talrijke lokale en regionale gemeenschappen, weerspiegelen dus bepaald niet haar eigen politieke visie, maar de weerzin van zowat alle categorieën van de onderdanen tegen het oorlogszuchtige en autocratische beleid dat haar vader had gevoerd. De Staten-Generaal, die vanaf 3 februari in Gent waren verzameld, presenteerden haar een lijst met negentien algemene artikelen waarvoor ze 'provisie' wensten – dit wil zeggen: een oplossing. Deze punten, die de afgevaardigden in een tijdspanne van enkele dagen opstelden, werden zonder noemenswaardige wijzigingen op 11 februari door Maria bekrachtigd in het Groot Privilege, het eerste constitutionele charter voor alle 'landen van herwaarts over'. Op dezelfde dag werd een analoog charter met 47 artikelen verleend aan het graafschap Vlaanderen, terwijl de stad Gent reeds op 30 januari een bijzonder privilege had ontvangen. Het staat buiten kijf dat de grote Vlaamse steden de touwtjes in handen namen. Op dat ogenblik heeft niemand voorgesteld om het algemeen privilege uit te breiden tot de 'landen van derwaarts over': de Staten van het dynastieke stamland Bourgondië hadden trouwens reeds een verdrag gesloten met de afgevaardigden van Lodewijk XI, dat de integratie van het hertogdom in het koninkrijk domein op 29 januari vooropstelde. De afgevaardigden die in Gent aanwezig waren, manifesteerden zich ook als spreekbuis voor hun afwezige collega's. Zo arriveerde de delegatie uit Holland en Zeeland pas na de toekenning van het Groot Privilege. Hoewel ze in de redactie ervan geen enkele rol hadden gespeeld, werd het door hen op 26 februari niettemin bekrachtigd. Luxemburg, dat verdeeld was tussen aanhangers en tegenstanders van het Bourgondische huis, nam helemaal niet deel. Verschillende afgevaardigden uit Artesië en Boulogne waren bij de besprekingen en de inhuldiging van hertogin Maria aanwezig, maar de bezetting door de Franse troepen zou de toepassing van het Groot Privilege in deze gebieden al snel uitsluiten.

Naderhand heeft men het Groot Privilege van Maria van Bourgondië als de eerste constitutionele tekst voor de Nederlanden in hun geheel beschouwd. Het miste echter systematiek, had bovendien nog geen voorrang op de andere wetten en was veeleer gericht op de bevestiging van de bestaande privileges en gewoonterechten. Wel zouden alle bestuursmaatregelen in tegenspraak met het Groot Privilege

onwettig zijn. Dat het document aanzienlijk korter is dan de akten die aan enkele vorstendommen afzonderlijk werden toegekend, reflecteert de eigen prioriteiten van de afgevaardigden. Alle privileges getuigen van weerstand tegen de haastige, door hertog Karel opgelegde centralisatie: het Parlement en de Rekenkamer van Mechelen werden opgeheven en hun bevoegdheden opnieuw overgedragen aan de regionale raadkamers. De jurisdictie diende in handen te blijven van de lokale en regionale rechters. De verschillende raden moesten worden samengesteld uit competente autochtonen die de taal en het gewoonterecht van het vorstendom kenden en toepasten. Verpachting en alle vormen van corruptie of cumul van ambten werden uitdrukkelijk verboden. De Staten-Generaal behielden zich het recht voor om uit eigen beweging samen te komen, en te beslissen over oorlog en nieuwe tol. De interessantste clausule is echter terug te vinden in de bevestigingsformules van het Groot Privilege, het Vlaams privilege en de Blijde Inkomst van Brabant: hierin verleende de hertogin, in naam van zichzelf en al haar opvolgers, aan iedere onderdaan afzonderlijk het recht om in geval van schending van deze charters elke dienst te weigeren. Deze uitdrukking van passieve weerstand tegen een regering die haar juridische engagementen niet nakomt, vond haar oorsprong in Brabant in 1312, maar bleef grotendeels theoretisch. Dit neemt niet weg dat het de eerste keer was in de geschiedenis van het Europese publieke recht dat dit principe werd opgenomen in privileges van zulke uitgestrekte en belangrijke territoria. In de daaropvolgende eeuwen zouden de Staten-Generaal van de Nederlanden nog vaak naar deze passages verwijzen.

De stedelijke revoltes

Op het ogenblik van de opening van de Staten-Generaal in Gent werd een delegatie, die hoofdzakelijk uit raadgevers van de hertogin, onder wie kanselier Guillaume Hugonet, was samengesteld, naar Lodewijk XI gestuurd om hem te smeken de wapenstilstand te respecteren die hij met hertog Karel in 1475 had gesloten. Ze kreeg slechts kort respijt en een lange lijst met eisen, waaronder het huwelijk van hertogin Maria met de dauphin. De Staten-Generaal besloten vervolgens om een nieuwe delegatie uit eigen rangen af te vaardigen. Op handige wijze slaagde de koning erin twijfel te zaaien bij de onderhandelaars over de houding van de raadgevers van de hertogin. Hun verslag tijdens de vergadering in Gent op 13 maart leidde tot de arrestatie van kanselier Hugonet en gouverneur Guy de Brimeu, heer van Humbercourt, evenals van andere vorstelijke en lokale hoogwaardigheidsbekleders. Intussen rommelde het in Gent. De nieuwe magistratuur die op 18 februari

was verkozen, bestond bijna uitsluitend uit nieuwelingen die een honderdtal van hun voorgangers lieten vervolgen voor corruptie. Op 7 en 9 maart werd een aantal voormalige magistraten gearresteerd en kort daarna rolden de koppen van zes schepenen, beschuldigd van corruptie en collaboratie met hertog Karel. Op 3 april volgde de onthoofding van Hugonet en Humbercourt die in een slecht daglicht stonden door hun loyale diensten aan de overleden hertog en door insinuaties van de koning. Maria smeekte de Gentenaars nog om clementie voor haar naaste raadsheren, maar de volkswoede tegen het wanbestuur eiste zondebokken.

Gelijkaardige revoltes van de bevolking tegen lokale vertegenwoordigers van de, als verdrakkend ervaren, regering van Karel de Stoute braken vanaf 11 maart uit in Brussel, vanaf de 14de in Brugge, de 15de in Antwerpen en Bergen, de 18de in 's Hertogenbosch. Veel andere steden volgden hun voorbeeld. Het volk keerde zich met zijn klachten, die zich onder het voorgaande regime hadden opgestapeld, tegen de lokale autoriteiten. Bij haar inhuldiging moest Maria van Bourgondië het stellen zonder haar meest onbuigzame raadgevers en vele anderen die waren gevlucht, gevangengenomen of de kant van de koning hadden gekozen. Ze kon dan ook niets anders doen dan de eisen in te willigen die de vertegenwoordigers van de opstandige corporaties haar voorlegden. De woede richtte zich niet tot haar persoonlijk, noch tegen de dynastie, en had vaak betrekking op uitsluitend lokale aangelegenheden. Massale toegevingen droegen ertoe bij dat de binnenlandse orde in juni hersteld was.

Maria en Maximiliaan

Op het einde van de zomer van 1477 moest Lodewijk XI zich erbij neerleggen dat de centrale vorstendommen van de 'landen van herwaarts over' het Bourgondische regime hadden geaccepteerd en dat ze vast van plan waren onder deze dynastie verenigd te blijven. In augustus kwam Maximiliaan van Habsburg eindelijk aan in de Nederlanden. Hij werd er warm onthaald door de onderdanen die hoopten dat de mooie, blonde ridder de situatie zou rechttrekken. Het huwelijk met hertogin Maria werd op 19 augustus gevierd in Gent. De verbinding van de Nederlanden aan het huis van Habsburg had ingrijpende gevolgen voor de Europese geschiedenis. Vanaf eind 1477 trachtten de regering en de prins-gemaal de bevoegdheden te recuperen die in de eerste maanden van het jaar waren afgestaan in ruil voor de nodige politieke, financiële en militaire steun. De geboorte van een 'natuurlijke prins', Filips [de Schone] genaamd in Brugge op 20 juli 1478 gaf aanleiding tot grote volks-

vreugde. Ondanks de 'Bourgondische' overwinning in Guinegate, bleef de oorlog in Artesië echter voortduren, met alle daarmee verbonden fiscale en economische gevolgen. De jaren 1480 moeten uit sociaal oogpunt tot de meest dramatische van de eeuw worden gerekend: de prijs van het brood en van andere levensmiddelen verdrievoudigde, de fiscale druk bleef even hoog als in de slechtste jaren van de regering van Karel de Stoute, en de regering ging over tot devaluaties met als enige doel profijt te halen uit de muntslag. Maximiliaan gaf geen blijk van enige affiniteit met de tradities van de sterk verstedelijkte handelsregio die zozeer verschilde van zijn geboorteland Oostenrijk. Zijn autoritaire houding ergerde de stedelingen die graag verwezen naar de privileges die ze van Maria hadden ontvangen. Toen de hertogin op 27 maart 1482 in Brugge stierf ten gevolge van de val van haar paard tijdens de jacht, waren de spanningen reeds hoog opgelopen.

Door het politieke getouwtrek, dat bovenop de economische en sociale problemen kwam en de effecten ervan versterkte, dienden de volgende tien jaar zich zeer moeilijk aan. Het voortduren van de oorlog met Frankrijk had voor de bevolking van de Nederlanden verschillende negatieve gevolgen: de bevoorrading van graan uit Picardië en Artesië was geblokkeerd of onregelmatig. De zeevaart leed onder aanvallen en kaperij uitgevoerd in naam van de koning. De bedien en toelagen bleven op hetzelfde exorbitante niveau als tijdens de laatste jaren van Karel de Stoute. De monetaire manipulaties van de regering tastten de internationale handel en de levensstandaard aan, die reeds te lijden hadden onder de graancrisissen. De vertegenwoordigers op de Statenvergaderingen hadden het bovendien moeilijk met de systematische pogingen van de regering tot verdere centralisatie, die inging tegen de letter en de geest van de privileges van 1477. Dit verklaart de terughoudendheid in mei 1477 van de Staten-Generaal om in te stemmen met het regentschap van Maximiliaan voor zijn – slechts vier jaar oude – zoon. Alle afgevaardigden drongen aan op de vrede met Frankrijk en op monetaire stabilisering, maar enkel de Vlamingen, onder impuls van de Gentenaren, volhardden in de weerstand tegen het regentschap van Maximiliaan. De aanwezigheid in Gent van prins Filip en prinses Margareta, de kinderen van Maria van Bourgondië, was voor de opposanten een belangrijke troef. In de herfst dwongen de Staten-Generaal Maximiliaan de vrede met Frankrijk te aanvaarden, die met de verlovings van zijn dochter Margareta en Karel, de dauphin, werd bezegeld. Haar bruidsschat bestond uit Artesië en Franche-Comté, die de koninklijke aanwinsten moesten vervullen. De Vlaamse afgevaardigden waren tot in de laatste fase aanwezig bij de onderhandelingen en het

sluiten van de vrede van Atrecht, eind december 1482. In april 1483 begeleidden zij Margaretha naar Frankrijk.

Intussen werd het graafschap Vlaanderen in de praktijk bestuurd door de 'Drie Leden', de zo goed als permanente vertegenwoordigers van de grote steden Gent, Brugge en Leper. In juni brachten opstanden in Holland en in het Sticht Utrecht, waar bisschop David van Bourgondië zijn zetel had moeten ontvluchten, Maximiliaan ertoe in Vlaanderen een regentschapsraad te aanvaarden. Die bestond uit drie vooraanstaande ridders van de Orde van het Gulden Vlies – de heren van Ravenstein, Beveren en Gruuthuse – en de vertegenwoordigers van de Drie Leden, en kon van zijn opdracht worden ontheven op een door Maximiliaan te bepalen moment. In ruil bood Vlaanderen hem een royale financiële ondersteuning. Toen Lodewijk XI stierf en het in de noordelijke regio's en Luxemburg rustiger was geworden, kwam er omstreeks de herfst van 1483 voor Maximiliaan een einde aan de omstandigheden die zijn erkenning van de regentschapsraad noodzakelijk hadden gemaakt. Hij aarzelde dan ook niet om de raad begin oktober op te heffen, maar die maatregel wakkerde het conflict alleen maar aan. De Drie Leden – en zelfs sommige edellieden – waren minder dan ooit geneigd de macht aan Maximiliaan over te dragen. De regentschapsraad wendde zich tot het Franse hof en vond er een welwillend oor bij Antoine, bastaardzoon van Filips de Goede en vader van de heer van Beveren. Vanaf november 1484 gingen de troepen van Maximiliaan echter over tot de systematische bezetting van de steden in het Gentse kwartier, waardoor Brugge zich aan de zijde van de vorst schaarde. Dat leidde in juni 1485 tot de onderverping van Gent, de harde kern van de opstand.

In november 1487 flakkerde het verzet weer in alle hevigheid op, het eerst in Gent. De onhandige manoeuvres van Maximiliaan, die een jaar eerder tot Rooms koning was verkozen, hadden tot gevolg dat de Brugse ambachtslieden hem gijzelden en een aantal van zijn raadslieden gevangennamen. De opstand kostte het leven aan verschillende schepenen, beschuldigd van corruptie, en aan de schout van Brugge, een trouwe dienaar van Maximiliaan. Deze ongeziene situatie waarbij een Rooms koning gedurende drie en een halve maand werd gevangengehouden en werd verplicht toe te zien op de terechtstelling van zijn vertrouwelingen op het marktplein, bracht een keizerlijk leger op de been. Voor de aankomst van de troepen in Vlaanderen ondertekenden de Drie Leden met Maximiliaan een akkoord om hem vrij te laten in ruil voor zijn erkenning van een nieuwe regentschapsraad. Vanaf het

moment waarop aan zijn gevangenschap een einde kwam, brak hij zijn eed omdat hij die onder dwang had afgelegd. Zijn gijzelaars, onder wie Filips van Kleef, kozen de kant van de opstandelingen. Nog gedurende vier jaar heerste de interne oorlog, niet alleen in Vlaanderen maar ook in Brabant, Holland en het Sticht Utrecht. De internationale handelaars zagen zich verplicht Brugge te verlaten en naar Antwerpen te trekken, dat trouw was aan Maximiliaan. Zijn luitenant-generaal Albrecht van Saksen, een handiger strateeg en meer diplomatisch ingesteld dan zijn heer, onderwierp in juli 1492 Gent en in oktober Sluis, het laatste bolwerk van de opstand, waar Filips van Kleef zich tot het laatst had verzet.

De terugkeer van de voorspoed

In 1493 sloot Maximiliaan eindelijk een duurzame vrede met Frankrijk: door het verdrag van Senlis keerde zijn dochter Margareta bij hem terug met behoud van haar bruidsschat, de graafschappen Artesië en Franche-Comté. Daarnaast accepteerde hij de inhuuldiging van zijn zoon Filips als vorst van de Nederlanden, waarbij hij er wel over waakte dat de privileges van 1477 buiten de eed vielen. Filips de Schone voerde vanaf dat moment een politiek van verzoening in zijn door oorlogen uitgeputte gebieden. Hij weigerde zelfs de pogingen van zijn vader te steunen om Gelre terug te winnen. Tot de verovering van dat vorstendom door Karel V in 1543 konden de hertogen van Gelre op bijstand van de koningen van Frankrijk rekenen en zaaiden zij terreur op zee, op de rivieren en in de naburige vorstendommen Brabant, Holland, Utrecht en Friesland. De Habsburgse regering reageerde door geleidelijk haar controle over deze gebieden te versterken.

Uit dynastiek oogpunt lag het dubbele, door Maximiliaan in 1496 geregeld, huwelijk van zijn kinderen met de erfprins van Spanje en diens zuster aan de basis van de politieke unie die de toekomstige Karel V in 1516 aan het hoofd zou plaatsen van een enorm territoriaal complex dat zich uitstreckte van Friesland tot de kusten van Noord-Afrika en Sicilië. De oorspronkelijke intenties van de koningen waren nochtans heel anders: de unie moest een dam opwerpen tegen de Franse veroveringen in Italië. De oorlogen in Italië zouden opnieuw en nog gedurende vele jaren de huizen van Valois en Habsburg tegenover elkaar plaatsen. Voor de Nederlanden maakte de Damesvrede, die in 1529 in Cambrai werd gesloten tussen Margareta van Oostenrijk, regentes in naam van haar neef Karel, en Louise van Savoie, moeder van Frans I, een einde aan de soevereiniteit die Artesië en Vlaanderen aan het koninkrijk bond. De droom van Karel de Stoute van een soevereine staat werd eindelijk gere-

liseerd, zij het in een veel bredere context. Zijn politieke keuze voor nauwere banden met het keizerrijk had hiervoor het pad geëffend.

*Wim Blockmans,
emeritus hoogleraar middeleeuwse geschiedenis, Universiteit Leiden*

Vertaling: Ann Kelders

Dit artikel verscheen in de tentoonstellingscatalogus Bruges à Beaune: Marie, l'héritage de Bourgogne, 2000, Parijs en werd door Wim Blockmans aangepast en aangevuld.

WOENSDAG
21.08.19

13.00
Lezing
Lecture

Gratis toegang
Free admission

AMUZ

Edward De Maesschalck

Lezing (Nederlands gesproken) lecture (Dutch spoken)

Edward De Maesschalck, *spreker* lecturer

Maria van Bourgondië

“Dit is het verhaal van de Bourgondische hertogen die werden geboren als prinsen, leefden als vorsten en hoopten als koningen te sterven. Maar koningen zijn ze nooit geworden.” Met die eerste zin zet Edward de Maesschalck meteen de toon van zijn schitterend geïllustreerde standaardwerk *De Bourgondische vorsten*. Laat u onderdompelen in een spannend verhaal over Maria van Bourgondië in de ruimere politieke en maatschappelijke context, met de pest, de Honderdjarige Oorlog, de kruistochten, huwelijken en begrafenissen, toernooien en moordpartijen.

Mary of Burgundy

“This is the story of the Burgundian dukes who were born as princes, lived like monarchs and hoped to die as kings. But they never ascended to the throne.” With these words, Edward de Maesschalck immediately sets the tone for his beautifully illustrated standard reference work *De Bourgondische vorsten* ('The Burgundian Dukes'). Plunge into Mary of Burgundy's exciting story set in a wider political and social context of the plague, the Hundred Years' War, crusades, weddings and funerals, tournaments and assassinations.

WOENSDAG
21.08.19

T.E.M.

VRIJDAG
23.08.19

10.00-16.30
Cursus

KU Leuven,
Campus Carolus

Artistieke hoogdagen aan het Bourgondische hof

Cursus (Nederlands gesproken) course (Dutch spoken)

Edward De Maesschalck, Jasper Gheysen, *docent teacher*

I.s.m. Davidsfonds Academie

Combineer de macht, rijkdom én culturele interesse van de Bourgondische hertogen met de aanwezigheid van uiterst getalenteerde musici in de Nederlanden en u krijgt een sterke voedingsbodem voor muzikale hoogconjunctuur. De polyfonie uit onze contreien vergaarde internationale faam, en succesvolle generaties van componisten en zangers volgden elkaar op. Jasper Gheysen duikt in het boeiende muzikale leven van de tweede helft van de 15de eeuw en Edward De Maesschalck kadert dit binnen een socio-culturele, maatschappelijke en historische context. Schitterende concerten illustreren het verhaal.

Combine the wealth, power and cultural leanings of the Burgundian dukes with the presence of consummately talented musicians in the Low Countries and you have a firm foundation for great feats of musical prowess. The polyphonic music of our region attracted international attention, and generation after generation of successful composers and singers rose to fame. Jasper Gheysen explores the fascinating, flourishing musical scene in the second half of the 15th century, and Edward De Maesschalck provides the social, cultural and historical context. The story will be illustrated with several dazzling concerts.

WOENSDAG
21.08.19

19.15
Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00
Concert

Sint-Pauluskerk

Huelgas Ensemble

Paul Van Nevel, *artistieke leiding* artistic director

Axelle Bernage, Rosemary Galton, Helen Cassano, Sabine Lutzenberger, *cantus* | Olivier Coiffet, Vojtěch Semerád, Loïc Paulin, Stefan Berghammer, Tom Phillips, Matthew Vine, *tenor* | Tim Scott Whiteley, Guillaume Olry, *bassus*

Missa pour quelque paine, à 4 <i>Kyrie</i> <i>Et in terra pax – Gloria</i> <i>Patrem omnipotentem – Credo</i> <i>Sanctus, à 2, 3 & 4</i> <i>Agnus Dei</i>	<i>Cornelius Heyns (voor 1447-1485)</i>
Kyrie Deus creator omnium, à 3	<i>Richard Cox (fl. midden 15de eeuw)</i>
Regina coeli, à 4	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
Agnus Dei, à 3	<i>John Plummer (ca. 1410-ca. 1484)</i>
Missa Ave regina celorum <i>Sanctus, à 4</i>	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474)</i>

Het koorboek van de Bourgondische hofkapel

De Bourgondische hertogelijke familie hield van muziek. Op talloze momenten klonk de beste wereldlijke en religieuze muziek in de kamers en kapellen van het hof. Helaas zijn er uit de tijd van Karel de Stoute en zijn dochter Maria van Bourgondië weinig muziekbronnen overgeleverd. Een manuscript dat ons wel bekend is, wordt bewaard in de Brusselse Koninklijke Bibliotheek onder het catalogusnummer Br 5557. Heraldische symbolen verwijzen duidelijk naar de Bourgondische dynastie, maar of nu Filips de Goede, dan wel Karel de Stoute wordt bedoeld, is niet duidelijk. De afbeelding van een witte roos, het symbool van het huis van York, wijst wel uitgesproken naar Karels derde echtgenote Margaretha van York. Het boek draagt enkele andere mysteries met zich mee. Zo is het moeilijk te bepalen hoeveel scribenten er precies aan hebben gewerkt. Waren het er zeven? En over een exacte plaats van ontstaan blijven we in het ongewisse; exacter dan de Bourgondische Lage Landen en Noord-Frankrijk kunnen we de herkomst niet bepalen. De fysieke toestand van het boek doet vermoeden dat het over meerdere jaren, van de jaren 1460 tot 1470, tot stand is gekomen. Waar we wel 100% zeker van zijn, is de muzikale kwaliteit van de composities

The Choirbook of the Burgundian Court Chapel

The Burgundian royal family loved music. There were countless occasions on which the best of secular and religious music resounded through the chambers and chapels of the court. Sadly few sources of music remain from the time of Charles the Bold and his daughter Mary of Burgundy. One manuscript that we do know of is held by the Royal Library of Brussels under catalogue number Br 5557. Heraldic symbols refer clearly to the Burgundian dynasty: some to Philip the Good and others to Charles the Bold. The depiction of a white rose, the symbol of the House of York, is an emphatic reference to Charles' third wife, Margaret of York. Yet the book still contains a few mysteries within its pages. For example, it is difficult to determine exactly how many scribes worked on it. Were there seven of them? And the exact place where it was produced is also uncertain; we cannot pinpoint its origin any more closely than to somewhere in the Burgundian Low Countries or Northern France. The compilation and physical condition of the book make it likely that it was created over several years, during the 1460s and 1470s. What we are absolutely certain of is the musical quality of the compositions

die Br 5557 bevat: in totaal 65 werken van tien verschillende componisten van het Europese vasteland én Engeland (wat opnieuw wijst naar een band met Margaretha van York). Zo is er de vierstemmige *Missa pour quelque paine* van Cornelius Heyns, vanaf 1447 zanger aan Sint-Donaaskerk in Brugge en het enige werk dat van hem bekend is. De cantus firmus is gebaseerd op de tenor van het gelijknamige driestemmige Franse chanson. Ook de *Missa Deus creator omnium* van Cox is de enige bekende compositie van zijn hand. Van de andere Engelse componist John Plummer zijn slechts vier werken bekend. De oeuvrecatalogus van de overige componisten op dit programma is wel uitgebreider: Guillaume Du Fay componeerde 87 chansons, 22 motetten, en 7 miscycli, waaronder de *Missa Ave regina caelorum*, waarbij het gelijknamige Maria-antifoon als cantus firmus fungeert in de tenorpartij. Ook Antoine Busnois liet een uitgebreid oeuvre na en verwerkte een Maria-antifoon als cantus firmus in zijn motet *Regina caeli*.

that Br 5557 contains: there are a total of 65 pieces by ten different composers from the European mainland and England (which, once again, suggests a link with Margaret of York). For example, there is the four-part *Missa pour quelque paine* by Cornelius Heyns, a singer at St. Donatian's Church in Bruges from 1447 onwards. This is the only piece he wrote that is known to us. The cantus firmus is based on the tenor of the three-part French chanson of the same name. Cox' *Missa Deus creator omnium* is also the only known piece by this composer. We know of four pieces by the other English composer, John Plummer. However the other composers in this concert have a more extensive catalogue of works. Guillaume Du Fay composed 87 chansons, 22 motets and 7 cyclic masses, including the *Missa Ave regina caelorum*, in which the Marian antiphon of the same name functions as the cantus firmus in the tenor part. Antoine Busnois also incorporated a Marian antiphon as a cantus firmus into his motet *Regina caeli*.

Kyrie Gloria Credo Sanctus Agnus Dei

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Kyrie Deus creator omnium

Deus creator omnium
tu theos ymon nostri pie eleyson.
Tibi laudes conjubilantes regum rex
Christe oramus te eleyson.
Laus virtus pax et imperium
cui est semper sine fine eleyson.
Christe rex unice patris almi
nate coeterne eleyson.
Qui perditum hominem
salvasti de morte
reddens vite eleyson.
Ne pereant pascue oves
tue Jesu pastor bone eleyson.
Consolator spiritus supplices ymas
te exoramus eleyson.
Virtus nostra Domine
atque salus nostra in eternum eleyson.
Summe Deus et une vite dona nobis
tribue misertus nostrique tu digneris
eleyson.

Regina coeli

Regina coeli laetare, alleluia,
quia quem meruisti portare, alleluia,
iam surrexit sicut dixit, alleluia.
Ora pro nobis Deum, alleluia.

God, Schepper van het heelal,
Gij, onze trouwe God, erbarm U over ons.
U, Christus, koning der koningen,
U lof toezingend vragen wij, erbarm U.
U, aan wie eer, kracht, vrede, heerschappij
voor eeuwig toebehoren, erbarm U.
Christus, Koning, sinds eeuwigheid de enige
Zoon van de Schepper-Vader, erbarm U.
Gij die het mensdom dat verloren was,
van de dood hebt bevrijd en hebt terug-
geschonken aan het leven, erbarm U.
Laat de schapen van Uw kudde niet verloren
gaan, Jezus, goede herder, erbarm U.
Heilige Geest, vertrooster,
smekend bidden wij u, erbarm u over ons.
Gij, Heer, onze kracht
en ons heil in eeuwigheid, erbarm U.
Hoogste en enige God, heb medelijden met
ons en schenk ons de gaven van het leven
en erbarm U over ons.

Koningin van de hemel, verheug je, halleluja,
want Hij die jij hebt mogen dragen, halleluja,
is verzezen zoals Hij had voorzegd, halleluja.
Bid voor ons, God, halleluja.

Agnus Dei
Sanctus

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Vertaling: Jan Gijssels

WOENSDAG
21.08.19

22.15
Concert

AMUZ

Ensemble Leones

Marc Lewon, *artistieke leiding* artistic director

Els Janssens-Vanmunster, Raitis Grigalis, *zang voice* | Mara Winter, *traverso traverso* | Uri Smilansky, *viola d'arco viola d'arco* | Elizabeth Rumsey, *viola da gamba viol* | Marc Lewon, *zang, luit, cetra & viola d'arco voice, lute, cetra & viola d'arco*

Argentum et aurum	<i>Heinrich Isaac (ca. 1450/55-1517)</i>
Vyol – Urlaub hab der wintter Der sunnen glanst	<i>Neidhart (ca. 1190-na 1236)</i>
Das kchuhorn – Untarnslaf	<i>Monnik van Salzburg (late 14de eeuw)</i>
Do man den gumpel gampel sank	<i>Neidhart</i>
Zergangen ist meins herzen we	<i>Oswald von Wolkenstein (ca. 1376-1445)</i>
Héya, héya nun wie sie grollen	<i>Oswald von Wolkenstein / Nicolaus Krombsdorfer (ca. 1415-1488)</i>
Hermann Edlerawer	<i>Hermann Edlerawer (ca. 1395-ca. 1460)</i>
My ladi, myn happ Soyt tart tempre / Je languis	<i>Anoniem (ca. 1400)</i>
Ave tota casta virgo Le serviteur	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474) / bewerking: Anoniem</i>
So steh ich hie auff dieser erd Ich sachs ains mals Es sassen höld in ainer stuben Gespile, liebe gespile güt	<i>Anoniem (einde 15de eeuw)</i>
Von osterreich – Sig, säld und heil	<i>Anoniem (midden 15de eeuw)</i>
Seigneur Leon	<i>Guillaume Du Fay</i>
D'ung plus amer	<i>Anoniem (ca. 1500)</i>
Maria zart	<i>Pfabinschwantz (ca. 1500)</i>

Argentum et aurum – Een fortuinlijk huwelijk

Trouw aan Oostenrijks officieuze motto 'Tu felix Austria, nube' (Jij, gelukkig Oostenrijk, moet trouwen), huwde Maximiliaan in 1477 met Maria van Bourgondië. Dankzij die Habsburgs-Bourgondische unie werd Maximiliaan een van de machtigste mannen in Europa. Hij kon echter geen honkvast staatshoofd zijn; de vele verantwoordelijkheden (en oorlogen) verplichtten hem tot vele reizen.

Het paleis in de Tirolse hoofdstad Innsbruck, die sinds de machtsoverdracht van aartshertog Sigismund in 1490 ook onder Maximiliaans verantwoordelijkheid viel, zou zijn meest geliefde toevluchtsoord worden en uitgroeien tot een belangrijk cultureel centrum van zijn rijk. Maximiliaan organiseerde er meermaals religieuze en wereldlijke feesten die door talrijke internationale gasten werden bijgewoond.

Van zowel Sigismund als van zijn vader keizer Frederik III erfde Maximiliaan de hofkapellen. Maximiliaan wierf ook nieuwe zangers en instrumentalisten aan, waardoor zijn persoonlijke hofkapel kon wedijveren met de Bourgondische hofkapel die hij zich herinnerde uit zijn jongere jaren in de Lage Landen. Heinrich Isaac werd als huiscomponist aangesteld en we weten dat Maximiliaan aan het begin van de 16de eeuw niet alleen

Argentum et aurum – Marry your fortune

True to Austria's unofficial motto 'Tu felix Austria, nube' (Thou, happy Austria, marry!), Maximilian wed Mary of Burgundy in 1477. The union between the Habsburgs and Burgundy made Maximilian one of the most powerful men in Europe. However, he could not afford to be a head of state who stayed in one place: his many responsibilities (and wars) obliged him to travel much of the time.

The palace in the Tyrolean capital Innsbruck, which had also been ruled by Maximilian since the transfer of power from Archduke Sigismund in 1490, would become his favourite refuge, growing into an important cultural centre in his empire. Maximilian organised several religious and secular feasts there that were attended by many international guests.

He inherited the court chapels of both Sigismund and his father, Emperor Frederick III. Maximilian also recruited new singers and instrumentalists, creating a personal court chapel that rivalled the Burgundian court chapel he remembered from his youth in the Low Countries. Heinrich Isaac was appointed as his in-house composer, and we know that at the beginning of the 16th century, besides paying a

een grote zangersgroep betaalde, maar ook 28 instrumentalisten, waaronder organist Paul Hofhaimer.

In Oostenrijk bestond al een grote muziektraditie. De liederen van minnezanger Neidhart werden nog in manuscripts gekopieerd in de jaren 1431-1435. De kans is groot dat Maximiliaan niet alleen deze liederen heeft gehoord, maar ook die van de Zuid-Tirolse Oswald von Wolkenstein.

Naast monodische liederen werden tot op vandaag ook polyfone liederen overgeleverd. Sommige Oostenrijkse bronnen bevatten niet enkel Duitstalig, maar ook Frans en zelfs Engels repertoire, dat al omstreeks 1400 in de Alpen werd verspreid. Hermann Edlerawer, cantor aan de Stefansdom in Wenen van 1441 tot 1444, imiteerde de muziek van Du Fay. Diverse gasten van Maximiliaans feesten schreven over de muziek die ze in Innsbruck hadden gehoord.

Wie het Oostenrijkse muziekleven van die tijd verder wil exploreren, kan zich verdiepen in de resultaten van het onderzoeksproject *Musikleben des Spätmittelalters in der Region Österreich* dat onder leiding van Birgit Lodes aan de universiteit van Wenen werd uitgevoerd. <https://musical-life.net>

large group of singers, Maximilian also employed 28 instrumentalists including the organist Paul Hofhaimer.

Austria already had a significant musical tradition. The songs of the minnesinger Neidhart were still being copied into manuscripts in 1431-1435. There is a good chance that Maximilian heard these songs as well as those of the South Tyrolean Oswald von Wolkenstein.

Besides monodic songs, polyphonic songs have been handed down to us today. As well as songs in German, some Austrian sources contain French and even English repertoire that had been disseminated in the Alps by as early as the year 1400. Hermann Edlerawer, the cantor at the Stephansdom in Vienna from 1441 to 1444, was an imitator of Du Fay. Various guests at Maximilian's feasts wrote about the music they had heard in Innsbruck.

Those who would like to explore the Austrian musical scene at the time in greater depth can examine the results of the research project *Musikleben des Spätmittelalters in der Region Österreich* conducted under Birgit Lodes' leadership at the University of Vienna. <https://musical-life.net>

Argentum et aurum

Argentum et aurum non est mihi quod autem habeo, hoc tibi do.

Petrus quidem servabatur in carcere oratio autem fiebat pro eo sine intermissione ab Ecclesia Dei.

Angelus autem Domini lumen refulsit in habitaculo carceris percussoque latere Petri, excitavit eum et surrexit velociter.

Zilver en goud bezit ik niet; wat ik echter wel bezit; dat geef ik.

Petrus nu zat gevangen in een kerker; er werd echter onafgebroken voor hem gebeden door de Kerk Gods. En de engel des Heren liet licht stralen in de kerker waarin hij was ondergebracht. Hij stootte Petrus in zijn zijde, wekte hem en deed hem snel opstaan.

Vyol - Urlaub hab der winter

Vrlaub hab der winter
vnd dar zu der kalte sne!

Vns cumpt ein summer linder,
man siht anger vnd den kle
gar sumerlich gestellet.

Jr ritter vnd ir frawen,
ir sult auff den mayenplan
den ersten viol schawen,
der ist wunneclich getan,
die zeit hat sich gesellet.

Jr sult den sumer grußen
vnd alles sein ingesinde,
er kan den kumer púzzen
vnd fert da her so linde.

So wil ich auff den mayenplan,
den ersten viol suchen:

Got geb, das es mir wol ergan,
der zeit wil ich geruchen,
seit si mir wol geuellet.

Do ging ich hin vnd her,
hincz ich vant das plumelein.

Do vergas ich aller swar,
zuhant do wolt ich frolich sein.
Vil lawt begond ich singen,

Verlof heeft de winter
en ook de koude sneeuw!
Nu komt een milde zomer:
je ziet 't dorpsplein en de klaver,
helemaal klaar voor de zomer.

Julie ridders en dames,
jullie moeten op de meiweide
naar het eerste viooltje zoeken.
Dat is zo sierlijk gebouwd!
Het jaargetijde is nu gekomen.

Julie moeten de zomer groeten
en al zijn 'bedienden' erbij,
hij kan zorgen doen verdwijnen
en toont zich zo teder.

Daarom wil ik naar de meiweide gaan,
om het eerste viooltje te zoeken:
God, help dat het me lukt.
Ik wil van dat jaargetijde genieten,
omdat het mij zo goed bevalt.

Daar ging ik heen en weer,
tot ik het bloempje vond.
Toen vergat ik alle droefenis
en werd tegelijk goedgeluimd.
Luidkeels begon ik te zingen,

wann auf die selben plumen
do gesturczt ich meinen hut,
das ich mich dorste rumen,
wann es dauhte mich so gut,
mir solte wol gelingen.
Das sach ein vilczpawr
hynder mir in einem tal.
Es wart jm seit zu sware,
das er treib so reichen schal.
Ich wan, der vngelimpfe
zucket auff meinen hut,
vnd sein pruder Hinke,
sorgen er dar vntter layt.
Do begund mich sorgen zwingen.

Do ging ich sunder tawgen
auff die purck vnd redt also:
"Die red ist one lawgen,
ir sult alle wesen fro;
ich han den sumer funden!"
Die herczogin von Payren
die furt ich an meynen hant,
mit pfeffen, vidlern, flayren.
Frewde was vns wol bekant
al zu den selben stunden.
Do sprach ich zu der raynen:
"Kniet nider vnd hebt auff den hut,
jr lat den sumer scheinnen,
wann daz tunckt vns so gut!"
Die minneclich rainew
die pott dar ir weiße hant,
sie pürt den hut allein,
sorg sie dar vnder vant.
mein frewd die waß verschwunden.

Do sprach die herczoginne:

nadat ik over datzelfde bloempje
mijn hoed had gelegd,
om mij ermee te kunnen tooien,
want ik dacht er zo in te slagen
dat het me goed zou lukken.
Dit zag een ruwe boer,
achter mij, in een dal.
Later berouwde hij,
dat hij het overal rondbazuinde.
Ik geloof dat de schoft
mijn hoed optilde
en samen met zijn broer Hinke
'zorgen' eronder legde.
Zo begonnen mijn zorgen.

Ik ging toen zonder erover te zwijgen
naar de burch en sprak als volgt:
"Wat ik vertel, is geen leugen:
jullie moeten allemaal blij zijn;
ik heb de zomer ontdekt!"
De hertogin van Beieren
leidde ik aan de hand,
met fluitisten, violisten en blazers.
We waren vol van vreugde
in deze uren.
Toen zei ik tegen de volmaakte vrouw:
"Kniet neder op de hoed op
om de zomer te laten stralen,
want dat lijkt ons gepast!"
De beminnelijke, pure vrouw
bood haar witte hand aan
en tilde de hoed alleen op,
daaronder vond ze 'zorgen'.
Mijn vreugde was verdwenen.

Toen sprak de hertogin:

"Her Neithart, das habt ir gethan,
des ich mich wol versinne.
Dy smacheit die muß mir nahet gan
vnd mag ew wol gerewen.
Pey allen meinen tagen
geschah mir nye so leit,
das ich es dorste sagen.
Zu frewden pin ich vnbereit,
mein laid das wil sich newen."
So waffen vber mich jimmer!
Ich wolt, das ich were tod,
nw muß ich leyden kummer,
ich kom nye in großer not.
Die volgetane munde
die muß ich von schulden clagen,
da ich mich von jn kunde.
Das leit sol ich armer tragen,
das habt auff mein trewen.

An einem lobentancze
ging Irrenper vnd Irrenfrid
mit irem rosenkrancze.
Roßwein, Goßwein vnd der Smid
die wurden faste singen,
vnd der junge Lancze
vnd sein pruder Vczenger,
Friczper vnd Rancze.
Gener plaß, nu tret her,
lat newe sporen clingen!
Jr warn zwen vnd treißig,
die verlorn doch ir tencke pain.
Einer der hieß Reiczig,
wie ser er vber den bühel grain:
"Verflucht sey der sumer,
den der Neithart erste vant!
nw muß wider leyden kumer,

"Heer Neidhart, u hebt dit gedaan!
Ik weet dit al te goed.
Deze schande treft mij hard
en u zal ze nog berouwen!
Mijn hele leven lang
werd ik niet zo gekwetst,
durf ik wel te zeggen.
Mijn vreugde is nu voorbij,
mijn lijden is weer terug."
Eeuwig verdriet voor mij!
Ik wou dat ik dood was,
nu moet ik pijn lijden,
nog nooit was mijn nood zo groot.
Om deze schone handen
moet ik nu terecht treuren,
omdat ik overmoedig werd voor hen.
Arme ik moet dat lijden nu dragen,
ik zweer het op mijn ziel.

Naar een lofdans
gingen Irrenbär en Irrenfried
met hun rozenkransen.
Rosswin, Gosswin en de smid,
zongen krachtig,
en ook de jonge Lanze
en zijn broer Utzenger
en Fisper en Ranze.
Jij platvoet, kom erbij
en laat je sporen rinkelen!
Ze waren met tweeëndertig,
die allemaal hun linkerbeen verloren.
Eén van hen was Reizig,
hoe luid hij over de heuvel riep:
"Vervloekt is de zomer,
die Neidhart als eerste ontdekte!
Nu moeten we weer pijn lijden,

das der veiol sey geschant!
Nw mug wir nymmer springen."

Der sunnen glanst

Der sunnen glanst vns von dem himel
scheinet, man siecht schon gefeinet
haid anger grünet
wis vnd alle tal.
Der may wil vns winters chraft ergecen
neues laub an seczen,
es gruenent este die ee warden val.
Haid anger vnd das geulde.
bechlait mit neuem plúd.
Da fur lob ich ains rainen weibes pilde
die macht mir trauern wilde.
Ir lieblich gutlich lachen
mir sanft tuet.

Wol mocht mich die fraue mein gefreyen,
gamillen pluemen stráuen,
wenn so lieblich lachen wil ir mund.
Irer schon der mócht
ain landt gar wol geniessen.
Plicke stral die schiessen,
liebleich czeschauen meins herzen
grunt. Ein engel in dem trone
der czarten ist geleich.
Si treit ob allen frauen wol die chrone.
Die stet ir so schone!
Nu wer gesach
ye weib so mynnichleich?

Der meinen frauen wil ich furbas singen.
Ich hoffe mir gelingen.
Die oden goch die huben ainen tancz.
Ekkerúd der czimbt sich so résse.

vervloekt zij het viooltje!
Nu kunnen we nooit meer dansen."

Vanuit de hemel schijnt de zon op ons,
je ziet mooi vijfjnd
de heide en de brink,
weilanden en dalen groen worden.
De meimaand wil ons na de winter
amuseren, van nieuwe bladeren voorzien,
takken worden groen, die ooit nog vaal
waren. De heide, de brink en de velden
zijn met verse bloesem bedekt.
Maar meer dan al dit prijs ik het beeld
van een vrouw die mijn verdriet op de
vlucht jaagt. Haar vriendelijke glimlach doet
mij goed.

Mijn dame zou me blij kunnen maken
en kamille voor me strooien,
zolang haar mond maar lieflijk lacht.
Haar schoonheid zou
een heel land kunnen genezen.
Haar ogen schieten bliksemschichten,
om lieflijk tot op de bodem van mijn hart te
blikken. Een engel op de hoogste troon
lijkt op de beminnelijke dame.
Ze draagt de kroon boven alle vrouwen.
Die staat haar zo schoon!
Wie heeft er ooit
zo'n beminnelijke vrouw gezien?

Voor mijn dame wil ik altijd zingen!
Ik hoop erin te slagen.
De domme kerels kwamen samen om te
dansen. Eckenrúde had een hoge dunk van

ein offen tier er frésse.
Der trueg cze schauen ainen rosen
chrancz, den nam er frideraune.
Darumb czurnt engelmar.
Sich hub ein fliehen da uon
limmenzaune. Sein pruder der hiess
haune, der muest da lan die hauben czu
dem hare.

Premekint der deucht sich chukken
vnd wolt auch chrenczel czucken,
dem wart ein strach mit einem
cholben gross.
Darczu so sach man gnapelraus den
frechen: "Ich wil dirs helfen rechen,"
er sprach: "wo sind vnser streit genos?"
Der wurden mer dann hundert
die sprungen an den tancz.
Der wurden ettweuil da besundert
ich main die óden chunder.
Der streit czergie vmb
ainen rosen chrancz.

Das frideraun ir spiegel ward
czebrochen, das ward also gerochen:
darumb ir czwen vnd dreissick beliben
tod. Vechten sach man von in auf der
haide. Mir wart nie mer so laide,
der fridman kam.
Cze hant man fride pot.
Der uoyt von osterreich
tet meinem herzen czoren.
Si musten all von ein ander weichen.
recht als die pfaben sleichen.
Seu sprungen nicht
ir fuess waren halb verloren.

zichzelf – laat hem een kameel eten!
Hij paradeerde met een rozenkrans,
die hij van Friederun had gestolen.
Daarom kookte Engelmar van woede.
Leimenzaun ging ervandoor.
Zijn broer, die heette Haune,
moest zijn hoed samen met zijn haar
achterlaten.

Bremekind dacht dat hij slim was
en wilde ook kransen stelen,
die kreeg een klap met een
grote kolf.
Daar zag je ook de brutale Schnabelfink:
"Ik wil je helpen wraak te nemen,"
riep hij, "waar zijn onze strijdmakkers?"
Daar kwamen nu meer dan honderd,
die mee in de dans "sprongen".
Er werden er een paar afgezonderd,
ik bedoel de domme beesten.
De strijd ging maar
om één rozenkrans!

Dat Friederuns spiegel werd gebroken,
werd als volgt gewroken:
tweeëndertig bleven daarvoor dood achter.
Je zag ze met zwaarden vechten op de heide.
Nooit heb ik meer getreurd, dan toen
de bemiddelaar kwam.
Vrede werd gesloten.
Zo heeft de voogd van Oostenrijk
mijn hart woedend gemaakt.
Ze moesten elkaar allemaal verlaten,
wegsluipen als pauwen.
Springen ging niet meer:
ze misten hun halve benen.

Das kchuhorn – Untarnslaf

Das kchuhorn

*Vntarn ist gewonlich rede ze Salzburg,
vnd bedëutt so man izzet nach mittem
tag über ain stund oder zwo.*

Untarnslaf
tut den sumer wol
der an straf
liblich ruen sol
pey der diren
auf dem stro;
in der stiren
macht ez fro.

"Ich muzz hyn, mein traut gesell,
ich hab zelang geslaffen hy pey dir."
"Traut gespil, ge wy got well, ich laz
dich schaiden nicht so pald von mir."
"Ja sint dy kchü noch vngemolchen,
darvmb ist mir gach;
gespottet wurd mir von den volchen,
sold ich treiben nach."

Ain frische wolgemute diren
kan vnd waiz gelympf.
Dar vmb sorg nyman vmb dy yren,
es ist nür yr schympf.

Dy mit lust
dem gesellen gut
drukt sein Brust
– hey wy wol ez tut –
der ist zoren,
wer sey wekt
mit dem horen

De koehoorn

*'Untarn' is een gebruikelijke uitdrukking in
Salzburg, Oostenrijk, die de etenstijd tussen
een en twee uur 's middags aanduidt.*

Middagslaap
doet goed in de zomer,
als je zorgeloos
kan rusten,
bij de koeienmaagd
op het stro –
beiden maakt het
fris en vrolijk.

[Zij:] Ik moet gaan, mijn beste vriend,
ik heb te lang hier bij jou geslapen.
[Hij:] Mijn hartenlief, ga als je kan,
ik zal je een tijdje niet laten gaan.
[Zij:] De koeien zijn nog niet gemolken,
daarom ben ik bang;
ze zullen me zeker uitlachen,
als ik de laatste ben.

Een frisse, mollige meid,
die weet wel wat ze doet.
Het gaat niemand wat aan
hoe ze zich vergenoegt.

Met lust
omarmt ze
haar vriend zijn borst,
– o, wat doet dat goed –
vervloekt is
hij die hen wekt,
hen met de koeihoorn

vnd erschrekt.

"Herczen trost, wy wol ich spür,
daz du mir pist ain vngetrëuez weib."
"Dinst vnd lon ich gar verlür ;
wizz got nit, daz ich lenger hy beleib.
gehab dich wol, ich kûm her wider,
so ich peldist kan,
vnd leg mich wider zu dir nyder,
herczen libster man."

In dem lauzz,
so der herter schreit:
"Ho treib auzz,
hoho des ist zeit."
sy erwachet
nach der mü;
vnbesachtet
sint dy kchü.

Das fügt wol ainem armen knecht,
dem gut vnd mut stet all zeit in dem
saus; gold vnd vechs ist ym nit recht,
ym fügt vil paz dy dyren in dem haus;
wenn sy des morgens fru wil haiczen,
so wekt sy yn vor.
Sein hercz kan sy zu frëuden raiczen,
daz ez swebt enpor.

Do man den gumpel gampel sank

Do man den gumpel gampel sank
do stund so hach der mein gedank.
Der ist nu so gar verdorben.
Verfluhet müsse sein die weil
mir hat ein haidinischer pfeil
vil grosse sorg erbarben.

doet schrikken.

[Hij:] Mijn alles, ik weet heel goed
dat je – als je gaat – niet trouw zal zijn.
[Zij:] Dienst en loon verlies ik, God
beware, als ik nog langer bij jou blijf.
Vaarwel, ik kom zeker terug,
zo spoedig en snel als ik kan
en ik leg mij weer naast u,
allerliefste man.

Op de schuilplaats.
Hoor hoe de herder roept:
"Ho, kom naar buiten,
Ho, ho het is tijd."
Ze ontvlucht
het liefdeswerk
en onverzorgd
zijn haar koeien.

Dat gebeurt er met een arme knecht,
die onbekommerd zijn tijd verdrijft.
Hij heeft goud noch hemelijn nodig;
bij hem past de koeienmaagd in huis.
Voordat ze het 's morgens verwarmt,
wekt ze hem
en geeft ze hem zo veel liefdesgeluk,
dat hij begint te zweven.

Toen ze de 'heupwieger' zongen,
was ik in een goede bui.
Die is nu helemaal verdwenen.
Verdomd het ogenblik
waarop een heidense pijl
me zo in gevaar bracht.

Wie gern ich freuden pflēge
ob mir nicht nahen lege
ein schrancz die ist vnnwēge.

Ich chom gefaren uber mer
da cham ein vngefuges her
mit chaiser Fridreichen.
Wir zogten in der haiden lanndt.
Ich wart geschossen so ze hannt
von dem must ich entweichen.
Do wir seu an geriten,
wie uast wir mit in striten.
Ir swert uil sere sniten.

Do ich so gar verczagt was
vnd auch des schuss vil chaum genas,
von dann must man mich tragen.
Ich nie mer in grosser not.
Mir wart so nahen nie der tod,
bey allen meinen tagen.
Ich lag in dem ellende.
Got meinen chumer wende
vnd mich ze lande sende.

Mit chaiser Fridreichs her
mit gear ich nymmer mer
in salhen vngelingen
als mir wart auf der uert chund.
Chem ich noch haim ze land gesund
so wolt ich aber singen
von manigem torpere
vnd wesen si mein swere.
Wie fro ettleicher were.

Der erst wer der engelmär,
der ist so vnuerswigen gar.

Ik zou zo graag vrolijk zijn,
als deze onaangename verwonding
mij niet zou hebben geraakt.

Ik was over de zee gevaren
met een enorm leger
onder keizer Frederik.
We trokken naar het Sarazenenland.
Onmiddellijk trof mij een schot
en daarom moest ik mij terugtrekken.
Toen we hen aanvielen:
hoe heftig vochten wij met hen.
Hun zwaarden sneden echter diep!

Toen ik alle moed verloren had
en ik net van het schot was bijgekomen,
moesten ze me wegdragen.
Nooit meer was ik zo in nood.
Nooit nog was de dood zo dichtbij,
mijn hele leven lang.
Daar lag ik, in een vreemd land.
Keer om, God, mijn lijden
en breng me weer naar huis!

Nooit meer volg ik
het leger van keizer Frederik
naar zo een debacle
als ik het tijdens deze tocht beleefde.
Als ik gezond naar huis zou komen,
dan zou ik weer dichten
over veel boerenknapen
en ze zouden mijn noodlot kennen.
Velen van hen zouden gelukkig zijn.

De eerste was Engelmar,
die niets verzwijgen kan.

Das im der crump sein snallen
das ers acht saget: "Hie!"
Vnd dennoch maniger der sein were fro
das er vor in allen
wurd an der gschray erslagen
vnd das sein oder chragen
müst noch die secke tragen.

Doch wais ich zwen dorff chnaben
die enruchten das ich wer begraben.
So ziment sich so wāhe.
Das ist limmenzaun vnd irrenfrid.
Der in die oren paide ab snit
wie gern ich das sēhe.
So hiet mein sorg ein ende
prant man seu durch die zende
so seu der teufel schende.

Do ich cham aus der hereuart
ich want seu hieten sich verchert
von irem vngeliphnen.
Do vandt ich den Berenreutt.
Der steckt noch inder alten heut
vnd wolt mir slahen schrimphenn.
Lass wir die torschen layen
in iren dicken troyen
enphahen wir den mayen.

Do ich ersach der pluemen schein
secht do zergie dew swere mein
deu wis het schone chlaide.
Das was des lieben mayen plued.
Des freud sich do mein gemüet
mir was uil luczal laide.
Wol auff ir stolczen maide
vnd springent von der haide

Dat zijn mond scheef moge worden,
zodat hij alleen nog "Acht!" roept!
Zeker zou iedereen blij zijn,
als hij publiekelijk
niet meer kon roepen,
en zijn achterbakse nek
zakken zou moeten dragen.

Ik ken nog twee dorpsknapen,
die mijn begrafenis niet zouden betreuren.
Die zijn zo vol van zichzelf.
Dat zijn Leimenzaun en Irrenfried.
Als iemand beiden de oren afsneed,
zou ik dat met genot aanzien.
Tot rust zou ik komen,
als ze werden gebrandmerkt,
alsof door de duivel gemarkeerd.

Toen ik van de veldtocht naar huis kwam,
dacht ik dat het nu voorbij was
met hun schandelijke gedrag.
Toen trof ik Bärenreut.
Die stak nog in zijn oude vel:
hij wilde meteen weer wonden toebrin-
gen! Laten we de narren
in hun dikken jassen zitten
en de maand mei begroeten!

Toen ik de bloemen zag glanzen,
zie daar: mijn lijden verging,
de weide is in haar mooiste kleed.
Het was de bloemenpracht van de
lieflijke mei. Hoe verheugd was mijn hart
daarover, en weg was alle weemoed!
Kom nu, jullie mooie meisjes,
en dans in de velden,

dem winter allze laide.

Zergangen ist meins herzen we

Zergangen ist meins herzen we,
seid das nu fliessen wil der snee
ab Seuser alben und aus Flack,
hort ich den Mosmaier sagen.
Erwachet sind der erden tünst,
des meren sich die wasser rúnst
von Castellrut in den Isack,
das wil mir wol behagen.
Ich hör die voglin gros und klain
in meinem wald umb Hauenstain
die musick brechen in der kel,
durch scharpfe nőtlin schellen,
auf von dem ut hoch in das la,
und hrab zu tal schon auf das fa
durch manig süsse stimm so hel;
des freut eu, gút gesellen!

Was get die red den Plätscher an?
Mein singen mag ich nicht gelän,
wem das missvall, der lass mich gän
und sei mir heur als verd!
Ob mir die vaigen sein gevar,
noch tröst ich mich der frummen zwar,
wie wol das heuer an dem jar
valsch böse munz hat werd.

Verswunden was meins herzen qual,
do ich die ersten nachtigal
hort lieplich singen nach dem pflüg
dort enhalb in der Matzen.
Da sach ich vierstund zwai und zwai
gewetten schon nach ainem rai,
die kunden nach des Mutzen fúg

opdat de winter zich moge ergeren.

Voorbij is mijn hartenpijn,
nu de gesmolten sneeuw
van de Seiseralp en de Flaggeralp
stroomt, zoals ik van Mosmaier hoorde.
De bodemmist ontwaakt,
de waterlopen zwellen aan
van Kastelruth tot in de Eisack,
dat maakt me werkelijk blij!
Ik hoor hoe de grote en de kleine vogels
in mijn woud rondom Hauenstein
de muziek in hun bek ontleden,
doordat ze reine, sierlijke noten laten
klinken, van 'ut' omhoog naar 'la'
en bevallig weer afdalend naar 'fa'
met veel zoete en luide stemmen;
verheug je, lieve vrienden!

Wat gaat de "Plätscher" dit nieuws aan?
Met zingen kan ik nu eenmaal niet
ophouden; wie er niet van houdt, die moet
me met rust laten, ik geef er geen zier om.
Ook al zijn de bozen me kwaadgezind,
dan richt ik mij toch tot de welwillenden,
en dat terwijl dit jaar ook waardeloze
valse munten waardevol zijn.

Mijn hartenpijn verdween,
toen ik de eerste nachtegaal
achter de ploeg betoverend hoorde
zingen, ginder in de Matzen-weide.
Ik zag daar vier paren ossen
netjes op een rij,
die op Mutznrs wijze

wol durch die erden kratzen.

Wer sich den winder hat gesmuckt
und von der bösen welt verdruckt,
der freu sich gen der grünen zeit,
die uns der mai wil pringen.
Ir armen tier, nu raumt eur hol,
get, sücht eur waid, gehabt eu wol!
Perg, aw und tal ist rauch und weit,
des mag eu wolgelingen.

Was get die red den Plätscher an ...

Wol auf, ir frummen, und seit gail!
Wer eren pflegt, der wúnscht uns hail.
Kain schand niemand glosieren mag,
wie scharpf man si betrachtet.
Es ist ain alt gesprochen wort,
recht tún, das sei ain grosser hort,
wann es kompt alles an den tag;
oft ainer des nicht achtet.
Her Christan in der obern pfarr,
zwar der ist sicher nicht ain narr,
wer in wil teuschen auf dem stück,
der múss gar frú erwachen.
Er beit ain weil und doch nicht lang,
darnach so fiermt er aim ain wang,
das im vergen sein valsche túck,
des er nicht mag gelachen.

Heýa, heýa nun wie si grollen

Heýa, heýa nun wie si grollen
dort auf dem riten dýe geschwollen
wie lang sol wir den spot verdollen
ir ritter und guet knechte?

bekwaam de aarde opwroetten.

Wie tijdens de winter is weggekropen
en zich voor de boze wereld heeft verstopt,
die mag zich nu op het groene jaargetijde
verheugen, dat ons de maand mei schenkt.
Jullie arme schepsels, kom uit je holen,
loop, zoek een sappige weide en laat het
jullie goed gaan! Berg, weide en dal zijn
groen en welig, daar zullen jullie je zeker
goed voelen.

Nu dus, kom, jullie eerlijken en wees blij!
Wie eervol is, wenst ons het allerbeste.
Er is geen wangedrag weg te praten,
hoe je het ook wendt of keert.
Een oude zegswijze luidt:
goede daden zijn de hoogste beloning,
want alles komt aan het licht –
wat velen vergeten.
Heer 'Christian' van de 'hoge parochie',
die is zeker geen domkop:
wie hem in iets wil bedriegen,
moet wel echt vroeg opstaan.
Hij wacht een tijdje af, maar niet lang,
dan 'confirmeert' hij diegene zijn wang,
zodat zijn valse sluwheid wordt gebannen
en ook het lachen vergaat.

Hé hé, hoe ze tieren, daar ginder
op de 'Ritten', de hoogmoedigen.
Hoe lang moeten we de spot nog verdragen,
jullie ridders en goede knechten?

My ladi, myn happ

My ladi myn happ and all myn helé
mercy dier swet a
why doe ge me al this wo
sich i haue loued iow so weil
and euermor wil doe so.
Think ich vpon iour worthines
that well is of my wo.
For godis loue
beth no lenger my fo.

Ave tota casta virgo

Ave tota casta virgo
intemerata puellaque
etiam luminis claritatem
dum genuisti.
Omnis factura collaudat
te genitricem.
O sancta genitrix iugiter
te petimus omnes:
Virgo mitis, pia: duc nos ad gaudia.
Hic nos ille locet
qui sine fine manet.
Omnis factura collaudat te
genitricem.

So stee ich hie auff diser erd

So stee ich hie auff diser erd.
Ja tröstet mich laider niemantz mer.

Ich sachs ains mals

Ich sachs ains mals
den liechten morgensterne,
pei meinem puelen
so wär ich also gerne,
So mag es laider nit gesein.

Mijn vrouw, mijn vreugde en mijn heil,
wees genadig, mijn geliefde,
waarom bezorg je me zoveel verdriet,
terwijl ik je altijd oprecht heb liefgehad
en dat altijd zal blijven doen.
Denken aan jouw waardigheid,
doet me al lijden.
In naam van Gods liefde,
wees mij niet langer vijandig.

Wees gegroet, geheel zuivere vrouwe en
nog onbezoeidelde maagd,
zelfs terwijl u het licht in volle klaarheid
ter wereld bracht.
De hele schepping looft u
als moeder van God.
O heilige moeder,
wij allen vragen u onophoudelijk,
leid ons naar de vrome hemelvreugde.
Moge Hij die leeft in oneindigheid
ons hier een plaats gunnen.
De hele schepping looft u als moeder
van God.

Zo sta ik op deze aarde.
Ja, er troost mij helaas niemand meer.

Ooit zag ik eens
de heldere morgenster,
en ik zou zo graag
bij mijn geliefde zijn.
Het mag helaas niet zijn.

Gespile, liebe gespile gút

Gespile, liebe gespile gút
warumb traurestu so sere
Heyaho,
ich will dir meinen Hannslein geben
und meines gúts ein tayle.

Seigneur Leon

Seigneur Leon, vous soyés bienvenus;
a grant honneur avés esté reçus
de l'eglise de dieu militant:
donné a vous la noble espee tranchant,
comme celuy de noblesse plus sus.

Tenor

Benedictus qui venit
in nomine Domini.

Maria zart

Maria zart,
von edler art,
ein roß an alle doren
Du hast auß macht
herwider bracht,
das wat was lang verloren.
Durch Adams vall
dir hat die wal
Sant Gabriel versprochen.
Hilf das nicht werd gerochen
mein sund und schuld,
gewinn mir huld,
wann kein trost ist,
wo du nit bist,
barmherzikeit erwerben.
Am letzten endt,
ich bitt nicht wendt

Speelkameraad, lieve, goede speelkame-
raad, waarom treur je zo zeer?
Hé ho,
ik wil je mijn 'Hansje' geven
en een deel van mijn bezit.

Heer Leon[ello d'Este], wees welkom;
met grote eer ontvangt de Kerk u
als ijverige dienaar van God:
u wordt hiervoor het allerbeste zwaard
geschonken, uw nobele status waardig.

Gezegend hij die komt
in de naam van de Heer.

Zachte Maria,
van edele afkomst,
roos zonder ook maar één doorn,
jij hebt door jouw macht
weer teruggebracht
wat ooit lange tijd verloren was.
Door Adams zondevall
heeft Sint-Gabriël
jou dit noodlot toebedeeld.
Help me, opdat mijn zonde en schuld
niet worden gewroken.
Vind genade voor mij,
omdat er geen troost is,
waar jij niet bent,
om barmhartigheid te vinden.
Op het laatste einde,
smee ik jou: keer je niet

von mir in meinem sterben.

Maria fein,
du gibst den Schein
von dir als ein Karfunkel.
Ach hilf aus Pein
den Armen dein,
die sitzen in der Dunkel.
Kein Rueh noch Rast
haben sie fast
wohl in der Helle Feuer:
Reich ihnn dein Hand zue Steuer.
Hilf ihnn darvon,
o werde Kron.
Du bist ihr Trost
und hast erlost
all Christenleut gemeine
mit deiner Frucht,
die du mit Zucht
truegst in deim Leib so reine.

van mij af, als ik op sterven lig.

Fijne Maria,
jij schijnt
als een robijn.
Ach verlos van pijn
jouw armen
die in het duister zijn.
Bijna geen rust
hebben zij
wel in het hete vuur:
Reik hun jouw hand als stuur.
Help ze te ontkomen,
en word een kroon.
Jij bent hun troost
en hebt verlost
alle gewone Christenen
met jouw vrucht
die je met tucht
droeg in je zo reine lichaam.

*Vertaling: Noël Reumkens, Jeanine De Landsheer,
Robin Steins*

DONDERDAG
22.08.19

13.00
Concert

AMUZ

Utopia

Michaela Riener, *mezzosopraan mezzo soprano* | Bart Uvyn, *contratenor counter-tenor* | Adriaan De Koster, *tenor tenor* | Lieven Termont, *bariton baritone* | Bart Vandewege, *bas bass*

Celsitonantis ave genitrix	<i>Johannes Regis (ca. 1425-ca. 1496)</i>
Missa Quinti toni <i>Kyrie</i>	<i>Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497)</i>
Missa Virgo parens Christi <i>Gloria</i>	<i>Jacobus Barbireau (1455-1491)</i>
Alleluia. Verbum caro	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
Fors seulement Missa Fors seulement <i>Credo</i>	<i>Johannes Ockeghem</i>
De tous biens plaine	<i>Hayne van Ghizeghem (ca. 1445-1476/97)</i>
Omnium bonorum plena virgo parens	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Missa Quinti toni <i>Sanctus</i>	<i>Johannes Ockeghem</i>
Virgo parens Christi	<i>gregoriaans</i>
Missa Virgo parens Christi <i>Agnus Dei</i>	<i>Jacobus Barbireau</i>
Anima mea liquefacta est	<i>Antoine Busnois</i>
Lux solemnis adest	<i>Johannes Regis</i>

Missae et motetti

Bij polyfonie wordt regelmatig het begrip 'textuur' betrokken, daarmee verwijzend naar de manier waarop verschillende stemmen in het polyfone weefsel bewegen. Bewegen de stemmen onafhankelijk van elkaar? Of imiteren de stemmen elkaar? Cruciaal daarbij is het aantal stemmen dat aan die polyfonie deelneemt. Utopia brengt deze middag een programma met werken die de verschillen in polyfone texturen aan het licht brengen, met drie-, vier- of vijfstemmige werken. Het zijn misdelen, motetten en chansons die getuigen van de creativiteit en vindingrijkheid van 15de-eeuwse componisten.

Johannes Ockeghem kende een lange carrière en gold als een van de belangrijkste muzikanten uit zijn tijd, maar relatief weinig missen van hem zijn overgeleverd. In totaal kennen we van Ockeghem 13 miscycli. De *Missa fors seullement* is gebaseerd op zijn eigen chanson *Fors seullement* waarbij de tenorpartij van het chanson doorheen de verschillende partijen van de mis 'migreert'. Soms plaatst Ockeghem twee simultane stemmen van het chanson ook simultaan in de mis. Bij zijn *Missa Quinti toni* is er een eenheidsscheppend kopmotief bij elk misdeel. De titel verwijst hier niet naar een andere compositie die als basis diende voor de mis, maar naar de modus van het werk; de vijfde modus

Missae et motetti

The word 'texture' is regularly used in polyphony, referring to the way the different voices move within the polyphonic fabric. Do the voices move independently of one another? Or imitate each other? A crucial factor is the number of voices in the polyphonic piece. This afternoon, Utopia presents a concert of works that reveal the differences in polyphonic texture, with pieces for three, four or five voices. They are parts of masses, as well as motets and chansons, which testify to the creativity and inventiveness of 15th century composers.

Johannes Ockeghem had a long career and is considered one of the most important musicians of his time, but relatively few of his masses have survived. We know of thirteen cyclic masses by Ockeghem in total. The *Missa fors seullement* is based on his own chanson *Fors seullement*. The tenor part of the chanson 'migrates' through the different parts of the mass. Sometimes Ockeghem places two simultaneous voices in the chanson simultaneously in the mass as well. His *Missa Quinti toni* has a leading motif in each part of the mass that creates unity. The title here refers to another composition that served as a basis for the mass, providing its mode: the fifth mode,

met de fa als tooncentrum. Johannes Barbireau speelt op meesterlijke wijze met textuur in zijn *Missa Virgo parens Christi*, waar hij varieert met imitatieve en akoördische passages.

Net als de misdelen tonen ook de motetten en chansons in dit programma de contrasten aan die je met drie tot vijf stemmen kan bereiken, van het elegante driestemmige *De tous biens plaine* van Hayne van Ghizeghem, tot de meer doorwrochte motetten van Johannes Regis en Antoine Busnois.

with F as the tonal centre. Johannes Barbireau creates a masterly play of texture in his *Missa Virgo parens Christi*; he varies it with imitative and chordal passages.

Like the parts of the mass, the motets and chansons in this concert demonstrate the contrasts that can be achieved with three to five voices, from Hayne van Ghizeghem's elegant, three-voiced *De tous biens plaine* to more intricate motets by Johannes Regis and Antoine Busnois.

Celsitonantis ave genitrix

Celsitonantis ave genitrix
sublimis Olympi,
imperioque potens
cunctis dominansque supernis,
quam chorus angelicus
rutilantem luce perenni.
Et super attollens, laudat,
colit et veneratur,
horrendique chaos coetus
cui paret Averni!

Nam tu celsa polo profunda
sciris abyssos.

Quis tibi, stella maris,
maris experts, alma Maria,
quis tibi, virgo parens,
condigna referre valebit?
Aut quibus aut quantis?

– et qualibet
ipsa coruscas.

Peccatrix anima
poenis crucianda barathri
per te nunc aditum
gaudet reperisse quietis!

Nam Patris ingeni genitus,
quo cuncta reguntur,
alta ducum superat,
regum sublimia vincens,
A Patre non cedens,
in te descendit ab alto orbe,
gemens facinus protoplasti,
sponte peremptus,
nobiliumque potens
nutu fastigia ferre.
Hic chorus iste tibi laudum modulamina

Gegroet, moeder van de hoog verheven
donder op de grootse Olympus,
mchtig, invloedrijk in heerschappij
en souverain in alle hemelen,
het koor der engelen prijst je gelukkig,
jij die schittert in het eeuwige licht.
Het looft, eert en aanbidt je
en huldigt je daarenboven,
jij die de chaos van de huiveringwekkende
onderwereld doet gehoorzamen!
Jij die vermaard bent in het rijzige hemel-
gewelf én in de diepe, bodemloze afgrond.
Wie zal in staat zijn om jou, ster van de zee,
milde Maria, moeder
en maagd op passende wijze
te vergoeden?

Met welke middelen of met welke aantallen?
– Je schittert immers op iedere mogelijke
wijze vanuit jezelf.

De berouwvolle ziel die wordt gekweld
door de straf van de onderwereld
verheugt zich om door jouw toedoen de eerste
stap naar gemoedsrust te hebben gevonden!

Want je Zoon is het kind van de Vader,
door wie alles wordt geregeerd,
Hij overstijgt de diepgang van leidsmannen,
Hij overtreft de grootsheid van koningen.
Zonder Zijn Vader te verlaten,
is Hij in jou neergedaald vanuit de hoge hemel,
bedroefd om de misdaad van de eerste mens,
uit vrije wil sterfelijk geworden,
Hij die met de autoriteit van een wenk de
waardigheid van de ambtsadel in zich draagt.
Dit koor hier zingt je lof toe en vraagt je met

cantat, te rogitan, natum pro nobis
ut prece pulses, quatenus ipse suo donet
nos nomine fungi.
Amen.

Tenor

Abrahæ fit promissio
quod illius successio
velut arena cresceret stellisque
aequalis fieret.

Kyrie

Gloria

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Alleluia. Verbum caro

Alleluia.
Verbum caro factum est
et habitavit in nobis.

Fors seulement

Fors seullement l'actente que je meure,
en mon las cœur nul espoir ne demeure,
car mon malheur si tresfort me tourmente
qu'il n'est douleur que par vous je ne sente,
puisque je suis de vous perdre bien seure.

Vostre rigueur tellement me court seure
qu'en ce parti il fault que je m'asseure,
dont je n'ay bien qui en rien me contente.

Mon desconfort toute seulle je pleure
en maudisant, sur ma foy, a toute heure
ma loyaute qui tant me fait dolente.

Las, que je suis de vivre mal contente

aandrang in je gebed je Zoon voor ons te
overreden, opdat Hij ons de kans geeft Zijn
naam in acht te nemen.
Amen.

Aan Abraham is de belofte gedaan
dat zijn nageslacht zou toenemen
als de zandkorrels in de arena
en dat het de sterren zou evenaren.

Halleluja.
Het woord is vlees geworden,
en het heeft bij ons een thuis gevonden.

Behalve het vooruitzicht van mijn dood
rest mijn vermoeide hart geen enkele
hoop meer. Mijn doffe ellende kwelt me in
die mate dat er geen pijn is die ik niet om
u lijd, omdat ik er zeker van ben dat ik u ga
verliezen.

Uw striktheid beknot me zózeer dat ik mezelf
in bescherming moet nemen in deze relatie
waarin helemaal niets me nog genoeg
schenkt.

In mijn eentje beweën ik mijn wanhoop,
terwijl ik – God betere het – op elk moment
mijn trouw vervloek die me zó bitter smaakt.

Helaas, wat ben ik ongelukkig in mijn leven

quant de par vous n'ay riens qui me
sequeure.

Credo

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

De tous biens plaine

De tous biens plaine est ma maistresse,
chascun lui doit tribut d'honneur;
car assouvye est en valeur
autant que jamais fut deesse.

En la veant j'ay tel leessee
que c'est paradis en mon cœur.
De tous biens plaine est ma maistresse,
chascun lui doit tribut d'honneur.

Je n'ay cure d'autre richesse
si non d'estre son serviteur,
et pource qu'il n'est choisis meilleur
en mon mot porteray sans cesse.

De tous biens plaine est ma maistresse,
chascun lui doit tribut d'honneur;
car assouvye est en valeur
autant que jamais fut deesse.

Omnium bonorum plena virgo parens

Omnium bonorum plena
virgo parensque serena
que sedes super sidera
pulchra prudens et decora.

Assistens a dextris Patris,
caeli terrae plasmatoris,

als ik wat u betreft geenszins op een vervolg
moet rekenen.

Mijn liefje heeft alle goede kwaliteiten,
elkeen dient haar hulde te brengen,
want ze verdient het te worden voldaan
evenveel als een godin ooit is geweest.

Als ik haar zie, ben ik zó blij
dat mijn hart zich in het paradijs waant.
Mijn liefje is één en al klasse,
elkeen dient haar hulde te brengen.

De rijkdom haar dienaar te mogen zijn,
is mijn enige bekommernis
en omdat er geen betere keuze bestaat, zal ik
zonder ophouden mijn woord gestand doen.

Mijn liefje heeft alle goeie kwaliteiten,
elkeen is haar eerbetoon verplicht,
want ze verdient het te worden voldaan
evenzeer als een godin ooit is geweest.

Vervuld van alle goeds,
gij, lieve maagd en moeder,
die troont boven alle sterren,
schoon, wijs en stralend.

Gij zetelt aan de rechterhand van de Vader,
de Schepper van hemel en aarde,

in vestige deaurato
nullius manu formata.

Nullus tibi comparari
potest certe nec equari
cui voce angelica
dictum est Ave Maria.

Turbata parum fuisti
sed consulta respondisti
ecce ancilla Domini
sicuro refers fiat mihi.

Dulcis fuit responsio
data caelesti nuntio
per quam statim concepisti
natum Dei et portasti.

Illum necnon peperisti
et post partum permansisti
virgo pura et nitida
virgoque immaculata.

Omnium bonorum plena,
peccatorum medicina,
cujus proprium orare
est atque preces fundare,

pro miseris peccantibus
a Deo recedentibus
funde preces ad Filium
pro salute canentium.

Et primo pro Guillaume Dufay
pro quo me, mater, exaudi
luna totius musicae

gehuld in een gulden gewaad
door geen mensenhand vervaardigd.

Geen mens kan zich met jou vergelijken,
evenmin jou evenaren;
tot jou weerklonk uit engelenmond
het groetwoord "Ave Maria".

Een weinig was jij geschrokken,
maar na kort beraad heb jij geantwoord:
"Ziehier de dienstmaagd van de Heer,
mij geschiede naar uw woord."

Zoet was het wederwoord
van de hemelse bode,
terstond heb jij ontvangen
en was jij zwanger van Gods zoon.

Hem heb jij gebaard
en na de geboorte ben jij gebleven
zuivere, schitterende maagd,
onbevleete maagd.

Vervuld van alle goeds,
redding van de zondaars,
onze voorspreekster
en de waarborg van onze gebeden,

als wij zondigen in onze ellende
en ons afkeren van God,
spreek dan ten beste bij uw Zoon
voor de redding van hen die dit lied zingen.

En allereerst voor Guillaume Du Fay;
voor hem, moeder, aanhoor mij;
hij is de maan van alle muziek

atque cantorum lumine.
Pro Johannem Dussart, Busnois, Caron,
magistris cantilenarum
Georget, de Brelles, Tinctoris,
cimbalis tui honoris,

ac Okeghem, des Pres, Corbet,
Hemart, Faugues et Molinet
atque Regis omnibusque
canentibus, scilicet me,

Loyzet Compere orante.
Pro magistris puramente
quorum memor virgo vale
semper Gabrielis ave. Amen.

Sanctus

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Virgo parens Christi

Virgo parens Christi
paritura deum genuisti
fulgida stella maris
nos protege nos tuearis.
Dum paris et gaudes
cantant caeli agmina laudes.
Intercede pia pro nobis
virgo Maria.

Agnus Dei

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Anima mea liquefacta est

Anima mea liquefacta est,
ut dilectus locutus est.
Quaesivi et non inveni illum.

en het licht van de zangers.
Voor Johannes Dussart, Busnois, Caron,
meesters van het lied,
Georget, de Brelles, Tinctoris,
herauten van uw roem;

en Okeghem, des Prez, Corbet,
Hemart, Faugues en Molinet,
en alle zangers van de koning,
zo ook voor mij,

Loyset Compère, die met rein gemoed.
Bid voor mijn meesters, blijf hen indachtig,
o maagd, die werd begroet
met het Ave van de engel Gabriël. Amen.

Maagd en moeder van Christus,
jij hebt aan God het leven geschonken,
schitterende ster van de zee,
bescherm ons en neem ons onder je hoede.
Wijl jij vol vreugde het kind baart
zingen de hemelse heerscharen lofgezangen.
Kom voor ons tussenbeide,
trouwe maagd Maria.

Terwijl mijn liefste tegen mij sprak, trilde ik
van opwinding. Ik ging naar hem op zoek,
maar kon hem nergens vinden.

Vocavi et non respondit mihi.
Invenerunt me custodes civitatis,
percusserunt me
et vulneraverunt me.

Tulerunt pallium meum
custodes murorum.
Filiae Hierusalem,
nuntiate dilecto
quia amore langueo.

Lux solempnis adest

Lux solempnis adest rutilans
dignissima laude
ac merito cunctis celebri
veneranda decore.
Spiritus e celso missus
qui noscitur orbe astra
petens Christus dare
quem spondit alumpnis.
Hinc plebs in Domino per climata
cuncta resultet,
hinc clangor resonet modulantis
carmine plectri.
Festa dies aderat
felicia tempora signans.
Cumque repentino
sonitu comitante refulsit,
discipulos super
in linguis ignique resedens,
eloquio ditans illos et dogmate tanto,
ut sic intrepidi Christi magnalia
fantur omnium lignuarum
genere cunctis
stupefactis.
Nec mirum si tanta

Als ik zijn naam riep, kreeg ik geen
antwoord.
Ik kwam de mannen tegen, die 's nachts de
wacht houden over de stad, zij sloegen en
mishandelden mij.

Zij rukten mij mijn sluier af,
die wachters.
Meisjes van Jeruzalem,
zeg aan mijn liefste
dat ik flauwval van liefde.

Een feestelijk licht verschijnt,
stralend, alle lof waardig,
terecht moet het door allen
worden vereerd met grote luister.
De Geest is uit de hoge hemel gezonden
om in de wereld bekend te worden;
dat had Christus beloofd aan Zijn leerlingen
toen Hij ten hemel opsteeg.
Hierop moeten de volkeren in alle streken
opspringen, God ter ere,
hierop moet het geluid weerklinken
van het gezang van welklinkende liederen.
Het was een feestelijke dag
die gelukkige tijden aankondigde.
Toen de Geest, vergezeld
van een plots geluid, straalde
en boven de leerlingen
in vurige tongen bleef rusten,
vervalde Hij hen van welsprekendheid
en zo'n grote kennis dat ze onbevreesd over
de wondere daden van Christus spraken
in alle mogelijke talen;
iedereen stond versteld.

sibi subito patuerunt est,
ubi pneuma docens
nam fit mora nulla docendo.
Imbuit, illustrat, disponit,
singula complet.
Et validum nihil est
ipso sine nilque beatum.
Hic Deus est noster
personaque terna perennis
qui genitoque patri compar
ab utroque procedit.
Munere nos igitur
lucis tante radiantis
laudes altitonas canimus tibi,
Spiritus alme,
praesidio famulis rogitanter
perpes ut adsis,
turbida reiciens,
pacis tranquilla refundens,
pectoris ima rigans donis
septemplex imber
carnis et infirma roborans
virtute superna.
Amen.

Geen wonder, indien dergelijke daden zich
plots aan hen openbaarden,
terwijl de Geest hen onderrichtte,
want dat deed Hij zonder dralen.
Hij doordrong hen, verlichtte hen, stuurde
hun woorden, vervulde hen tot in de details.
Niets heeft kracht,
niets is gelukkig zonder Hem.
Dit is onze God,
in drie personen,
eeuwig en als gelijke van Zoon en Vader
is Hij uit beiden voortgekomen.
Door het geschenk van dit
zo grote, stralende licht
zingen wij U lof toe, weldoende Geest,
die hemelhoog weerklinkt.
We vragen U dat U eeuwig
Uw dienaren beschermend bijstaat;
verdrijf wat ons zorgen baart,
vervul ons met vredevolle rust;
laat de regen van Uw zevenvoudige gaven
in het diepst van onze harten doordringen
en versterk ons zwakke vlees
met hemelse deugd.
Amen.

Vertaling: Brigitte Hermans, Jeanine De Landsheer

DONDERDAG
22.08.19

19.15
Concertinleiding door
Elise Simoens

20.00
Concert

AMUZ

ClubMediéval

Thomas Baeté, artistieke leiding *artistic director*

Olalla Alemán, *superius* | Jonatan Alvarado, *altus* | Peter De Laurentiis, *tenor* | Elisabeth Seitz, *psalterium psaltery* | Dimos de Beun, *blokfluiten, clavecimbalum & gotisch orgel recorders, clavicimbalum & gothic organ* | Geesje Liedmeier, Thomas Baeté, *vedel fiddle*

Non pas que je veullie penser
Ce qu'on fait a catimini

Gilles Joye (1424/25-1483)

Ce qu'on fait a catimini

Anonim (Wolfenbüttel, codex Guelf 287)

O rosa bella

*Johannes Bedynghe (1459-1460) /
John Dunstaple (ca. 1390-1453)*

Missa super O rosa bella
*Kyrie
Gloria
Credo
Sanctus
Agnus dei*

Gilles Joye?

Rondeau
Poy che crudel fortuna
Mercy, mon deuil

Gilles Joye

De Memlingman

Hans Memling wordt algemeen beschouwd als een van de voornaamste Vlaamse Primitieven. Zijn overgeleverde oeuvre telt een honderdtal altaarstukken, devotietriptyeken en -diptyeken en ruim dertig portretten. Het is het meest omvangrijke van de Vlaamse Primitieven, maar paradoxaal genoeg is er over het leven van Memling weinig bekend.

Hij werd geboren in het Duitse Seligenstadt, hij studeerde in Keulen en trok naar het Brusselse atelier van Rogier Van der Weyden. Vervolgens vestigde hij zich in Brugge, waar hij de rest van zijn leven zou verblijven. Hij had klanten in binnen- en buitenland en voerde vernieuwingen door in de schilderkunst.

Van Memlings subtiel geïdealiseerde portretten blijkt er één erg fascinerend te zijn voor muziekhistorici, aangezien het de componist Gilles Joye afbeeldt. Het magistrale portret, tegenwoordig bewaard in het Clark Art Institute (Williamstown, VS), toont een devote, streng kijkende man voor een donkere achtergrond. Niets doet vermoeden dat Joye tijdens zijn leven vooral voor zijn losbandigheid en lyrische kwaliteiten bekendstond. Joye was kapelaan van Sint-Maarten in Kortrijk in 1439, vervolgens priester aan het bisdom Doornik en kreeg omstreeks 1453 ook de post van kanunnik in het Duitse Kleef.

The Memling man

Hans Memling is generally considered to be one of the leading Flemish Primitives. His surviving work includes about a hundred altarpieces, devotional triptychs and diptychs, along with more than thirty portraits. This is the most extensive oeuvre of all the Flemish Primitives, but paradoxically little is known about Memling's life.

He was born in Seligenstadt in Germany, studied in Cologne and joined Rogier Van der Weyden's workshop in Brussels. Later, in 1465, he set up his own workshop in Bruges, where he would remain for the rest of his life. He had customers locally and abroad, and introduced innovations to the art of painting.

Among Memling's subtly idealised portraits, there is one in particular that greatly fascinates music historians, since it depicts the composer Gilles Joye. The magnificent portrait, currently housed at the Clark Art Institute (Williamstown, USA) shows a devout, severe-looking man against a dark background. Nothing in the painting hints at the fact that Joye was best known for his licentiousness and debauchery during his lifetime. Joye was the chaplain of Saint Martin's in Kortrijk in 1439, then a priest in the diocese of Tournai. In about 1453, he was appointed as a canon in Kleef in Germany.

Ondertussen zong hij vanaf 1449 aan de Brugse Sint-Donaaskerk, waar hij meermaals in straatgevechten betrokken was, bordelen bezocht en ook een ongehuwde vrouw herbergde, Rosabella. Niettemin werd hij in 1459 tot kanunnik benoemd aan Sint-Donaas. Gilles Joye werkte eveneens aan de Bourgondische hofkapel, als klerk vanaf september 1462 en als kapelaan vanaf maart 1464. Hij vertrok er na juni 1468, maar zou officieel nog lid blijven tot 1471. Daarna keerde hij terug naar Sint-Donaas, waar hij ook werd begraven. Zijn overgeleverde oeuvre is klein, maar van hoge kwaliteit en bevat enkele Franse rondeaus en een Italiaanse ballata, allemaal driestemmig en in de typische Bourgondische stijl.

Meanwhile, he was a singer at Saint Donatian's Church in Bruges from 1449 onwards. He got involved in several street fights in the city, visited brothels and also kept an unmarried woman, Rosabella. Despite all this, he was appointed a canon at Saint Donatian's in 1459. Gilles Joye also worked at the Burgundian court chapel, as a clerk from September 1462 and as the chaplain from March 1464 onwards. He left after June 1468, but would officially remain a member until 1471. At that point he returned to Saint Donatian's, where he was also buried. His surviving oeuvre is small but of high quality, containing a few French rondeaus and an Italian ballata. All the pieces are in three voices and in the typical Burgundian style.

Non pas que je veullie penser

Non pas que je veullie penser
qu'à bien et loyalment amer
celle qui toutes aultres passe,
et ung petit estre en sa grace
pour avoir bruit et m'avancer.

A la servir et honorer
du tout me vueil habandonner;
maiz qu'autre chose g'y pourchasse.
Non pas que je veuille penser,
qu'à bien et loyalment amer
celle qui toutes aultres passe.

Sa plaisant doulceur qui n'a per,
plaist tant à mon cuer sans cesser
qu'il veult que sien vive et trespasse.
Si le fera, quoy que je face;
maiz que la puisse oublier.

Ce qu'on fait a catimini

Ce qu'on fait à catimini
touchant multiplicamini,
mais qu'il soit bien tenu secret,
sera tenu pour excusé
in conspectu altissimi.

Et pourtant operamini
mes fillez, et letamini,
car jamais il n'est revelé,
ce qu'on fait à catimini
touchant multiplicamini,
mais qu'il soit bien tenu secret.

Et se vous engrossemi,
soit in nomine domini.

Ik wil niet denken aan iets anders
dan aan het goed en trouw liefhebben
van de vrouw die onovertroffen is
en ik wil een tijdje bij haar in de gunst staan
om roem te krijgen en voortgang te boeken.

Ik wil niets anders doen
dan haar dienen en eerbiedigen;
daar streef ik naar, meer dan naar wat ook.
Ik wil niet denken aan iets anders
dan aan het goed en trouw liefhebben
van de vrouw die onovertroffen is.

Haar bekoorlijke vriendelijkheid, die
ongeevenaard is, behaagt mijn hart zozeer
dat het wil leven en sterven als haar
eigendom. Dat zal het zeker doen, wat ik
ook onderneem; kon ik haar maar vergeten!

Wat men heimelijk doet
op het gebied van vermenigvuldigt u
zal, mits dat goed verborgen blijft,
door de Allerhoogste
worden vergeven.

Ga daarom aan de slag,
meisjes en weest verheugd,
want nooit wordt onthuld
wat men heimelijk doet
op het gebied van vermenigvuldigt u,
mits het goed verborgen blijft.

En als jullie zwanger raken,
laat dat dan zo zijn in de naam des Heren.

Vous avés à proufit ouvré,
qui vous sera tout pardonné,
mais que vous confitemini.

O rosa bella

O rosa bella, o dolce anima mia
non mi lassar morire in cortesia!
A lasso mi dolente dezo finire
per ben servire e lialment' amare.

O dio d'amore che pena e quest' amare.
Vedi ch'io moro tut' hora per 'sta giudea.
Soccome mi ormai del mio languire;
cor del corpo mio, non me lassar morire.

Kyrie Gloria Credo Sanctus Agnus Dei

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Poy che crudel fortuna

Poy che crudel fortuna et rio destino
mi constringi a partir
segnor mio caro
seguiro suo voler
con pianto amaro.
Staro tanto lontan
dal tuo bel volto,
lasciando a te el mio core,
finche piata tu arai
del mio languire.

Ne per altra giamai
ti sero tolto,

Jullie hebben gewerkt met opbrengst,
en dus zal alles jullie worden vergeven
op voorwaarde dat jullie te biecht gaan.

Mooie roos, mijn zoete ziel,
laat me alsjeblieft niet sterven!
Wee mij, vol spijt moet ik eindigen, om een
goede dienaar en trouwe minnaar te zijn.

God van de liefde, wat een pijn is toch al dit
liefhebben. Zie toch hoe ik sterf voor deze
jodin. Sta mij bij in mijn kwijnen;
hart van mijn hart, laat mij niet sterven!

Nu de hardvochtige Fortuna en het wrede lot
me verplichten weg te gaan,
mijn dierbare heer,
zal ik je wil volgen,
maar niet zonder bittere tranen.
Ik zal me ver verwijderen
van jouw mooie trekken,
mijn hart bij jou achterlatend,
tot je medelijden krijgt
met mijn verlangen naar jou.

En laat evenmin een ander
mijn plaats innemen,

se ben volesse amore,
tenendo sempre in te fermo
el desire.

Mercy, mon deuil

Mercy, mon deuil, je te supplie,
mon deuil plain de melancolie,
mercy cent mille foys te clame,
et vieng mettre fin a mon ame,
qui mort requiert, et si m'oublie.

Mon deuil, quant sera acomplie
ma dure fortune enfeblie,
la plus cuysant de ce royaume?

Mercy, mon deuil, je te supplie,
mon deuil plain de melancolie,
mercy cent mille foys te clame.

Plus va avant, plus multiplie
mon mal, que point je ne publie
de peur de moy chéoir en blasme
dont, se ce n'est en Nostre Damme,
toute esperance m'est faillie.

als Amor dit tenminste wil,
en moge ook bij jou het verlangen naar mij
niet slinken.

Mijn smart, ik smeeek je: heb medelijden,
met mijn smart vol neerslachtigheid,
ik roep honderdduizendmaal om mededogen;
kom toch een einde maken aan mijn ziel
die om de dood vraagt, en vergeet me dan.

Mijn smart, wanneer zal het zover zijn
dat mijn harde lot, het meest pijnlijke van
heel dit rijk, wordt verzacht?

Mijn smart, heb medelijden, smeeek ik je,
met mijn smart vol neerslachtigheid,
ik roep honderdduizendmaal om mededogen.

Hoe langer het duurt, des te heviger wordt
mijn pijn, die ik niet laat merken uit angst dat
ik in zwijm val. Alle hoop wordt mij
onthouden, behoudens de hoop die ik op
Onze-Lieve-Vrouw vestig.

Vertaling: Marianne Lambregts, Brigitte Hermans

DONDERDAG
22.08.19

22.15
Concert

Sint-Pauluskerk

graindelavoix

Björn Schmelzer, *artistieke leiding* artistic director

Anne-Kathryn Olsen, Razek-François Bitar, Albert Riera, Marius Peterson, Arnout Malfliet, Joachim Höchbauer, *zang* voice | Hannes Nieuwlaat, *klokken* bells

Missa Beati Anthonii <i>Scitote quoniam (introitus)</i>	<i>gregoriaans / Piret (fl. ca. 1440)</i>
Missa l'Ardant desir <i>Kyrie</i>	<i>Antoine Busnois (ca. 1400-1460)</i>
Missa Beati Anthonii <i>Alleluia vox de celo</i>	<i>gregoriaans / Piret</i>
Antonius humilis (prosa)	<i>gregoriaans / geïmproviseerde fauxbourdon</i>
Missa l'Ardant desir <i>Credo</i> Anthoni usque limina Missa l'Ardant desir <i>Sanctus</i> <i>Agnus Dei</i>	<i>Antoine Busnois</i>
O Antoni, expulsor demonum	<i>Anoniem</i>
Missa de Sancto Antonio <i>Agnus Dei</i>	<i>Pierre de la Rue (ca. 1452-1518)</i>

Antoniusvuur

Leidt polyfonie tot meer devotie? Of verleidt het net tot lichtzinnigheid, ledigheid en verwaandheid? De meningen waren in de middeleeuwen verdeeld.

Verleidingen en hallucinaties werden destijds ook geassocieerd met verschillende ziekten die werden verzameld onder één noemer: het antoniusvuur. De meest bekende ziekte daarvan, tegenwoordig ergotisme genoemd, werd veroorzaakt door het eten van roggebrood besmet met de moederkoornschimmel. Symptomen waren verschrikkelijke hallucinaties en zelfs gangreen. Liturgische diensten voor de Heilige Antonius golden als belangrijkste antidotum. Ze werden vaak ingericht door de broederschap van de Antonieten of Antoniusbroeders, die de slachtoffers verzorgden. En daarbij werd polyfonie gezongen, die door sommigen werd geassocieerd met demonische verleiding, maar evengoed exorciserend kon worden ingezet tegen die duivelse krachten, en dus voor helende kracht moest zorgen.

In Antoine Busnois' motet *Anthoni usque limina* wordt Antonius bezongen voor zijn mirakels. Het tweede deel van het motet refereert aan de besprenkeling met wijwater van de door antoniusvuur getroffen ledematen. Hij verwerkt er trouwens een rijm in, dat verwijst naar zijn eigen naam, Busnois. Het motet,

Saint Anthony's Fire

Does polyphony lead to greater devotion? Or does it tempt people into frivolity, idleness and conceit? Opinions in the Middle Ages were divided.

At the time, temptations and hallucinations were also associated with various diseases all referred to by the name Saint Anthony's Fire. The most famous of those diseases, now called ergotism, was caused by eating rye bread infected with the ergot fungus. The symptoms were terrifying hallucinations and even gangrene. Liturgical services for Saint Anthony were considered to be the best antidote. They were often held by the Antonines or Hospital Brothers of St. Anthony, who cared for the victims of the disease. And although some people associated polyphonic hymns with demonic temptation, the monks sang them to exorcise the devil's powers and thus to provide healing strength.

In Antoine Busnois' motet *Anthoni usque limina*, Saint Anthony is praised for his miracles. The second part of the motet refers to the anointing of limbs affected by Saint Anthony's Fire with holy water. Incidentally, he works a rhyme into the text that refers to his own name, Busnois. The motet, which is found in the Brussels manuscript Br 5557, also has a surprising notation:

opgenomen in het Brusselse handschrift Br 5557, verrast ook door de notatie; er is een vierde partij toegevoegd voor een klok, waarbij effectief ook een klok is getekend die aan een Tau-kruis hangt, het symbool van Antonius.

Dat klokken werden gebruikt in de liturgie, is een hypothese die Björn Schmelzer verder wil uitwerken. Speciaal voor dit concert heeft hij een batterij klokken verzameld en een soort 'carillon sauvage' samengesteld, zoals die ook op laatmiddeleeuwse miniaturen verschijnt en die met hamers wordt bespeeld.

De aan Busnois toegeschreven *Missa L'Ardant desir* vormt de hoofdbrok van het programma. Het meesterwerk is interessant omwille van het complexe gebruik van ritmische proportietekens. De thematiek van de cantus-firmusmelodie, waarvan enkel de eerste woorden zijn bewaard (L'ardant desir of brandend verlangen), past ook in de context van het antoniusvuur, dat enkel door doopwater kon worden geblust.

Voor het gebruik van de klokken bedankt graindelavoix Beiaarden en Torenuurwerken Michiels, Klokkenkliniek Mechelen & David Proot.

a fourth part is added for a bell, and a bell is actually drawn beside it hanging from a Tau cross, the symbol of Saint Anthony.

The idea that bells were used in the liturgy is a hypothesis that Björn Schmelzer intends to explore further. He has collected an array of bells especially for this concert and created a kind of 'carillon sauvage' like the ones that appear in late mediaeval miniatures. It is played with hammers.

The *Missa L'Ardant desir* attributed to Busnois constitutes the main section of the programme. It is an interesting masterpiece because of the complex use of rhythmic proportion signs. The theme of the cantus firmus melody, of which only the first few words have been preserved ('L'ardant desir' or burning desire) also fits the context of Saint Anthony's Fire, which could only be quenched by holy water.

Graindelavoix would like to thank Beiaarden en Torenuurwerken Michiels, Klokkenkliniek Mechelen and David Proot for the use of the bells.

Scitote quoniam

Scitote quoniam mirificavit
Dominus sanctum suum;
Dominus exaudivit eum stola
glorie induit eum.
Et factus est in pace locus eius,
et habitatio eius in Syon.

Gloria Patri, et Filio,
et Spiritui Sancto,
sicut erat in principio, et nunc, et semper,
et in secula seculorum. Amen.

Kyrie

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Alleluia vox de celo

Alleluia vox de celo
ad Anthonium facta est:
"Quoniam viriliter dimicasti
ecce ego tecum sum,
et faciam te in toto orbe nominari."

Antonius humilis

Antonius humilis,
sanctitate nobilis
afflictorum gloria,
cum sanctorum cetibus
fulget in celestibus
sublimi victoria.
Chari sui merito
more Christus solito
consolatur omnia.
Data sibi gratia
per seculi spacia
facta est prenuncia.

Weet dat de Heer zijn heilige
tot wonder voorbeeld heeft gesteld.
De Heer heeft hem aangehoord,
hem gehuld in het kleed van Zijn glorie.
Hij heeft hem een plaats bereid in Zijn vrede,
een woonplaats voor hem in Sion.

Lof aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest,
zoals het was in het begin, nu en altijd
en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Halleluja, een stem uit de hemel
heeft zich tot Antonius gericht:
"Omdat je manmoedig hebt gestreden;
kijk, ben Ik met u en Ik zal maken
dat de hele wereld je naam noemt."

De nederige Antonius,
verheven in zijn heiligheid,
schittert nu door de lof
van de getroffenen te midden
van de heilige hemelscharen
dankzij een sublieme zege.
Door de verdienste van zijn dierbare
brengt Christus, zoals Hij dat altijd doet,
vertrouwing voor alles.
Door de genade hem gegeven
heeft Hij hem tot voorbeeld gesteld
door de eeuwen heen.

Aerens eiulantibus
 igne pereuntibus
 expectata gaudia
 felix eius anima
 lugens orbis infima
 carne iam deposita
 Christum est intuita.
 Nota sunt per secula
 ipsius miracula:
 mortis solvit vincula
 eius lavit gratia.
 Nil terrenum ambiebat
 quia vere diligebat
 lesum super omnia.
 Hunc peccator deprecetur
 ut per illum condonetur
 quod mens timet conscia.
 Laus et honor illi datur
 satis ex se commendatur
 operum per merita.
 Demonia vincit iste
 et concedis illi, Christe,
 semper esse subdita.
 Veneretur hic patronus
 quem celestis habet thronus
 qui dando beneficia
 mundum replet letitia.
 Hic divinum dans odorem
 pestem pellit et languorem,
 velut rosa vel lilia
 redolet in ecclesia.
 O Antoni, Dei verna,
 mundi iubar et lucerna,
 apud Christum
 gregem istum demerenter concilia.
 Amen dicant omnia

Zijn gelukzalige ziel,
 de nietigheden van de wereld
 betreurend,
 heeft Christus
 aanschouwd,
 nadat zij het vlees
 had afgelegd.
 Zijn wonderdaden zijn door de eeuwen
 heen bekend: hij heeft
 de kluisters van de dood verbroken
 en ze door zijn genade gereinigd.
 Hij verlangde geen wereldse zaken
 uit oprechte liefde
 voor Jezus boven alles.
 Laat de zondaar tot hem smeken,
 Zodat hij van hem vergeving krijgt,
 wat zijn schuldbewuste geest vreest.
 Laat lof en eer zijn deel zijn,
 hij kan hierop van zichzelf aanspraak maken
 dankzij de verdiensten van zijn daden.
 Hij heeft duivels overwonnen
 En Gij laat toe, Christus, dat ze hem
 voor eeuwig onderworpen blijven.
 Laat deze beschermheer vereerd worden,
 die een hemelse troon heeft:
 door de weldaden die hij verleent,
 vervult hij de wereld van vreugde.
 Een goddelijke geur verspreidend
 verdrijft hij ziektes en zwakte,
 zoals rozen of lelies
 geuren in de kerk.
 O Antonius, dienaar van God,
 licht en lantaarn van de wereld,
 breng deze kudde door uw verdiensten
 met Christus tezamen.
 Laat nu alles "Amen" zeggen,

ut flos summe pietatis,
 nos mundatos a peccatis
 ad superne pietatis
 perducatur concilia.

Credo

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Anthoni, usque limina

Anthoni, usque limina
 orbis terrarumque maris,
 et ultra, qui vocitaris
 providencia divina,
 quia demonum agmina
 superasti viriliter:
 audi cetum nunc omnia
 psalntem tua dulciter.

Et ne post hoc exilium
 nos igneus urat Pluto,
 hunc ab Orci chorum luto
 eruens fer auxilium.
 Porrigat refrigerium
 artubus gracie moys,
 ut per verbi misterium
 fiat in omnibus noys.

Sanctus

Agnus Dei

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

O Antoni, expulsor demonum

O Antoni, expulsor demonum,
 liberator languidorum hominum:
 qui es spes fidelium,
 deprecare Dominum,

opdat de bloem van deze opperste vroomheid
 ons gezuiverd van zonden
 moge voeren naar de scharen
 van hemelse deugdzaamheid.

Antonius, jij die tot in de uithoeken
 van de aarde en de zeeën
 ja, nog verder wordt geroemd
 omdat je dankzij Gods voorzienigheid
 manmoedig hebt gezegevierd
 over de duivelse legerscharen,
 aanhoor de mensengroep die nu
 al je daden liefelijk bezingt.

Laat Pluto met zijn hellevuur ons
 na deze ballingschap niet langer kwellen:
 kom ons ter hulp en bevrijd dit koor
 uit het slijk van de onderwereld.
 Laat het water van jouw genade
 verfrissing bieden aan onze ledematen,
 zodat de Geest in ons allen aanwezig is
 dankzij het mysterie van het woord.

O Antonius, verdrijver van demonen,
 bevrijder van verzwakte mensen,
 jij in wie de gelovigen hun hoop stellen,
 richt uw smeekbede tot de Heer,

ut det nobis celorum gaudium.

dat Hij ons de hemelse vreugde schenkt.

Agnus Dei

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Vertaling: Jeanine De Landtsheer

VRIJDAG
23.08.19

13.00
Concert

AMUZ

Le Miroir de Musique

Baptiste Romain, *artistieke leiding* artistic director

Sabine Lutzenberger, *sopraan* *soprano* | Dina König, *mezzosopraan* *mezzo-soprano* |
Jacob Lawrence, *tenor* *tenor* | Tim Scott Whiteley, *bas* *bass* | Elizabeth Rumsey,
viola d'arco *viola d'arco* | Baptiste Romain, *vedel & rebec* *fiddle & rebec*

O virgo miserere mei (motet) Missa sine nome 2 <i>Kyrie</i> Hélas, le bon temps que j'avoie (instrumentaal rondeau) O invida Fortuna (canzona) Con gran fervor Gesù ti vo cercando - "Cantasi come - lam pris amore" Virgo Dei throno digna (motet)	<i>Johannes Tinctoris (ca. 1430/35-1511)</i>
Le souvenir [à 4]	<i>Robert Morton / bewerking: Johannes Tinctoris</i>
Fecit potentiam	<i>Johannes Tinctoris</i>
Puis que ma damme / Je m'en voy et mon cuer demeure	<i>Johannes Regis (ca. 1425-ca. 1496)</i>
Le souvenir de vous me tue [à 4] (rondeau)	<i>Robert Morton (ca. 1430-1479 of later)</i>
Le souvenir de vous me tue [à 2]	<i>Robert Morton / bewerking: Johannes Tinctoris</i>
Vostre regart si tresfort m'a feru (rondeau)	<i>Johannes Tinctoris</i>
D'ung aultre amer	<i>Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497) / bewerking: Johannes Tinctoris</i>
Missa sine nome 2 <i>Agnus Dei</i>	<i>Johannes Tinctoris</i>
De tous biens plaine / Di tutto ben se' fonte, eterno lddio	<i>Hayne van Ghizeghem (ca. 1445-1476/97) / bewerking: Johannes Tinctoris</i>

Secret consolation

Johannes Tinctoris (ca. 1430/35-1511) wordt vandaag beschouwd als een van de duidelijkste muziektheoretici en scherpzinnigste observatoren van de muziekpraktijk van zijn tijd. Hij werd geboren in Eigenbrakel en werkte aan de kathedraal van Kamerijk, waar hij ongetwijfeld contact heeft gehad met Du Fay. Tinctoris was ook succentor aan de kathedraal van Orléans en werd aan de universiteit van dezelfde stad toegelaten in 1462. In de vroege jaren 1470 reisde hij tot Zuid-Italië en nam er een positie op aan het hof in Napels. Daar bleef hij tot 1487. Koning Ferrante van Aragon had Tinctoris aangesteld als zijn kapelaan, juridisch adviseur en als muziekleraar voor zijn dochter Beatrice. Het is ook in Napels dat Tinctoris zijn muziektheoretische werken componeerde tussen 1472 en 1477.

Het motet *O virgo miserere mei* is opgedragen aan Beatrice de Aragonia en werd opgenomen in het beroemde Mellon Chansonier, gekopieerd in Napels in 1475. Sommige chansons dateren dan weer van voor de Italiaanse periode, zoals het prachtige lamento *O invida Fortuna* uit de jaren 1460.

Op een bepaald moment in zijn carrière was Tinctoris ook betrokken bij het Bourgondische hof, waar hij Spaanse vedelspelers hoorde die diepe indruk op hem maakten. Tinctoris' instrumentale

Secret consolation

Today Johannes Tinctoris (ca. 1430/35-1511) is considered to be one of the clearest music theorists and most astute observers of musical practice in his time. He was born in Braine-l'Alleud and worked at Cambrai Cathedral, where he was surely in contact with Du Fay. Tinctoris was also the succentor at Orléans Cathedral, and was admitted to the university in that city in 1462. In the early 1470s he travelled to southern Italy and took up a position at court in Naples. He remained there until 1487, working for King Ferrante of Aragon as his chaplain, legal advisor and a music teacher for his daughter Beatrice. Naples is also where Tinctoris wrote his works of music theory between 1472 and 1477.

The motet *O virgo miserere mei* is dedicated to Beatrice de Aragonia and is included in the famous Mellon Chansonier, copied in Naples in 1475. Some chansons date from before the Italian period, however, such as the beautiful lament *O invida Fortuna* from the 1460s.

At a certain point in his career, Tinctoris was also involved with the Burgundian court, where he heard Spanish vielle players who made a profound impression on him. Tinctoris' instrumental arrangements in the

arrangementen uit de Segovia Codex (o.a. *De tous biens plaine* en de twee- en vierstemmige versies van *Le souvenir*), worden gespeeld op strijkinstrumenten, gezien zijn voorkeur voor die instrumenten: "... de viola en rebec zijn mijn twee instrumenten, ik herhaal, mijn lievelingsinstrumenten, die vroomheid opwekken en mijn hart het meest beroeren ter contemplatie van hemels geluk. Hierom zou ik ze willen reserveren voor religieuze muziek en de geheime vertroosting van de ziel, en niet voor het gebruik van profane gelegenheden en publieke festiviteiten." Over de laatste dertig jaar van Tinctoris' leven weten we niets, maar hij lijkt zich niet meer met componeren of muziektheorie beziggehouden te hebben.

Segovia Codex (including *De tous biens plaine* and the two and four-part versions of *Le souvenir*), are played on stringed instruments, given the composer's own preference for those instruments: "... the viola and rebec are my two instruments, I repeat, my favourite instruments, which evoke piety and move my heart most to the contemplation of heavenly bliss. This is why I would like to reserve them for religious music and the secret consolations of the soul, not for the use of profane occasions and public festivities."

We know nothing about the last thirty years of Tinctoris' life, but it seems that he was no longer occupied with composition or music theory.

O virgo miserere mei

O virgo miserere mei,
miserere [meorum].
Effice me meritis
tempus in omne tuum.

O maagd, heb mededogen met mij,
heb medelijden met mijn beslommeringen.
Bewerkstellig mij door je verdiensten wat tijd,
ik die in alles aan jou ben toegewijd.

Kyrie

Voor de misdelen, zie p. 110-112.

O invida Fortuna

O invida Fortuna,
nemica d'ogni pace,
poi che a te così piace
piangerò sempre in vesta
oscura e bruna.

O Fortuna, vol van afgunst,
vijand van welke vrede ook,
om reden dat jij het wil,
zal ik voortaan wenend rondgaan in een
donker rouwkleed.

E voi, mei ochi adorni
di doloroso pianto,
piangeti tanto tanto
che voi sol seti causa
alla mia morte.

En laat jullie tranen
maar de vrije loop,
bevallige ogen van mij,
want alleen jullie zijn de oorzaak
van mijn dood.

Hai dolorosa sorte!
Hai, crudele mia vita!
Che per una partita,
per manco doglia son
di me homicida.

Ach droevig lot!
Ach leven zonder mededogen!
Liever ga ik weg en
zag ik mezelf dood
om zo minder te lijden.

O mei sospir cocenti,
vedeti ov'io son corso
hor ralentati il morso
facendo intorno obscur
questo aer tutto.

Ach bittere zuchten,
kijk eens waar ik ben beland,
milder jullie grip
en laat de duisternis
intreden.

Con gran fervor, Gesù, ti vo cercando

Con gran fervor, Gesù, ti vo cercando

Met veel geestdrift zoek ik jou, Jezus,

perchè m'accenda il core
di quel divino amore
che mi fa tanto andar Gesù chiamando:
amor, dolcezze e cibi all'alma mia.
dammi'l tuo amor, Gesù, speranza mia,
fammi nel cielo eletto,
che tutto il mio diletto
e' sol poter trovar ove tu sia,
e teco stare eternamente unito.

A tutte l'ore i son, Gesù, ferito
d'amoroso disio
di te pietoso Dio,
e vo cercando te, bene infinito,
perchè mi vesta in ciel d'amor divino.

Virgo Dei throno digna

Virgo Dei throno digna
spes unica musicorum,
devotae plebi cantorum
esto clemens et benigna.

Puis que ma damme / Je m'en voy et mon coeur demeure

Je m'en voy et mon coeur demeure:
je chante et fay larmes de l'euil;
je m'esbas et si n'ay que dueil;
je ris, et mon euil pleure.

Le souvenir de vous me tue

Le souvenir de vous me tue,
mon seul bien, quant je ne vous voy,
car je vous jure sur ma foy,
sans vous, ma liesse est perdue.

Quant vous estes hors de ma vue,

om mijn hart in vuur en vlam te zetten
van goddelijke liefde,
die mij ertoe brengt jou te aanroepen:
schenk liefde, zoetheid en voedsel aan mijn
ziel. Geef me jouw liefde, Jezus, mijn hoop,
zorg dat ik word uitverkoren voor de hemel,
want al mijn genot
bestaat in het jou vinden,
en eeuwig met jou verbonden te zijn.

Zonder ophouden word ik getroffen, o Jezus,
door de liefdevolle drang
naar jou, medelijdende God, en ga ik
naar jou op zoek, eindeloos goed, om mij
te kleden met de mantel van Gods liefde.

Maagd, Gods troon waardig,
unieke hoop van de musici,
wees mild en welwillend
voor het toegewijde zangersvolkje.

Ik ga weg en mijn hart blijft achter:
ik zing en mijn ogen storten tranen;
ik amuseer me en toch ben ik in rouw;
ik lach, en mijn ogen wenen.

Aan u denken maakt me gek,
mijn enige goed, wanneer ik u niet zie,
want ik zweer u, op mijn eer,
dat zonder u mijn vreugde vergaat.

Wanneer ik u niet kan zien,

je me plains et dis a par moy:
le souvenir de vous me tue ...

Seule demeure despourveue
d'ame nul confort ne reçois
et si seuffre sans faire effroy
jusques a vostre revenue.

Vostre regart si tres fort m'a feru

Vostre regart si tres fort m'a feru
d'un dart poignant bien cler
fort esmoulu jusques au cuer,
que ne sçay que je fasse:
si la pitié de vous ou vostre grace
ne m'y sequeurt,
je me tiens abatu.

Si fort m'actaint que parfont l'ay sentu,
tout a travers si tres roide est venu,
que tout pasmé en
suis cheu en la place.

Si la douleur qu'en vous croist et a creu,
n'envoie confort que tant j'ay attendu,
ne l'adoulcist le grant mal que j'ambrace,
vendra la mort qui ung chascun amasse
et me prendra du lit tout estendu.

D'ung aultre amer

D'ung aultre amer mon coeur
s'abesseroit.
Il ne fault ja penser
que je l'estrange
ne que pour rien de ce propos
me change,
car mon honneur

beklaag ik me, en zeg bij mezelf:
aan u denken maakt me gek ...

Achtergelaten voel ik me hulpeloos,
er is niemand om mij op te beuren.
Deze rouw draag ik discreet
totdat gij terugkeert.

Uw blik heeft mij met een glimmende pijn,
die erg scherp was gemaakt,
zo met een steek in het hart geraakt,
dat ik niet weet wat te doen:
als uw mededogen of erbarmen
mij hierin niet bijstaat,
beschouw ik mezelf als verloren.

Hij heeft mij zo hard getroffen dat ik hem heel
diep heb gevoeld; hij is er met zo'n grote
snelheid dwars doorheen gegaan
dat ik ter plekke in zwijm ben gevallen.

Als de vriendelijkheid, die steeds toeneemt in
u, niet de bijstand stuurt waar ik op wacht
en de grote pijn die mij bevangt niet verzacht,
dan komt de dood die ieder neermaait en
die mij van mijn bed zal lichten, terwijl ik lig.

Iemand anders liefhebben
zou een vernedering zijn voor mijn hart.
Men hoeft nooit te denken
dat ik vreemd zou gaan,
noch dat ik ooit van gedacht
zou veranderen,
want mijn deugdzzaamheid

en appetisseroit.

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 110-112.

De tous biens plaine / Di tutto ben se' fonte, eterno Iddio

Di tutto ben se' fonte,
eterno Iddio
e se' quel sommo
ben desiderato:
e tutte le virtù sono in disio
a chiunque gustato,
che d'amor sempre
ha suo core acceso.

zou zich erdoor verlagen.

U bent de bron van al het goede,
eeuwige God,
en zelf bent U ook het hoogste
begeerde goed:
alle deugden worden met 't verlangen
door eender wie gesmaakt,
want t'allen tijde
ontbrandt de liefde in 't hart.

*Vertaling: Brigitte Hermans, Walter Geerts, Marianne
Lambregts, Jeanine De Landsheer*

VRIJDAG
23.08.19

16.00

Toonmoment

gratis toegang
free admission

Sint-Andrieskerk

Musicadentes

Toonmoment muziekvakantie voor kinderen en jongeren Showcase music holiday for children and youngsters

Jacqueline Hamelink, Assunta Mandaglio, *muziekdocent music teacher* | Benjamin Muller, *dansdocent dance teacher*

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor Muziek

Hou jij van toeval? Of speel je liever op zeker? Wellicht een beetje van de twee. Dat was niet anders voor Maria van Bourgondië. Woensdag 6 maart 1482 leek ook voor haar een nieuwe leuke dag. Het plan: een valkenjacht te paard, in het Woud van Wijnendale. Bij een sprong over een gracht, struikelde het paard. Maria, vorstin der Nederlanden, kwam ten val. Het paard viel op haar. Enkele weken later overleed zij aan haar verwondingen. Kleine beslissingen, beetje toeval, grote gevolgen. Maar de dingen lopen niet altijd slecht af. Op jacht naar muzikale ideeën? Een andersoortig avontuur. Hou je meer van dansen? Vallen als kunst. Een schilderij van Hans Memling? Wat valt er op? Naast muziek van Du Fay en Ockeghem is ook Toeval van harte welkom. Welke ideeën vallen ons in de schoot? Wanneer spelen we op zeker? Zet er je tanden in. Cadentes betekent 'zij die vallen'... in dit geval voor muziek.

Kinderen tussen 6 en 14 jaar genieten een week lang van zingen en musiceren onder leiding van kunstenaars-docenten. Ook andere kunstvormen ontbreken niet: er zijn uitstapjes naar dans, beweging en beeldende kunst. En ook dit jaar is de Musica-muziekvakantie gelinkt aan de thematiek van Laus Polyphoniae. Het resultaat van deze boeiende week ziet en hoort u hier.

Do you like to let things happen by chance? Or would you rather play it safe? You probably prefer a bit of both. Mary of Burgundy was no different. She thought Wednesday 6 March 1482 was going to be another fun day. The plan was to go out hunting with her falcon on horseback in Wijnendale Forest. But when her horse jumped over a ditch, it lost its footing. Mary, Duchess of the Low Countries, fell to the ground. The horse fell on top of her. A few weeks later, she died from her injuries. Little decisions and a bit of a coincidence can have a huge impact. But things don't always end badly. Are you hunting for musical ideas? Go on an adventure of a different kind. Do you prefer dancing? Try falling as an art form. Or might a painting by Hans Memling catch your eye? What do you see? Along with music by Du Fay and Ockeghem, we warmly welcome Chance and Fate to our camp. What ideas fall into our laps? When do we play it safe? This is something to really get your teeth into. 'Cadentes' means 'the falling ones'... and in this case we're falling for music.

Children between ages 6 and 14 for all of a week enjoy singing and making music under the guidance of artists-instructors. Other art forms aren't forgotten either: excursions are made to dance, movement and the visual arts. Also this year the Musica music holidays are linked to the themes of Laus Polyphoniae. See and hear the results of this exciting week here.

VRIJDAG
23.08.19

19.15
Concertinleiding door
Pieter Mannaerts

20.00
Concert

AMUZ

Micrologus

Patrizia Bovi, *artistieke leiding artistic director*

Patrizia Bovi, *superius & harp superius & harp* | Simone Sorini, *altus & luit altus & lute* | Enea Sorini, *tenor & percussie tenor & percussion* | Mauro Borgioni, *bassus bassus* | Goffredo Degli Esposti, *eenhandsfluit en trom & sordellina (doedelzak) pipe and tabor & sordellina (bagpipe)* | Gabriele Russo, *lira da braccio & rebec lira da braccio & rebec* | Leah Stuttard, *harp harp* | Crawford Young, *luit lute* | Gabriele Miracle, *hakkebord & percussie dulcimer & percussion*

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola over de profeten Amos en Zacharia

Cum autem venissem *Johannes de Quadris (voor 1410-na 1456)*

Ecce quam bonum (graduale) *gregoriaans*

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola over de profeet Haggai (1494)

Oramai sono in età *Anoniem*
Sepulto Domino

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola van 30 november 1494

Li canti figurati, de muziek die Savonarola verbrandde

De tous bien plaine III *Alexander Agricola (1445/46-1506)*
Je ne suis point

A Florence la joyeuse citè / La fille guillemin *Anoniem*

Adieu m'amour *Alexander Agricola*

De tout m'estoit abandonè *Guillaume Du Fay (1397-1474)*

Benedic anima mea *Anoniem*

Je ne puis plus *Alexander Agricola*

Benedic anima mea *Alexander Agricola / Anoniem*

Je n'ai deuil *Alexander Agricola*

Lo mio padre e la mia madre *Anoniem*
In questo ballo

Mon père m'as donnè mari

Heinrich Isaac (ca. 1450/55-1517)

Lorenzo de' Medici's carnaval

Siam galanti di Valenza (carnavalslied van de parfumiërs) * *Anoniem*
Noi siam qui per buractar (carnavalslied van de molenaars)

Donne noi siam dell'olio facitori (carnavalslied van de oliepersers) *Alexander Agricola*

Danza dei Lanzi suonatori di rubechine *Anoniem*
(carnavalsdans van de Duitse soldaten die rebec spelen)

Savonarola's carnaval

Carro della morte *Anoniem*

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola over de profeten Amos en Zacharia

Quant'è grande la bellezza * *Anoniem*
Ave maris stella
Ecce quam bonum (lied van de Piagnoni, volgelingen van Savonarola)

Na Savonarola's dood

Pan de Miglio (carnavalslied van de bakkers) *Anoniem*

Ai maroni (lied van de kastanjeverkopers) *Bartolomeo Tromboncino (1470-na 1534)*

Maggio valente / E vorrei sapere
Berricuocoli donne e confortini (lied van de banketbakkers) *
Danza de' confortini

Anoniem

* *liedtekst van Lorenzo de' Medici*

Vreugdevuur der ijdelheden

Terwijl Maria van Bourgondië in de Lage Landen het bewind voerde, heerste Lorenzo de' Medici over de Florentijnse republiek. Bijgenaamd Il Magnifico stimuleerde hij kunstenaars als Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli en Domenico Ghirlandaio, wier oeuvre het hoogtepunt betekent van de Italiaanse renaissance. Lorenzo organiseerde in Firenze populaire carnavalsfeesten, die door sommigen echter als te decadent werden afgeschreven. Een van de grote critici was de monnik Girolamo Savonarola. De Dominicaanse boeteprediker, die aanvankelijk door Lorenzo werd gesteund, voorspelde het einde van de christelijke wereld en tijdens de zogenaamde vreugdevuren der ijdelheden verbrandde hij boeken, schilderijen en instrumenten, zoals op de beruchte vette dinsdag van 1497 toen duizenden voorwerpen in vlammen opgingen.

Drie secties in dit concertprogramma bieden een zicht op de muziekproductie van die bewogen tijden. Zo schreef Savonarola op bestaande carnavalsliederen nieuwe godvruchtige teksten die opriepen tot boetedoening en zelfkastijding, en die aanhang vonden bij kunstenaars als Botticelli. Daarnaast vond Patrizia Bovi in een Florentijns manuscript dat de brandstapel heeft overleefd (I-Fn MS Banco Rari 229) polyfone muziek van componisten als

Bonfire of the Vanities

While Mary of Burgundy held power in the Low Countries, Lorenzo de' Medici, nicknamed 'Il Magnifico', ruled the Florentine Republic. He encouraged artists such as Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli and Domenico Ghirlandaio, whose work marked the apogee of the Italian Renaissance. Lorenzo organised popular carnival festivities in Florence, although some condemned them as overly decadent. One of the most vociferous critics was the monk Girolamo Savonarola. The Dominican hellfire preacher, initially supported by Lorenzo, predicted the end of the Christian world. He burned books, paintings and instruments on what were called the 'Bonfires of the Vanities', such as those held on the infamous Shrove Tuesday in 1497 when thousands of items went up in flames.

Three sections of this concert programme offer glimpses of the music produced in those turbulent times. For example, Savonarola wrote pious new words, calling for penance and self-chastisement, to existing carnival songs. These found a following among artists such as Botticelli. Furthermore, in a Florentine manuscript that survived the flames (I-Fn MS Banco Rari 229), Patrizia Bovi has found polyphonic music by composers such as Heinrich

Heinrich Isaac en Alexander Agricola. In zijn preken trok Savonarola van leer tegen de 'canti figurati' (polyfone gezangen) en bekritiseerde hij het zingen van onbegrijpbare teksten. "Een zanger met een grote stem lijkt op een kalf en de anderen staan rondom hem te huilen als een hond", zou hij hebben beweerd. Ten slotte zijn er de komische of absurde carnavalsliederen die tijdens de grootse feesten werden gezongen. Terwijl Savonarola uiteindelijk op de brandstapel belandde, bleven de carnavalsliederen wel bestaan, immuun tegen alle pogingen van morele repressie.

Isaac and Alexander Agricola. In his sermons, Savonarola railed against the 'canti figuranti' (polyphonic hymns) and criticised the singing of incomprehensible texts. "A singer with a loud voice looks like a calf, with the others standing around him howling like dogs", he is said to have claimed. Finally, there are the comical or absurd carnival songs that were sung at the wildest celebrations. Although Savonarola was ultimately burned at the stake, the carnival songs have survived, immune to all attempts at moral repression.

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola over de profeten Amos en Zacharia

God zegt u: weg met jullie mooie 'canti figurati'. Deze 'signori' hebben kapellen met zangers die steeds weer voor tumult zorgen, zoals de profeet zegt, want in het midden staat een zanger met een grote stem die eerder op een kalf lijkt, met eromheen anderen die meehuilen als honden. Je kan geen woord verstaan van wat ze zingen. Stop dus met deze versierde gezangen en zing enkel gregoriaans zoals de Kerk voorschrijft.

Cum autem venissem

Cum autem venissem ad locum
ubi crucifigendum erat filius meus
statuerunt eum in medio omnis populi
et vestibus expoliatus
nudum dimiserunt corpus
sanctissimum.

Toen ik echter de plaats had bereikt
waar mijn Zoon zou worden gekruisigd,
lieten ze Hem midden in de mensenmassa
staan en nadat ze Hem van Zijn kleding
hadden beroofd, lieten ze dat allerheiligste
lichaam naakt achter.

Ecce quam bonum

Ecce quam bonum, et quam iucundum
habitare fratres in unum.

Kijk hoe goed en hoe aangenaam
de broers daar samen wonen.

Sicut unguentum in capite,
quod descendit in barbam,
barbam Aaron.

Als parfumzalf op het hoofd,
die naar de baard afglijdt,
de baard van Aaron.

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola over de profeet Haggai

O nonnen, ook jullie moeten de overbodigheden opgeven. Houd op met die praktijk van simonie* wanneer jullie novicen toelaten

Oramai sono in età

Oramai sono in età
che servir vo al mio Gesù
al mondo i non vo' star più
perché è pien di vanità.

Questo mondo è pien d'inganni
pien di vizi e pien di fraude.
I' vo spendere i miei anni
in dir salmi e cantar laude.
Il mio core è lieto e gaude
perch'io veggio il vero lume.
Vo fuggire il mal costume
e osservar verginità.

Vo servire al mio Signore
che mi fè simile a se.
Voglio amare il Salvatore
che morì 'n croce per me.

in jullie klooster. Stop met het uiterlijke
prachtvertoon bij het inwijden van de
novicen. Stop met jullie 'canti figurati'
en ween voor jullie tekortkomingen en
zonden, zeg ik. Ik zeg jullie dat weldra de
tijd is gekomen om te wenen in plaats
van te zingen en feest te vieren,
want God zal jullie straffen als jullie je
leven en gewoonten niet veranderen.
Als jullie niets veranderen, wees dan niet
verrast dat de Apocalyps volgt en de
totale vernietiging dreigt.

[*Simonie bedrijven is het uit winstbejag
verhandelen van geestelijke ambten of
religieuze goederen.]

Ik ben nu zover dat ik voortaan
mijn Jezus ga dienen.
In de wereld wil ik niet meer vertoeven
want die is vol van ijdelheid.

Deze wereld is vol van valstrikken,
ondeugd en bedrog.
Ik wil mijn verdere jaren vullen
met het reciteren van psalmen en met
lofzang. Mijn hart is blij en vol genot,
want ik zie het ware licht.
Ik ga nu de verdorvenheid ontvluchten
en maagdelijkheid in acht nemen

Ik ga mijn Heer dienen
die mij tot Zijn gelijke schiep.
Ik wil de Redder liefhebben
die voor mij stierf op het kruis.

Giesù mio, ch'è re de' re
mi vo far suo cara sposa
ch'i sarei 'ngrata e ritrosa
non amando sua bontà.

Tre nimici ha l'alma nostra,
Mondo, Carne, e Dimon rio.
Chi con lor vince la giostra
diverrà figliuol di Dio.
Sentirò poi nel cor mio
giubilante amore immenso.
Quanto più di Gesù penso
più m'accende in carità.

Sepulto Domino

Sepulto Domino,
signatum est monumetum.
Volventes lapidem ad ostium monumenti:
ponentes milites,
qui custodirent illum
ne forte veniant discipuli eius,
et furentur eum,
et dicant plebi:
"Surrexit a mortuis."

Mijn Jezus, koning der koningen,
ik wil Zijn lieve bruid worden,
want ondankbaar en eigenwijs zou ik worden
mocht ik Zijn goedheid niet op prijs stellen.

Drie vijanden heeft onze ziel,
de Wereld, het Vlees en de kwaadaardige
Satan. Wie de strijd tegen hen wint,
wordt kind van God.
Dan eerst zal ik in mijn juichende hart
een grenzeloze liefde voelen.
Hoe méér ik aan Jezus denk,
des te méér brandt mijn hart van liefde.

Enmaal de Heer begraven was,
werd het graf verzegeld.
Ze rolden een steen voor de ingang van het
graf en zetten er soldaten bij,
die Hem moesten bewaken,
opdat Zijn leerlingen niet zouden komen
en Zijn lichaam stelen
en aan het volk zouden zeggen:
"Hij is opgestaan uit de doden."

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola van 30 november 1494

Zorg ervoor dat God altijd wordt geprezen;
daartoe zijn er erediensten en de goddelijke
ambten van de Kerk. Maar tegenwoordig
zetten we deze goddelijke lofprijzing om in
wereldlijke dingen en in muziek en gezang-
en die de oren en de zintuigen strelen, maar
niet langer de geest, en die daardoor God
niet langer tot eer strekken. Hoewel deze
gezangen zoet zijn voor de oren, houden ze

de ziel niet in bedwang en stroken ze niet met de smaak van goddelijke dingen. Daarom is het nodig terug te keren naar de eenvoud en te zingen zonder opsmuk, maar bescheiden, toegewijd en enkel met eenvoudige stembuigingen. Ik zeg u dat de kerkgezangen van vandaag tot uiterlijkheden van ambitie en hebzucht zijn geworden.

Je ne suis point

Je ne suis point de ces gens la
qui font dix douze foiz cella
quant ilz couchent ou quelque femme.
Pour deulx ou pour troys foiz, par m'ame
je le foiz bien et puis hola.

L'autre jour une m'en parla
et moult doucement m'acolla
mais je luy dit par dieu ma dame
je ne suis point de ces gens la
qui font dix douze foiz cella
quant ilz couchent ou quelque femme.

Incontinent el s'en alla
et pas gueres ne le cella
dont plusieurs m'en donneront blasme.
Qui ne me vouldra si ne m'ame
car a brief parler de cella.

Adieu m'amour

Adieu m'amour et mon desir de vous je
prans departement.
Si je vous ay fait desplaisir passant
vostre commandement,
pardonnez moi joyeusement j'ay mis

Ik behoer niet tot die mensen
die het tien tot twaalf keer doen
als ze met een vrouw slapen.
Twee of drie keer, op mijn erewoord,
dat doe ik wel, en dan is het ho.

Onlangs sprak een vrouw mij hierover
en zij omhelsde mij zeer aangenaam,
maar ik zei haar: "Bij God, mevrouw,
ik behoer niet tot die mensen
die het tien tot twaalf keer doen
als ze met een vrouw slapen."

Meteen ging ze ervandoor
en ze verzweeg het niet,
dus zullen sommigen mij laken.
Wie mij niet wil, hoeft mij niet te minnen,
want er valt weinig over te praten.

Vaarwel, mijn lief en voorwerp van mijn
verlangen, ik neem afscheid van u.
Zo ik u heb mishaald
door uw geboden te overtreden,
vergeef me dan, vreugdevol; mijn hart

mon coeur a vous servir loyalement.
Helas j'ay bien perdu ma paine.

Je n'ai deuil

Je n'ai deuil que vous ne viegne
mais quelque mal que je soustiengne
j'ai trop plus chier vivre en douleur
que souffrir que mon pouvree cueur
à ung aultre que vous se tiengne.

Car Dieu voulut tant vous parfaire
qu'il n'est a faire
qui sceust vos biens trop reclamer.
Son plaisir fut tel de vos faire
si de bonneaire
que chacun tent a vous amer.

Et pour ce quoy qu'il en adviengne
je vous supply qu'il vous souviengne
de moy vostre humble serviteur
car pour amer vostre douleur
quelque chose qu'il me surviengne.

Lo mio padre e la mia madre

Lo mio padre e la mia madre
la falala diridella, la falala diridà
non hann' altra figlia che me.
La falala diridella, la falala diridè
non han altra figlia che me.

In questo ballo

In questo ballo c'è una fanciulla
coi suoi begli'occhi che la mi trastulla.
Nel resto poi la non me vuol far nulla
e sempre mai mi dice di no.
Chiovoli chiovoli chiò.

heeft zijn best gedaan u trouw te dienen.
Helaas, mijn moeite was vergeefs.

Ik heb geen smart die niet van u komt,
maar hoeveel lijden ik ook verduur,
ik leef liever in pijn,
dan dat mijn arme hart genoegen zou nemen
met iemand anders dan met u.

Want God maakte u zo volmaakt
dat er niemand anders is die kan
beweren uw kwaliteiten te bezitten.
Het was Hem een genoegen u
zo vriendelijk te maken dat eenieder
genegen is u lief te hebben.

En daarom, wat er ook van moge komen,
smee ik u mij, uw nederige dienaar,
niet te vergeten:
ik houd immers van de smart die u
veroorzaakt, wat er ook met mij gebeurt.

Mijn vader en mijn moeder,
tralaliere, tralala,
hebben geen andere dochter dan ik.
Tralaliere, tralala,
geen andere dochter dan ik.

Op dit feestje is er een meisje
met mooie ogen, dat mij in verleiding brengt.
Zij laat me overigens niet toe
wat ook te ondernemen en zegt altijd 'nee'.
Tralaliere tralala.

Mon père m'à donnè mari

Mon père m'à donnè mari
à qui la barbe grise point.
Je n'ay qui quinze ans et demy;
ung tel viellart ne mi plet point.
Il est tant fade et moy tant sade
d'amoureuse condition:
'mal maridade' c'est mon nom.

Siam galanti di Valenza

Siam galanti di Valenza
qui per passo capitati,
d'amor già presi e legati
delle donne di Fiorenza.

Molto son gentili e belle
donne nella terra nostra:
voi vincete d'assai quelle,
come il viso di fuor mostra;
questa gran bellezza vostra
con amore accompagnate;
se non siete innamorate,
e' saria meglio esser senza.

Quanto è una buona spanna
vaselletti lunghi abbiamo;
se dicessi: altri v'inganna,
noi ve li porremo in mano.
Ritti al luogo li mettiamo;
nella punta acceso è il foco,
onde sparge a poco a poco
dolce odor, che ha gran potenza.

Noi abbiamo un buon sapone,
che fa saponata assai:
frega un pezzo, ove si pone:

Mijn vader heeft me een man gegeven
wiens grijze baard prikt.
Ik ben pas vijftien en een half;
een dergelijke oude man staat mij niet aan.
Hij is zo slapjes en ik zo aantrekkelijk
voor de liefde:
'ongelukkig getrouwd': dat is mijn naam.

Wij zijn de heren uit Valenza,
op doorreis alhier,
en we hebben een sterke liefdesband
met de vrouwen van Firenze.

Vol van adel en schoonheid
zijn de vrouwen van bij ons:
maar jullie overtreffen hen wel, en met
afstand, te oordelen naar jullie lieflijke blik;
maar zorg ervoor dat de liefde
deze blik gezelschap blijft houden;
want zonder liefde,
laat je die blik ook maar beter achterwege.

In de aanbieding hebben wij parfumesjes
van wel een span lang; en laat me daaraan
toevoegen: bij een ander kom je bedrogen uit,
want wij leggen ze jullie recht in de hand.
De onze gaan ook recht op hun doel af;
op het uiteinde is een vuurtje aangestoken,
en van daaruit verspreidt zich zachtjes
een zachte geur, met heel wat energie.

Ons aanbod bevat ook zeep van kwaliteit,
die behoorlijk wat schuim produceert;
waar je het schoon wil hebben, wrijf je eerst

se più meni, più n'arai.
Èvv'egli accaduto mai,
donne, aver l'anella strette?
Col sapon, che cava e mette,
cuoce un poco: pazienza!

Noi siam qui per buractar

Noi siam qui per buractar
donne mie vostre farine.
Abbiam tutti bone schine
e siam a presti a lavorare.

Questo nostro el bel mistero (mestiere)
ma ben fare ognun non sa.
Tucto el mio facto sta
in saperne contentare.

Per la prima pur conviene
aver longo e gran buracto
et menar multo bene.
Ne siam stanchi al primo tracto
che forzo e che le sta facto
s'il buracto po' durare.

Quando l'arca à el buso grande
mal potiamo haver honore
la farina ne se spande.
Et questo e el nostro dolore
a nui certo crepa el core
de vederla andare a male.

Carro della morte

Dolor, pianto e penitenza
ci tormentan tuttavia:
questa morta compagnia
va gridando penitenza.

een beetje: hoe meer je dan tekeer gaat, des
te meer heb je ervan. En hebben jullie wel
eens last van een klemmend ringetje, dames?
Onze zeep maakt dat weerom breder en
brengt het zo in orde; het schroeit een beetje,
maar dat neem j'er maar bij.

We zijn hier gekomen, dames,
om jullie meel te ziften.
We hebben allen flinke knoken
en we vragen niet beter dan te werken.

De onze is een prachtige stiel,
maar niet ieder is geschikt.
Mijn bekommernis is niet anders
dan iedereen tevreden te stellen.

Op de eerste plaats moet je ervoor zorgen
dat je een lange en stevige buil hebt
die je goed kunt bedienen.
We zijn ook niet meteen moe bij de eerste
stoot die we geven en zo komt het
dat het builen even kan duren.

Als het builgaas grote gaten heeft,
halen we geen eer van ons werk
en gaat het meel verloren.
Dat vinden we beroerd
en het stemt ons treurig
het meel verloren te zien gaan.

Smart, geweest en boetedoening
teisteren ons ononderbroken:
dit gezelschap des doods
roept en schreeuwt tot boetedoening.

Fummo già come voi sète,
voi sarete come noi;
morti siam, come vedete,
così morti vedrem voi;
e di là non giova, poi,
dopo il mal, far penitenza.

Ancora noi, per Carnovale
nostri amor gimmo cantando,
e così di male in male
venivam moltiplicando.
Or pel mondo andiam gridando:
penitenza, penitenza.

Ciechi, stolti ed insensati,
ogni cosa il Tempo fura;
pompe, glorie, onori e stati
passan tutti, e nulla dura;
e nel fin la sepoltura
ci fa far la penitenza.

Ook wij waren voorheen zoals jullie nu zijn,
en jullie worden voorwaar zoals wij;
wij zijn al dood, zoals jullie zien,
en wij zullen jullie weldra even dood zien als
onszelf. Let op, aldaar loont het niet meer
boete te doen na te hebben gezondigd.

Ook wij, met halfvasten,
bezongen nog onze liefdes,
en zo stapelden we
de ene zonde op de andere.
Nu schreeuwen we in het rond:
doe boete, doe boete.

Blind en dom en zonder inzicht zijn jullie:
de tijd rooft immers alles mee;
luister, roem, eer en glorie
gaan voorbij en niets blijft duren;
en op 't eind is 't graf
dat ons tot boetedoening brengt.

Fragment uit de preek van Girolamo Savonarola over de profeten Amos en Zacharia

Ik was vorige vrijdag bij de nonnen van
Murate en preekte tot hen over het licht
dat ze moeten hebben, het bovennatuur-
lijke licht is dat, en wat dat doet. [...]
Als ze slotkloosterzusters zijn, moeten ze
er ook naar leven! Ik zei dat het vreselijk is
dat ze de deur openen voor mannen die op
bezoek komen. Ik weet persoonlijk dat er
hovelingen bij zijn, die zijn als opgezwollen
zweren. En ik zei hen dat de 'canto
figurato' uitgevonden is door Satan en dat
ze die zangboeken en orgelmuziek moeten

weggooien. [...]

De duivel in vermomming als goeddoener
leerde de religieuzen hoe ze mooie kerken
moesten bouwen ... en leerde hen zingen,
zingen, zingen, heel de dag door zodat er
niets meer overbleef van de spiritualiteit.
En zo zijn de nonnen heel de dag bezig
met hun orgels, orgels, orgels, waardoor
er verder niks overblijft.

Quant'è grande la bellezza

Quant'è grande la bellezza
di te vergin santa e pia
ciascun laudi te Maria
ciascun canti in gran dolcezza.

Con la tua bellezza tanta
la bellezza innamorasti
o bellezza eterna e santa
di Maria bella infiammasti
tu d'amor l'amor legasti
Vergin Santa dolce e pia.

Quell'amor, ch'incende il tutto
la bellezza alta infinita
del tuo ventre è fatto frutto,
mortal ventre el frutto e vita.
La bontà perfetta unita
e' tuo ben vergine pia.

Ave maris stella

Ave maris stella,
Dei mater alma
atque sempre virgo,
felix coeli porta!

Hoe groot is jouw schoonheid,
heilige vrome maagd;
laat eenieder jou lof betuigen, Maria,
en met lieflijkheid tot jou zingen.

Met jouw overvloedige schoonheid
bracht je de schoonheid zelf in vervoering,
o eeuwige heilige schoonheid
van de schone Maria,
je smeedde de liefde van de liefde,
heilige zoete vrome maagd.

De liefde, die 't al doet ontbranden,
en d'oneindige verheven schoonheid
is de vrucht van jouw schoot, vrucht en leven
van jouw sterfelijke schoot.
De volmaakte één geworden goedheid
is jouw goed, vrome maagd.

Wees gegroet, sterre der zee,
voedende moeder Gods,
en altijd maagd,
zalige poort des hemels!

Sumens illud Ave,
Gabrielis ab ore,
funda nos in pace,
mutans Evae nomen.

Solve vincla reis,
profer lumen caecis,
mala nostra pelle,
bona cuncta posce.

Monstra te esse Matrem,
sumat per te precem
Qui, pro nobis natus,
tulit esse tuus. Amen.

Pan de miglio caldo caldo

Pan de miglio caldo caldo
donne mie a chi ne vuole.
Le man presto alle guarnole,
su, su, su che questo è caldo.

Or su donne comperati
del mio pan caldo de miglio.
Vi farà color vermiglio
se'l gustati cusi caldo.

Fa star tutte innamorate
fresche e belle come un ziglio.
Vi farà color vermiglio
se'l gustati cusi caldo.

Lo so ben e vi prometto
se'l mio pan voi gustareti
con affecto voi direte
benedetto che 'l è caldo.

Gij die dit Ave uit de mond
van Gabriël mocht vernemen,
grondvest ons in de vrede
door de naam van Eva om te keren.

Breek open de boeien van de zondaars,
schenk het licht aan de blinden,
verdrijf onze kwalen
en verwerf ons alle goeds.

Toon dat gij moeder zijt;
moge Hij, die voor ons is geboren,
en Zich heeft verwaardigd uw (Zoon) te zijn,
door u onze gebeden aanvaarden. Amen.

Lekker warm roggebrood,
dames, voor wie er zin in heeft.
Snel de jasjes aan en hier naartoe,
vooruit maar, want nu is het warm.

Vooruit dames, koop
mijn warm roggebrood.
Het geeft j'een warme rode kleur
alleen als je het lekker warm smaakt.

Het zet eenieder in vuur en vlam,
en maakt je jong en verlokkelijk als de lelie.
Het geeft j'een warme rode kleur
alleen als je het lekker warm smaakt.

Ik weet het zeker en garandeer het ook:
als jullie mijn brood hebben gesmaakt,
zullen jullie met nadruk bevestigen:
gezegend weze hij, zo lekker warm.

Or su presto donne care,
le man presto nel mio cesto
se son troppo a voi molesto
qui ancor mi fa star caldo.

Comenzate ormai a gustare
non l'abiati già molesto
se son troppo a voi molesto
qui ancor mi fa star caldo.

Ai maroni ai bei maroni

Ai maroni, ai bei maroni,
ai maroni o donne care!
Chi ve voglia a lui comprare
ne darem de grossi e boni
de' grossi e boni.

I maron ventosi sono
e sgonfiar il ventre fanno.
Se son cotti è pasto bono,
e bon nutrimento danno.
Gli serbamo in tutto l'anno
e i vendemo a tempi soi.
E ciachun de nui n'a doi
che tenem per parangoni.

Berricuocoli, donne, e confortini!

Berricuocoli, donne, e confortini!
Se ne volete, i nostri son de' fini.

Non bisogna insegnar come si fanno,
ch'è tempo perso, e 'l tempo è pur gran
danno;
e chi lo perde, come molte fanno,
convien che facci poi de' pentolini.

Vooruit maar, lieve dames,
jullie handje in mijn mandje;
en als ik wat opdringerig doe,
dan is dat omdat ik zelf ook opwarm.

Begin er maar van te proeven,
hinderlijk vinden jullie 't zeker niet,
en als ik wat hinderlijk overkom,
dan is dat omdat ik zelf ook opwarm.

Hier moet je zijn voor kastanjes, voor mooie
kastanjes, kastanjes, lieve dames!
Wie ze bij ons koopt,
die krijgt er stevige en van goede kwaliteit,
stevige en van goede kwaliteit.

Kastanjes zorgen voor wind
en doen je buik zwellen.
Gepoft zijn ze lekker
en voedzaam.
We leveren ze het hele jaar door
en verkopen ze in elk seizoen.
Ieder van ons heeft er twee
die elke vergelijking doorstaan.

Honingkoekjes, dames, en andere snoepjes!
Indien u het wenst, de onze zijn het lekkerst.

Aanleren hoe ze gebakken worden, heeft
geen zin, het is tijdverlies; en verloren tijd
is slecht;
en wie tijd verspeelt, zoals bij vele dames
gebeurt, die moet maar terugvallen op het
kannetje.

Quando 'gli è 'l tempo vostro, fate fatti,
e non pensate a impedimenti
o imbratti:
chi non ha il modo, dal vicin l'accatti;
e' preston l'un all'altro
i buon' vicini.

Il far quest'arte è cosa da garzoni:
basta che i nostri confortin'
son buoni.
Non aspettate ch'altri ve li doni:
convien giucare
e spender bei quattrini.

Chi si truova al di sotto, allor si cruccia,
scontorcisi e fa viso di bertuccia,
ché 'l suo ne va;
straluna gli occhi e succia,
e piangon anche i miseri meschini.

Chi vince, per dolcezza si gavazza,
dileggia e ghigna, e tutto si diguazza;
credere alla Fortuna è cosa pazza:
aspetta pur che poi si pieghi
e chini.

Questa 'bassetta' è spacciativo giuoco,
e ritto ritto fassi,
e in ogni loco;
e solo ha questo mal, che dura poco;
ma spesso bea
chi ha bicchier' piccini.

'Trai' è mal giuoco,
e 'l 'pizzico' si suole
usare, e la 'diritta' a nessun duole:

Wanneer uw moment daar is, ga dan
tot actie over, en pieker niet over belem-
meringen of viezigheid:
wie niet anders kan, die gaat bij de buur
te rade; goede buren lenen toch vaak aan
elkaar, nietwaar?

Het beoefenen van deze kunst is zaak
van flinke knapen: onze lekkernijen zijn in
orde, méér hoeft je toch niet te vragen.
Van anderen krijg je niet dezelfde
kwaliteit: spelen is de boodschap
en centjes laten rollen.

Wie onderaan zit, die heeft het lastig,
die kronkelt en trekt apesnuiten;
het gaat immers over zijn geld;
hij laat zijn ogen rollen en slikt,
huilt soms, de arme sukkelaar.

Wie wint, die is dol van geluk
en vreugde, grinnikt en gooit de armen
in de lucht; maar rekenen op Fortuna is
gewoon krankzinnig: wacht maar tot het
geluk omslaat en je de rug toekeert.

Zo'n 'laag-bij-de-grondje' is een spelletje
van één, twee, drie; het wordt rechtop-
staand gespeeld en kan op elke plek;
enig nadeel is dat het niet lang duurt,
maar wie kleine volumetjes heeft,
is dan weer voldaan.

'Trekertje' is geen goed spel,
'knijpertje' is banaal,
en 'rechtsstandje' doet niemand pijn:

chi ha le carte in man,
fa quel che vuole,
s'è ben fornito di grossi e fiorini.

wie de kaarten in de hand heeft,
doet helemaal zijn zin, als hij maar goed
voorzien is van ducaten en florijnen.

*Vertaling: Walter Geerts, Marianne Lambregts, Jeanine
De Landsheer, Robin Steins*

VRIJDAG
23.08.19

22.15
Concert

Sint-Pauluskerk

Contrapunctus

Owen Rees, *artistieke leiding* artistic director

Charlotte Ashley, Amy Carson, Amy Haworth, *sopraan* *soprano* | Daniel Collins, Rory McCleery, *contratenor* *countertenor* | Nicolas Todd, Ashley Turnell, *tenor* *tenor* | Michael Craddock, David Le Prevost, *bariton* *baritone* | Christopher Borret, Timothy Murphy, *bas* *bass*

Regina caeli	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
Alma redemptoris mater Salve regina	<i>Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497)</i>
Ave Maria [...] virgo serena	<i>Josquin des Prez (ca. 1450/55-1521)</i>
Intemerata Dei mater	<i>Johannes Ockeghem</i>
Gaude caelestis domina	<i>Antoine Busnois</i>
Inviolata integra et casta es Maria	<i>Josquin des Prez</i>
Magnificat octavi toni	<i>Antoine Busnois ?</i>

Muziek voor Maria

In de middeleeuwen en renaissance werden staatshoofden vaak met heiligen geassocieerd. Muziek die voor een bepaalde heilige werd gecomponeerd, kon dus ook als een eerbetoon aan een welbepaald heerser worden begrepen.

Antoine Busnois werkte aan de Bourgondische hofkapel onder Karel de Stoute en Maria van Bourgondië – het is bijgevolg geen verrassing dat hij meerdere Maria-motetten componeerde, zoals de vierstemmige motetten *Regina caeli* en *Gaude celestis domina*. Owen Rees combineert Busnois' werken met Franse mariale muziek van de oude en jonge generatie. Ook al was de politieke relatie tussen Bourgondië en Frankrijk tijdens Maria's heerschappij niet gevrijwaard van strubbeling, componisten uit beide regio's bleven wel met elkaars werk vertrouwd.

Ockeghem diende in zijn lange leven niet minder dan drie Franse koningen (Karel VII, Lodewijk XI en Karel VIII) en was vanaf 1459 schatmeester van de kapittelkerk Saint-Martin in Tours, waar Busnois in de jaren 1460 eveneens werkte. In zijn *Alma redemptoris mater* plaatst Ockeghem het oorspronkelijke gregoriaanse antifoon in een bovenstem, en voegt daar nog een bijkomende stem bovenop, wat resulteert in een ongebruikelijk hoge tessituur. In het *Salve regina* plaatst hij de oorspronkelijke gregoriaanse melodie dan weer in de

Music for Mary

In the Middle Ages and Renaissance, heads of state were often associated with saints. That meant that music composed for a given saint could also be understood as a tribute to a certain ruler.

Antoine Busnois worked at the Burgundian court under Charles the Bold and Mary of Burgundy, so it is hardly surprising that he composed several motets on the theme of the Virgin Mary, including the four-part motets *Regina caeli* and *Gaude celestis domina*. Owen Rees combines Busnois' works with French Marian music by the older and younger generations. Although political relations between Burgundy and France were not without friction during Mary's reign, composers from the two regions did keep up to date with each other's music.

Ockeghem served no fewer than three French kings in his long life (Charles VII, Louis XI and Charles VIII), and from 1459 onwards he was the treasurer of the Basilica of Saint Martin in Tours, where Busnois also worked in the 1460s. In his *Alma redemptoris mater*, Ockeghem puts the original Gregorian antiphon in an upper voice, adding another voice above it, which results in an unusually high ambitus. In the *Salve regina*, however, he puts the original Gregorian melody in the bass.

baspartij. Het motet *Intemerata Dei* valt op door het gebruik van verschillende maatsoorten en de afwisselingen tussen twee- of driestemmige passages.

Josquins *Ave Maria [...] virgo serena* werd al omstreeks 1484 in een handschrift gekopieerd en geldt als een voorbeeld van de vroegmatuere stijl van de componist. Met imitatieve, subtiel gevarieerde inzetten creëert de componist een perfect voorbeeld van zijn uitgebalanceerde composities. In zijn vijfstemmige *Inviolata integra et casta es* integreert Josquin een canon tussen de eerste en tweede tenor. Het motet is gebaseerd op een gregoriaanse melodie ter ere van de maagd Maria.

The motet *Intemerata Dei* is striking in its use of different time signatures and the alternation between two and three-part passages.

Josquin's *Ave Maria [...] virgo serena* had already been copied down into a manuscript by about 1484 and is considered to be exemplary of the composer's early mature style. With imitative, subtly varied motifs at the beginning of each voice, this piece is a perfect example of the composer's balanced compositions. In his five-part *Inviolata integra et casta es*, Josquin works a canon in between the first and second tenor. The motet is based on a Gregorian melody in honour of the Virgin Mary.

Regina caeli laetare

Regina caeli laetare, alleluia,
quia quem meruisti portare, alleluia,
iam surrexit sicut dixit, alleluia.
Ora pro nobis Deum, alleluia.

Alma redemptoris mater

Alma redemptoris mater,
quae pervia caeli porta manes,
et stella maris,
succurre cadenti surgere
qui curat populo.
Tu quae genuisti,
natura mirante,
tuum sanctum genitorem,
virgo prius ac posterius.
Gabrielis ab ore sumens illud Ave,
peccatorum miserere.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae,
vita, dulcedo, et spes nostra, salve.
Ad te clamamus, exsules filii Hevae,
ad te suspiramus gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.
Eia, ergo, advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos
ad nos converte.
Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exsilium ostende.
O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Ave Maria [...] virgo serena

Ave Maria, gratia plena,

Koningin van de hemel, verheug u, halleluja,
want Hij die gij hebt mogen dragen, halleluja,
is verzezen zoals Hij had voorzeggd, halleluja.
Bid voor ons God, halleluja.

Milde moeder van de verlosser,
gij, die altijd open toegangspoort des hemels
zijt en ster der zee,
komt het volk te hulp
dat uit zijn zondevaal poogt op te staan.
Gij, die tot de verbazing
van heel de natuur
uw Heilige Schepper hebt voortgebracht
en maagd waart vóór en na. Gij, die uit
Gabriëls mond het "wees gegroet" mocht
vernemen, heb medelijden met de zondaars!

Wees gegroet koningin, barmhartige
moeder, hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij, verdreven kinderen van
Eva. Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geween tot u.
Gij zijt onze voorspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons.
En toon ons Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.
O genadige, o liefdevolle,
o tedere maagd Maria.

Gegroet, Maria, vol van gratie,

Dominus tecum, virgo serena.

Ave, cuius conceptio,
solemni plena gaudio,
caelestia, terrestria,
nova replet laetitia.

Ave, cuius nativitas
mostra fuit solemnitatis,
ut lucifer lux oriens
verum solem praeveniens.

Ave pia humilitas,
sine vira fecunditas,
cuius annuntiatio
nostra fuit salvatio.

Ave vera virginitas,
immaculata castitas,
cuius purificatio
nostra fuit purgatio.

Ave, praeclara omnibus
angelicis virtutibus,
cuius fuit assumptio
nostra glorificatio.

O mater Dei,
memento mei.
Amen.

Intemerata Dei mater

Intemerata Dei mater,
generosa puella,
milia carminibus quam stipant
agmina divum,

De Heer is met u, zuivere maagd.

Gegroet, want uw ontvangenis,
die vol van vreugde en jubel is,
vult de hemel en vult het aardse dal
met blijdschapskreten overal.

Gegroet zijt gij, want toen gij baarde,
bracht gij ons, mensen op aarde,
vreugde, zoals 't licht dat opgaat
d'echte zonnestralen voorgaat.

Gegroet, gij vrome nederigheid,
gij, ongeschonden vruchtbaarheid,
de boodschap die u werd gegeven,
bracht ons, mensen, heil en zegen.

Gegroet, gij ware maagdelijkheid,
gij onbevleete zuiverheid,
omdat gij door uw reine kracht
ons vergiffenis hebt gebracht.

Gegroet, gij hoog verheven vreugde
boven alle engeldeugden,
die door God werd uitverkoren,
laat ons delen in uw glorie.

Moeder van God,
mees mij indachtig,
Amen.

Onbevleete moeder Gods,
deugdzaame maagd,
rond wie rang na rang van godheden
verzamen met liederen,

respice nos tantum,
si quid iubilando meremur.

Tu scis, virgo decens,
quanti discrimen agatur
exulibus passimque quibus
iactemur arenis.

Nec sine te manet ulla quies,
spes nulla labori;
nulla salus patrie,
domus aut potiunda parentis,
cui regina praeest:
dispensans omnia laeto suscipis
ore pios dulci quos nectare potas,
et facis assiduus epulis accumbere sacris.
Aspiciat facito miseros pietatis
ocello Filius: ipsa potes.
Fessos hinc arripe sursum diva virgo manu
tutos et in arce locato.
Amen.

Gaude caelestis domina

Gaude caelestis domina
transgressa super agmina
quae cantant semper carmina
tuo benigno filio.

Gaude quod tua facies
illustret caeli facies
tuaque clara species
ut mundum sol ex radio.

Gaude, cui obediunt
et te revera sitiunt.
Tibi se subiciunt
angeli obsequio.

wij vragen u naar ons neer te kijken, als we
dat met onze vreugdevolle lof zouden
verdienen. U weet, gratievolle maagd, welke
gevaaren de bannelingen die zonder onderscheid
op de kust worden gegooit,
te wachten staan.

Zonder u blijft geen vrede ooit duren,
en is er geen hoop op winst uit ons werk;
er is geen veiligheid voor ons vaderland,
noch een thuis voor ons erfbezit,
dat u, vorstin, beschermt:
u heeft de leiding over alles, u voedt ze met uw
zoete nectar, en u geeft de vaststandigen
een plaats op het heilige feest.
Wij smeken u: laat uw Zoon met medelijden op
ons neerzien; zulks is uw macht. Grijp ons met
uw goddelijke hand, maagd, want wij zijn moe,
en plaats ons in een burcht waar we veilig zijn.
Amen.

Verheug u, hemelse vrouwe,
uitgestegen boven de engelen scharen
die hun liederen blijven zingen
voor uw welwillende Zoon.

Verheug u, omdat uw gelaat,
uw heldere verschijning
de aanblik van de hemel mag verlichten,
zoals de zon de wereld vanuit zijn stralen.

Verheug u, aan wie de engelen gehoorzamen;
ze dorsten werkelijk naar u.
Ze onderwerpen zich aan u
in volgzzaamheid.

Gaude quod tui servuli
nunc et in fine saeculi,
et hoc in ictu oculi,
suo fruuntur premio.

Gaude Deo vicini
et ad precandum potior,
tu quae cunctis potentior
in summo sedes solio.

Gaude quod sanctos superas
in hoc questo imperas,
dum ad precandum te prepares
ut potens mater filio.

Gaude quia delectaris
dum a nato veneraris
et semper coniungaris
tanto digna filio.

Gaude quod tua gloria
omnia carebit tristitia
perpes manes in premia
Deo nos reconcilia.

Quae es mater cum filio
ora, ut ipso tuo gaudio
fungamur in perpetuo.
Amen.

Inviolata integra et casta es Maria

Inviolata integra et casta es Maria
quae es effecta fulgida caeli porta.
O mater alma Christi carissima
suscipe pia laudum praeconia.
Nostra ut pura pectora sint et corpora:

Verheug u, omdat uw dienaars
nu en op het einde der tijden,
en hun ogen door deze prikkel
genieten van hun verdiende beloning.

Verheug u, die in Gods nabijheid toeft
en meer vermag in uw gebeden,
U, die machtiger dan wie ook,
zetelt op de meest verheven troon.

Verheug u, omdat u de heiligen overtreft,
het overwicht hebt in deze queeste;
wijl u zich klaarmaakt om te smeken
tot uw Zoon als invloedrijke moeder.

Verheug u, omdat u vreugde vindt
wijl u wordt geëerd door uw Zoon
en altijd met hem verenigd blijft,
u, die zo'n Zoon waardig bent.

Verheug u, omdat uw luister
vrij zal zijn van alle droefheid;
eeuwig blijft u in die beloningen:
verzoen ons met God.

U, die moeder bent, bid samen met uw
Zoon, zodat wij deelachtig mogen worden
in uw eigen vreugde, in alle eeuwigheid.
Amen.

Ongeschonden, onbevlekt en puur zijt gij,
Maria, gij die de stralende hemelpoort zijt.
O heilige en dierbare moeder van Christus,
aanvaard onze vrome lofzangen
Tot u roepen onze harten en monden:

quae nunc flagitant devota corda et ora.
Tua per precata dulcisona
nobis perpetua frui vita.
O benigna, o Regina, o Maria!
Quae sola inviolata permansisti.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum
et exultavit spiritus meus in Deo salutari
meo. Quia respexit humilitatem
ancillae suae:
ecce enim ex hoc beatam me dicent
omnes generationes.
Quia fecit mihi magna qui potens est,
et sanctum nomen eius.
Et misericordia eius a progenie
in progenies timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbos mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede
et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis
et divites dimisit inanes.
Suscepit Israel puerum suum recordatus
misericordiae suae,
sicut locutus est ad patres nostros,
Abraham et semini eius
in saecula.
Gloria Patri, et Filio,
et Spiritui Sancto,
sicut erat in principio, et nunc, et
semper, et in saecula saeculorum. Amen.

mogen onze zielen en lichamen zuiver zijn.
Door de zoete klank van uw gebeden, schenk
ons voor eeuwig het genot van het leven.
O genadige, o koningin, o Maria!
Gij alleen blijft ongeschonden.

Mijn ziel prijst en looft de Heer,
en mijn geest jubelt om God, mijn Redder.
Hij heeft oog gehad voor mij,
zijn minste dienaar:
alle geslachten zullen mij voortaan
gelukkig prijzen.
Want grote dingen heeft Hij gedaan voor mij,
de machtige, en heilig is Zijn naam.
Barmhartig is Hij, van geslacht op geslacht,
voor al wie Hem vereert.
Hij toont Zijn macht en de kracht van Zijn arm
en drijft uiteen wie zich verheven waant.
Heersers stoot Hij van hun troon
en Hij verheft de nederigen.
Hongerigen overlaadt Hij met gaven,
en rijken stuurt Hij weg met lege handen.
Hij trekt zich het lot aan van Israël,
Zijn dienaar,
zoals Hij heeft gesproken tot onze vaderen,
Abraham en zijn nageslacht
tot in de eeuwigheid.
Glorie zij de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest,
zoals het was in het begin, nu en altijd,
en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

*Vertaling: Brigitte Hermans, Jan Gijzel, Jeanine De
Landtsheer*

ZATERDAG
24.08.19

ZONDAG
25.08.19

11.00 & 15.00
Voorstelling

HETPALEIS

Theater De Spiegel

Een beeldend concert voor kinderen van 8 maanden tot 3 jaar | A visual concert for children from 8 months to 3 years

Karel Van Ransbeeck, *concept & regie* concept & artistic director

Nicolas Ankoudinoff, *saxofoon, fluit & compositie* saxophone, flute & composition | Joeri Wens, *percussie & compositie* percussion & composition | Alain Ongenaet, *beeldmanipulatie & techniek* shadow play & technique | Lies Maréchal, *kostuums* costumes | Wim Van De Vyver, *decor* set design

Niet drummen

Knikkers, bollen, ballen, drumvellen, trommels, water ... Een magische tocht in een merkwaardig decor. Een schaduwbeeldkunstenaar, een fluitist-saxofonist en een percussionist nemen heel jonge kinderen en hun (groot) ouders mee op een ontdekkingsstocht van klanken, geluidjes, muziek en ritmen. *Niet drummen* is een beeldend concert vol aanstekelijke ritmische muziek en verwonderlijk figurespel. Jong en oud, klein en groot genieten van een beeldend concert. Rock 'n roll en poëzie.

De voorstelling *Niet drummen* werd bekroond met drie awards en één speciale erkenning, o.a. voor het concept, decor, de muziek en presentatie. Op de twaalfde editie van The international theatre festival for children in 2016 ontving Theater De Spiegel voor *Niet drummen* The early years award voor de beste performance voor kinderen onder zes jaar.

Duur van de voorstelling: 45 minuten

Beat the drum

Marbles, balls, bowls, drumheads, drums and water... A magical journey in an extraordinary setting. A shadow artist, a flautist cum saxophonist and a percussionist take very young children and their parents or grandparents with them on a journey filled with sounds, music and rhythm. *Beat the drum!* is a music theatre production filled with catchy rhythms and amazing shadow theatre. Young and old, big and small enjoy a visual concert. Rock 'n' roll and poetry.

The music theatre production *Beat the drum!* received three awards and one special mention by the jury, for the concept, stage design, music and presentation. At the 12th edition of the International Theatre Festival for Children in 2016 music theatre company De Spiegel received for *Beat the drum!* the early years award for the best performance for children under the age of six.

Duration of show: 45 minutes

ZATERDAG
24.08.19

19.15

Concertinleiding door
Liesbeth Segers

20.00

Concert

Sint-Andrieskerk

The Binchois Consort

Andrew Kirkman, *artistieke leiding* artistic director

Mark Chambers, Tim Travers-Brown, *contratenor* *countertenor* | Dominic Bland, George Pooley, Matthew Vine, Tom Castle, *tenor* *tenor* | James Arthur, Will Dawes, Nathan Harrison, *bas* *bass*

Regina caeli II	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
Kyrie 'So ys emprentid' Missa Flos regalis <i>Gloria</i>	<i>Walter Frye (?-1475 of vroeger)</i>
Victimae paschali laudes	<i>Antoine Busnois</i>
Missa Flos regalis <i>Credo</i>	<i>Walter Frye</i>
Anima mea liquefacta est	<i>Antoine Busnois</i>
Missa Flos regalis <i>Sanctus</i>	<i>Walter Frye</i>
Incomprehensibilia firme / Praeter rerum ordinem	<i>Antoine Busnois?</i>
Missa Flos regalis <i>Agnus Dei</i>	<i>Walter Frye</i>

Muziek voor Maria

Het manuscript Br 5557 dat in de Brusselse Koninklijke Bibliotheek wordt bewaard, bevat parels van polyfonie. Het lijkt misschien opmerkelijk dat er in dit Bourgondische manuscript ook Engelse muziek te ontdekken valt. De reden daarvoor ligt nochtans voor de hand. Het boek werd samengesteld naar aanleiding van het derde huwelijk van hertog Karel de Stoute met Margaretha van York, zus van de Engelse koningen Edward IV en Richard III. Van de Engelse componisten is Walter Frye het best vertegenwoordigd in Br 5557. Het is gissen naar exacte biografische gegevens van Frye – zijn geboortedatum is onbekend en we weten enkel dat hij voor juni 1475 is gestorven – maar zijn naam komt wel op verschillende plekken terug. Hij was cantor voor het lekenkoor aan de kathedraal van Ely in 1443/44 en 1452/53 en vervoegde het Londense gilde van 'Parish clerks' in 1456/57. Later was hij in dienst van Anne of Exeter, wellicht al vanaf de late jaren van 1450, tot 1472. Anne was de oudste zus van Margaretha van York, het is dus langs deze weg dat Fries muziek in het Bourgondische manuscript terecht kwam. De cantus firmus van de vierstemmige *Missa Flos regalis* is van onbekende origine. De cantus-firmusmelodie komt in elk misdeel terug in de tenorpartij, in verschillende ritmische waarden. Typisch Engels is de eufonie, die door de

Music for Mary

The manuscript Br 5557, held at the Royal Library of Brussels, contains gems of polyphonic music. It might seem surprising to discover English music among the pages of this Burgundian manuscript. The reason is simple, however. The book was made for Duke Charles the Bold's third marriage to Margaret of York, the sister of the English kings Edward IV and Richard III. Walter Frye is the best-represented of the English composers in Br 5557. Frye's biographical details remain guesswork – his date of birth is unknown and we only know that he died before June 1475 – but his name does crop up in various places. He was the cantor of the lay choir at Ely Cathedral in 1443-44 and 1452-53, and joined the London Guild of Parish Clerks in 1456-57. Some time afterwards, probably from the late 1450s until 1472, he was employed by Anne of Exeter. Anne was Margaret of York's eldest sister, which how Frye's music ended up in the Burgundian manuscript.

The cantus firmus of the four-part *Missa Flos regalis* is of unknown origin. The cantus firmus melody recurs in the tenor voice of every part of the mass, with various rhythmic values. A typically English feature is the euphony of the piece, which

componisten van het vasteland later zou worden geïmiteerd. Die welluidendheid creëert Frye door het gebruik van drieklanken en snelle opeenvolgingen van consonanten. Een Kyrie heeft Frye voor de *Missa Flos regalis* niet gecomponeerd – vanavond hoort u het Kyrie ‘*So ys emprentid*’, gebaseerd op een wereldlijk lied van Frye.

Andrew Kirkman koos verder nog drie motetten van Busnois uit Br 5557 – ze werden ook na elkaar in het koorboek gekopieerd. Het driestemmige *Anima liquefacta est* is wellicht Busnois’ oudste motet. *Victimae paschali laudes* en *Regina caeli* zijn vierstemmig en vallen op door hun complexe ritmiek.

would later be imitated by composers on the continent. Frye created this pleasant sound with triads and rapid successions of consonant notes. Frye did not compose a Kyrie for the *Missa Flos regalis*: the one you will hear this evening is the Kyrie ‘*So ys emprentid*’, based on a secular song by Frye.

Andrew Kirkman has also selected three motets by Busnois from Br 5557, which were also copied into the choirbook in immediate succession. The three-part *Anima liquefacta est* is probably Busnois’ oldest motet. *Victimae paschali laudes* and *Regina caeli* are for four voices, with a strikingly complex use of rhythm.

Regina caeli

Regina celi laetare, alleluia,
quia quem meruisti portare, alleluia,
resurrexit sicut dixit, alleluia.
Ora pro nobis Deum, alleluia.

Kyrie ‘So ys emprentid’

Gloria

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Victimae

Victimae paschali laudes
immolent Christiani.
Agnus redemit oves:
Christus innocens Patri
reconciliavit peccatores.
Mors et vita duello
confluxere mirando:
dux vite moruus
regnat vivus.
Dic nobis Maria,
quid vidisti in via?
Sepulchrum Christi viventis
et gloriam vidi resurgentis:
Angelicos testes,
sudarium et vestes.
Surrexit Christus spes nostra:
praecedet suos in Galileam.
Credendum est magis soli Marie
veraci quam Judeorum turbe fallaci.
Scimus Christum surrexisse
a mortuis vere:
tu nobis victor Rex, miserere.
Alleluia.

Koningin van de hemel, verheug u, halleluja,
want Hij die gij hebt mogen dragen, halleluja,
is verzezen zoals Hij had voorzegd, halleluja.
Bid voor ons God, halleluja.

Dat de christenen een offer brengen
aan het Paaslam,
het Lam dat de schapen heeft verlost:
Christus, onbevlekt, heeft de zondaars
met de Vader verzoend.
Dood en leven waren verwikkeld
in een wonderbaarlijke strijd:
de Heer van het leven die was gestorven,
regeert levend.
Zeg ons, Maria,
wat hebt gij onderweg gezien?
Het graf van Christus die leeft, en de glorie
van Hem die is opgestaan, heb ik gezien:
de engelen waren getuigen,
de zweetdoek en de gewaden.
Christus onze hoop is verzezen:
Hij gaat de zijnen voor naar Galilea.
Maria verdient meer geloof dan
de bedrieglijke bende van de joden.
Wij weten dat Christus
werkelijk verzezen is:
gij, zegevierende vorst, erbarm U over ons.
Halleluja.

Credo

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Anima mea liquefacta est

Anima mea liquefacta est
ut dilectus locutus est.
Quesivi illum et non inveni,
vocavi et non respondit mihi.
Inverunt me custodes murorum.
Percusserunt me et vulneraverunt me.
Tulerunt pallium meum
custodes murorum.
Filie Jherusalem,
nuntiate dilecto
quia amore languo.
Stirps Jesse virgam
produxit virgaque florem:
et super hunc florem requiescit
spiritus almus.

Sanctus

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Incomprehensibilia firme /

Praeter rerum ordinem

Incomprehensibilia firme
tria sunt fidei,
que tamen credibilia
existunt a patre rei
sed cuncta visibilia
transit immensitas Dei.

In personis est trinitas
divinitatis unius.
In virgine maternitas
cuius deus est filius.

Mijn ziel smelt weg van verlangen
bij het woord van mijn geliefde.
Ik heb gezocht en hem niet gevonden;
ik heb geroepen en er kwam geen antwoord.
De wachters van de stad vonden mij.
Zij stampen en verwonden mij.
De wachters van de stadsmuur
namen mijn mantel weg.
Dochters van Jeruzalem,
meld aan mijn geliefde,
hoezeer ik van liefde wegs melt.
Het geslacht van Jesse heeft een loot
voortgebracht en die loot een bloem,
en over die bloem rust
de weldoende geest.

Drie aspecten van het ware geloof
zijn niet te vatten,
maar worden toch geloofwaardig
door de Schepper ervan,
maar de onmetelijkheid van God
overtreft al wat zichtbaar is.

De drievuldigheid van het ene goddelijke
toont zich in drie personen.
Het moederschap toont zich in de maagd
wier Zoon God is.

Verbo iuncta humanitas
quo nil admirabilius.

Maria virgo tum mater
lesu Dei tum hominis
impetra quod eius pater
nos urat igne flaminis.
Per te noster sit frater
qui conregnat in divinis.

Praeter rerum ordinem
parit Deum hominem,
virgo mater.
Nec vir tangit virginem,
nec prolis originem,
novit pater.

Virtus Sancti Spiritus,
opus illud celitus,
operatur.
Initus et exitus
partus tui penitus
quis scrutatur?

Dei providentia,
que disponit omnia
tam suave,
tua puerperia
transfert in misteria,
mater ave.

Agnus Dei

Voor de misdelen: zie p. 110-112.

Het woord, bewonderenswaardiger dan
al wat is, verbindt zich met de menselijke
gedaante.

Maagd Maria, moeder van de God
en van de mens Jezus,
verkrijg dat Zijn Vader
ons loutert met het vuur van de Geest.
Moge Hij dankzij u onze broeder zijn,
die mee regeert in Gods rijk.

Boven de orde van deze wereld
droeg de moeder maagd
God in menselijke gedaante.
Geen man had deze vrouw aangeraakt,
noch kende de vader
de afkomst van het kind.

Dit werd door de Heilige Geest
vanuit de hemel
bewerkstelligd.
Wie kan begin en einde
van Uw werken
doorgronen?

Gods voorzienigheid,
die alles tot zulk
een perfectie heeft geordend:
leid Uw kinderen
binnen in de mysteries,
moeder gegroet.

*Vertaling: Jan Gijssels, Brigitte Hermans, Jeanine De
Landtsheer*

ZATERDAG
24.08.19

22.15
Concert

AMUZ

Ratas del viejo Mundo

Floris De Rycker, *artistieke leiding* artistic director

Michaela Riener, sopraan *soprano* | Soetkin Baptist, *alt alto* | Indre Jurgelevičiūtė, zang & klanklės *voice & klanklės* | Tomàs Maxé, *bas bass* | Salomé Gasselin, *viola da gamba viol* | Floris De Rycker, *luiten & cister lutes & cittern*

Je demande ma bienvenue	<i>Johannes Haucourt (fl. ca. 1390-na 1416)</i>
Or ouez les introites de taverne	<i>Guiard (fl. 16de eeuw)</i>
Dit le bourguignon	<i>Anoniem</i>
Oi toli toli Aš suskyniau rožių kvietkų	<i>Anoniem, uit Zuid-Aukštaitija</i>
Je suys tousjours a vo commandement	<i>Anoniem</i>
La plus belle et doulce figure	<i>Nicolas Grenon (ca. 1375-1456)</i>
L'autre d'antan	<i>Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497)</i>
Dictes moy toutes voz pensées	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Aš pascėjo du liniuku	<i>Anoniem, uit Oost-Aukštaitija</i>
Turi svočia žąsis?	<i>Anoniem, uit Biržai</i>
Miegužio Noriu	<i>Liudvikas Rėza (1776-1840)</i>
Sutemos / Puisque vivre en servitude	<i>Pierre Sandrin (ca. 1490-na 1560)</i>
Ja que lui ne s'i actende	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
Ai vis lo lop	<i>Anoniem</i>

A[R]MOUR

6 maart 1482: Maria van Bourgondië valt tijdens een jachtpartij van haar paard. Enkele weken later zal ze aan haar verwondingen overlijden. Haar dood betekent het einde van een tijdperk: ze was de laatste Bourgondische hertogin. Het Bourgondische rijk was niet het enige machtige gebied in Europa. Het Grootvorstendom Litouwen kende in de 15de eeuw een kolossale territoriale expansie. Met gebieden van het huidige Litouwen, Wit-Rusland, Oekraïne, Transnistrië, delen van Polen en Rusland was het zelfs het grootste rijk in Europa. Het gebied kende een grote traditie van mondeling overgeleverde Litouwse volksmuziek. Ontelbare pogingen van latere overheersers om deze muziek te liquideren hebben gefaald, wat haar – en de oeroude taal waarin ze ligt ingebed – net een extra dimensie geeft. Een van de geliefde instrumenten bij dat repertoire is de kankle's, een soort getokkelde citer. De grootte kan variëren, maar het klanklichaam is meestal trapeziumvormig en vervaardigd van linden-, eiken- of espenhout, terwijl het klankbord van dennenhout wordt gemaakt. Het instrument heeft vijf tot tien snaren en wordt tijdens het spelen op de knie gelegd. De snaren worden met de ene hand getokkeld, terwijl de andere hand de klank dempt. De kankle's werd gebruikt voor meditatieve muziek

A[R]MOUR

6 March 1482: Mary of Burgundy falls from her horse while out hunting. She dies of her injuries a few weeks later. Her death marks the end of an era: she was the last Burgundian duchess. The Burgundian Empire was not the only powerful region in Europe. The Grand Duchy of Lithuania underwent a colossal territorial expansion in the 15th century. With territories in present-day Lithuania, Belarus, Ukraine, Transnistria, parts of Poland and Russia, it was in fact the largest empire in Europe. The region had a strong tradition of orally transmitted Lithuanian folk music. Countless attempts by later rulers to eradicate this repertoire failed, which lends the music – and the ancient language in which it is embedded – an extra dimension. One of the instruments popular in this repertoire is the kankle's, a kind of plucked cittern. The size can vary, but the resonating body is usually trapezium-shaped and made of lime, oak or ash wood, and the sound board is made of pine. The instrument has between five and ten strings and is rested on the knee when playing. The strings are plucked with one hand, and the other hand is used to dampen the sound. The kankle's was used for meditative music or the sutartine', a

of voor de sutartine', een karakteristieke Litouwse polyfone dans. Typisch daarbij zijn de vele onopgeloste secundesamenklanken. Sutartine's kunnen contrapuntisch worden gezongen door twee zangers, in canon met drie zangers of antifonaal door twee zangers.

Als pendant voor de Litouwse muziek zocht Floris De Rycker chansons van componisten uit de Franse en Bourgondische context. En of het nu in het Frans of het Litouws is, eenstemmig repertoire of vroege meerstemmige polyfonie, een lied van op het veld of een rijk versierde compositie uit een wereldwijd bewonderd chansonnier ... de muziek van deze muzikale caleidoscoop is even sensueel als bezwerend.

characteristic Lithuanian polyphonic dance. A typical feature of this music is its frequent use of unresolved seconds. Sutartine's can be sung in counterpoint by two singers, in canon by three singers or antiphonally by two singers. As a counterpart to the Lithuanian music, Floris De Rycker went looking for chansons by composers working in the French and Burgundian context. And whether a song is in French or Lithuanian, monophonic repertoire or polyphony, a field song or a richly ornamented composition from a chansonnier admired around the world, this kaleidoscope of music is always as sensual as it is enchanting.

Je demande ma bienvenue

Je demande ma bienvenue,
il a longtemps que ne vous vi;
dites sui je plus vostre ami?
Avez bien vostre foy tenue?
La meilleure desous le nue,
estes se l'avés fait ainsi;
je demande ma bienvenue,
il a longtemps que ne vous vi;
je vous ai moult longtemps perdue,
dont j'ay esté en grant soussi,
mais de tous mes maux suis gari,
puisqu' en bon point je vous ay veue.

Or ouez les introites de taverne

Or ouez les introites de taverne,
Jehan Gallet dormes vous parmy vostre
corps, sus debout, sus debout allons
boire, au 'petit cerf', au 'petit cerf', Jehan
Gallet. Jehan Gallet venez vous en forte
rage, Jehan Gallet allons hucher les
compaignons, marchez gay saint Leger
ou chemin, Buquet, Benoist, Guiard,
maistre Jacques Severin,
Gobelin, Pierre Mercher,
maistre Jacques le tigneulx.
Saultez maupiteur, venez y donc
ou ou ou irons boire du bon vin,
chez Jehan Baston, Jehan Baston,
toc toc tac toc tac tac.
Nous voulons boire d'autant largement
bonjour l'hoste, bonjour l'hostesse,
varlet, chambrière, donnez moy de l'eau
pour mes mains nettoyer,
laver les dens, laver les dens, rainsons
les dens de vin blanc a desjuner,

Ik vraag of ik welkom ben,
het is lang geleden dat ik u zag;
zeg eens, ben ik nog steeds uw vriend?
Bent u trouw gebleven?
U bent de beste onder de hemel
als dat het geval is;
ik vraag of ik welkom ben,
het is lang geleden dat ik u zag;
ik ben lang zonder u geweest
en daardoor was ik erg ongerust,
maar al mijn lijden is voorbij
nu ik u op het juiste moment weer zag.

Luister nu naar het introitus van de kroeg,
Jehan Gallet, je zit helemaal te slapen,
sta eens op, kom overeind, laten we gaan
drinken, op naar 'Het Hertje', Jehan Gallet.
Jehan Gallet, kom met veel bombarie,
Jehan Gallet, laten we luidkeels onze
makkers roepen, imiteer onderweg de loop
van de vrolijke Heilige Léger, Buquet, Benoist,
Guiard, meester Jacques Severin,
Gobelin, Pierre Mercher,
rotvent van een meester Jacques.
Gooi je er keihard in en kom toch naar
waar, waar, waar wij lekkere wijn gaan
drinken, bij Jehan Baston, Jehan Baston,
klop klop klap klop klap klop.
Wij willen enorm veel drinken,
goedendag waard, dag waardin,
knecht, kamermeid, geef me water
om mijn handen schoon te maken,
tanden spoelen, tanden spoelen, laten we de
tanden spoelen met witte wijn bij het ontbijt,

du vin blanc d'Anjou ou de Boyeux de
collège. Dominus Amen, a desjuner
la belle andouille, les poys piles à
l'eschinée, il est par saint Jehan
bon le jambon,
Charlotte m'amyé, apétit nouveau,
pastes à la sauce chaude,
du vin de beaulne mon ami ou de Passi,
c'est assez mangé de bouilly, c'est assez
mangé de bouilly.

Oi toli toli

Oi toli toli yra mano senojo mama:
šimtą mylių,
per mėlyną jūrą,
oer žaliuosius miškus.
Aš plauksiu kaip ančiukas,
aš skrisiu kaip gegutė.
Per mano tėvo ūkį
aš pakilsiu
kaip saulė,
sėdėti prie baltų stalų,
kalbėti su savo brangia motina.

Aš suskyniau rožių kvietukų

Aš suskyniau rožių kvietukų
nuleiskite ją Dunojoje.
Nusilenkite, raudona rožė, mano motinai.
Nesakykite jai, kad esu apgailėtinas
pasakykite jai, kad esu ponias.
O pakilo, kodėl tu taip blyški,
ar mano dukra pasuko šviesiai
žemėse toli?

witte wijn uit de Anjou of van het klooster
van Bayeux. Dominus Amen, nu ontbijten
met mooie andouille, erwtenpuree met
varkensrug, bij de Heilige Johannes,
die ham is lekker,
Charlotte, m'n liefje, nieuwe trek,
pastei met warme saus,
wijn uit Beaune m'n vriend, of uit Passy,
we hebben genoeg stoofvlees gegeten,
voldoende stoofvlees gegeten.

O, ver weg is mijn oude moeder:
honderd mijl verderop,
over blauwe zeeën,
over groene bossen.
Ik zal zwemmen als een eendje,
ik zal vliegen als een koekoek.
Boven de boerderij van mijn vader
zal ik opkomen
zoals de zon,
om aan de witte tafels te zitten,
en met mijn lieve moeder te praten.

Ik heb een roos geplukt,
en in de Donau gelegd.
Daal naar beneden, rode roos, naar mijn
moeder. Vertel haar niet dat ik ellendig ben,
zeg haar dat ik een minnares ben.
O roos, waarom ben je zo bleek;
is mijn dochter bleek geworden
in het verre land?

Je suys tousjours

a vo commandement

Je suys tousjours a vo commandement
et je le doy pour ce fai[re] le vueil;
ma riche amour
ma douce et mon seul vueil:
faittez de moy a vo tresbien talent.

L'autre d'antan

L'autre d'antan l'autrier passa
et en passant me trepassa
d'un regard forgé à Milan
qui m'a mis en l'arriere ban,
tant mauvais brassin me brassa.
L'autre d'antan l'autrier passa.
Par tel façon me fricassa
que de ses gaiges me cassa
mais par dieu elle fist son dan.
L'autre d'antan l'autrier passa
et en passant me trepassa
d'un regard forgé à Milan.
Puis apres nostre amour cessa
car onques puis qu'elle dansa
l'autre d'antan l'autre d'antan
je n'eus ne bon jour ne bon an
tant de mal ennoy amassa.
L'autre d'antan l'autrier passa
et en passant me trepassa
d'un regard forgé à Milan
qui m'a mis en l'arriere ban,
tant mauvais brassin me brassa.
L'autre d'antan
l'autrier passa.

Dictes moy toutes voz pensées

Dictes moy toutes voz pensées,

Ik doe altijd wat u opdraagt;
ik kan niet anders en daarom wil ik dat ook
doen; mijn nobele geliefde, mijn lief en
enig voorwerp van mijn wensen;
doe met mij naar uw goede wil.

Die andere, van vorig jaar, kwam onlangs
langs en in het voorbijgaan maakte ze me af
met een blik die in Milaan was gemaakt,
die mij in de achterhoede bracht,
zo een rotstreek leverde ze mij.
Die andere, van vorig jaar, kwam onlangs
voorbij. Ze bakte het al te bruin toen ze
haar beloften aan mij verbrak; bij God
toen werd de schade die ze maakte nog
groter. Die andere, van vorig jaar, kwam
onlangs langs en in het voorbijgaan maakte
ze me af met een blik die in Milaan was
gemaakt. Daarna was onze liefde voorbij
want sinds ze [elders] danste,
die andere van vorig jaar, die andere van
eerst, kende ik geen goede dag en geen goed
jaar, zoveel ellende bracht zij teweeg.
Die andere, van vorig jaar, kwam onlangs
langs en in het voorbijgaan maakte ze me af
met een blik die in Milaan was gemaakt,
die mij in de achterhoede bracht,
zo een rotstreek leverde ze mij.
Die andere, van vorig jaar,
kwam onlangs langs.

Vertel me al uw gedachten,

car j'ay désir de les savoir;
otrois moy ce bien avoir,
affin qu'elles soient excusées.

Aš Pasėjo Du Liniuku

Aš pasėjo du liniuku
jie išaugo ir žydėjo.
Aš juos ištraukiau.
Aš nesu austi audinio.
Oi, Oi.

Turi svočia žąsis?

Turi svočia žąsis?
Kad ir turi, savo turi.
Kas tau darbo, kad ji turi?
A jajaja, turi, turi!

Sutemos/Puisque vivre en servitude

Puisque vivre en servitude
le devoye triste et dolent,
bien heureux je me repute
d'estre en lieu si excellent.
Mon mal est bien violent,
mais amour l'ordonne ainsi,
veuillez en avoir merci.
Vostre beauté sans pareille
ne doit prendre à déplaisir,
s'a l'aimer je m'appareille,
car on ne peut mieux choisir:
si j'ay par trop de desir,
j'ay beaucoup de foy aussi,
veuillez en avoir merci.
Autre bien ne veux pretendre
pour mes plaintes et clameurs,
sinon que veuillez entendre
que c'est pour vous que ie meurs:

want ik wil ze graag weten,
schenk mij deze gunst
opdat uw gedachten worden vergeven.

Ik heb twee lijnzaadjes gezaaid,
ze ontsproten en bloeiden op.
Ik heb ze geoogst.
Ik heb fijne stof geweven.
Oi, Oi.

Heeft het bruidsmisje een gans?
Als ze er een heeft, is die van haar.
Wat is jouw probleem als ze er een heeft?
A jajaja, ze heeft er een, ze heeft er een!

Aangezien ik leefde in onderworpenheid,
moest ik wel bedroefd en ongelukkig zijn
en daarom acht ik mezelf zeer gelukkig
dat ik op zo'n uitstekende plek ben.
Mijn lijden is hevig,
maar dat is het voorschrift van Amor,
heb daarom medelijden.
Uw ongeëvenaarde schoonheid
moet niet worden gegriefd,
nu ik op het punt sta die te gaan beminnen,
want een betere keuze kan men niet maken:
mijn verlangens zijn dan ook zeer hevig,
maar mijn trouw is ook heel sterk;
heb daarom medelijden.
Ik hoop op geen andere gunst
voor mijn lamentaties en klachten
dan dat u wilt begrijpen
dat ik sterf, vanwege u:

en mes yeux n'ha plus de pleurs,
et mon coeur est si transsi,
veuillez en avoir merci.
Vous seule estes ma fortune,
qui va mon bien mesurant,
si vous m'estes opportune,
peu me chaut du demourant:
sans vous je vi en mourant,
et m'est le iour obscurci,
veuillez en avoir merci.
Au coeur des bestes sauvages
rigueur loge proprement:
mais sur les humains ouvrages
Amour ha commandement;
et toutesfois en tourment
me tient le vostre endurci,
veuillez en avoir merci.
Ce vous est peu de conquete
d'aller ma fin poursuyvant,
bien vous seroit plus honneste
sauver le vostre servant:
un qui pourroit en vivant
vostre nom rendre esclarci,
veuillez en avoir merci.

Ja que lui ne s'i actende

Ja que lui ne s'i actende,
car tous autres sont cassez,
et je l'aime plus qu'assez
affin que chascun l'entende.
Aussi il a tel renom
de porter a sa plaisance
deux des lectres de mon nom,
l'une perse et l'autre blanche.

Plus que jamais de sa bende

mijn ogen hebben geen tranen meer
en mijn hart is ontziend,
heb daarom medelijden.
U alleen bepaalt mijn lot
dat mijn welzijn bepaalt
als u mij welgezind bent,
al het andere is niet belangrijk voor mij:
zonder u leef ik in stervensnood
en wordt het licht duister voor mij,
heb daarom medelijden.
Meedogenloosheid heerst met recht
in de harten van wilde dieren,
maar over menselijke aangelegenheden
heerst Amor:
en toch houdt uw harde hart
mij vast in lijden,
heb daarom medelijden.
Het is maar een kleine overwinning voor u
om uit te zijn op mijn dood,
het zou u evenwel sieren
als u uw dienaar zou redden:
een man die, door te leven,
uw naam glans zou kunnen geven,
heb daarom medelijden.

Hoewel hij dit niet verwacht,
want alle anderen zijn gesneuveld,
houd ik meer dan genoeg van hem
om dat eenieder te doen inzien.
Het is dan ook bekend
dat hij, tot zijn genoegen,
twee van de letters van mijn naam draagt,
de ene blauw en de andere wit.

Meer dan ooit zal ik me zo dicht bij de

me tendray et de si pres
qu'il voirra bien par expres
que son fait tousjours amende.
Ja que lui ne s'i actende,
car tous autres sont cassez,
et je l'aime plus qu'assez
affin que chascun l'entende.

Ai vis lo lop

Ai vist lo lop, lo rainard, la lèbre.
Ai vist lo lop, lo rainard dançar
totei tres fasián lo torn de l'aubre.
Ai vist lo lop, lo rainard, la lèbre
totei tres fasián lo torn de l'aubre
fasián lo torn dau boisson folhat.
Aquí trimam tota l'annada
per se ganhar quauquei sòus
rèn que dins una mesada.
Ai vist lo lop, lo rainard, la lèbre
nos i fotèm tot pel cuol.
Ai vist lo lèbre, lo rainard, lo lop.

groep mensen om hem heen ophouden,
dat hij zeker zal inzien
dat het er steeds beter voor hem uitziet.
Hoewel hij dit niet verwacht,
want alle anderen zijn gesneuveld,
houd ik meer dan genoeg van hem
om dat eenieder te doen inzien.

Ik zag de wolf, de vos en de haas.
Ik zag de wolf en de vos dansen,
alle drie omcirkelden ze de boom.
Ik zag de wolf, de vos en de haas,
alle drie omcirkelden de boom,
omcirkelden ze de ontspruitende struik.
Hier is het hele jaar gevuld met werk
om slechts een paar centen te verdienen
en de hele maand zag ik niets.
Toen ik de wolf, de vos en de haas zag,
was er niets meer over voor ons.
Ik zag de haas, de vos en de wolf.

*Vertaling: Marianne Lambregts, Linguapolis, Brigitte
Hermans, Walter Geerts*

ZONDAG
25.08.19

11.00
Concert

Kapel KU Leuven,
Campus Carolus

Slotconcert summerschool

Stratton Bull, Pieter De Moor, Andrew Hallock, Pieter Stas, *docent coach* | Valerie Horst, *docent muzieknotatie coach musical notation*

Zangergroep 1

Hadewich De Meester, Caroline Cajor, Emma Coopman, *superius* | Susanne Zippe, *altus* | Andreas Goetze, Merlijn Wackers, *tenor / bassus*

Zangergroep 2

Elisabeth Smulders, Chris Magnus, Marleen Leicher, Ann Lyman, Vera Stessel, Hilde Laureys, Sarah De Smedt, Els Spanhove, Hannelore Gotz, Inge Wouters, Tineke van Rijn, Pam Silimperi, Carine Ceyssens, Joachim Thôme, *superius* | Lies Fortuin, Katrien Dekeyzer, Marie-Louise Dumon, Anne Pecher, Hilde Broekaert, Goedele Reyniers, Els Caremans, *altus* | Wil Lensen, Daan Debakker, Jan Pieter Zwart, Luc Vermeulen, *tenor* | Jan Mertens, Hans van de Ven, Mitchell Phillips, Marc Symoens, Walter Bosmans, Manfred Halsema, Charles-Henry Boland, *bassus*

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor muziek

Angeli archangeli	<i>Heinrich Isaac (ca. 1450/55-1517)</i>
Missa de Sancta cruce <i>Kyrie</i>	<i>Pierre de la Rue (ca. 1452-1518)</i>
Missa sine nomine <i>Gloria</i>	<i>Richard Cox (fl. midden 15de eeuw)</i>
Plaine d'ennuy / Anima mea	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Regina caeli II	<i>Antoine Busnois (ca. 1430-1492)</i>
La despourveue et la bannye	<i>Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497)</i>
Gaude virgo	<i>Josquin des Prez (ca. 1450/55-1521)</i>
Missa Ave regina celorum <i>Sanctus</i>	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474)</i>
Salve regina	<i>Pierre de la Rue</i>
Deo gratias	<i>Johannes Ockeghem ?</i>

Muziek aan het Bourgondische hof

Door de 15de eeuw heen groeide de polyfonie als een pan-Europees fenomeen, zowel wat repertoire betreft, als de grootte van de uitvoerende ensembles. Belangrijke kerken en hoven gebruikten kunst, en in het bijzonder muziek, als een middel om hun prestige te projecteren, wat zeker ook gold voor het Bourgondische hof. In 1469 publiceerde het hof een 'Etat', een beschrijving van de functies en de staf, die onder meer bestond uit een 'grande chapelle' met 25 leden – een grote toename in vergelijking met de tijd van Filips de Goede eerder in de eeuw. Dit concert put uit de (omvangrijke) muziektraditie vanaf het bestuur van Karel de Stoute in de jaren 1460-1470, over Filips de Schone aan de eeuwwisseling, en culminerend in het hof van Margareta van Oostenrijk in de eerste twee decennia van de 16de eeuw.

De lijst met namen van componisten die met het Bourgondische hof kunnen worden geassocieerd – als uitvoerend muzikant of als componist opgenomen in Bourgondische bronnen – is ronduit verbluffend. Tijdens het bewind van Karel de Stoute zien we onder andere Antoine Busnois, Johannes Ockeghem of Guillaume Du Fay en Engelse componisten als Richard Cox. Bij Filips de Schone breidt de groep nog uit, met namen als Alexander Agricola en Pierre

Music at the Burgundian Court

Over the course of the fifteenth century, the practice of polyphony grew as a pan-European phenomenon, both in terms of the repertoire and the size of the performing ensembles. Great churches and courts used art, and particularly music, as a way of projecting their prestige. This was very much the case at the Burgundian court. In 1469 the court produced an 'Etat', describing its functions and staff, the latter of which included a 'grande chapelle' that numbered some 25 members – a major increase from the days of Duke Philip the Good earlier in the century. This concert draws upon this rich and powerful musical tradition, stretching from the reign of Charles the Bold in the 1460s and 70s, through Philip the Fair around the turn of the century, and culminating at the court of Margaret of Austria in the first two decades of the 16th century.

The array of composers associated with the Burgundian court over this period – as performing musicians or composers – is truly astounding. During Charles the Bold's reign, they included Antoine Busnois, Johannes Ockeghem and Guillaume Du Fay as well as English composers such as Richard Cox. The field becomes even more crowded at Philip the Fair's court, with names such as Alexander Agricola and Pierre de la Rue. The

de la Rue. Deze laatste was bovendien de lievelingscomponist van Margareta van Oostenrijk.

Dit afsluitende concert van de summerschool verbindt de verschillende perioden aan de hand van bronnen die met de Bourgondische hofkapel worden geassocieerd; Br 5557 uit de Koninklijke Bibliotheek (KBR), een essentiële bron voor de zangers van Karel de Stoute; Cappella Sistina Ms. Chigi C VIII 234 (de Chigi Codex), hoogstwaarschijnlijk samengesteld voor Philippe Bouton, een vertrouweling van het hof op het eind van de 15de eeuw; KBR Ms. 9126, gemaakt voor Filips de Schone en zijn gemalin Johanna van Castilië; het Mechels Koorboek en KBR Ms. 228, het chansonnier van Margareta van Oostenrijk. Zoals steeds hebben de deelnemers aan de summerschool de voorbije week gewerkt uit (facsimile's van) de originele bronnen. Dat liet hen toe om op een persoonlijke manier in contact te komen met dit fantastische repertoire, op dezelfde manier zoals uitvoerders dat vijfhonderd jaar geleden hebben ervaren.

latter, incidentally, was Margaret of Austria's favourite composer.

This concluding concert of the International Summer School links these different periods by means of musical sources associated with the Burgundian court chapel: Br 5557 from the Royal Library in Brussels (KBR), the key source for music used by Charles the Bold's singers; Cappella Sistina Ms. Chigi C VIII 234 (the Chigi Codex), most likely produced for Philippe Bouton, a close confidant of the court at the end of the 15th century; KBR Ms. 9126, made for Philip the Fair and his consort, Joanna of Castile; the Mechelen Choirbook and KBR Ms. 228, Margaret of Austria's Chansonnier. As ever, the Summer School participants have spent a week working exclusively from the original sources of all the works on this programme (in facsimile versions). This has allowed them to get "up close and personal" with this amazing repertoire in the same way that performers would have done 500 years ago.

Angeli, archangeli

Angeli, archangeli,
throni et dominationes,
principatus et potestates,
virtutes, cherubim atque seraphim,
patriarchae et prophetae,
sancti legis doctores, apostoli omnes:
Christi martyres, sancti confessores,
virgines Domini, anachoritae,
sanctique omnes,
intercedite pro nobis.

Te gloriosus apostolorum chorus,
te prophetarum laudabilis numerus:
te martyrum candidatus
laudat exercitus:
te omnes sancti et electi
voce confitentur unanimes,
beata Trinitas, unus Deus.
Amen.

Kyrie Gloria

Voor de misdelen, zie p. 110-112.

Plaine d'ennuy / Anima mea

Plaine d'ennuy, de longue main attainte
de deslaiser en vie langoureuse.
Diz a par moy que seroy bienheureuse
se par mort estoit ma vie estainte.

Ne penser pas que le dye part fainte
car sans cela me tiendray maleureuse,
plaine d'ennuy, de longue main attainte
de deslaiser en vie langoureuse.

Engelen, aartsengelen,
tronen en heerschappijen,
vorstendommen en machten,
deugden, cherubijnen en serafijnen,
patriarchen en profeten,
heilige wetsgeleerden en alle apostelen,
martelaars van Christus, heilige belijders,
maagden van de Heer, heremieten,
en alle heiligen,
bemiddel voor ons.

U, het glorieijke koor van apostelen,
u, het prijzenswaardige aantal profeten,
u, het uitverkoren leger van martelaars,
verhef u,
u, alle heiligen en uitverkorenen
en onthul samen, als uit één stem,
de gezegende Drie-eenheid, één God.
Amen.

Ik ben sinds lang beladen met lusteloosheid
van onbehagen over een kwijnend leven.
Zeg mij dat ik weer gelukkig zal worden,
als mijn leven door de dood zal zijn uitgedoofd.

Denk maar niet dat ik veins,
want zonder dat zou ik ongelukkig blijven,
vervuld van melancholie als ik ben
uit misnoegen over een kwakkelig leven.

Sans Dieu ne puis venir a mon attainte,
auquel je fais pryere douloureuse
de mon me voir en firme rigoureuse
se je demeure a tousjours de noir tainte.

Bassus

Anima mea liquefacta est.
Filie Jherusalem,
nunciate dilecto meo
quia amore langueo.

Regina caeli II

Regina caeli laetare, alleluia,
quia quem meruisti portare, alleluia,
iam resurgens sicut dixit, alleluia.
Or pro nobis Deum, alleluia.

La despourveue et la bannye

La despourveue et la bannye
de cil qui me donne ma vie
seulement par ung faulx raport,
ha, Fortune, n'as tu pas tort
d'avoir sans cause ainsi pugnie?

Le pouvre [cueur] ne pensoit mye
d'estre de luy en telle haye.
Puis qu'il luy plaist, elle est d'acord,
la despourveue [...].

Elle ne vieult plus de compaignie.
Fortune l'a trop esbahye
d'avoir ousté tout son confort.
Plus ne desire que la mort,
s'il fault qu'elle soit faicte oublie
la despourveue [...].

Zonder God zou ik mijn eindbestemming niet
bereiken; ik smeeke Hem in mijn gebed vol
droefenis mij niet te stringent te beoordelen
mocht ik mijn hele leven met donkere
bezoedeld blijven.

Mijn ziel smelt weg van verlangen.
Dochters van Jeruzalem,
meld aan mijn geliefde,
hoezeer ik van liefde wegs melt.

Koningin van de hemel, verheug u, halleluja,
want Hij die gij hebt mogen dragen, halleluja,
is verzezen zoals Hij had voorgezegd, halleluja.
Bid voor ons God, halleluja.

Het gemis en de verbanning uit
de nabijheid van hem die mij doet leven,
en dat alleen door een vals bericht!
Hé Fortuna, maak jij niet een vergissing
door zonder reden zo'n zware straf te geven?

Mijn arme hart kon niet bedenken
dat het zo door hem zou worden gehaat,
maar nu dit hem bevalt, aanvaardt deze
eenzame verstotene dat.

Zij wil geen gezelschap meer.
Fortuna heeft haar te veel schrik aangejaagd
door al haar welbevinden weg te nemen.
Ze verlangt enkel nog naar de dood,
als het zo is dat ze moet worden vergeten,
deze eenzame verstotene.

Gaude virgo

Gaude virgo, mater Christi,
que per aurem concepisti
Gabriele nuntio.

Gaude qua deo plena
peperisti sine pena
cum pudoris lilio.

Gaude quia tui nati
quem dolebas mortem pati
fulget resurrectio.

Gaude Christo ascendente
et in coelum te vidente
motu fertur proprio.

Gaude que post ipsum scandis
et est honor tibi grandis
in coeli palatio.

Ubi fructus ventris tui
nobis detur per te frui
in perenni gaudio. Alleluia.

Sanctus

Voor de misdelen, zie p. 110-112.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae,
vita dulcedo et spes nostra, salve.
Ad te clamamus, exsules filii Hevae.
Ad te suspiramus, gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.
Eia ergo advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos

Verheug u, maagd, moeder van Christus,
gij die hebt ontvangen via het oor,
Gabriël als boodschapper.

Verheug u, want vervuld van de Godheid
hebt gij gebaard zonder pijn
met de lillie van de kuisheid.

Verheug u, want van uw Zoon
om wiens dood gij hebt getreurd,
schittert nu de verrijzenis.

Verheug u, Christus rijst omhoog;
onder uw ogen vaart Hij
door eigen kracht ten hemel.

Verheug u, na Hem vaart ook gij ten hemel,
daar ontvangt gij grote eer
in het hemelse paleis.

Het weze ons gegund, door uw hulp
de vrucht van uw schoot te genieten
in eeuwige vreugde. Halleluja.

Wees gegroet koningin, barmhartige moeder,
hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij, verdreven kinderen van Eva.
Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geweent tot u.
Gij zijt onze voorspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen

ad nos converte.
Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exilium ostende.
O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Deo gratias

Deo gratias.

op ons.
En toon ons Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.
O genadige, o liefdevolle,
o tedere maagd Maria.

God zij dankgezegd.

*Vertaling: Brigitte Hermans, Stratton Bull, Els De Keyser,
Robin Steins*

ZONDAG
25.08.19

19.15

Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00

Concert

Sint-Pauluskerk

Gothic Voices

Catherine King, Clare Wilkinson, *mezzosopraan mezzo soprano* | Steven Harrold, Julian Podger, *tenor tenor* | Stephen Charlesworth, *bariton baritone* | Jane Achtman, *vihuela d'arco & vedel vihuela d'arco & fiddle* | Andrew Lawrence-King, *orgel, regaal, gotische harp & psalterium organ, regal, gothic harp & psaltery* | Keith McGowan, *dulciaan & schalmei dulcian & shawm* | Simen Van Mechelen, *trombone sackbut*

Et pour certain *Guillaume Du Fay / bewerking: Julian Podger*

Se la face ay pale (intavolatie) *Guillaume Du Fay /
bewerking: Anoniem, uit Buxheimer Orgelbuch*

Portugaler (intavolatie) *Guillaume Du Fay? /
bewerking: Anoniem, uit Buxheimer Orgelbuch*

Ecclesiae militantis (motet) *Guillaume Du Fay*

The Du Fay Spectacle

How better to end a festival than with a musical celebration? Gothic Voices catapults us back to an imaginary wedding feast held on New Year's Day sometime in the 1470s. The guest of honour is Guillaume Du Fay, who was already one of the most celebrated musicians in his own day. What is more, he had the healthy dose of self-confidence required to sing his own praises in the countertenor part of the motet *Salve flos Tuscae gentis*. He was a key figure in the transition between the music of the Middle Ages and the emerging Renaissance. His secular and religious works bear witness to his innovative and refined approach. Various compositions come to life at the imaginary wedding: from tormented pieces that dig deep into human emotions of despair, fear and hope to cheerful, rousing chansons and drinking songs. A motet such as *Vergene bella* honours both the bride and the Virgin Mary. Some motets refer to very specific people. *Salve flos*, mentioned above, praises the people of Florence, and Du Fay composed *Ecclesiae militantis* in honour of Pope Eugene IV, probably for the first anniversary of his crowning as pope in 1432. The work is considered one of the most complex isorhythmic motets in Du Fay's oeuvre. The motet *O Sancte Sebastiane* was

gecomponeerd in de jaren 1420-1424, als smeekbede voor Sint-Sebastiaan ter bescherming tegen de pest. De qua structuur eenvoudigere chansons hanteren de oude middeleeuwse formes fixes, zoals het rondeau (*Entre vous, gentils amoureux; Puisque vous estes campieur*) of de ballade (*Je me complains piteusement; Resvelliés vous et faites chiere lye*).

probably composed in the years 1420-1424, as a prayer of supplication to Saint Sebastian for protection against the plague. The chansons are simpler in structure, using the old mediaeval formes fixes, such as the rondeau (*Entre vous, gentils amoureux; Puisque vous estes campieur*) or the ballade (*Je me complains piteusement; Resvelliés vous et faites chiere lye*).

Ce jour de l'an

Ce jour de l'an voudray joye mener,
chanter, danser, et mener chiere lie,
pour maintenir la coutume jolye
que tous amants sont tenus de garder.

O sancte Sebastiane

Cantus I

O sancte Sebastiane,
semper, vespere et mane,
horis cunctis et momentis,
dum adhuc sum sanae mentis,
me protege et conserva
et a me, martyr, enerva
infirmiorem noxiam
vocatam epidemiam.

Tu de peste huiusmodi
me defende et custodi
et omnes amicos meos.
Qui nos confitemur reos
Deo et sanctae Mariae
et tibi, O martyr pie.

Tu Mediolanus civis
hanc pestilentiam, si vis,
potes faces cessare
et ad Deum impetrare,
quia a multis est scitum,
quod de hoc habes meritum.

Zoe mutam tu sanasti
et sanatam restaurasti
Nicostratos eius viro,
hoc faciens modo miro.
In agone consolabas

Op deze nieuwjaarsdag wil ik vrolijk zijn,
zingen, dansen en vrolijk zijn om het
aangename gedrag te blijven tonen
waarvan alle minnaars blij moeten geven.

O Heilige Sebastiaan,
altijd, 's avonds en 's morgens,
op alle uren en dagen
zolang ik gezond ben van geest,
bescherm mij en behoed mij,
en houd van mij weg, martelaar,
de dodelijke ziekte,
de laaiende epidemie.

Gij, verdedig me
tegen dergelijke pest
en bescherm mij en al mijn vrienden.
Wij bekennen dat wij schuldig zijn
voor God en de Heilige Maria
en voor u, o vrome martelaar.

Gij, burger van Milaan,
kunt deze pest, als gij wilt,
doen ophouden
en dit bij God bekomen,
want velen weten,
dat dit uw verdienste is.

Gij hebt de stomme Zoë genezen,
en eenmaal genezen, hebt gij haar
aan haar man, Nicostratus,
teruggeschonken.
In hun doodstrijd hebt gij

martyres et promittebas
eis sempiternam vitam
et martyribus debitam. Amen.

Resolutio

O sancte Sebastiane,
semper, vespere et mane,
horis cunctis et momentis,
dum adhuc sum sanae mentis.

Cantus II

O martyr Sebastiane,
tu semper nobiscum mane
atque per tua merita
nos, qui sumus in hac vita.

Custodi, sana et rege
et a peste nos protege,
praesentans nos trinitati
et virgini sanctae matri.

Et sic vitam finiamus,
quod mercedem habeamus
et martyrum consortium
et Deum videre pium.
Amen.

Contratenor

O quam mira refulsit gratia
Sebastianus, martyr inclitus.
Qui militis portans insignia,
sed de fratrum palma sollicitus
confortavit corda pallentia
verbo sibi collatus caelitus.
Amen.

de martelaars getroost
en hun het eeuwige leven beloofd,
zoals aan martelaars verschuldigd is. Amen.

O Heilige Sebastiaan,
altijd, 's avonds en 's morgens,
op alle uren en dagen
zolang ik gezond ben van geest.

O martelaar Sebastiaan,
blijf altijd bij ons,
en krachtens uw verdiensten
bescherm ons tijdens dit leven.

Genees ons en geleid ons
en bescherm ons tegen de pest,
wees onze voorspreker bij de Drievuldigheid
en bij de Heilige Moedermaagd.

En mogen wij zo ons leven beëindigen,
dat wij als beloning
de gemeenschap met de martelaren mogen
bezitten en God mogen aanschouwen.
Amen.

O, met welke wondere genade
schittert Sebastiaan, de alomgeroemde
martelaar. Hij droeg de kentekens van een
soldaat, en bezorgd om de zegepalm van zijn
kameraden, wist hij de wankele gemoederen
op te beuren met woorden die hem uit de
hemel werden ingegeven. Amen.

Tenor

Gloria et honore. Amen.

Entre vous, gentils amoureux

Entre vous, gentils amoureux,
ce jour de l'an soyés songneus
de bien servir chascum s'amie
et de fuir merancolie,
se vous volés estre joieux.

Ne soiés de riens curieux
que de faire gales et jeux
et de mener tres bone vie.
Entre vous, gentils amoureux,
ce jour de l'an soyés songneus
de bien servir chascum s'amie.

Et ne vous chaut des envieux,
qui sont felons et despiteus.
Chantés, dansés, quoi que nul die,
et qui ne peut chanter, se rie,
je ne vous ay consilier mieulx.

Entre vous, gentils amoureux,
ce jour de l'an soyés songneus
de bien servir chascum s'amie
et de fuir merancolie,
se vous volés estre joieux.

Je me complains piteusement

Je me complains piteusement,
a moi tout seul plus qu'a nullui,
de la griesté, paine e tourment,
que je souffre plus que ne di.

Dangier me tient en tel soussi

In glorie en eer. Amen.

Wees er allen, edele minnaars,
goed op bedacht dat eenieder zijn geliefde
deze nieuwjaarsdag goed van dienst moet zijn
en droefheid moet laten varen,
als je van plan bent vrolijk te zijn.

Wees op niets anders uit
dan op lol maken en spelletjes doen
en het zeer aangenaam hebben.
Wees er allen, edele minnaars,
goed op bedacht dat eenieder zijn geliefde
deze nieuwjaarsdag goed van dienst moet zijn.

En trek je niets aan van afgunstige mensen;
die zijn immers gemeen en vol minachting.
Zing, dans, wat er ook wordt gezegd,
en wie niet kan zingen, moet zich vermaken,
een betere raad kan ik je niet geven.

Wees er allen, edele minnaars,
goed op bedacht dat eenieder zijn geliefde
deze nieuwjaarsdag goed van dienst moet zijn
en droefheid moet laten varen,
als je van plan bent vrolijk te zijn.

Ik doe jammerlijk mijn beklag
liever bij mezelf dan bij wie dan ook
over de pijn, het lijden en de kwelling
waar ik, méér dan ik zeg, onder lijd.

Gevaar bezorgt me voortdurend zoveel zorgen

qu'eschever ne puis sa rudesse,
et Fortune le veult aussi,
mais, par ma foy, ce fait jonesse.

Je requier a tous amoureux

Je requier a tous amoureux
qui jugent par leur courtoisie,
ceux qui n'osent pas dire "amye",
sont en amours bien heureux.

A ce jour de l'an gracieux
me treuve de celle partye.
Je requier a tous amoureux
qui jugent par leur courtoisie.

Mais vray Espoir, qui est songneux
de moy garir ma maladie,
me dist que je ne me soussye,
que l'an a venir avray mieux.

Je requier a tous amoureux
qui jugent par leur courtoisie,
ceux qui n'osent pas dire "amye",
sont en amours bien heureux.

Et pour certain

Et pour certain tant me voudray poier
que je puisse choisir nouvelle amie.
Hé, dieus d'amours, syés de ma partie,
que Fortune si ne me puist grever.

Vergene bella

Vergene bella, che di sol vestita,
coronata di stelle al sommo sole
piacesti sì, che'n te sua luce ascose.
Amor mi spigne a dir di te parole,

dat ik niet kan ontkomen aan zijn hardvochtig-
heid en dat is ook de wens van Fortuna,
maar, op mijn woord, dit alles komt door
jeugdigheid.

Ik vraag aan alle verliefde mannen
die oordelen op basis van hun hoofsheid
of minnaars die niet "vriendin" durven zeggen
of ze wel gelukkig zijn in de liefde.

Op deze aangename nieuwjaarsdag
bevind ik mij ook in dit laatste kamp.
Ik heb een vraag aan alle verliefde mannen
die oordelen op basis van hun hoofsheid.

Maar ware Hoop, die zich inzet
om me te genezen van mijn ziekte,
zegt me dat ik me geen zorgen moet maken,
dat het komende jaar beter zal zijn.

Ik vraag aan alle verliefde mannen
die oordelen op basis van hun hoofsheid
of minnaars die niet "vriendin" durven zeggen
of ze wel gelukkig zijn in de liefde.

En vast staat dat ik heel erg graag
een nieuwe vriendin wil uitkiezen.
Hé, god van de liefde, steun mij,
opdat Fortuna mij geen pijn kan doen.

Mooie maagd, badend in 't licht en met
sterren gekroond, dermate heb je de zon
bekoord, dat ze in jou haar stralen verborg.
Amor spoort mij aan een gedicht aan jou te

ma non so'n cominciar senza tu' aita,
e di colui ch'amando in te si pose.
Invoco lei che ben sempre rispose
chi la chiamo con fede.

Vergene, s'a mercede
miseria estrema de l'humane cose,
gia mai ti volse, al mio prego t'inchina,

soccorri alla mia guerra,
bench'ì' sia terra,
e tu del ciel regina.

Vasilissa, ergo gaude *Cantus I, Cantus II*

Vasilissa, ergo gaude,
quia es digna omni laude,
Cleophe, clara gestis
a tuis de Malatestis,
in Italia principibus
magnis et nobilibus.

Ex tuo viro clarior,
quia cunctis est nobilior,
Romeorum est despotus,
quem colit mundus totus,
in porphyro est genitus,
a Deo missus caelitus.

Iuvenili aetate
polles et formositate,
multum ingenio fecunda
et utraque lingua facunda
ac clarior es virtutibus
prae aliis hominibus.

wijden, maar alleen met jouw hulp kan ik dit
aan en met steun van wie liefdevol in jou rust.
Ik aanroep haar die altijd antwoord gaf
aan wie haar vertrouwend aanriep.

Maagd, mocht de uiterste smart van al
wat menselijk is jou ooit tot meelij hebben
beroerd, luister naar mijn bede,

snel mijn kommer te hulp,
ook al ben ik hier op aarde
en ben jij de hemelse koningin.

Welaan dan, Vasilissa, verheug u,
want gij verdient alle lof,
Cleophe, ons dierbaar door de heldendaden
die door uw Malatesta's zijn verricht
in de machtige en nobele
vorstenhuizen van Italië.

Beroemder nog door uw man
wiens adel boven allen uitstijgt;
hij is de vorst van Rome,
heel de wereld eert hem.
Van kindsbeen af droeg hij het koningsge-
waad, God liet hem uit de hemel nederdalen.

Gij die vanaf uw jeugd uitblonk door macht,
stralend van schoonheid,
vol van veelvuldige gaven,
beslagen in beide talen, maar beroemder
nog zijt gij door uw heldendaden
waardoor gij uitsteekt boven alle tijdgenoten.

Resolutio

Vasilissa, ergo gaude,
quia es digna omni laude.

Contratenor, Tenor

Concupivit rex decorem tuum
quoniam ipse est dominus tuus.

Las, que feray? Ne que je devenray?

Las, que feray? ne que je devenray?
Est il nesun qui me puist consoler?
ny aligier des maulx qu'ay a porter
et nuit et jour, sans que deservy l'ay?

J'ay bien cause se je crye hahay,
quant mon amy me veult abandoner.
Las, que feray? Ne que je devenray?
Est il nesun qui me puist consoler?

Je l'ay amé leyalment de cuer vray,
mais cest amer me sera moult amer,
car qui aime sans partye trouver,
en verité il n'est pas sans esmay.

Je vous pri / Tant que mon argent / Ma tres douce amie

Superius

Je vous pri, mon tres doulx ami,
que briefment vuelliez revenir,
affin que tost voye advenir
ce que promis avés a mi.

Contratenor I

Tant que mon argent dura,
que tantost fauldra,
nous menrons joieuse vie.

Welaan dan, Vasilissa, verheug u,
want gij verdient alle lof.

De vorst heeft verlangd naar uw schoonheid
want hij is uw Heer.

Ach, wat moet ik doen? Wat zal er van mij
worden? Is er iemand die mij kan troosten
en het lijden verlichten dat ik niet heb
verdiend en dat ik dag en nacht moet dragen?

Het is terecht dat ik ach en wee roep,
want mijn vriend wil me in de steek laten.
Ach, wat moet ik doen? Wat zal er van mij
worden? Is er iemand die mij kan troosten?

Ik heb hem oprecht en trouw liefgehad,
maar deze liefde zal bitter zijn voor mij,
want wie mint zonder wederminne
is waarlijk niet vrij van zorgen.

Ik verzoek u, m'n lieve vriend,
spoedig terug te komen,
opdat ik weldra zie geschieden
wat u mij hebt beloofd.

Zolang ik geld heb,
en geld zal weldra ontbreken,
zullen we een vrolijk leven leiden.

Or est mon argent fali.

Adieu, mon ami!
Adieu ma tres douce amie!
Helas, mon ami!
Et quant revenerés vous?
affin que tost voye advenir
ce que promis avés a mi?

Contratenor II

Ma tres douce amie!
Mon cuer prent congiet
maintenant de vous,
belle, ce poise moy.

Adieu, mon ami!
Helas, mon ami!
Et quant revenerés vous?
affin que tost voye advenir
ce que promis avés a mi.

Tenor

Je vous pri, mon tres doulx ami,
que briefment vuelliez revenir.

Adieu, mon ami!
Helas, mon ami!
Et quant revenerés vous?
affin que tost voye advenir
ce que promis avés a mi.

Estrinez moy

Estrinez moy, je vous estrineray,
ma seulle amour.
De quoy? Du cuer que j'ay
pour vous donner ce jour de l'an nouvel,

Nu is mijn geld op.

Vaarwel, mijn vriend!
Vaarwel, mijn allerliefste vriendin!
Helaas, mijn vriend!
En wanneer zal u terugkomen,
opdat ik weldra zie geschieden
wat u mij hebt beloofd?

Mijn allerliefste vriendin!
Mijn hart neemt nu
afscheid van u,
schone vrouwe: dat valt me zwaar.

Vaarwel, mijn vriend!
Helaas, mijn vriend!
En wanneer zal u terugkomen,
opdat ik weldra zie geschieden
wat u mij hebt beloofd?

Ik verzoek u, m'n lieve vriend,
spoedig terug te komen.

Vaarwel, mijn vriend!
Helaas, mijn vriend!
En wanneer zal u terugkomen
opdat ik weldra zie geschieden
wat u mij hebt beloofd?

Schenk mij iets, dan zal ik u iets schenken,
mijn enig lief.
Wat? Mijn hart heb ik om u te schenken
op deze nieuwjaarsdag, aanvaard het met

prenés en gré! Si fai je, amis tres bel,
aussy le mien a tous jours vous donray.

Tres grant mercy, pourtant vous serviray,
sans departir. Or bien. Dont sans delay
a che bon jour de joye et de revel.
Estrinez moy, je vous estrineray,
ma seulle amour.
De quoy? Du cuer que j'ay
pour vous donner ce jour de l'an nouvel.

Et allegiés mez mauix, ou je murray
par desespoir. Et quant? Las, je ne scay,
je sui feru ja mieulx que d'un coutel
de vos doulx yeulx.
Et vous fait donques tel en verité?
Se vous conforteray.

Apostolo glorioso

Cantus I, Contratenor I

Apostolo glorioso, da Dio electo
a evangelegiare al populo greco
la sua incarnazion, che v'era ceco,
et cusi festi senza alcun suspecto.

Et eligisti a Patrasso per tuo lecto
et per sepulcro questo sancto speco.
Prego te, preghi me retrove teco,
per li tuoi merci, nel devin conspecto.

Cantus II, Contratenor II

Cum tua doctrina convertisti a Christo
tuto el paese,
et cum la passione et morte
che qui portasti in croce in su lo olivo.
Ma é prolasso in errore et facto tristo.

genoegen! Dat doe ik, schone vriend, het
mijne schenk ik u ook, voor altijd.

Zeer veel dank, daarom zal ik u dienen, en
niet weggaan. Wel dan, geef mij meteen iets
op deze mooie dag van vreugde en plezier.
Schenk mij iets, dan zal ik u iets schenken,
mijn enig lief.
Wat? Ik heb mijn hart dat ik u schenk
op deze nieuwjaarsdag.

En verlicht mijn lijden, anders sterf ik
van wanhoop. Wanneer? Helaas, dat weet ik
niet: ik ben getroffen door uw lieflijke ogen,
ernstiger dan een mes kan treffen.
Is dat echt zo?
Dan zal ik u verlichting bieden.

Roemrijke apostel, door God uitverkoren
om de Blijde Boodschap te verkondigen aan
het Griekse volk over Zijn waarlijke verrijzenis
en je deed dit alles met volle overtuiging.

En je koos Patras uit als je verblijfplaats
en als graf deze heilige grot.
Ik bid tot jou, voor al jouw weldaden,
in goddelijke aanschijn.

Met jouw leer heb je heel het land tot
Christus bekeerd, en met het passieverhaal
en Zijn dood dat je hierheen hebt gebracht
op het kruis in de olijfgaard.
Nu is het land op het verkeerde pad, het is

Si che rempetraglie gracia si forte
che recognoscano
a Dio vero et vivo.

Tenor

Andreas, Christi famulus.

Resvelliés vous

Resvelliés vous et faites chiere lye
tous amoureux qui gentillesse amés,
esbatés vous, fuyés merancolye,
de bien servir point ne soyés hodés.

Car au jour d'ui sera li espousés,
par grant honneur et noble seignourie,
se vous convient ung chascun faire
feste, pour bien grignier la belle
compagnye.

Il a dame belle et bonne choysie,
dont il sera grandement honnourés,
car elle vient de tres noble lignie
et de barons qui sont mult renommés.

Son propre nom est Victore clamés,
de la Colonne vient sa progenie.
C'est bien rayon qu'a vascule requeste
de ceste dame mainne bonne vie
Charle gentil, c'on dit de Maleteste.

Mon bien, m'amour

Mon bien, m'amour et ma maistresse,
esse ce que m'avés promis?
Mis m'avés hors du sens rassis,
six foyz m'avés fait grande rudesse.

een droevig feit. Zodanig dat er een krachtige
weldaad nodig is opdat ze de waarachtige
en levende God zouden erkennen.

Andreas, dienaar van Christus.

Word wakker en maak plezier, gij allen,
minnaars die van nobele zaken houden,
vermaak u, laat droefgeestigheid varen,
wees niet moe om op goede wijze dienstbaar
te zijn.

Want vandaag zal hij haar huwen
met grote eer en nobele voornaamheid:
dus is het gepast dat elk van u feestviert
om het schone gezelschap nog groter te
maken.

Hij heeft een schone en lieflijke vrouw
gekozen, die hem tot grote eer zal strekken,
want zij stamt uit een edel geslacht,
stamt af van edellieden van grote faam.

Zij zelve wordt Vittoria genoemd,
zij stamt uit het huis Colonna.
Daarom is het terecht dat de edele Karel
die men di Malatesta noemt, om deze vrouw
te verdienen, een goed leven leidt.

Mijn heil, mijn lief en mijn gebiedster,
is dit wat u mij hebt beloofd?
U heeft mij mijn geestesrust ontnomen,
zesmaal bent u zeer wreed voor mij geweest.

De ce vous requiers, ma princesse,
cesser, a vous seray toudis.
Mon bien, m'amour et ma maistresse,
esse ce que m'avés promis?

Dix ans a que vostre noblesse
blessié m'a au cuer et surpris,
pris m'a trop fort a mon advis,
advisee que j'aye lyesse.

Salve flos tusce / Vos nunc etruscae

Cantus

Salve flos Tuscae gentis,
Florentia, salve.
O salve,
Italici gloria magna soli.
Salve, quae doctos felix
tot mater alumnos,
tot generas magnos
consilio atque fide,
quae tot praestantes
mira integritudine,
quae tot praestantes
generas religione viros.
Salve, cui debet quodcumque
est artis honestae,
ingenii quicquid,
quicquid et eloquii est.
Salve, quae fama totum
diffusa per orbem
et vehere et natos
mittit ad astra tuos.
Nunc cecini et grato
voces placuere canorae
praemia, mercedes
nec periëre simul.

Daarom vraag ik u, mijn prinses,
daarmee op te houden, ik zal altijd de uwe
zijn. Mijn heil, mijn lief en mijn gebiedster,
is dit wat u mij hebt beloofd?

Tien jaar geleden raakte uw uitmuntend-
heid mijn hart en overrompelde mij,
naar mijn mening, al te sterk;
zorg toch dat vreugde mijn deel wordt.

Gegroet, bloem van het Toscaanse volk,
Firenze, gegroet.
Gegroet,
grote roem van Italiaanse bodem.
Gegroet, gelukkige moeder,
die zoveel geleerde discipelen,
zo'n grote mannen voortbrengt
dankzij je raad en je vrouwen,
die zoveel vooraanstaande mannen
levert van wonderlijke integriteit
en mannen die uitmunten
door hun scrupuleuze plichtsbesef.
Gegroet stad, aan wie
elke eerbare kunst schatplichtig is,
elke vorm van genie,
elke vorm van welsprekendheid.
Gegroet, stad die haar roem
over de hele wereld
verspreidt, en haar kinderen
tot aan de sterren laat gaan.
Nu heb ik gezongen en de welluidende
stemmen vielen dankbaar in de smaak;
beloningen en verdiensten
bleven onverminderd duren.

Fessus ego
haud cantu.
Vox est defessa
canendo,
sed tu carminibus
vive canenda meis.

Contratenor

Vos nunc Etruscae
iubeo salvere puellae.
Sic sedet hoc animo
nec sine amore moror.
Stant foribus nymphis similes,
stant naiades
utquae aut ut amazonides
aut proca diva Venus.
Fervet in amplexus
atque oscula dulcia quisque.
Si semel has viderit,
captus amore cadet.
Ista, deae mundi,
vester per saecula cuncta,
Guillermus cecini
natus et ipse Fay.

Tenor I & Tenor II

Viri mendaces.

Puisque vous estez campieur

Puisque vous estez campieur,
voulentiers a vous campiroye,
a savoir mon, se je pourroye
a vous, pour estre bon pieur.

Et si vous estez sapieur,
contre vous aussi sapiroye.

Vermoeid ben ik,
maar niet door het gezang.
Mijn stem is uitgeput
van het zingen,
maar moge jij verder leven
door het zingen van mijn liederen.

Jullie, jongedames van Toscane,
wens ik alle goeds toe.
Dit vestigt zich in mijn geest
en zo blijf ik niet zonder liefde.
Ze staan aan de poorten,
gelijkend op nimfen,
ze staan daar als Najaden,
of als dochters van de Amazonen
of als de lieflijke godin Venus.
Elke man gloeit van verlangen naar
hun omhelzingen en hun zoete kussen.
Als hij hen eenmaal heeft gezien,
zal hij ten prooi vallen aan de liefde.
Dit alles heb ik voor de godin van de
wereld gezongen, door de eeuwen heen,
uw Gulielmus, zelf geboren als Fay.

Leugenachtige mannen.

Aangezien u een strijder bent,
zou ik gaarne de strijd met u aangaan,
om zeker te weten of ik tegen u op zou
kunnen, om een goede drinker te zijn.

En als u een ondermijner bent
dan zou ik u ook ondermijnen.

Puisque vous estes campieur,
voulentiers a vous campiroye.

Vous me cuidez mauvais pieur,
mais pour trois pos bien les piroye,
vrayment, ou je me tapiroye
comme du monde le pieur.

Ce jour de l'an

zie boven

Ecclesiae militantis

Cantus I

Ecclesiae militantis
Roma sedes triumphantis
patris sursum sidera
carmen cleri resonantis
laudem pontifici dantis
promat voce libera.

Gabrielem quem vocavit,
dum paternum crimen lavit,
baptismatis sumptio,
Eugenium revocavit,
bonum genus quod notavit,
pontificis lectio.

Quod consulta contio
— qua nam sancta ratio —
sic deliberavit,
ut sola devotio
regnet in palatio
quod Deus beavit.

Certe Deus voluit
et in hoc complacuit

Aangezien u een strijder bent,
zou ik gaarne de strijd met u aangaan;

U denkt dat ik een slechte drinker ben,
maar drie dubbele pinten zou ik zo drinken
echt, anders zou ik me verstoppen, zoals
een drinker zich verbergt voor de wereld.

Moge Rome, zetel van de strijdende
en de zegevierende kerk,
verkondigen met vrije stem
tot de Vader, tot boven de sterren,
de lof van de clerus
die zijn bisschop verwelkomt.

Hij, die Gabriël bij name noemde,
die de erfzonde uitwiste
door het doopsel te aanvaarden,
hij riep Eugenius en verklaarde zijn naam
als 'edelgeborene'
bij de bisschopskeuze.

Een bevoegde bijeenkomst,
een heilig overleg,
hebben aldus besloten:
dat enkel godsvrucht
heerse in het bisschoppelijk paleis
dat God heeft gezegend.

Gewis, God heeft het gewild
en heeft zo Zijn genoegen gehad

Venetorum proli,
sed demon indoluit,
quod peccatum defuit
tantae rerum moli.

Dulcis pater populi,
qui dulcorem poculi,
crapulam perhorres,
pone lento consuli
rem gregis pauperculi.
Ne nescius erres.

Pater haerens filio
spiritus confinio
det prece sollemni
gaudium Eugenio,
perfecto dominio,
in vita perenni.
Amen.

Cantus II

Sanctorum arbitrio
clericorum proprio
corde meditati,
aequum genus atrio
accedit ludibrio
umbrae petulanti.

Nam torpens inertia,
longa quaerens otia,
nescivit Eugenium,
sed iuris peritia
cum tota iustitia
sunt eius ingenium.

Hinc est testimonium:

in de telg van Venetië;
maar de duivel was vergramd,
omdat zulk een belangrijke zaak
vrij bleef van zonde.

Lieve vader van het volk,
gij die huivert voor onmatigheid
in het drinken,
leg aan Lentus, de consul,
de zaak voor van uw arme kudde.
Vergis u niet uit onwetendheid!

Mogen de Vader en de Zoon
samen met de Geest,
in een plechtig gebed
blijdschap verschaffen aan Eugenius,
aan zijn weldadige beleid,
nu en altijd.
Amen.

Mogen het raadsbesluit van de heiligen,
het biddende koor
van de clerici,
nooit bezwijken
voor de onvastheid
van wat voorbijgaand is.

Want verlamdende luiheid
en zucht naar lang nietsdoen
zijn Eugenius onbekend.
Maar ervaring in het recht
en alles wat rechtvaardigheid is,
zijn zijn inborst.

Daarvan deze getuigenis:

pacem quaerit omnium,
exosus piaculi.
Et trinum dominium
daemonis et carnum
pompam vincit saeculi.

Quam color ipse poli
dic scutum quod attuli
tibi, pater optime,
sacrum dat, quod oculi
tui instar speculit
cernunt nitidissime.

Eia tu, pulcherrime,
quaerimus, tenerrime,
moram longi temporis.
Ducimur asperrime
nescio quo ferrime
ad fulmentum corporis.

Una tibi trinitas
vera Deus unitas
det caeli fulgorem,
quem linea bonitas,
argentea castitas,
secta vis in morem.
Amen.

Contratenor

Bella canunt gentes,
quaerimur, pater optime, tempus.
Expediet multos, si cupis, una dies.
Nummus et hora fluunt
magnumque iter
orbis agendum
nec suus in toto noscitur orbe deus.

hij wil de vrede onder alle mensen
en haat de zonde.
Zijn drievoudige inspiratie
en deze van ons lied
overwinnen de praalzucht van de wereld.

Gij die het schild van het volk
verzorgt, zeg, algoede vader,
datgene wat ik u heb aangebracht,
moge het heilige tot stand brengen,
en mogen uw ogen als in een spiegel
dit in alle helderheid aanschouwen.

Welaan dan,
u, alleredelste,
u vragen wij
op de tederste wijze;
mogen wij nog lange tijd
hier verwijlen.

De Al-Ene Drievuldigheid,
de waarachtige Eenheid van God,
schenke de luister van de hemel
aan hem, wiens leven door zuivere
goedheid en zilveren kuisheid
werd begeleid.
Amen.

De heidenen schreeuwen om oorlog,
Algoede Vader, verleen uitstel.
Een dag, als gij wilt, zal baat brengen
voor velen.
Geld en tijd vervloeien
en een lange weg dient afgelegd,
en in heel de wereld blijft God onbekend.

Amen.

Tenor I
Gabriel.

Tenor II
Ecce nomen domini.

Amen.

Gabriël.

Dit is de naam van de Heer.

*Vertaling: Jan Gijssels, Walter Geerts, Jeanine De
Landsheer, Marianne Lambregts*

Verklarende woordenlijst

Antifoon: gregoriaanse melodie die voor of na de psalm wordt gezongen; ook bepaalde liturgische gezangen voor Maria worden met deze term aangeduid.

Ballade: een Frans wereldlijk lied met drie strofen met een gelijk metrisch patroon en rijmschema en eindigend op hetzelfde refrein. De muziek voor elke strofe volgt het patroon I-I-II.

Ballata: een poëtische vorm (AbbaA) voor Italiaanse wereldlijke liederen in de 14de en vroege 15de eeuw. Opgebouwd volgens een 'ripresa' (refrein, A), twee 'piedi' op een ander rijmschema (b en b), een 'volta' (a, zelfde rijmschema als het refrein, maar andere tekst) en het refrein (A). De ballata correspondeert met het Franse virelai.

Basso continuo: doorlopende instrumentale baslijn als fundament van de harmonie in composities vanaf de vroegbarok.

Canon: de meest consequente vorm van imitatie, waarbij alle partijen dezelfde melodie ongewijzigd uitvoeren, maar op een verschillend tijdstip inzetten.

Cantus firmus: vaste, terugkerende, meestal ontleende melodie (bv. geput uit het gregoriaanse repertoire), die dient als basis voor een polyfoon werk en waarmee nieuw gecomponeerde contrapuntische partijen worden gecombineerd.

Chanson: meerstemmige compositie op Franse tekst.

Chansonnier: een muzikale bron met voornamelijk profane, Franstalige liederen.

Chromatiek: het toevoegen van een 'chroma', een nieuwe 'kleur' door alteraties, vaak in de betekenis van een melodische beweging met opeenvolgende halve tonen.

Consonant: welluidende samenklank of interval, waarvan de interpretatie in de loop van de eeuwen wisselde

Contrafact: compositie waarbij de muziek van een bestaand werk wordt overgenomen, maar voorzien van een nieuwe tekst.

Contrapunt: compositietechniek waarbij meerdere melodische lijnen die alle een zelfstandig verloop kennen, worden gecombineerd.

Decime: zie Interval

Dissonant: samenklank die of interval dat een spanning opwekt (en oplost in een consonant).

Folio: een blad in een manuscript of boek dat niet per bladzijde genummerd is; voor- en achterzijde worden aangeduid als recto en verso.

Formes fixes: 14de- en 15de-eeuwse chansonvormen met vaste structuren, waartoe naast het rondeau ook de ballade en het virelai behoren.

Graduale: (1) een melismatisch gezang, een van de delen van het proprium missae, gezongen tussen de lezingen epistel en evangelie - (2) het boek met de gezangen van de misliturgie (antifonarium).

Gregoriaans: de traditionele eenstemmige liturgische muziek.

Homofonie: een iets afgezwakte vorm van homoritmie, waarbij een of meerdere stemmen ritmische afwijken van de andere.

Homoritmie: compositietechniek waarbij alle stemmen een tekst op hetzelfde ritme declameren.

Imitatie: letterlijk nabootsing; compositietechniek waarbij verschillende partijen dezelfde melodie voor- dragen met een klein tijdsverschil en met wijziging van de melodie in het verdere verloop.

Interval: de afstand tussen twee tonen, vb. secunde: twee tonen; terts: drie tonen; kwart: vier tonen; kwint: vijf tonen; sext: zes tonen; septiem: zeven tonen; octaaf: acht tonen; none: negen tonen; decime: tien tonen.

Introitus: het eerste gezang van het misproprium. Het wordt gezongen bij het binnenkomen van de celebrant en zijn misdienaars aan het begin van de mis.

Isoritmie: compositieprincipe waarbij volgens streng mathematische patronen eenzelfde melodische en ritmische formule, respectievelijk color en talea, steeds worden herhaald.

Koorboek: handschrift of druk waarbij alle partijen op twee tegenover liggende bladzijden zijn genoteerd of afgedrukt.

Liturgie: het geheel van handelingen en gebeden tijdens de officiële godsdienstplechtigheden.

Maat: metrische eenheid volgens een vaste, terugkerende tijdsindeling.

Madrigaal: meerstemmige compositie op een Italiaanse, poëtische tekst van eerder hoog niveau (vb. Petrarca).

Melisme: een groep van meerdere noten op één lettergreep; de melismatische zetting staat in contrast met een syllabisch gezang, waarbij op elke lettergreep precies één noot is geplaatst.

Metrum: de verdeling van de tijd in identieke eenheden, aangegeven door een maatteken.

Monodie/monodisch: synoniem van monofonie of eenstemmigheid; ook de term waarmee 17de-eeuwse sololiederen met continuo begeleiding worden aangeduid.

mensurale notatie: muzieknotatiesysteem dat omstreeks 1250 werd uitgewerkt

door Franco van Keulen en werd gebruikt tot ca. 1600; hierbij hadden alle vormen van noten en rusten specifieke tijdswaarden gekregen in tegenstelling tot het modale systeem van de voorgaande eeuwen. Basis voor het moderne notenschrift.

Motet: in de renaissance een polyfone compositie op Latijnse tekst, meestal – zij het niet exclusief – religieus van inspiratie. In de middeleeuwen konden verschillende teksten gecombineerd worden, zelfs in verschillende talen (vb. Latijn en Frans).

Offertorium: het deel van het proprium missae, gezongen tijdens de offergang (het aanbrenge van brood en wijn), een overwegend melismatische zang.

Officie: het geheel van gebedsdiensten op vaste uren buiten de mis. In volgorde van het dagverloop: metten, lauden, kleine uren (priem – terts – sext – none), vespers, completen.

Ordinarium: het 'gewone' van de mis, de terugkerende delen op dezelfde tekst (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus – Benedictus, Agnus Dei), in tegenstelling tot het proprium (zie Proprium).

Polyfonie: meerstemmigheid, compositietechniek waarbij onderling verschillende partijen worden gecombineerd.

Prebende: geestelijke bediening of titel waaraan inkomsten uit een bepaald fonds zijn verbonden (syn. beneficie).

Proprium: het 'eigene' van de mis, de delen die in elke misviering van tekst verschillen, al naargelang van het feest (introitus, graduale, halleluja, tractus, offertorium, communio, sequens en trope); deze gezangen staan opgetekend in een graduale.

Psalm: een van de 150 gezangen uit het Oude Testament, toegeschreven aan koning David, die worden gereciteerd tijdens het officie.

Requiemis: mis voor de overledenen (pro defunctis), zo genoemd naar het eerste woord van het introitus.

Retrograde: uitvoering van een melodie in omgekeerde richting dan ze is genoteerd (syn. kreet).

Rondeau: Frans wereldlijk lied met vier coupletten. Het eerste couplet, ook refrain genoemd, wordt op het einde herhaald. Muzikaal bevat het rondeau twee secties.

Succentor: De tweede zanger, na de precentor. In grote kathedralen is de Succentor ook zangmeester.

Terts: zie Interval

Tessituur: ook bereik of omvang genoemd; de afstand tussen de laagste en hoogste toon van een zangstem of muziekinstrument.

Transpositie: het verplaatsen van een melodie van de originele toonhoogte naar

een andere, hogere of lagere, toonhoogte.

Virelai: een Frans wereldlijk lied met meestal drie strofen en een refrein dat voor de eerste strofe wordt gezongen en opnieuw na elke andere strofe. Elke strofe volgt het patroon AbbaA, waarbij A staat voor het herhaalde refrein, a voor een vers op de melodie van het refrein, en b voor de overblijvende verzen op andere muziek.

Biografieën

Andueza, Raquel

Na haar muziekopleiding in haar thuisstad Pamplona studeerde sopraan Raquel Andueza aan de Guildhall School of Music and Drama in Londen. Ze werkte reeds samen met ensembles als l'Arpeggiata, Gli Incogniti, B'Rock, La Tempestad, Al Ayre Español, Orquesta Barroca de Sevilla, El Concierto Español, Private Musicke, La Real Cámara, Hippocampus en Orphénica Lyra. Sinds 2003 maakt ze deel uit van het vocale kwartet La Colombina. Met teorbespeler Jesús Fernández Baena vormt ze La Galanía, dat zich toelegt op het 17de-eeuwse Italiaanse repertoire. Ze geeft geregeld zangcursussen aan het Teatro Real in Madrid en aan de conservatoria van Burgos en Alcalá de Henares.

AYAME Ensemble Baroque

AYAME Ensemble Baroque werd in 2016 opgericht door vier Japanse musici die studeerden aan het conservatorium van Brussel. 'Ayame' is het Japanse woord voor Iris, tevens het symbool van de Belgische hoofdstad. Het kwartet – traverso, viool, viola da gamba en klavecimbel – richt zich op 18de-eeuwse kamermuziek, die zich laat interpreteren als galante en amusante conversaties. Het ensemble was onder meer te gast op het festival Midis Minimes, in het Museum Plantijn-Moretus, op het Hokutopia-festival in Japan en in Villa Cagnola in Italië.

Baeté, Thomas

Thomas Baeté studeerde viool aan het conservatorium van Antwerpen voor hij zich toelegde op de viola da gamba; aanvankelijk was hij autodidact, daarna ging hij in de leer bij Piet Stryckers en bij Wieland Kuijken aan het conservatorium van Brussel. Via lessen en stages bij Jordi Savall, Paolo Pandolfo, Sophie Watillon en Pedro Memelsdorff werd hij geïntroduceerd in de wereld van de oude muziek. Als gambist en vedelspeler speelt hij onder meer bij La Roza Enflorese. Tussen 2009 en 2012 was Thomas Baeté kind aan huis bij AMUZ als een van de drie AMISd'AMUZ. Met ClubMedieval en Transports Publics heeft hij twee eigen ensembles die zich toeleggen op muziek uit de

middeleeuwen uitgevoerd op historische instrumenten, en op concertprogramma's die een stevige onderbouw koppelen aan artistieke creativiteit en een frisse visie.

Becu, Wim

Wim Becu is wereldvermaard als bespeler en docent van oude blaasinstrumenten. Hij bespeelt vrijwel alle verschillende historische trombones. Na zijn studies aan de conservatoria van Antwerpen en Den Haag begon hij zijn muzikale carrière in 1982 bij Huelgas Ensemble. Met de oprichting van het ensemble Oltremontano in 1993 creëerde Wim Becu zijn eigen platform voor historische koperblaasinstrumenten uit de 16de en 17de eeuw. Ondertussen breidde hij zijn werktein uit naar de ontwikkeling van de koperblaasinstrumenten in het 19de-eeuwse repertoire. Als pedagoog is Wim Becu verbonden aan de Musikhochschule van Keulen en aan verscheidene academies in België. Hij geeft wereldwijd masterclasses en begeleidt tal van projecten.

Bloxam, Jennifer

Jennifer Bloxam studeerde muziekgeschiedenis in Illinois en musicologie in Yale. Aan verschillende universiteiten geeft ze cursussen over de middeleeuwen, renaissance en barok, en over de invloed van oude op moderne muziek. Jennifer Bloxam heeft tal van publicaties op haar naam staan en werkt nauw samen met het ensemble Cappella Pratensis. Jennifer Bloxam is wereldwijd gastspreker en was ook lid van het bestuur van de American Musicological Society.

Bovi, Patrizia

Patrizia Bovi is afkomstig uit Assisi. Ze studeerde zang in Perugia en raakte al snel geboeid door oude muziek. Samen met Adolfo Broegg, Gabriele Russo en Goffredo Degli Esposti richtte ze in 1984 het ensemble Micrologus op dat zich toelegt op het musicologische onderzoek naar en de uitvoering van middeleeuwse muziek. Patrizia Bovi is een van de adviseurs van het CERIMM (Centre Européen pour la Recherche et l'Interprétation des Musiques Médiévales). Met Micrologus verzorgde ze de muziek van diverse dansvoorstellingen, waaronder *Myth* en *Icon* van de Belgische choreograaf Sidi Larbi Cherkaoui. Ze richtte ook het ensemble Medusa op.

Bull, Stratton

Contratenor Stratton Bull studeerde zang aan het conservatorium van zijn geboortestad Toronto, aan het conservatorium in Den Haag bij tenor Marius Van Altena en bij bariton Max van Egmond in Amsterdam. Hij trad op met toonaangevende ensembles

als Tafelmusik Toronto, Hesperion XXI, Cantus Cölln en Capilla Flamenca en met dirigenten als Andrew Parrott, Sigiswald Kuijken en Bernard Labadie. Zijn interesse gaat in het bijzonder uit naar de vertolking van renaissancemuziek vanuit de bron, en naar de interpretatie van oudmuzieknotatie. Deze voorliefde kan hij botvieren met de ensembles Cappella Pratensis en Thamyris, waarin hij zowel de rol van zanger als van dirigent op zich neemt. Stratton Bull is ook projectmedewerker bij Alamire Foundation en docent van cursussen renaissancemuziek.

Cappella Mariana

Het in 2008 opgerichte Tsjechische Cappella Mariana specialiseert zich in de Engelse, Italiaanse en Vlaamse barokmuziek. Het ensemble bestaat uitsluitend uit internationale artiesten en was te gast op de meeste festivals voor oude muziek. Cappella Mariana werkte samen met onder andere Bach Collegium Japan, Collegium Vocale Gent en Collegium 1704.

Cappella Pratensis

Het vocale ensemble Cappella Pratensis specialiseert zich in de uitvoering van de 15de- en 16de-eeuwse polyfonie. Zoals gebruikelijk in die tijd voeren de zangers de muziek uit terwijl ze samen rond een gemeenschappelijke muziekstaander staan, waarbij ze zingen uit grote koorboeken met mensurale notatie. Cappella Pratensis geeft de verworven inzichten over de uitvoering van vocale polyfonie vanuit de originele notatie door aan professionelen en amateurs door middel van cursussen, presentaties en masterclasses.

ClubMédiéval

Met het oog op een concert rond de Squarcialupi Codex tijdens de editie van Laus Polyphoniae 2010 richtte Thomas Baeté in 2009 ClubMédiéval op. Met dit ensemble wou hij vanuit onderzoek naar authentieke bronnen en instrumenten creatieve concertprogramma's met middeleeuwse muziek met een frisse visie presenteren. Met Brussel als uitvalsbasis werkt ClubMédiéval met een flexibele bezetting van zangers en instrumentalisten uit zeven Europese landen. Hiermee plaatst het ensemble concertprogramma's met muziek uit de late middeleeuwen opnieuw in de actualiteit van de 21ste eeuw.

Comet Musicke

Zoals een komeet een restant is uit een ver verleden dat zich nog steeds manifes-

teert in het heden, wil Comet Musicke muziek van vroeger naar het publiek van vandaag brengen, trouw aan traktaten, iconografie en tekstspraak. En waarbij voor elk uitgevoerde repertoire – van renaissancepolyfonie tot barokke 'airs' – wordt gekozen voor accurate instrumenten, snaren en bogen. Het ensemble liet zich opmerken met *Quinze*, zijn eerste (dubbel)cd met muziek van Gilles Binchois en Johannes Ockeghem.

Contrapunctus

Ontstaan uit het vocale ensemble A Capella Portuguesa is Contrapunctus als vocaal consort verbonden aan de universiteit van Oxford. Zo koppelt het musicologisch onderzoek aan een levende uitvoeringspraktijk van het vocale repertoire uit de 16de en 17de eeuw uit Portugal, Spanje, de Nederlanden, Engeland en Duitsland. De wetenschappelijke omkadering biedt Contrapunctus de perfecte mogelijkheden om ook onbekende en verloren gewaande composities te reconstrueren en opnieuw onder de aandacht te brengen van het publiek van vandaag.

Danilevskaia, Anna

Anna Danilevskaia bespeelt de vedel en de renaissancegamba en legt zich toe op muziek van de 14de tot de 17de eeuw. Ze studeerde in Barcelona bij Pedro Memelsdorff en aan de Schola Cantorum in Bazel bij Paolo Pandolfo. Ze werkte samen met ensembles als La Morra, Currentes en Qualia. In 2014 richtte ze Sollazzo Ensemble op.

Delmotte, Frederic

Frederic Delmotte studeerde musicologie aan de KU Leuven en de Technische Universiteit en Humboldt Universität in Berlijn. Hij was als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Architecture Museum La Loge in Brussel. Vervolgens was hij adjunct-archivaris in de Munt. Momenteel is hij assistent programmatie en dramaturgie in AMUZ en verzorgt hij inleidingen en lezingen voor de Munt en Davidsfonds.

De Maesschalk, Edward

Edward De Maesschalck is doctor in de geschiedenis en studeerde in Leuven en Parijs. Van 1979 tot 2010 werkte hij voor de openbare omroep, o.m. als redacteur van historische programma's en als programma-adviseur voor Canvas. Als auteur schreef hij heel wat historische boeken, o.m. in 2000 de geschiedenis van het Davidsfonds. Sindsdien verschenen ook *De Bourgondische Vorsten* (2008), *de Graven van Vlaanderen* (2012) en *Oranje tegen Spanje* (2015).

De Moor, Pieter

De Belgische tenor Pieter De Moor studeerde zang, traverso en klavecimbel aan het Lemmensinstituut in Leuven. Hij werkte als ensemblezanger samen met o.a. Currende, Vox Luminis, Cappella Pratensis, Ex Tempore en het Vlaams Radio Koor. Als solist was hij te horen als evangelist in Bachs *Weihnachtsoratorium* en in uitvoeringen van cantaten van verschillende componisten. Pieter De Moor dirigeert ook De Sangghesellen uit Beersel en Happy Art in Kortenberg.

De Rycker, Floris

Floris De Rycker studeerde luit, vihuela en theorbe aan de conservatoria van Brussel en Gent, aan het Lemmensinstituut en aan de Civica Scuola di Musica in Milaan. Hij bespeelt verschillende vroege tokkelinstrumenten in het internationale ensemble Ratas del viejo Mundo waarvan hij eveneens artistiek en zakelijk leider is. Daarnaast speelt hij ook met ensembles als graindelavoix, ClubMédiéval, Hathor Consort, RedHerring, Pluto Ensemble en was hij te zien en te horen in familievoorstellingen van figurentheater FroeFroe. Floris De Rycker is gastprofessor aan de LUCA School of Arts [Lemmensinstituut].

Ensemble Leones

Sinds de oprichting in 2008 concentreert Ensemble Leones zich specifiek op de middeleeuwen en renaissance. De zoektocht naar onbekende composities – rekening houdend met historische bronnen – resulteert telkens in erg geïnspireerde interpretaties en uitvoeringen. Ook stelt het ensemble zich het herintroduceren van zelden gehoorde instrumenten tot doel. Samenwerking vond plaats met Andreas Scholl en Benjamin Bagby.

Gheysen, Jasper

Jasper Gheysen studeerde musicologie aan de KU Leuven. Hij werkte bij het Symfonieorkest Vlaanderen en Het Kamerorkest Brugge als communicatieverantwoordelijke. In 2015 richtte hij JAMM op, een muziekmanagementbureau dat jonge artiesten en ensembles begeleidt en ondersteunt. Daarnaast geeft hij muziekcursussen en verzorgt hij geregeld concertinleidingen in cultuurinstellingen als AMUZ, De Bijloke, deSingel en CC De Spil.

Gothic Voices

Al meer dan dertig jaar is Gothic Voices wereldberoemd omwille van de uitmuntend-

heid, verfijning en spiritualiteit van zijn uitvoeringen van middeleeuwse muziek. Een doel van Gothic Voices is de middeleeuwse muziek in de mainstream te brengen. Daarnaast geniet het ensemble ook van het uitvoeren van hedendaagse muziek, met name werken met middeleeuwse associaties. Veel hedendaagse componisten worden beïnvloed door het middeleeuwse repertoire dat vaak een experimenteel karakter heeft. Gothic Voices is van plan een nieuwe nadruk te leggen op de combinatie van oud en nieuw naast zijn meer traditionele programma's.

graindelavoix

Graindelavoix houdt zich niet aan de ongeschreven esthetische etiquette van de oudemuziekwereld maar gaat op zoek naar alternatieve mogelijkheden waarbij expressie en intensiteit voorrang krijgen. Het ensemble bestaat uit muzikanten met een erg verschillende achtergrond en scholing, maar met een uitgesproken expressiviteit. Graindelavoix nam muziek op van onder meer Ockeghem, Binchois evenals de *Messe de Notre Dame* van de Machaut. Graindelavoix werkte in 2011 samen met het dansgezelschap Rosas van Anne Teresa De Keersmaeker voor de productie *CESENA*, die in première ging op de Court d'Honneur in Avignon. Graindelavoix maakt regelmatig multimediale en interdisciplinaire projecten. Sinds 2015 is graindelavoix in residentie bij de Fondation Royaumont nabij Parijs met creaties en masterclasses.

Hallock, Andrew

Andrew Hallock studeerde compositie aan de universiteit van Texas en zang aan het conservatorium van Den Haag. Sinds 2010 is hij als contratenor een vaste waarde binnen Cappella Pratensis. Andrew bouwt ook muziekinstrumenten, m.n. cornetti. Op dit moment volgt hij een opleiding als cornettist aan de Hochschule für Künste in Bremen.

Hamelink, Jacqueline

Celliste Jacqueline Hamelink speelde bij talrijke Nederlandse orkesten en ensembles, waaronder het Metropole Orkest, de Philharmonie Zuid Nederland, het Ballet Orkest en het BEAM orchestra. Later kwam ze in aanraking met hedendaags muziektheater. Hierdoor geïnspireerd ontwikkelde zij zich van uitvoerend musicus tot een uitvoerend kunstenaar die zich beweegt op het raakvlak van muziek, dans, theater en beeldende kunst, en richtte ze haar eigen gezelschap Sounding Bodies op.

Horst, Valerie

Musicologe Valerie Horst was betrokken bij de oprichting van Early Music America en werd er later voorzitter van. Ze is eredirecteur van Amherst Early Music, een non-profitorganisatie die de appreciatie, het onderricht en de uitvoeringen van oude muziek stimuleert. Ze was vele jaren ondervoorzitter van de American Recorder Society. Sinds 1982 is ze lid van de faculteit Historical Performance van het Mannes College of Music, ze was er jarenlang programmator van concerten oude muziek. In 2003 ontving Valerie Horst de Distinguished Achievement Award van de American Recorder Society voor haar jarenlange carrière in en bijdragen tot het oudemuzieklandschap.

Huelgas Ensemble

Huelgas Ensemble werd in 1970 opgericht door Paul Van Nevel en is uitgegroeid tot een begrip in de internationale muziekwereld. Vanuit een focus op de middeleeuwse en renaissancepolyfonie weet het ensemble steeds weer te verblijven met zijn originele programmering, historisch geïnspireerde en vanuit de bronnen gestuurde interpretaties, een opmerkelijke vocale zuiverheid, technische virtuositeit en spontane levendigheid.

InVocare

De zangers van InVocare werkten voor het eerst samen tijdens hun opleiding aan de Schola Cantorum Basiliensis in Bazel, waar ze werden begeleid door Anthony Rooley en Evelyn Tubb. Na hun studies in 2018 besloot de groep verder te gaan als vocaal ensemble. InVocare is een collectief dat zich, zonder dirigent, voornamelijk richt op het 16de- en 17de-eeuwse repertoire van Italiaanse en Engelse madrigalen. In de toekomst wil de groep zich eveneens toeleggen op het religieuze repertoire uit die periode en op 19de-eeuwse romantische madrigalen. Het ensemble was al te gast in de fringeprogramma's van de oudemuziekfestivals in Utrecht en Brugge, in München en in Bazel.

Jonckheere, Koenraad

Koenraad Jonckheere is kunsthistoricus en is als hoogleraar noordelijke renaissance- en barokkunst werkzaam aan de universiteit van Gent. Hij publiceerde uitgebreid over de 16de-, 17de- en 18de-eeuwse geschiedenis van Antwerpen en over 16de-eeuwse portretschilderijen uit Antwerpen. Van 2014 tot 2019 was hij directeur publicaties van het Rubenianum.

Kirkman, Andrew

Andrew Kirkman studeerde aan de universiteiten van Durham, King's College London en Princeton University. Zijn onderzoek richt zich op religieuze muziek van de 15de en vroege 16de eeuw. Hij publiceerde boeken (*The Cultural Life of the Early Polyphonic Mass: Medieval Context to Modern Revival*) en talrijke artikels in vaktijdschriften, als *Early Music History*, *The Journal of Musicology* en *The Journal of the American Musicological Society*. Hij richtte in 1995 het vocaal ensemble The Binchois Consort op en dirigeerde meerdere koren, orkesten en oudmuziekensembles. Andrew Kirkman is ook professor aan de universiteit van Birmingham.

Lanneau, Katelijne

Na haar studies aan het conservatorium van Brussel vervolmaakte blokfluitiste Katelijne Lanneau zich bij Pedro Memelsdorff in Barcelona, waar ze eveneens les kreeg van Xavier Díaz en Jordi Savall, en ze zich specialiseerde in de uitvoeringspraktijk van het middeleeuwse en renaissance-repertoire. Daarna volgde ze nog een ManaMa-opleiding 'Solist in hedendaagse muziek' in Gent. Katelijne Lanneau is lid van het blokfluitconsort B-FIVE en het ensemble voor middeleeuwse muziek Il Nostro del Sogno. Daarnaast werkte ze mee met ensembles zoals Collegium Vocale Gent, B'Rock, Canto Coronato en het Spectra Ensemble.

Le Miroir de Musique

Le Miroir de Musique staat voor sterke persoonlijkheden van de nieuwe generatie die oude muziek vertolken, onder leiding van Baptiste Romain. Gespecialiseerd in de late middeleeuwen en de renaissance, richt het ensemble zich op een rijk geluid met respect voor het gevoel van de muziek.

Lewon, Marc

Marc Lewon heeft zich niet alleen verdiept in de Germaanse talen en literatuur, maar ook in de familie van de luiten. Hij is master in de musicologie en middeleeuws Duits. Met Ensemble Leones, waarvan hij de oprichter is, maakte hij diverse radio- en tv-opnamen. Momenteel werkt hij aan zijn proefschrift aan de universiteit van Oxford en onderzoekt hij het muzikale leven in Oostenrijk in de late middeleeuwen.

Mañalich, Francisco

Francisco Mañalich studeerde musicologie, viola da gamba en zang aan de universi-

teit van zijn geboortestad Santiago in Chili. Daarna studeerde hij bij o.a. Christophe Coin aan het conservatorium van Parijs. Hij werkte als zanger en gambist samen met ensembles als La Fenice, Sequentia, Dialogos, Ensemble Clément Janequin en Ensemble Correspondances, zong operarollen als Ferrando in *Così fan tutte* en Idamante in *Idomeneo*. Sinds 2017 legt hij zich eveneens toe op zijn ensemble Comet Musicke.

Mandaglio, Assunta

Assunta Mandaglio is muzikant en singer-songwriter en is al zeventien jaar actief in de kunsteducatie als muziekdocent bij o.a. HET PALEIS. Ze is gepassioneerd door muziek, klank en zang en houdt ervan muzikale creativiteit te stimuleren bij jongeren en volwassenen. Ze richtte Earkids op, waarbij ze workshops geeft om met opnameapparatuur klankenwerelden te ontdekken en je eigen soundscapes te maken.

Mannaerts, Pieter

Pieter Mannaerts studeerde filosofie en musicologie in Leuven en Berlijn; in 2008 promoveerde hij tot doctor in de musicologie met een proefschrift over het gregoriaans. Hij was als programmator Oude muziek en Jong publiek verbonden aan Muziekcentrum De Bijloke (Gent) en als hoofddocent aan het Centrum Gregoriaans (Drongen).

Micrologos

Micrologos staat bekend om zijn baanbrekende interpretaties van Italiaanse muziek uit de middeleeuwen, die een hernieuwde interesse in dit repertoire hebben bevorderd. Het ensemble werd in 1984 opgericht door Patrizia Bovi, Goffredo Degli Esposti, Gabriele Russo en Adolf Broegg en realiseerde sindsdien jaarlijks een of twee thematische voorstellingen met afwisselend profane en religieuze muziek uit de 12de tot de 15de eeuw.

Muller, Benjamin

Benjamin Muller studeerde aan de ArtEZ-dansacademie in Arnhem. In 2014 behaalde hij de IT's Norma Dance Award, een award voor jong danstalent in Nederland. Als freelance danser, choreograaf en dansdocent combineert hij verschillende lesopdrachten en projecten. Als choreograaf gaat hij vaak de dialoog aan met oude muziek, zoals in *Re:Renaissance* (2015) en *Petroesjka* (2017). Benjamin Muller werkte eerder mee aan de Musicaklassen, de EersteKlasConcerten en het project 'Sonokids' van Musica.

Oltremontano Antwerpen

Al ruim twintig jaar behoort Oltremontano, sinds kort Oltremontano Antwerpen, tot de internationale top der historische blazersensembles. Dankzij hun onderzoek, hun voortdurende technische verfijning en hun weergaloze interpretatie heeft het repertoire voor alta capella in de context van de historische uitvoeringspraktijk sinds de jaren 1990 bekendheid verworven bij het grote publiek. De kern van het ensemble bestaat uit enggemensureerde bazuinen, rietblazers en cornetti, een bezetting die overeenstemt met de oude altacapellaformatie van de stadsspeel-lieden. Het ensemble, dat sinds zijn oprichting wordt geleid door Wim Becu, is sinds 2017 artist in residence van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen.

Pas Michael

Michaël Pas is meer dan dertig jaar actief als acteur in de film-, televisie- en thea-terwereld. Vele jonge kijkers zijn opgegroeid met *Kulderzipken*, waar hij de titelrol speelde. Anderen kennen hem uit tv-series als *Team Spirit*, *Code 37* en *De Ridder of Gent West*. Hij was te zien in filmklassiekers als *Blueberry Hill* van Robbe De Hert, *Boys* van Jan Verheyen, het voor een oscar genomineerde *Daens* van Stijn Coninx en *Nymphomaniac* van Lars Von Trier.

Pérez, Guillermo

Aanvankelijk studeerde Guillermo Pérez blokfluit en piano in Spanje, maar hij raakte gefascineerd door de middeleeuwse muziek tijdens zijn studies in Italië en Frankrijk, voornamelijk onder leiding van Pedro Memelsdorff. Na zijn studies aan de Civica Scuola di Musica in Milaan en het Conservatoire National de Région Toulouse bestudeerde hij als autodidact eerst het portatieforgel en daarna het organetto: repertoire, speelmethode, bouw en expressiemogelijkheden. Momenteel neemt de carrière van Guillermo Pérez een hoge vlucht: hij is een buitengewoon begaafd organettospeler en zijn uitvoeringen en studies van het 14de- en 15de-eeuwse instrumentale repertoire voor dit instrument gaan hand in hand met zijn leidende rol in het ensemble Tasto Solo.

Petersen, Nils Holger

Nils Holger Petersen is emeritus hoofddocent van het departement Kerkgeschiedenis van de universiteit van Kopenhagen, en is voormalig directeur van het Studiecentrum voor cultureel erfgoed van middeleeuwse ritten (2002-2010). Zijn interesse-

veld richt zich voornamelijk op middeleeuwse heiligenritten en hun culturele receptie in latere tijden.

Pretérito Imperfecto

Het Spaanse ensemble Pretérito Imperfecto maakte zijn debuut in 2016 op ECOS, het internationale oudmuziekfestival van Murcia, waar het ensemble nog steeds in residentie is. Het ensemble volgde les en masterclasses bij gerenommeerde musici zoals Lorenzo Coppola, Jacques Ogg, François Fernandez, Luca Guglielmi, Marc Hantai en Manfredo Kramer. Het ensemble werd in 2017 en 2018 uitgenodigd in de fringe van het oudmuziekfestival van Utrecht.

Psallentes

Psallentes werd in 2000 opgericht door Hendrik Vanden Abeele. Het ensemble gaat met professionele stemmen op zoek naar het wezen van het gregoriaans in verschillende historische stadia, met bijzondere aandacht voor de late middeleeuwen en de renaissance. Inzichten hierover worden gevoed door praktijkgebaseerd onderzoek. Waar Psallentes oorspronkelijk alleen in mannengedaante verscheen, is sinds 2007 ook een vrouwenversie van Psallentes actief. Het is frappant te merken hoe de initieel gelijkaardige intenties inzake uitvoering van laatmiddeleeuws gregoriaans in de twee gedaanten van het ensemble toch in een totaal verschillende (doch compatibele) esthetiek resulteren.

Ratas del viejo Mundo

Het ensemble Ratas del viejo Mundo werd in 2017 opgericht door Floris De Rycker en richt zich op instrumentale muziek, chansons en profane polyfonie van voor 1600. Naast de neergeschreven vocale en instrumentale muziek van voor 1600 put het ensemble uit de rijke bronnen van de traditionele, volkse, etnische, anonieme of oraal overgeleverde muziek.

Rees, Owen

Owen Rees is zowel musicoloog als uitvoerder, waarbij zijn onderzoek een constante voedingsbodem is voor zijn concertpraktijk. Als koördinant heeft hij talrijke meesterwerken uit de renaissance en de barok uitgevoerd, waaronder vele voorheen onbekende werken uit Spanje en Portugal. Zijn interpretaties van dit repertoire gelden als toonaangevend. Owen Rees is als wetenschapper verbonden aan de universiteit van Oxford. Hij publiceerde onder andere over de Spaanse componisten

Cristobal de Morales en Francisco Guerrero en over de Engelse componist William Byrd.

Romain, Baptiste

Voor hij zich specialiseerde in de middeleeuwse muziek, doedelijk en stem, studeerde Baptiste Romain viool en compositie. Daarna volgde nog een kamermuziekstudie in Lyon. Beïnvloed door jazz en traditionele muziek, is hij op zoek naar nieuwe ideeën voor de historische uitvoeringspraktijk. Momenteel doceert hij aan de universiteit van Besançon.

Rumsey, Elizabeth

Elizabeth Rumsey studeerde blokfluit aan het conservatorium van Sydney in Australië voor ze naar Europa verhuisde en zich toelegde op strikinstrumenten. Aan de Schola Cantorum Basiliensis in het Zwitserse Bazel studeerde ze vedel bij Randall Cooke en viola da gamba bij Rebeka Ruso en specialiseerde ze zich in middeleeuwse muziek: ze voert voornamelijk muziek uit van de 15de en 16de eeuw. Behalve met haar eigen gambaconsort is ze ook vaak te horen met ensembles als La Morra, Ensemble Leones, The Earle his Viols en Chant 1450.

Schafraet, Ellen

Harpiste Ellen Schafraet studeerde aan het Gentse conservatorium. Reeds tijdens haar opleiding verbreedde ze haar interesseveld en legde ze zich steeds meer toe op het bespelen van historische harpen. Inmiddels is Ellen een veelgevraagde barokharpiste. Ze speelt geregeld bij Oltremontano Antwerpen van Wim Becu en het Ludovice Ensemble van Fernando Miguel Jalôto. Samen met Katelijne Lanneau, Marie Verstraete en Steven Marien vormt ze het middeleeuwse muziekensemble Il Nostromo del Sogno. Ellen Schafraet doceert harp aan de muziekacademies van Bornem en Kalmthout.

Schmelzer, Björn

Björn Schmelzer studeerde etnomusicologie en antropologie. Hij is in deze twee disciplines actief als onderzoeker én als kunstenaar. Björn Schmelzer specialiseert zich vooral in de stijl en de functie van ornamentatie in de mediterrane en de westerse klassieke muziek. Hij richtte in 1999 het ensemble graindelavoix op, waarmee hij de oude muziek benadert vanuit de invalshoek van anachronisme en geografische marge met de bedoeling het auditieve verleden opnieuw uit te vinden.

Segers, Liesbeth

Liesbeth Segers is musicologe en stafmedewerker uitgaven en educatieve projecten bij Koor&Stem. Ze geeft geregeld concertinleidingen voor de Muntscouwburg, Bozar, deSingel en AMUZ, voornamelijk over vocale muziek. Ook schrijft ze programmatoleringen en vertalingen. Als vrijwilliger is ze actief bestuurslid van Koorlink, een vereniging die koorconcerten organiseert in Antwerpen, Tielen en Gent.

Sellink, Manfred

Manfred Sellink studeerde geschiedenis en kunstgeschiedenis aan de universiteit van Utrecht, waar hij in 1988 en ook werd aangesteld als docent en onderzoeker gespecialiseerd in de Nederlandse kunst in de 16de eeuw en in het bijzonder in de Antwerpse grafiek. Zijn doctoraat over de Antwerpse prentkunst werd verdedigd aan de Vrije Universiteit in Amsterdam in 1997. In november 2014 werd hij benoemd tot algemeen directeur van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen. Sinds 2012 is hij ook hoogleraar Museologie en Kunstbeleid aan het departement Kunst van de universiteit van Gent.

Semerád, Vojtěch

Vojtěch Semerád studeerde altviool aan het conservatorium van Praag en trok vervolgens naar het conservatorium van Parijs om er barokviool te studeren. Hij legde zich er volledig op toe en werd in 2011 finalist van de Telemann-Wettbewer. Later studeerde hij ook zang aan het Parijse conservatorium. Semerád is leider van Cappella Mariana.

Simoens, Elise

Elise Simoens is musicologe en pianiste. Haar brede interesse zorgde ervoor dat ze werkzaam was aan de afdeling musicologie van de KU Leuven, aan het centrum voor nieuwe muziek MATRIX, als programmator in AMUZ en als recensent voor De Standaard. Ook was ze enkele jaren actief als directeur van de academie voor muziek, woord en dans van Jette. Momenteel is ze inspectrice van het deeltijds kunstonderwijs in Vlaanderen.

Sollazzo Ensemble

Sinds de oprichting in 2014 in Bazel staat Sollazzo Ensemble onder leiding van Anna Danilevskaia. Het ensemble bestaat uit muzikanten met verschillende muzikale achtergronden en legt zich toe op muziek van de middeleeuwen en de vroege renaissance.

sance. In 2014 won Sollazzo Ensemble de Vier Jahreszeiten, een kamermuziekwedstrijd van de Schola Cantorum, en in 2015 de York Early Music International Young Artists Competition. Een samenwerking met de BBC leverde in 2016 een eerste cd op.

Stas, Pieter

Pieter Stas begon zijn muzikale carrière als zanger in het koor In Dulci Jubilo, studeerde cello aan de muziekacademie van Sint-Niklaas en aan de conservatoria van Gent en Antwerpen bij France Springuel en Ilja Laporev. Hij volgde masterclasses bij Anner Bylsma, Pieter Wispelwey, Sigiswald Kuijken en het Europees Barokorkest, maar nam ook zanglessen bij Lucienne Van Deyck en behaalde diverse prijzen voor kamermuziek. Momenteel is hij vooral actief als zanger bij Cappella Pratensis, als lesgever aan de muziekacademie van Bornem, als dirigent van ensemble Ootresjoos en als cellist van Goeyvaerts Strijktrio dat hij mee oprichtte.

Stile Antico

Het Britse ensemble Stile Antico legt zich toe op vocale muziek uit de renaissance en vroege barok, met een bijzondere interesse voor de muziek uit de Tudorperiode. Sinds de oprichting in 2001 koos de groep ervoor om zonder dirigent te musiceren. De zangers worden geprezen voor hun toewijding, levendige uitvoeringen en expressieve tekstbehandeling. De cd-opnamen van Stile Antico wisten meerdere prijzen in de wacht te slepen en de masterclasses en workshops van het ensemble kennen veel succes. Stile Antico toerde uitgebreid met Sting als onderdeel van zijn Dowlandproject *Songs from the Labyrinth*.

Sweete Devils

Multi-instrumentalist Justin Glaie en luitist Maël Pire ontmoetten elkaar op het Brusselse conservatorium waar ze hun gemeenschappelijke liefde ontdekten voor de Engelse muziek uit de periode van Elizabeth I. Hun enthousiasme en hun onconventionele aanpak van het renaissancerepertoire werd gekanaliseerd in de oprichting van Sweete Devils in 2016. In Korneel Van Neste vond het luitduo een veelzijdige zanger met zin voor humor om het vocale repertoire mee uit te voeren. Zoals een garagebandje dat ruig op gitaren ramt, gaat Sweete Devils volledig uit de bol met luiten op hitjes van de 16de eeuw.

Tasto Solo

Het Spaanse Tasto Solo ontstond uit de drijfveer om de weinig bekende instru-

mentale cultuur van de late middeleeuwen weer tot leven te wekken: het klavierrepertoire van de 14de en 15de eeuw, dat het ensemble in kaart wil brengen, wil uitgeven, vertolken en opnemen. Daarnaast wil het eveneens het gotische instrumentarium onderzoeken, reconstrueren en onder de aandacht brengen. Tasto Solo was de winnaar van de International Young Artist's Presentation – Early Music 2006. De uitvoerders zijn meesterlijke vertolkers op hun instrumenten: ze weten een veelheid aan muzikale kleuren uit hun klavieren te toveren, hun vertolking is uitermate muzikaal, onderbouwd en gevarieerd.

Theater De Spiegel

Het Antwerpse Theater De Spiegel maakt muziektheater voor de allerjongsten. Acteurs en muzikanten spelen met figuren, ruimte, muziek én publiek. Dit heerlijke samenspel leidt tot knusse en hartverwarmende voorstellingen. Theater De Spiegel stimuleert de nieuwsgierigheid, verwondering en fantasie van zowel kinderen als volwassenen en is een graag geziene gast in binnen- en buitenlandse theaters en op festivals.

The Binchois Consort

The Binchois Consort werd in 1995 opgericht door artistiek leider Andrew Kirkman. Het vocale ensemble gaf talloze concerten in Europa en de Verenigde Staten van Amerika en nam negen cd's op met muziek van o.a. Guillaume Du Fay, Gilles Binchois, Josquin des Prez, Antoine Busnois, waarvan meerdere in de prijzen vielen (Diapason d'or, Gramophone's Early Music Disc of the Year). Hun bejubelde opname *Music for Henry V and the House of Lancaster* kende ook een groot succes in de Britse klassieke hitlijsten.

Trio Rosa Mundi

Het Trio Rosa Mundi werd in 2017 opgericht aan de Schola Cantorum Basiliensis om het instrumentale en vocale repertoire tijdens de overgang van renaissance naar barok uit te voeren. Een belangrijk onderdeel van hun concept richt zich op liederen waarbij de zanger zichzelf begeleidt. Het trio baseert zich hiervoor onder andere op renaissanceschilderijen waarbij musici luit en traverso spelen en zo zichzelf begeleiden bij het zingen. Trio Rosa Mundi verkent de mogelijkheden van deze muziekpraktijk in het Italiaanse, Engelse, Franse en Duitse repertoire. Het ensemble gaf concerten in Zwitserland en in Zweden.

Utopia

Vernoemd naar het befaamde boek uit 1516 van Thomas More, richt het vijfkoppige zangersensemble Utopia zich, met de Vlaamse polyfone traditie in de genen, op de meerstemmige muziek uit voornamelijk de 16de eeuw. Gepokt en gemazeld in oudemuziekensembles als Collegium Vocale Gent, Capilla Flamenca en Huelgas Ensemble waagt het zangerscollectief zich ook sporadisch aan ouder repertoire. Ondertussen bracht het reeds twee cd's uit: de *Lamentaties* van Cristobal de Morales en *Luther, the noble Art of Music*, met muziek van Josquin des Prez, Balduin Hoyoul en Michael Praetorius.

Vanden Abeele, Hendrik

Hendrik Vanden Abeele is artistiek directeur van het ensemble Psallentes, dat zich toelegt op gregoriaans en polyfonie van de late middeleeuwen en de renaissance. Aan de universiteit van Leiden promoveerde hij op de ontwikkeling van een hedendaagse uitvoeringspraktijk van laatmiddeleeuws gregoriaans. Hij werkte als postdoctoraal onderzoeker bij Alamire Foundation (KU Leuven). Momenteel is hij gastdocent aan Vlaamse en Nederlandse conservatoria, en docent oude muziek bij Amaran. In 2011 lanceerde hij zijn eigen platenlabel Le Bricoleur.

Van Heyghen, Peter

Peter Van Heyghen studeerde blokfluit en zang aan het conservatorium van Gent. Hij concerteert wereldwijd als solist, met zijn kamermuziekensemble More Maiorum en blokfluitconsort Mezzaluna en als dirigent van het barokorkest Les Muffatti. Peter Van Heyghen is ook actief als onderzoeker, publicist, referent en docent aan de conservatoria van Brussel en Den Haag. Daarnaast verzorgt hij wereldwijd masterclasses, workshops, lezingen en gastcolleges. Sinds enkele jaren legt hij zich eveneens toe op het barokke operarepertoire. Samen met regisseuse en choreografe Sigrid T'Hooft leidde hij meermaals de operaworkshop van de Handel-Akademie in Karlsruhe. Peter Van Heyghen was met Les Muffatti ensemble in residentie bij AMUZ van 2006 tot 2009.

Van Nevel, Paul

Paul Van Nevel richtte in 1970 Huelgas Ensemble op, dat internationale faam verwierf. Met zijn interpretaties betracht hij een accurate weergave van de tijdsgeest van het repertoire, en dat vanuit de kennis van historische uitspraak, voordrachtattitudes, tijdservering en tempo, geïmproviseerd contrapunt enz. In 2018

verscheen zijn boek *Het landschap van de polyfonisten. De wereld van de Franco-Flamands (1400-1600)* waarin hij de hypothese naar voren schuift dat de imitatieve en melancholische stijl van deze componisten is ontstaan door de natuur van de landschappen (de stilte, de geborgenheid, de melancholie) waarin de Franco-Flamands hun kindertijd hebben doorgebracht.

Van Opstal, Nicole

Nicole Van Opstal studeerde musicologie en media- en informatiekunde aan de KU Leuven. Ze is presentator bij Klara en werkte in het verleden mee aan programma's als Polyfolie, Palladio, Café Zimmermann en Klara wakker. Momenteel presenteert ze Boetiek Klassiek en is ze een van de stemmen van Klara Live en het Klarafestival.

Van Ransbeeck, Karel

Karel Van Ransbeeck volgde een professionele opleiding aan het Nationaal Poppentheater in Boedapest en aan de Hogeschool voor Theater, Film en Televisie in Brussel. Hij engageerde zich bij verschillende Belgische poppentheatergezelschappen, zoals Taptoe, De Maan, Welle, Vlinders en Co, Froe Froe. Sinds 1994 is Karel Van Ransbeeck artistiek leider bij Theater De Spiegel. Op zijn artistieke tocht gaat hij steeds weer op zoek naar een symbiose tussen figuren, objecten, muziek, geluid en tekst om zo een theatertaal te ontwikkelen voor een groot publiek.

Vereertbrugghen, Liesbet

Liesbet Vereertbrugghen studeerde musicologie aan de KU Leuven en is producer bij Klara, waar ze verantwoordelijk is voor diverse programmablokken, cd-opnamen en de jongerenwerking. Ze werkt met een bijzondere gedrevenheid aan muziekprojecten met/voor kinderen en jongeren. Voor Musica en Laus Polyphoniae realiseerde zij meerdere producties waarin jongeren op een eigentijdse manier aan de slag gingen met oude muziek. Voor een jong publiek realiseerde ze samen met videast Jan Boon meerdere producties waarin musici live in interactie gaan met video-opnamen.

Vergissmeinnicht

Van nature stillere instrumenten, neigen de traverso en teorbé naar een intieme muziekbeleving, die in alle subtiliteiten de uitvoerders de gelegenheid biedt hun muzikaal verhaal expressief te 'vertellen'. Dit komt in het bijzonder tot uiting in de Franse barokmuziek van de 17de en 18de eeuw. In 2017 verenigden Barbora Hulcová en Antje Becker zich in het ensemble Vergissmeinnicht om het repertoire

voor hun beider instrumenten te exploreren. Het duo was sindsdien te gast in een concertreeks in Potsdam en op het barokfestival BRQ in Vantaa (Finland). Vergissmeinnicht werd in 2018 finalist van de London Early Music Competition.

Williamson, Magnus

Magnus Williamson is docent in muziek aan de Universiteit van Newcastle en is algemeen uitgever van de reeks Early English Church Music van de British Academy. Hij is hoofdonderzoeker van het project *Tudor Partbooks: The Manuscript Legacies of John Sadler, John Baldwin and Their Antecedents*.

Uitgevoerde werken

Adam (fl. 1420-1430)

Au grief hermitage de plours 187

Adriaenssen, Emanuel (ca. 1550-1604)

Chi per voi non sospira 81
Ecco ch'io lass' il core 81
Galiarda 2 81
Galiarda Englesa 3 81

Agricola, Alexander (1445/46-1506)

Adieu m'amour 285
Ave ancilla trinitatis 49
Ay je rien fet 197
Belles sur toutes / Tota pulchra es 197
Benedic anima mea 285
D'ung aultre amer ne m'abesseroit 197
De tous bien plaine III 285
Donne noi siam dell'olio facitori 285
Je n'ay dueil 119, 285
Je ne puis plus 285
Je ne suis point 285
Salve regina 49

Anoniem

A Florence la joyeuse citè / La fille guillemin 285
A pavin for the lute and bass viol 77
Agnus Dei 'O rosa bella' 165
Ai vis lo lop 325
Amor tu non me gabasti 127
Aš pascėjo du liniuku 325
Aš suskyniau rožių kvietkų 325

Ave maris stella	285	My ladi, myn happ	229
Ave tota casta virgo	229	Noi siam qui per buractar	285
Benedic anima mea	285	O Antoni, expulsor demonum	267
Berricuocoli donne e confortini	285	O dulcis Maria	49
Carro della morte	285	O intemerata virginitas	187
Ce qu'on fait a catimini	259	Oi toli toli	325
D'ung plus amer	229	Oramai sono in età	285
Danse de Cleves	165	Pan de Miglio	285
Danza de' confortini	285	Portugaler	187, 343
Danza dei Lanzi suonatori di rubechine	285	Preambulum	187
Deo gratias	49	Quant'è grande la bellezza	285
Dit le bourguignon	325	Sanssoblir	187
Dulongesux	187	Se la face ay pale	343
Ecce quam bonum	285	Sepulto Domino	285
Een vraulic wesen	113	Siam galanti di Valenza	285
Es sassen höld in ainer stuben	229	Sig, säld und heil	229
Fortune a tort	127	So steh ich hie auff dieser erd	229
Geloy mors	187	Souvent je m'esbas	49
Gentil Prince	113	Soyt tart temple / Je languis	229
Gespile, liebe gespile güt	229	Squire's gaillard	77
Gloria "Gloria ad modum tubae"	165	Stingo, or the oil of Barley	77
Ich sachs ains mals	229	The loyal soldier	77
Il joioso	127	Turi svočia žašis?	325
In questo ballo	285	Von osterreich	229
J'ay pris amours	113, 127	Vrai dieu d'amours	127
Je suys tousjours a vo commandement	325		
La Navaroyse	127	Astorga, Juan Oliver (1733/34-1830)	
La Spagna	127	Strijktrio voor twee violen en bas	73
Lardant desier	187		
Le serviteur	229	Barbireau, Jacobus (1455-1491)	
Lo mio padre e la mia madre	285	Een vraulic wesen	113
Ma seule dame	113	Missa Virgo parens Christi	247
Maggio valente / E vorrei sapere	285		
Marguerite	113	"Bauer, mr." (?-?)	
Mit gantzem willen	187	Kwartet in C, opus 3 nr. 1	73
Modocomo	187		

Bedyngham, Johannes (?-1459/60)

O rosa bella	259
Zentil madona	187

Binchois, Gilles (ca. 1400-1460)

Amours merchi	49
Amours mercy	175
Deuil angoisseux	187
Esclave puist yl devenir	113
Filles a marier	175
Hélas que pouray je	175
J'ay tant de deul	175
Liesse m'a mandé salut	175
Ma dame que j'ayme	175
Ma léesse a changié son nom	175
Margarite, fleur de valeur	175
Mes yeulx ont fait mon cuer porter	175
Mon cuer chante joyeusement	175
Quoy que Dangier	175
Se je souspire	175
Te Deum	165
Triste plaisir	49
Virgo rosa	165

Boësset, Antoine (1586-1643)

Jamais n'auray je le pouvoir	81
Je voudrais bien ô Cloris	81

Brassart, Johannes (ca. 1400/05-1455)

O flos fragrans	187
-----------------	-----

Brumel, Antoine (ca. 1460-1512/13?)

Lamentatio: Languente miseris	197
-------------------------------	-----

Busnois, Antoine (ca. 1430-1492)

À vous sans autre	197
-------------------	-----

Alleluia. Verbum caro	101, 247
Anima mea liquefacta est	247, 317
Anthoni usque limina	267
Corps digne / Dieu quel mariage	197
Fortuna desperata	127
Gaude caelestis domina	305
Ja que lui ne s'i actende	325
Missa l'Ardant desir	267
Regina caeli	187, 223, 305
Regina caeli II	101, 317, 335
Victimae paschali laudes	317

Busnois, Antoine (ca. 1430-1492) ?

Incomprehensibilia firme / Praeter rerum ordinem	317
Magnificat octavi toni	305

Caron, Firminus (fl. ca. 1460-75)

Helas que pourra devenir	127
--------------------------	-----

Compère, Loyset (ca.1445-1518)

Beauté d'amour	197
Dictes moy toutes voz pensées	325
Disant adieu madame	113
Le grant desir d'aymer m'y tient	49
Omnium bonorum plena virgo parens	247
Plaine d'ennuy / Anima mea	335
Venes regrets	113
Vous me faites mourir d'envie	197

Cornago, Johannes (ca. 1400-na 1474)

Qu'es mi vida preguntays	197
--------------------------	-----

Cox, Richard (fl. midden 15de eeuw)

Kyrie Deus creator omnium	223
Missa sine nomine	335

Danyel, John (1564-ca. 1626)

Like as the lute delights	81
Now the earth, the skye, the aire	81

de Boismortier, Joseph Bodin (1689-1755)

Sonate in G, opus 19 nr. 1	85
----------------------------	----

de la Rue, Pierre (ca. 1452-1518)

Missa de Sancta cruce	335
Missa de Sancto Antonio	267
Ploures, gemier, crier / Requiem	197
Salve regina	335

de Lantins, Arnold (fl. ca. 1420-1432)

In tua memoria	187
O pulcerima mulierum	187

de Orto, Marbrianus (ca.1460-1529)

Dulces exuviae	49
D'ung aultre amer	49

de Pinarol, Johannes (1467-1541)

Fortuna desperata	197
-------------------	-----

de Rore, Cipriano (1515/16-1565)

Da l'estrem'orizonte	69
----------------------	----

des Prez, Josquin (ca. 1450/55-1521)

Ave Maria [...] virgo serena	305
Baisés moy	175
Gaude virgo	335
Inviolata integra et casta es Maria	305
Nymphes des bois	119, 175

de Wreede, Johannes (fl. 1451-ca. 1482)

Nunca fue pena mayor	197
----------------------	-----

Dowland, John (1563-1626)

Come heavy sleep	69
If floods of tears	69
My Lord Willoughby's welcome home	77
The king of Denmark, his galiard	77

Du Fay, Guillaume (1397-1474)

Ad coenam agni providi	165
Apostolo glorioso	343
Ave tota casta virgo	229
Ce jour de l'an	343
Craindre vous vueil	187
De tout m'estoit abandonè	285
Donnés l'assault	187
Ecclesiae militantis	343
Entre vous, gentils amoureux	343
Estrinez moy, je vous estrineray	343
Et pour certain	343
Fuga duo[rum] temp[orum]	165
J'ayme bien celui qui s'en va	49
Je languis	127
Je me complains piteusement	343
Je requier a tous amoureux	343
Je vous pri / Tant que mon argent / Ma tres douce amie	343
Las, que feray? ne que je devenray?	343
Le serviteur	229
Missa Ave regina celorum	223, 335
Missa Ecce ancilla Domini	101
Mon bien, m'amour	343
O sancte Sebastiane	343
Portugaler	187, 343
Puisque vous estez campieur	343
Quel fronte signorille	343
Resvelliés vous et faites chiere lye	343
Salve flos tusce / Vos nunc etrusce	343
Se la face ay pale	343

Seigneur Leon	229
Vasilissa, ergo gaude	343
Vergene bella	49, 187, 343

Dunstaple, John (ca. 1390-1453)

O rosa bella	165, 259
--------------	----------

Edlerawer, Hermann (ca. 1395-ca. 1460)

Hermann Edlerawer	229
-------------------	-----

Faignient, Noé (fl. ca. 1540-1600)

Chi per voi non sospira	81
-------------------------	----

Fontaine, Pierre (ca. 1380-ca. 1450)

J'ayme bien celui qui s'en va	49
Sans faire de vous departie	49

Frye, Walter (?-1475 of vroeger)

Kyrie 'So ys emprentid'	317
Missa Flos regalis	317
So ys emprentid	187

Gesualdo, Carlo (1566-1613)

Itene o miei sospiri	69
----------------------	----

Grenon, Nicolas (ca. 1375-1456)

La plus belle et doulce figure	325
--------------------------------	-----

Guiard (fl. 16de eeuw)

Or ouez les introites de taverne	325
----------------------------------	-----

Haucourt, Johannes (fl. ca. 1390-na 1416)

Je demande ma bienvenue	325
-------------------------	-----

Heyns, Cornelius (voor 1447-1485)

Missa pour quelque paine	223
--------------------------	-----

Hotteterre, Jacques-Martin (1674-1763)

Suite in e, opus 2 nr. 4	85
--------------------------	----

gregoriaans

Alleluia. Veni Domine	133
Alleluia vox de celo	267
Antonius humilis	267
Ave Maria	133
Ave mundi spes	165
Beata es virgo	165
Confortamini	101
Ecce quam bonum	285
Ecce virgo concipiet	101, 133
In excelso throno	165
In mense autem sexto	101
Pater noster	101
Popule meus	165
Prefatio	101
Prope est Dominus	101, 133
Rorate caeli	101, 133
Salve regina	165
Scitote quoniam	267
Tollite portas	101
Verbum bonum	165
Virgo parens Christi	247

Hume, Tobias (ca. 1579-1645)

Soldier's galliard	77
The soldier's song	77
Tobacco	77

Isaac, Heinrich (ca. 1450/55-1517)

Angeli archangeli	335
Argentum et aurum	229
J'ay pris amour	197
Mon père m'as donnè mari	285

Tart ara	49	Le souvenir de vous me tue [a 4]	275
Joye, Gilles (1424/25-1483)		Neidhart (ca. 1190-na 1236)	
Ce qu'on fait a catimini	259	Der sunnen glanst	229
Mercy, mon deuil	259	Do man den gumpel gampel sank	229
Non pas que je veullie penser	259	Vyol – Urlaub hab der wintter	229
Poy che crudel fortuna	259		
Rondeau	259	Obrecht, Jacob (1457/58-1505)	
Joye, Gilles (1424/25-1483) ?		Den haghel ende die calde snee	165
Missa super O rosa bella	259	Tandernaken	113
Krombsdorfer, Nicolaus (ca. 1415-1488)		Ockeghem, Johannes (ca. 1410-1497)	
Héya, héya nun wie sie grollen	229	Alma redemptoris mater	305
Luzzaschi, Luzzasco (1545-1607)		Baisés moy	175
Itene mie querele	69	D'ung aultre amer	275
Marenzio, Luca (1553/54-1599)		Fors seulement	247
Ahi dispietata morte	69	Intermerata Dei mater	119, 305
Molinet, Jehan (1435-1507)		J'en ay deuil	175
Tart ara	49	L'autre d'antan	175
Monnik van Salzburg (late 14de eeuw)		La despourveue et la bannye	335
Das kchuhorn – Untarnslaf	229	L'autre d'antan	325
Monteverdi, Claudio (1567-1643)		Les desleaulx	175
Piagn' e sospira	69	Missa Ecce ancilla Domini	119
Morley, Thomas (1557/58-1602)		Missa Fors seulement	247
O mistress mine	77	Missa Quinti toni	247
Morton, Robert (ca. 1430-1479 of later)		Mort tu as navré	119, 175
Il sera / L'homme armé	187	S'elle m'amera / Petite camusette	175
Le souvenir	275	Salve regina	305
		Ung aultre l'a	175
		Ockeghem, Johannes (ca. 1410-1497) ?	
		Deo gratias	335
		Othmayr, Caspar (1515-1553)	
		Der Mon' der steht am höchsten	81

Pfabinschwantz (ca. 1500)		Réza, Liudvikas (1776-1840)	
Maria zart	229	Miegužio Noriu	325
Piccinini, Alessandro (1566-1638)		Sandrin, Pierre (ca. 1490-na 1560)	
Partite variate sopra quest'aria francese detta l'alemana	85	Sutemos / Puisque vivre en servitude	325
Piret (fl. ca. 1440)		Senfl, Ludwig (1489/91-1543)	
Missa Beati Anthonii	267	Fortuna desperata / Nasci, pati, mori	197
Playford, John (1623-1686)		Striggio, Alessandro (ca. 1536/37-1592)	
Stingo, or the oil of Barley	77	Anchor ch'io possa dire	81
The loyal soldier	77	Ecco ch'io lass' il core	81
Plummer, John (ca. 1410-ca. 1484)		Teleman, Georg Philipp (1681-1767)	
Agnus Dei	223	Kwartet VI in e, TWV 43:e4	65
Quadris, Johannes de (voor 1410-na 1456)		Terzi, Giovanni Antonio (fl. 1580-1600)	
Cum autem venissem	285	Anchor ch'io possa dire	81
Quentin, Jean-Baptiste (ca. 1690-ca. 1750)		Tinctoris, Johannes (ca. 1430/35-1511)	
Kwartet in e, opus 10 nr. 3	65	Con gran fervor Gesù ti vo cercando	275
Ravenscroft, Thomas (1592?-ca. 1635)		De tous biens playne / Di tutto ben se' fonte, eterno Iddio	275
Of ale, ale and tobacco	77	D'ung aultre amer	49, 275
Regis, Johannes (ca. 1425-ca. 1496)		Fecit potentiam	275
Ave Maria, à 3	133	Helas, le bon temps que j'avoie	275
Celsitonantis ave genitrix	247	Helas, le bon temps que j'avoie!	127
Lux solempnis adest	247	Le souvenir	275
Missa Ecce ancilla Domini	133	Le souvenir de vous me tue	275
O admirabile commercium	133	Missa sine nome 2	275
Puis que ma damme / Je m'en voy et mon cueur demeure	275	O invida Fortuna	275
Rephun, Paulus (1505-1546)		O virgo miserere mei	275
Een vraulic wesen	113	Virgo Dei throno digna	275
		Vostre regard tresfort m'a feru	49, 275
		Torres, José de (ca. 1670-1738)	
		Bosques umbrosos	73

Tromboncino, Bartolomeo (1470-na 1534)

Ai maroni	285
-----------	-----

van Ghizegem, Hayne (ca. 1445-1476/97)

Alles regrets	113
Amours amours	197
De tous biens plaine	247
De tous biens plaine / Di tutto ben se' fonte, eterno Iddio	275

van Heisterbach, Caesarius (ca. 1170-1240) ?

Area virga	165
------------	-----

Vecchi, Orazio (1550-1605)

L'humor sincero	69
-----------------	----

Vincenet, Johannes (?-voor 1480)

La pena sin ser sabida	187
------------------------	-----

Visée, Robert de (1650-1725)

Suite in G	85
------------	----

von Wolkenstein, Oswald (ca. 1376-1445)

Héya, héya nun wie sie grollen	229
Zergangen ist meins herzen we	229

Wert, Giaches de (1535-1596)

Vaghi boschetti di soavi	69
--------------------------	----

Wilbye, John (1574-1638)

Alas! What a wretched life	69
----------------------------	----

Zirler, Stefan (ca. 1518-1568)

Die Sonn' die ist verblichen	81
------------------------------	----

Praktische info

Festivalsecretariaat

Het festivalsecretariaat wordt ingericht aan de balie van AMUZ, Kammenstraat 81. U kan er terecht voor alle informatie over de activiteiten tijdens Laus Polyphoniae 2019. Ook kan u er de festivalgids met bijbehorende cd en concerttickets kopen.

Openingsuren

Het festivalsecretariaat is van 16 tot en met 25 augustus elke dag open van 10 tot 17 uur.

Tickets*Te koop aan het festivalsecretariaat*

Van 16 tot en met 25 augustus dagelijks open van 10 tot 17 uur. Aan de balie van AMUZ kan u contant, met bancontact of met creditcard (Visa of MasterCard) betalen. Ook AMUZ-geschenkbonnen, Sport & Culture Pass en Ticket Compliments Sport & Cultuur worden als betaalmiddel aanvaard.

Aan de balie van de concertlocatie

Vanaf één uur voor aanvang van het betreffende concert. Op andere concertlocaties dan AMUZ kan u enkel contant betalen.

Online

www.amuz.be of tickets@amuz.be

Telefonisch

+32 (0)3 292 36 80

Festival Office

The festival office will be located at the counter of AMUZ, Kammenstraat 81. There you are welcome with all your queries about the activities of Laus Polyphoniae 2019. The Festival guide cum sample CD as well as tickets for the festival concerts are on sale there as well.

Opening hours

The festival office will be open from 16 until 25 August, daily from 10 a.m. until 5 pm.

Tickets*On sale at the festival office*

The festival office will be open from 16 to 25 August, daily from 10 am until 5 pm. At the ticket desk of AMUZ you can pay in cash, with Bancontact/Mister Cash or with a credit card (Visa or MasterCard). AMUZ Gift Vouchers, Sport & Culture Pass and Ticket Compliments Sport & Cultuur are also accepted.

At the door

Ticket sales at the door start one hour before the start of each concert. At the ticket desk of other locations than AMUZ you can only pay in cash.

On line

www.amuz.be or tickets@amuz.be

By telephone

+32 (0)3 292 36 80

Cd-verkoop

Cd's van de festivalensembles zullen geselecteerd worden door muziekwinkel La Boîte à Musique uit Brussel en op geregelde tijdstippen te koop aangeboden worden.

Festivalcafé

Het festivalcafé in de foyer van AMUZ vormt het ideale trepunt voor publiek en artiesten. Het festivalcafé is 's avonds open van vrijdag 16 augustus t.e.m. zaterdag 24 augustus van 18 tot 20 uur of later wanneer er een avondconcert in AMUZ plaatsvindt. Het festivalcafé is 's middags open van maandag 19 t.e.m. vrijdag 23 augustus tussen 12 en 15 uur.

Lunch

Het is mogelijk te lunchen in AMUZ van maandag 19 t.e.m. vrijdag 23 augustus, tussen 12 en 15 uur. Hierbij kan u kiezen voor gerechten à la carte. Reservering niet noodzakelijk, maar wel mogelijk, zie amuz.be/foyer.

Bistro La duchesse

We starten het festival met een openingsdiner op vrijdag 16 augustus, waarvoor u op voorhand moet reserveren.

Menu openingsdiner 16 augustus

Voorgerecht: Vitello tonnato

Hoofdgerecht: Kabeljauw pistou (tomaten, dragon en saffraanmayonaise)

Dessert: Rodevruchtendessert

CDs

Music shop La Boîte à Musique from Brussels selects CDs of the performing festival artists, which will be on sale before and after several concerts during the Laus Polyphoniae.

Festival café

The festival café at the foyer of AMUZ offers the ideal meeting place for audience and artists. The festival café will be open during the evenings from Friday 16 August to Saturday 24 August inclusive from 18.00 until 20.00 of later when an evening concert takes place at AMUZ. The festival café is during the day open from Monday 19 to Friday 23 August inclusive, between 12.00 and 15.00.

Lunch

It is possible to have lunch at AMUZday from Monday 19 to Friday 23 August inclusive, between 12:00 and 15:00. You can choose from a à la carte menu. You do not need to make a reservation, but you may do so, see amuz.be/foyer.

Bistro La Duchesse

We will start the festival with an opening dinner on Friday 16 August, for which reservation is required:

Opening dinner menu 16 August

Starter: Vitello tonnato

Main course: Cod pistou (with tomato, tarragon and saffron mayonnaise)

Dessert: red fruit dessert

Prijs: € 39

of kies voor het *vegetarische menu*.

Voorgerecht: Tartaar van gerookte biet met feta en mierikswortel

Hoofdgerecht: Zomerse zuidse timbaal van groenten met mozzarella en kruidenpesto

Dessert: Rodevruchtendessert

Prijs: € 35

Van zaterdag 17 t.e.m. zaterdag 24 augustus is het mogelijk om te dineren tussen 18 en 20 uur. Op deze dagen kan u kiezen voor gerechten à la carte. Reservering is niet noodzakelijk, maar wel mogelijk want bij grote drukte kunnen wij geen tafel garanderen, dus als u echt zeker wil zijn van uw tafeltje, is reserveren aanbevolen. Zie amuz.be/foyer.

Goed om te weten

Laatkomers

De voorstellingen beginnen stipt. Laatkomers worden niet meer in de concertzaal toegelaten.

Gsm's en elektronische horloges

Gsm's en geluidssignalen van elektronische horloges moeten worden uitgeschakeld voor aanvang van het concert.

Beeld- en geluidsopnamen

Het is verboden beeld- of geluidsopnamen te maken tijdens de concerten zonder expliciete toelating van de directie van AMUZ.

Price: € 39

or choose the *vegetarian menu*.

Starter: Tartare of smoked beet with feta and horseradish

Main course: Timbale of southern summer vegetables with mozzarella and herb pesto

Dessert: red fruit dessert

Price: € 35

From Saturday 17 to Saturday 24 August inclusive it is possible to enjoy dinner at AMUZ between 18:00 and 20:00. These days you can choose from a à la carte menu. You do not need to make a reservation, but you may want to do so because at extremely busy times we cannot guarantee you a table, so reservation is recommended if you want to be absolutely sure of your place. See amuz.be/foyer.

Good to know

Latecomers

All performances start exact. Latecomers will not be admitted in the concert hall.

Mobile telephones and digital watches

Mobile phones and signals from digital watches must be switched off before the start of the concert.

Audio and visual recording

It is forbidden to make any audio or visual recordings during the concerts without explicit permission from the AMUZ management.

Kinderen toegelaten

Het publiek van morgen is vandaag al welkom op alle concerten van AMUZ. U wil uw (klein)kinderen meebrengen naar een concert? Dat kan. Dat mag. Heel wat concerten zullen hen kunnen bekoren. Welke voorstelling het meest in aanmerking komt, kan u wellicht zelf het best inschatten.

Kids admitted

Tomorrow's audience is welcome today. Would you like to take your children or grandchildren to a concert? That's ok! A lot of the concerts will appeal to them. We leave it to you to determine which productions are most suitable, as you know your children best.

Organisatie AMUZ

Algemene vergadering General assembly

Philip Heylen, erevoorzitter **honorary president** | Kevin Vereecken, voorzitter **president** | Mark Lambrechts, ondervoorzitter **vicepresident** | Hans Gooris, Madeleine Manderyck, Erwin Pairon, Reinder Pols, Jan Rombouts, Greet Schamp, Hannelore Van den Abeele, Manuela Van Werde, Katrijn Vervloet

Medewerkers Staff

Bart Demuyt, algemene & artistieke directie **general & artistic director** | Veerle Braem, zakelijk directie **financial director** | Els Vrints, assistentie directie **assistant to the directors** | Tine Hubrechts, assistentie zakelijk beleid **business policy assistant** | Leen Doevenspeck, assistentie administratie & boekhouding **administrative & accounting assistant** | Robin Steins, assistentie programmering & educatie **programming & educational assistant** | Frederic Delmotte, assistentie programmering & dramaturgie **programming & dramaturgical assistant** | Greet Coenegracht, communicatie **communications** | Julie Hendrickx, public relations **public relations** | Tine Clevers, eindredactie & ticketing **final editing & ticketing** | Sarah van Loon, productiecoördinator **production coordinator** | Jan Tambuyser, productie & techniek **production & technician** | Evelynne Van Mieghem, productie, foyer & zaalhuur **production, foyer & hall rental** | Bart Tambuyser, techniek & gebouwbeheer **technician & facility management**

Vrijwilligers Volunteers

Chris Bruyninx | Herman Ceulemans | Lieve Claus | Chris Coutreel Siegfried Crabbe | Veerle De Laet | Yvonne De Roose | Seppe Dessein | Jean Foesier | Rita Hey | Els Maesschalk | Raf Meukens | Maria Mertens-De Bie | Gerd Portocarero | Tine Soete | Marcel Stevens | Jan Theuns | Gert Van Den Bergh | Lea Van Hoecke | Paul Van Mechelen | Marleen Van Pottelberge | Paul Van Schoors | Anne Vercauteren | Heidi Verstockt | Vera Vuylstekker

- 1 AMUZ**
Kammenstraat 81
- 2 St.-Pauluskerk**
Veemarkt 14
- 3 St.-Andrieskerk**
Waaistraat
- 4 Rubenshuis**
Wapper 9-11
- 5 HETPALEIS**
Theaterplein
- 6 KU Leuven,
(Kapel) Campus Carolus**
Korte Nieuwstraat 33
- 7 Het Paleis op de Meir**
Meir 50
- 8 Sint-Ludgardisschool**
Maarschalk Gérardstraat 18
- 9 CC De Kern**
Kern 18, Wilrijk

Colofon

Concept & samenstelling

Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Eindredactie

Tine Clevers | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Redactie

Greet Coenegrachts | Julie Hendrickx | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Auteurs

Wim Blockmans | Jennifer Bloxam | Patrizia Bovi | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Philip Heylen | Honey Meconi | Karel Moens | Guillermo Pérez | Julian Podger | Baptiste Romain | Elizabeth Rumsey | Björn Schmelzer | Hendrik Vanden Abeele | Kevin Vereecken

Vertalingen

Alamire Foundation | Stratton Bull | Klaas Coulembier | Els De Keyser | Jeanine De Landtsheer | Frederic Delmotte | Walter Geerts | Jan Gijzel | Brigitte Hermans | Ann Kelders | Marianne Lambregts | Linguapolis | Psallentes | Noël Reumkens | Robin Steins | Helen White | Willibrordvertaling

Met dank aan

Alamire Foundation | Davidsfonds Academie | Els Debodt, HETPALEIS | Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen | Musica, impulscentrum voor muziek

Afbeeldingen

cover: Portret van Maria van Bourgondië (detail), geschilderd door Michael Pacher, ca. 1490 | p. 25 © Rob Stevens | p. 64, 68, 72, 76, 88, 100, 141, 142, 146, 148, 150, 152, 154, 156, 158, 160, 164, 258, 266, 304, 314, 324, 362, Christus met zingende en musicerende engelen (details) van Hans Memling © KMSKA – Lukas-Art in Flanders vzw. Foto: Rik Klein Gotink

Grafisch ontwerp

Yellow Submarine

Druk

Drukkerij Paesen, Opglabbeek

Wettelijk Depot

D/2019/0306/63

Subsidiënten & partners

MET DE STEUN VAN

Vlaanderen
verbeelding werkt

MET DANK AAN ONZE PARTNERS

MET DANK AAN ONZE COPRODUCENTEN

EXPERIMENT/ALTERNATIEF
 KUNST/THEATER/JAZZ/ACROBATIE
 KLASIEKE MUZIEK/POEZIE
 DESIGN/FOTOGRAFIE/DANS
 OUDE MUZIEK/LITERATUUR
 OPERA/ARCHITECTUUR/FILM
 FILOSOFIE/FILMMUZIEK/SCHEMATA
 GESCHIEDENIS/ERFGOED/GEWELDEN
 HEDENDAAGSE MUZIEK/FESTIVAL
 POLITIEK/ECONOMIE/WORK
 PERFORMANCE/SOCIOLOGIE
 CHANSOON/SOUNDS

Klara. Blijf verwonderd.

AMUZ

CONCERTSEIZOEN

19 | 20

BEETHOVEN *in* PRIMETIME

AMANDINE BEYER | HANA BLAŽIKOVÁ

COLLEGIUM VOCALE GENT

ABDEL RAHMAN EL BACHA

IL GARDELLINO | LE BANQUET CÉLESTE

LES ARTS FLORISSANTS

LES MUFFATTI | ALEXEI LUBIMOV

OLGA PASHCHENKO | NURIA RIAL

STILE ANTICO | MELVYN TAN

TIBURTINA ENSEMBLE

VLAAMS RADIOKOOR | VOX LUMINIS | E.A.

INFO & TICKETS:
WWW.AMUZ.BE

LEUVEN CHANSONNIER FACSIMILE & STUDIE/STUDY

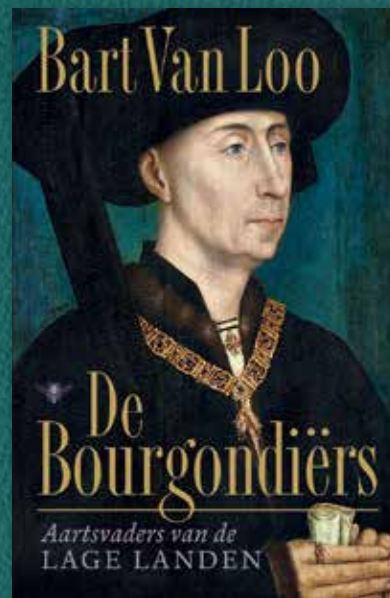
NU ALVAST
DE EERSTE CD
VERKRIJGBAAR!

€ 59.95
ISBN: 9789059089068

**HAAL DIT BIJZONDER STUK
MUZIEKGESCHIEDENIS ZELF IN HUIS!**

Bart Van Loo *De Bourgondiërs*

Een indrukwekkende cultuurgeschiedenis

Meesterverteller Bart Van Loo
neemt de lezer op sleeptouw langs
duizend jaar Europese geschiedenis.

Uitgeverij De Bezige Bij

Open Monumenten- dag

Zondag
8 sept. 2019

v.u. Margit Bal, Herita vzw, Oude Beurs 27, 2000 Antwerpen, Vrij van zegel, art. 188

www.openmonumentendag.be

volg ons op en #OMD2019

**OPEN
MONU-
MENTEN**

een initiatief van

in samenwerking met

Vlaanderen

Agentschap
Gronoerend
Griffoed

één

FESTIVAL VAN VLAANDEREN KEMPEN

MUSICA DIVINA

De Klank van Da Vinci

20.09 - 5.10.2019

AVERBODE
TONGERLO
POSTEL
GEEL
LIER
TURNHOUT
HOOGSTRATEN
HERENTALS
HEIST-OP-DEN-BERG

www.musica-divina.be

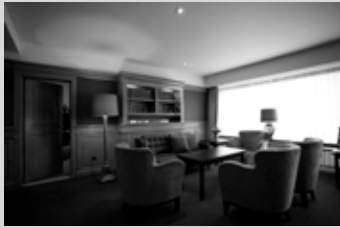

Theater Hotel

Antwerpen

Conveniently located in the old theater area of Antwerp, this elegant 4-star hotel offers comfortable guest rooms and a restaurant with modern cuisine.

The Theater Hotel adds classic style to your relaxing stay in bustling Antwerp. Decide to start your day with a wholesome breakfast buffet.

From this central location in the middle of the historical centre, you can easily explore the city on foot.

Theater Hotel CVBA
Arenbergstraat 30
B-2000 Antwerpen
Tel +32 3 203 54 10
Fax +32 3 233 88 58

www.theater-hotel.be
reservations@theater-hotel.be

VAN UYTSEL

TUINCENTRUM

PIERSTRAAT 276 - 2550 KONTICH
WWW.VANUYTSEL.BE

AMUZ